بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ ؕ

ضلع سرگودھا

(جغرافیہ، تاریخ، ثقافت، ادب)

محمد حیات

پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج، آرٹ اینڈ کلچر، لاہور

کتاب:	ضلع سرگودھا...... جغرافیہ، تاریخ، ثقافت، ادب
مصنف:	محمد حیات
چھپائی آہر:	ڈاکٹر صغرا صدف
ٹائٹل:	فیضان امجد
ڈیزائن:	محمد عاصم چودھری
کمپوزنگ:	رضوان الحسن
پہلی وار:	جون 2013ء
تعداد:	200
چھاپا خانہ:	جاوید ریاض پرنٹرز، لاہور
مُل:	900 روپے

Punjab Institute of Language, Art & Culture

Punjabi Complex, 1-Gaddafi Stadium, Ferozpur Road, Lahore.

Ph: +92-42-99232165-70 Fax:+92-42-99231766

E-mail: pilacpk@gmail.com Website:http/pilac.punjab.gov.pk

انتساب

اِسلامی پرائمری سکول

جھاوَریاں

دے استاد عبدالرسولؒ تے حیدر شاہ صاحبانؒ

دے ناں

جہناں مینوں لکھنا پڑھنا سکھا کے

اس قابل بنایا

عزیزی احمد ریاض الہدیٰ

دے ناں

جس نے میرے اس کم وچ مدد کیتی۔

کجھ اپنے بارے

ناں:۔	محمد حیات
جم پل:۔	جھاوریاں ضلع سرگودھا
جمن تاریخ:۔	4 فروری 1934ء
تعلیم:۔	ایم اے اردو، ایم اے فارسی، بی ایڈ
کم کار:۔	ریٹائرڈ پرنسپل
لکھیاں کتاباں:۔	تاریخ سعودی عرب، تاریخ ایران، تاریخ ملت اسلامیہ، تاریخ وسط ایشیا
شُغل:۔	آثار قدیمہ دی کھوج

تِناں عالمی کانفرنساں وچ شرکت، سمرقند یونیورسٹی دی دعوت تے ازبکستان دا دورہ۔ اس توں پہلاں ایران، عراق، کویت، سعودی عرب، افغانستان تے تاجکستان دے ملک وی ویکھے اہن۔ مختلف اخباراں تے رسالیاں وچ لکھدا رہندا آں۔

ویروا

باب نمبر 1

جغرافیہ

حدود اربعہ، آب و ہوا، نہراں، آبادی، آباد کاری، ذرائع آمد و رفت، منڈیاں، سڑکاں، پیداوار مال ڈنگر، دریا چنہاں تے اس دی وادی، بار دا علاقہ، دریا جہلم تے وادی، دریا جہلم، بارش، درجہ حرارت، ہنیر یاں، بیماریاں، جانور تے پودے۔

ضلع دی بھن تُرٹ:۔ ضلع دا انتظام، جرم دیاں قسماں، ڈسٹرکٹ بورڈ، محکمہ تعلیم تے محکمہ صحت، وڈے جاگیردار تے انعام دار۔

باب نمبر 2

حصہ تاریخ

تاریخی ماخذ، مذہبی عماراتاں، تاریخ بھیرہ، ویدک دور، برہمنی ادب، رزمیہ ادب، بدھ مت تے جین مت۔

باب نمبر 3

سلاطین دہلی دا زمانہ

التتمش، خوارزم شاہ دا حملہ، مغلاں دا حملہ، یلدوز دا حملہ، ٹوانیاں دا قبول اسلام، ریاست اموانی، مغلاں دے بھیرے اُتے حملے، امیر تیمور دا بھیرے اُتے حملہ، سرگودھے دے آس پاس سیاسی تبدیلیاں، بلوچاں دا حملہ، مل خان دی حکمت عملی۔

باب نمبر 4

مغلاں دا زمانہ

بابر توں پہلاں ضلع دی سیاسی حالت، بابر دا بھیرے اُتے حملہ، خوشابی وفد، ہمایوں تے بھیرہ، شیر شاہ تے بھیرہ، اکبر دا بھیرے آونا، بھیرہ تک جہانگر دا دریائی سفر، شاہجہان تے رانی واہ بھیرہ، بھیرہ تے اورنگ زیب عالمگیر، نور دین بامزئی دا بھیرے اُتے حملہ، احمد شاہ ابدالی دے پچھے پنجاب دی حالت۔

باب نمبر 5

مقامی ٹوانہ حکومت

راجہ کرن توں میر عالی تائیں، ملک میر احمد خان، مٹھہ ٹوانہ دی آبادی، اعواناں دا حملہ، ملک اللہ داد خان، حامد خان دے پُتراں دی بغاوت، شیر خان دی بغاوت۔

باب نمبر 6

مقامی قبائل دیاں لڑائیاں/ ملک شیر خان ٹوانہ

پہاڑ خان دی اطاعت، نور پور دی آبادی، خراج توں انکار سیالاں نال لڑائی، نواب منکیرہ نال لڑائی، عالم شیر دا قتل، نادر شاہ دا حملہ، ملک خان تے ملک خان بیگ دی کشمکش، نصرت خان ہوت دی بغاوت، نواب منکیرہ دا حملہ، جاگیر دا انتظام سردار خوشاب نال جنگ، بھراواں دا جھگڑا تے سکھاں دی مدد جاگیر دے دھڑے۔

باب نمبر 7

سکھا شاہی دور، مسلمان جاگیراں دا خاتمہ

رنجیت سنگھ دی مداخلت، خان بیگ دی گرفتاری تے قتل، ملک خان دی سیاست، حافظ احمد خان دا حملہ، رنجیت سنگھ دا حکم، شاہ شجاع دی مٹھہ ٹوانہ آمد، رنجیت سنگھ دا حملہ، ہری سنگھ دا مٹھہ ٹوانہ اُتے حملہ، جھاوریاں نویں ٹوانہ ریاست، نواب احمد یار خان، نواب منکیرہ دی گڑ بڑ، حیات خان لونی دا حملہ، ریاست منکیرہ دا خاتمہ، ساہیوال اُتے سکھاں دا حملہ۔

باب نمبر 8

گورا شاہی دور

نویں جاگیردار انگریز دا ویلا تے ٹوانے:۔ ملک فتح خان موتیانوالہ، جاگیر دی

بحالی، نونہال سنگھ دا مٹھہ ٹوانہ دا دورہ، رنجیت سنگھ دی وفات، انقلاب، ڈیرہ اسمٰعیل خان دی گورنری، پشورا سنگھ دا قتل، فتح خان دا انگریزاں نال تعلق، مسئلہ کشمیر تے فتح خان، بنوں دی گورنری تے قتل، فتح خان دی سیرت تے کردار۔

جہان آباد دے ٹوانے:۔ جہان خان مبارز خان، ممتاز خان تے تحریک پاکستان۔

باب نمبر 9

کالرہ سٹیٹ دے ٹوانے

ملک صاحب خان، مہراج سنگھ دا خاتمہ، جنگ رجوعہ، چناب نگر دی لڑائی، جنگ چاچڑاں، چیلیاں آلہ تے گجرات دیاں لڑائیاں، 1857ء دی جنگ آزادی، پنجاب دی حالت، صاحب خان دی پیشکش، اعزازات، خطابات، ٹوانہ لانسرز، آبادکاری، روئی دی برآمد، وفات تے سیرت۔

باب نمبر 10

ملک عمر حیات ٹوانہ دی خدمات

جمن تے تربیت، املاک دا انتظام، لوک کھیڈاں دا شوقین، گھوڑے پالنے دا شوق، ڈنگراں نوں داغنے دا رواج، شملہ وفد وچ شرکت، عوامی خدمات، فوجی خدمات، پنجاب **لیجیسلٹو** کونسل وچ نمایاں کارکردگی، قانون

انتقال اراضی، مرکزی مجلس قانون ساز دی رکنیت، نہرو رپورٹ دی مخالفت، سرکاری ملازمتاں وچ مسلماناں دا حصہ، ہندو راج نوں رد کرنا، روز ناچے، سفر حج، وفات تے سیرت، ملک خضر حیات، وزارت عظمیٰ، استعفیٰ، سیاست توں کنارہ کشی۔

باب نمبر 11

نون خاندان

ملک فیروز خان نوں، پاکستانی سیاست وچ نوناں دا حصہ، سیاسی رسہ کشی، ملک فیروز خان نون تے سرگودھا، گوادر دے مسئلے دا حل، وزارت عظمیٰ تے چُھٹی، ریٹائر منٹ توں پچھے مصروفیات، فیروز خان توں پچھے نون سیاست۔

سرگودھے دے پراچے

شیخ فضل الٰہی، فضل الحق، احسان الحق تے انوار الحق

باب نمبر 12

انگریز دی حکومت دا اجمالی خاکہ

انگریزاں دا ایتھے آونا تے وینا، ڈپٹی کمشنر ضلع سرگودھا، کمشنر سرگودھا ڈویژن، ڈی، آئی، جی۔ برطانوی حکمران پنجاب دے انگریز گورنر، ضلع سرگودھا دیاں جاگیردار قوماں۔

باب نمبر 13

تحریک پاکستان تے سرگودھا

مسلم لیگ دا قیام، پہلا جلسہ، انتخابی دھڑے، الیکشن 1946ء، پاکستانی دور آزادی توں پچھے دا سیاسی حال، سرگودھا دے شاہیناں دے تاریخی کارنامے، تاریخ میلہ جشن سرگودھا، تاریخ ضلع کونسل سرگودھا۔

باب نمبر 14

مذہبی تے روحانی بزرگ

سید احمد شاہ المعروف میراں صاحبؒ، حضرت خواجہ شمس العارفین سیالوی، حضرت خدا بخش المعروف جھلی شاہؒ۔

ماہرین فن:۔ حکیم مولوی شاہ محمد شیخوپوریہ۔

باب نمبر 15

سماجی تے سیاسی لوک

چودھری انور علی چیمہ

باب نمبر 16

تہذیب و ثقافت

ثقافت تے تاریخ، انسانی ترقی دی کہانی، مشینی دور دے اثرات، حملیاں دے

اثرات، ہندو مسلم تہذیب دے اثرات، توہم پرستی، بچہ جمن دیاں رسماں، گُڑ ونڈنا، مبھارکھ، سُنتاں، منگیوا، گڈھ، شادی دی تیاری، جنج دی تیاری، جنج تے لوک فنکار۔

رسم و رواج:۔ مرنے دیاں رسماں، کوڑا وٹا، قُل، ودا گی، برسی۔

باب نمبر 17

کھیڈاں

بچیاں دیاں کھیڈاں، بچیاں دیاں کھیڈاں، جواناں دیاں کھیڈاں، پڑ کوڈی۔

بلدیاتی نظام دی تاریخ:۔ سرگودھے دیاں مشہور کھیڈاں، کوڈی، چپلی۔

باب نمبر 18

ضلع سرگودھا وچ زراعت

گھوڑی پال سکیم، پرائیویٹ نہراں، دیہاتی، وسیب، ککڑاں دی لڑائی، ڈیری فارمنگ، ڈیری فارم واسطے ڈنگراں دا چناؤ۔

باب نمبر 19

لوک فنکار

استاد علی بخش، مینا کماری، نیلو، وصی شاہ، کوثر علی فیض ملک، عابدہ پروین، ہما اکبر، عابد گوندل۔

مشہور کھڈکار:۔ میاں سلطان، ظہور خان، عابد خان، کشن سنگھ بیدی، مہندر امر ناتھ، سرندر امرناتھ، لالہ امر ناتھ، شہزادہ قاسم سردار نصراللہ، سردار عبداللہ، اللہ دتہ فوجی، قادر یار ٹوانہ، مس فاطمہ وغیرہ۔

باب نمبر 20

ضلع سرگودھا وچ پنجابی ادب

باب نمبر 21

اردو ادب ۔صحافت تے لوک گیت

سرگودھا تے ادب :۔ پنجابی زبان تے شاہپوری لہجہ، لوک گیت، لوک ناچ۔
پنجابی زبان دی شاعری دی صنف دوہڑہ، نا معلوم شعراء دے دوہڑے۔

باب نمبر 22

سرگودھا دا پنجابی شعری ادب:۔

پہلا دور:۔ مغلاں تے سکھاں دے ویلے دے شعرا

دوجا دور:۔ انگریزاں دے ویلے دے شعرا

تریجا دور:۔ پاکستانی دور دے شعرا

ماخذ کتابیات

ایس کتاب بارے

سرگودھا تاریخ دے لحاظ نال پاکستان دے کسے علاقے توں گھٹ نہیں۔ اس دی تاریخ اتنی ای پرانی اے جتنی پرانی پاکستان دی تے برصغیر دی اے۔ سر زمین سرگودھا زمانہ قدیم توں ای بہوں اُچی تہذیب تے ثقافت دا مرکز رہی اے۔ جس ویلے دنیا دے بہوں سارے ملک تہذیب تے ترقی دے ناں توں واقف وی ناہن تے گمنامی وچ پے ہوئے آہن ایس ویلے اس سر زمین تے وڈے وڈے بادشاہ حکومتاں کریندے پے آہن۔ سکندر یونانی دا مقابلہ کرن والا راجہ پورس اسے علاقے دا بادشاہ آہ۔

امب شریف دا راجہ امبریک وی اسے علاقے دا راجہ پورس توں وی ہزاراں سال پہلے ہویا اے۔ جس دریا جہلم دے کنارے تے دنیا دی پہلی تاریخ دی کتاب ''رگ وید'' لکھی۔ رگ وید دی لکھائی دا زمانہ چار ہزار سال قبل مسیح دسیا دیندا اے۔ اس راجہ دے شہر تے قلعے دے کھنڈر تے پانی دی سپلائی دا کاریز سسٹم ہن تائیں چالو اے۔ لطف دی گل ایہہ اے کہ اس تے موسم دا کدی وی اثر نہیں ہویا ہر موسم وچ ہکی رفتار نال چل رہیا اے تے ایسدے آون دی جاہ دا حالے تائیں کسے نوں کوئی پتہ نہیں۔

اس سر زمین دے جغرافیے تے نظر پایئے تے پتہ لگدا اے ایہہ وڈا

وسدا علاقہ رہیا اے۔ دو دریا اس دی صدیاں توں خدمت کر رہے آہن۔ اج کل نہراں نے اس علاقے نوں سرسبز تے شاداب کر چھوڑیا اے۔

کڑانے دیاں پہاڑیاں دے متعلق ماہرین دا خیال اے کہ ایہہ ہمالیہ پہاڑ توں وی پرانیاں اہن۔ ماہرین نے ایتھے جائزے لے کے دسیا کہ ایہناں دے اندر سونا چاندی لوہا تے ہور بہوں ساریاں قیمتی دھاتاں پائیاں ویندیاں اہن۔ بجائے اسدے کہ انہاں تے کم کیتا ویندا۔ سٹون کرشراں نے ایہناں نوں بھن تروڑ کے تباہ کر دتا اے۔ ایہناں دے اگے قدیم آرین دے آون دے آثار کٹھے ہوئے آہن۔ اوہ وی تقریباً مُک گئے آہن۔ جتھوں تائیں ساڈی ثقافت دا تعلق اے۔ اوہ وی کسے علاقے توں گھٹ نہیں۔ بلکہ ودھ ای اے۔ اتھے ہر قسم دے فنکار ہر زمانے وچ رہے۔ جہناں ساڈی ثقافت نوں پروان چڑھایا۔ ایتھے مختلف وقتاں وچ مختلف قوماں دے آون نال تے ایہناں دے میل ملاپ نال دی ساڈی ثقافت دی مثال ہک رنگ برنگے گلدستے بار ہو گئی اے۔ جس وچ ون سونے پھُل کھڑے ہوئے آہن۔

ایہہ ساڈی بدقسمتی ہوئی کہ پرانے زمانے دے تاریخی علمی تے ادبی آثار اپنی قدامت تے انقلاب زمانہ دے ہتھوں تباہ برباد ہو گئے۔ ہُن ساڈی ساری دی ساری معلومات غیر ملکی لوکاں دیاں لکھیاں ہویاں کتاباں تک محدود آہن۔ اس سرزمین نے اپنی تاریخ دے شروع توں ای ہزاراں انقلابات ویکھے۔ ایتھے تہذیباں بندیاں تے مٹدیاں ویکھیاں گئیاں۔ سکندر یونانی دے حملے، منگولاں دی لُٹ مار، تیمور دی مار دھاڑ، وقتی طور تے ایتھوں دیاں لوکاں

نوں محکوم تاں بنا لیا پر آزادی دی روح جیہڑی ایتھوں دیاں لوکاں وچ ازل توں موجود اے۔فنا نہ ہوسکی۔ بلکہ کندن بن کے ابھری۔

ساڈی پنجابی بولی دا ایتھے ہک اپنا لہجہ اے جس نوں شاہ پوری لہجہ آکھیا ویندا اے۔ اس لہجے نوں اپنا کے قدیم شعرا فخر محسوس کردے رہے۔ پیلو، حافظ برخوردار تے نجابت ساڈی اس بولی دا مان آہن۔ اج تائیں انہاں دا ثانی پیدا نہیں ہویا۔ پنجابی حافظ برخوردار دا ایہہ احسان وی کدی نہیں بھُل سکدے کیوں جے اس نے پنجاب دی زبان نوں پنجابی دا ناں دتا۔ اس توں پہلاں ایہہ زبان ہندی، جٹکی ہندوی وغیرہ آکھواندی آہی۔

فوجی لحاظ نال وی سرگودھا دنیا وچ مشہور اے۔ فضائی جنگ وچ ایم ایم عالم عالمی ریکارڈ قائم کیتا۔تحریک پاکستان دا جس حد تائیں تعلق اے۔ اس وچ ساڈے ہک وڈے پڑھے لکھے بزرگ استاد ڈاکٹر عمر حیات ملک داناں ہر ہک دی زبان تے اے۔ انہاں بطور پرنسپل اسلامیہ کالج ریلوے روڈ لاہور اپنے طالب علماں دے ذریعے قائداعظم دا پیغام پورے ملک وچ اپڑایا تے آپ وی قید ہو کے آزادی دا سورج جیل وچ ای ویکھیا۔

ساڈے اس علاقے دی تاریخ بھیرہ دے آس پاس ای پھردی اے۔ کیوں جے اس ویلے ایہا ای ہک شہر آہ جیہڑا پشاور توں پچھے سب توں پہلا حملہ آوراں دا نشانہ بندا آہ۔ اسے واسطے سارے وڈے بادشاہ اتھے آوندے رہے۔ سرگودھا تے بھلوال دا اج توں سو سال پہلے ناں نشان ای نہ ایتھے جنگل آہ جس نوں بار آدھے اہن۔

آکھن نوں تاں اس کتاب دا تعلق خاص کر سرگودھا نال اے پر اس دے وچ پڑھن والیاں نوں ہُن دے ضلع خوشاب، بھکر، جھنگ، میانوالی، بنوں، لکی مروت، ڈیرا اسماعیل خان تے پشاور تک دے اس زمانے دے حالات ملسن۔ کیونکہ اس زمانے وچ مقامی سردار انہاں علاقیاں تائیں چڑھتل کریندے رہے۔ اُمید اے انہاں علاقیاں دے لوک وی اس توں فائدہ حاصل کریسن۔

اپنے علاقے دی تاریخ لکھنا میری اپنی وی خواہش آہی۔ لیکن نویں کم واسطے مواد اکٹھا کرنا ریٹائر ہوون توں پچھے بہوں اوکھا کم اے۔ شہر بہ شہر پھر کے اس نوں اکٹھا کرنا اس توں وی اوکھا اے۔ اس کم وچ پون نال پتہ لگا کہ مراثی وڈی کم دی قوم آہی۔ ساڈی بے قدری دی وجہ نال اوہ اس علاقے دی تاریخ نال ای لے کے اللہ نوں پیارے ہو گئے تے انہاں دی اولاد نے ہور کم پھد لے اہن۔

میں اپنی طاقت دے مطابق ایہہ کوشش کیتی اے کہ جیہڑا کجھ ہتھ اوندا اے اس نوں اکٹھا کر لیا ونجے تے جیہڑا رہ گیا اوہ اون آلے محققین اُتے چھوڑ دتا اے کہ اس نوں اگانہہ ودھاون دا سلسلہ جاری رکھسن۔ تاکہ آون آلیاں نسلاں اپنے بزرگاں دے کارنامے پڑھ کے فخر کر سکسن۔

میں اس کتاب دی تیاری دے سلسلے وچ بہوں سارے بیلیاں شاگرداں دا تعاون حاصل رہیا۔ جس واسطے میں انہاں ساریاں دا ڈھڈوں شُکریہ ادا کریندا آں خاص کر ڈاکٹر سیف الرحمٰن ڈار ڈاکٹر محمد سلیم جنہاں آکے ساڈے ضلع دے آثار ویکھ کے انہاں نوں ہڑپہ تے موہنجوداڑو توں وی قدیم دسیا اے۔

جتھوں تائیں اس کتاب دے لکھن تے چھپن دا تعلق اے۔ اوہ ہک

وڈی لمی کہانی اے۔ پنجابی ادبی بورڈ دے جناب آصف خان صاحب نے اس دا مینوں 1996ء وچ آہر دتا۔ جد ایہہ مکمل ہوئی تے اوہ اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ اس توں پچھے ایہہ مسودہ رلدا رہیا۔ آخر کار ادارے نے چھاپن توں اپنی مالی مشکلات دے سببوں انکار کر دتا۔ اللہ دا کرنا ایہہ ہویا جے میں ہک اشتہار پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج آرٹ اینڈ کلچر لاہور دی طرفوں ویکھیا کہ کسے کول کوئی پنجابی زبان وچ لکھیا ہویا مسودہ ہووے تے اوہ رابطہ کرے اسی چھاپ دیاں گے۔ اللہ دا ناں لے کے مسودہ چا کے جناب ڈاکٹر شائستہ نزہت ہوراں کول آیا تے انہاں حامی بھرلئی تے انج کر کے تسلی ہوئی۔ مینوں انج لگا جے شاید ایہہ ادارہ ای میرے واسطے بنیا اے۔ میری دلوں دعا اے کہ ایہہ ادارہ پنجابی زبان دی ترقی واسطے اس نوں اوہ مقام دین وچ کامیاب ہووے جیہڑا اجُن تائیں اس نوں نہیں ملیا۔آخر وچ جناب ملک محمد اشرف صاحب نے ایس دی اہمیت تے میری پیرانہ سالی نوں مدنظر رکھدیاں ہوئیاں مینوں تسلی دیتی کہ انشاء اللہ چھپ جا سی۔ میں ایس گل تے منکھ راسی جے کئی مہربان ایس کتاب دے چھپن دے انتظار وچ اللہ نوں پیارے ہوگئے کیوں جے کوئی 17 سالاں دا زمانہ کوئی گھٹ نہیں ہوندا۔ ایہہ وی اللہ دا شکر اے کہ میری ایہہ محنت سرے چڑھی۔

محمد حیات

جوہریاں، ضلع سرگودھا

تعارف

شیخ محمد حیات صاحب ضلع خوشاب تے سرگودھا دی جانی پچھانی شخصیت نیں۔ اوہناں نوں تاریخ تے آثار قدیمہ دی بھرویں جانکاری حاصل اے۔ اک عرصہ پڑھن پڑھان دا شغل کردے رہے۔ اوہناں نوں ایہہ وی اعزاز حاصل اے کہ اوہناں حال ای وچ پاکستان دی نمائندگی کردیاں ہوئیاں ازبکستان دا دورہ کیتا۔ ایس موقعہ تے اوہناں نے پنجاب دے پکھی واساں اُتے اک پیپر پڑھیا جدھی اوتھوں دے لوکاں تے شریک سکالراں بڑی تعریف کیتی۔

شیخ صاحب بڑے ملنسار تے ہس مُکھ بندے نیں۔ اوہناں نوں ادب تے صحافت نال بڑا ڈاڈھا پیار اے۔ اوہ سرگودھا تے خوشاب دی چلدی پھردی تاریخ نیں۔ اوہ گلاں گلاں وچ ملن والیاں نوں اپنے علاقے دی رہتل بہتل تے رسماں رواجاں دے بارے دسدے رہندے نیں۔

''تاریخ ضلع سرگودھا'' پنجابی زبان وچ ایس علاقے دی تاریخ اُتے پہلی کتاب اے۔ ضلع سرگودھا تے ایس دیاں تحصیلاں بھلوال، شاہ پور، سلانوالی، سرگودھا، کوٹ مومن تے ساہیوال دا ساڈے ملک دی ترقی وچ بڑا اہم رول اے۔ ایس کتاب وچ پروفیسر صاحب ہوراں ضلع سرگودھے دے

بارے ہر طرحاں دی جانکاری دتی تے دین دی کوشش کیتی اے۔ پر ایہہ بندے دی کوشش اے۔ پر خیر کلے بندے نیں۔ پورے سرگودھے دے بارے جو کجھ لکھیا اے شائد کافی سارے بندے وی مل کے نہ لکھ سکدے۔ لہٰذا اوہناں دے کم دی ہر بندے نوں تعریف کرنی پئے گی۔ سانوں کتاب پڑھ کے ای سرگودھے دی تاریخ ایتھوں دے رسماں رواجاں، شادی ویاہ، مرن جیون، کھیڈ تماشے، پھل، فصلاں، بولی، لکھاریاں، صحافیاں تے سیاستداناں بارے بڑے چنگے طریقے نال جانکاری مل جاندی اے۔لکھن دا انداز وی بڑا سادہ تے دل کھچواں اے۔ جہدی جنی وی تعریف کیتی جائے گھٹ اے۔ ایس کم اُتے اسیں اوہناں نوں دلوں مبارکباد دینے آں تے اُمید کرنے آں جے اوہ باقی ضلعیاں بارے وی ایسے طرحاں دیاں کتاباں لکھ کے پنجابی ادب نوں ہور تحفے دین گے۔

پروفیسر محمد حیات دی اک خواہش میں وی جانناواں تے اوہ ایہہ اے کہ اوہ اپنے ضلع دی مٹدی ہوئی تہذیب نوں آن والیاں نسلاں واسطے کسے اک تھاں تے عجائب گھر دی شکل وچ اکٹھا کرنا چاہندے نیں۔ ساڈے ساریاں دی کوشش ہونی چاہیدی اے کہ اسیں اِس نیک کم وچ اوہناں دا ساتھ دییے۔ اوہ اج کل ہفت روزہ نوائے جوہر وچ اک لڑی وار کالم لکھ رہے نیں۔ جیہد یاں 3 سوتوں ودھ قسطاں ہو گئیاں نیں۔ اوہناں قسطاں نوں اکٹھا کر کے وی اک ہور کتاب چھاپی جا سکدی اے۔ محمد حیات ہوراں دی عمر ایس ویلے 70 سالاں توں اُتے اے پر اوہناں دا جذبہ 21 سالاں دے جواناں طرحاں

جوان اے تے خدا تعالیٰ اوہناں نوں بری نظر توں بچائے تے اوہناں نوں ہور توفیق دے کہ اوہ لوکاں نوں اوہناں دی تاریخ تے تہذیب دے بارے جانکاری دیندے رہن۔

ڈاکٹر محمد صالح طاہر

07-11-2012

باب نمبر1

جغرافیہ

ساوی ونگ ہووے
اُچی شان سرگودھے دی
بھاویں جیہڑا وی رنگ ہووے

باب نمبر 1
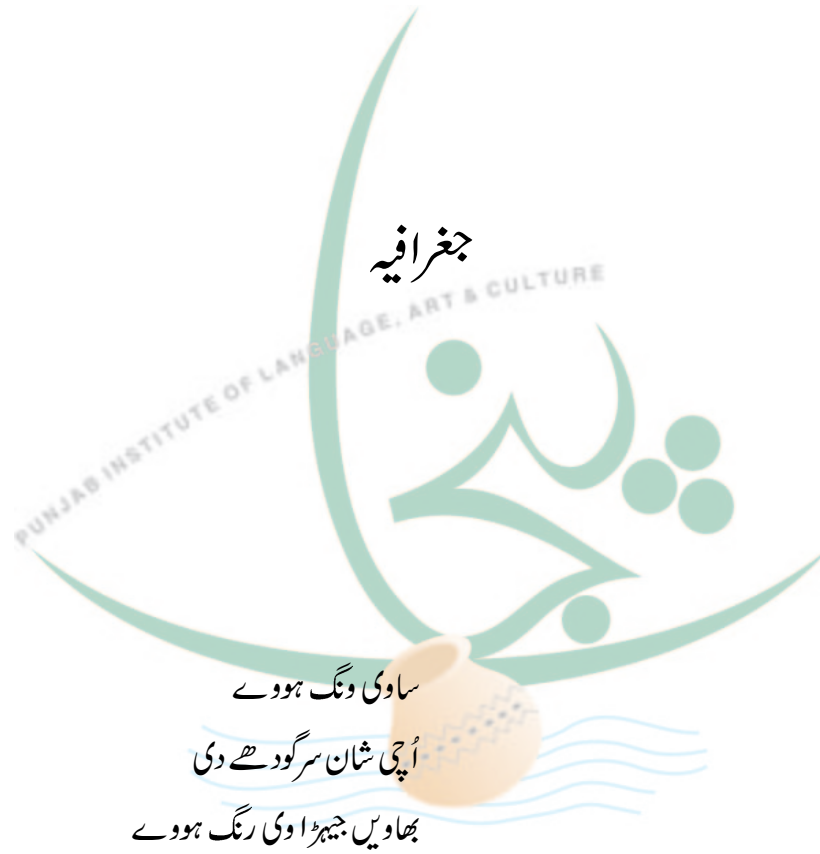
جغرافیہ ضلع سرگودھا

حدود اربعہ

ضلع سرگودھا تقریباً 72 درجے طول بلد تے 32 درجے عرض بلد تے واقع اے۔ اس دے سجے پاسے دریا جہلم پیا وہندا اے تے اس دے کھبے پاسے دریا چھاں دیاں رونقاں ہین۔ ایہہ دویں دریا اگانہہ ونج کے تریموں دے مقام تے مل کے اکٹھے نواں سفر شروع کر دیندے نیں۔ ایہناں دوہاں دریاواں دے ناں وقت دے نال نال بدلدے رہے نیں۔ بہوں تاں یونانیاں آ کے بدلے پر اج کل پرانے ناں ای چالو نیں۔ ایہناں دوہاں دریاواں دے وچکارلے علاقے نوں دوآبہ چج یا چنبہ آکھیا ویندا اے۔

سرگودھے دے اُبھردے آلے پاسے نواں ضلع منڈی بہاؤ الدین پربت آلے پاسے دریاؤں پار جہلم دا ضلع اے۔ لہندے آلے پاسے ضلع خوشاب اے۔ تے ڈکھن آلے پاسے ضلع جھنگ پیا وسدا اے، ضلع سرگودھا دا

کل رقبہ 1456173 ایکڑ ایس ویلے اس دیاں چھ تحصیلاں آہن جہناں دے ناں ایہہ نیں۔

1:۔ تحصیل سرگودھا رقبہ 385645 ایکڑ

2:۔ تحصیل شاہ پور رقبہ 203553 ایکڑ

3:۔ تحصیل بھلوال رقبہ 525657 ایکڑ

4:۔ تحصیل سلانوالی رقبہ 150187 ایکڑ

5:۔ تحصیل ساہیوال رقبہ 193131 ایکڑ

6:۔ کوٹ مومن

7:۔ بھیرہ

ایہناں ستاں تحصیلاں وچ 161 یونین کونسلاں ہیں۔

آب و ہوا

اس ضلع دی آب و ہوا گرم خشک اے۔ اُنہالے وچ بہوں گرمی ہوندی اے تے سیالے وچ پہلاں تے کافی ٹھنڈ ہوندی آہی تے ککر وی پوندے آہن۔ پر ہن ہولی ہولی سیالا گھٹدا ویندا اے۔ کیوں جے ایہہ ساری دنیا وچ تبدیلیاں ہو رہیاں نیں۔ بارشاں وی ہن کسے موسم دیاں محتاج نہیں رہیاں۔ ساوݨے دیاں جھڑیاں وی ہُن اوہ نہیں رہیاں ایہناں ساریاں گلاں دے باوجود ساڈے ضلع وچ پنج موسم ہوندے نیں۔

1:۔ سیالا، 2:۔ انہالا، 3:۔ برسات، 4:۔ بہار (میلیاں تے خوشیاں دا موسم)

5:۔ پت جھڑ (خزاں)

دو دریاواں دے وچکار ہون دے سبب انہالے کانگاں وی آوندیاں نیں کدھیاں آلیاں دا وسیب اوکھا ہو ویندا اے۔ نہراں نال دو فائدے ہوئے ہک زمیاں آباد ہو گئیاں تے دوجا گورنمنٹ نوں کنک تے گھوڑے ملن لگ پئے تے پیداوار اتنی ہو گئی جے پُھٹی چنن واسطے بندے نہن لبھدے۔ چک نمبر 40 جنوبی نوں فیصل آباد دے بازاراں ہار یونین جیک دی شکل وچ وسایا آباد کاری واسطے زمین لین کان شرطاں سخت رکھیاں گئیاں۔ اکثر آباد کار پنجاب دے وچکاروں سب توں چنگی واہی بیجی کرن والیاں وچوں چنے گئے۔ افسر آباد کاری زمی لین آلیاں نوں لین وچ کھلار کے ایہناں دے ہتھاں دیاں تلیاں ویدھے جے اوہ کُراڑیاں ہوندیاں تے ایہناں نوں اس دے اہل سمجھیا ویندا جے کُولیاں تلیاں ہوندیاں تے ایہہ سمجھیا ویندا کہ ایہہ کم کوس اے اس نوں زمی نہیں دینی چاہیدی۔ انج کرن نال جٹ دا ہتھ ترکھا پتہ لگ ویندا۔ زیادہ زمی رکھن آلے دی درخواست وی رد کر دتی ویندی۔ اس سارے کم واسطے موقع تے پٹواری منشی تے نمبردار دی تصدیق کرن واسطے افسر آباد کاری دے نال ہوندے۔ عام لوکاں نوں ہک مربع زمی دتی گئی اس دے نال نال کئی لوکاں نوں پنج مربعیاں توں لے کے ویہہ 20 مربعیاں تک دی زمی دتی گئی خیال ایہہ کیتا گیا کہ وڈا زمیندار نویں تجربے تے روپیہ خرچ کر سکدا اے نکا ایہہ نہیں کر سکدا۔ جے وڈے دا تجربہ کامیاب ہو ونجے تاں نکے اپنے آپ شروع کر دیندے نیں۔ ایہہ آباد کار سیالکوٹ، ہوشیار پور، لدھیانہ وغیرہ توں بلائے

گئے۔ تے ایہناں نوں دو یا چار روپے مربع دے حساب نال زمی دتی گئی تے شہراں واسطے زمی مفت تقسیم ہوئی۔ ایہناں زمیّاں دی آبادی دی وجہ توں ایہہ سارا علاقہ ایشیا وچ کنک دا گھر اکھواؤن لگ پیا۔

سر میلکم ہیلی ایتھوں دے افسر آبادی بنائے گئے۔ آخر اوہ ترقی کر کے پنجاب دے گورنر بنے تے لارڈ ہیلی آف شاہ پور ہوئے۔ اوہ نویں آباد کاراں نوں جنگل صاف کرن دی ترغیب دین کان روز کوہاڑا لے کے دو درخت روز کپ دیندے آہن۔ ایتھے شروع وچ رہنا وڈا اوکھا آہا۔ پینے دا پانی چھپڑتوں وکھرا ہور کدائیں نہ ملدا۔ جد آبادی خوشحال ہوگئی تاں انگریزاں پنجابیاں واسطے چار کروڑ دا سونا منگوایا تاکہ لوک گہنے بنوا سکن 1890ء وچ جنگل کپین لگ پئے تے فصلاں نہری پانی نال جٹاں نوں خوشحال کرن لگ پئیاں۔ نہیں تاں استوں پہلاں بار دے لوک ساری حیاتی اجڑاں دے دُدھ تے گوشت تے گزار دیندے آہن یا جدوناں تے پیلاں لگدیاں تے کھو کے کھاندے یا دُدھ نال رلا کے کھاندے آہن۔

آب پاشی

نہراں توں پہلاں مہینہ زمیاں توں پیواؤنے دا قدرتی ذریعہ آہ۔ اس توں پچھے کدھیاں اُتے کھوہاں دا رواج ہویا تے وت نہراں دی وجہ نال کھوہاں دی وی لوڑ نہ رہی۔ نہر لوئر جہلم توں پہلے ایتھے جاگیرداراں دے چہارمی نالے ہوندے آہن جہناں دا غریب جٹاں نوں وڈا نقصان ہوندا آہ۔ اس واسطے

سرکار نے 1905ء توں لے کے 1910ء تائیں شاہپور برانچ چالو کرن دا ترلا کیتا پر ایہناں وڈے لوکاں سرکار نوں مجبور کر کے کٹھی ہوئی نہر چلن نہ دتی 1914ء وچ وت گورنر پنجاب نے مرکزی حکومت نوں اس نوں چالو کرن کان لکھیا پر پہلی وڈی لام دی وجہ کر کے کم وت کھلو گیا۔ آخر پاکستان بنن توں پچھے اس نوں چالو کرن دا سہرا میاں محمد ممتاز دولتانے دے حصے وچ آیا تے اس نے نویں سرے توں تیار کروا کے 19 اپریل 1954ء نوں اس دا افتتاح کیتا تے میاں صاحب افتتاح کرن سیدل بنگلہ جھاوَریاں دے نیڑے تشریف لے آئے ایہناں ساریاں چہاری نہراں نوں اس نال ملا دتا گیا تے لوکاں سُکھ دا ساہ لیا۔ لوئر جہلم دا پانی اس علاقے وچ نہیں آوندا۔

کلینڈر

ساڈے اس علاقے وچ جد تائیں کراڑ (ہندو) رہے تے ایہناں کلینڈر بکرمی اکھویندا آیا۔ ہُن ایہناں دے وین تے اس دی اہمیت گھٹ گئی اے پر حالی تائیں دیہاتاں وچ اسے دا رواج اے۔ اج کل ایسدا ایہہ سن 2069ء اے اس دے مقابلے انگریزی کلینڈر اج کل پڑھے لکھے لوکاں وچ چالو اے۔ تے عیسوی دا سن 2012ء اے۔ مسلماناں دا کلینڈر اسلامی کلینڈر آکھیا ویندا اے ایہہ سن ہجری توں شروع ہوندا اے ہُن 1433ھ اے۔ ایہناں ساریاں دے بارھاں بارھاں مہینے ہوندے نیں۔ مہینیاں دے ناں ایہہ نیں۔

دیسی مہینے:۔ چیتر، وساکھ، جیٹھ، ہاڑ، ساوَن، بدھرو، اسّو، کتیں، مگھر، پوہ، مانہہ، پھگن۔

انگریزی مہینے:۔ جنوری، فروری، مارچ، اپریل، مئی، جون، جولائی، اگست، ستمبر، اکتوبر، نومبر، دسمبر۔

اسلامی مہینے:۔ محرم، صفر، ربیع الاول، ربیع الثانی، جمادی الاول، جمادی الثانی، رجب، شعبان، رمضان، شوال، ذیعقد، ذوالحج۔

ذرائع آمدروفت

اونے وینے کان کئی ذریعے آہن پرانے زمانے وچ تاں صرف جانوراں دے نال ای سواری کر کے سفر کیتا ویندا اہا۔ وت داندآں آلی گڈ آئی۔ اس توں پچھے ٹانگے آئے۔ ایہناں پچھے سائیکل لاریاں تے بساں آئیاں وت ریل گڈی تے جہاز آ گئے۔ اج کل کوسٹر، ہائی ایس، ہائی لیکس آ گئیاں آہن۔ سڑکاں وی ایہناں دے کان وڈیاں ودھیا بن گئیاں ہن۔ اج کل تقریباً ہر وڈے قصبے وچوں لاہور، فیصل آباد، اسلام آباد سدھیاں گڈیاں وینداں آہن۔ نالے گڈیاں ایئر کنڈیشن وی ہو گئیاں آہن۔ سیالے گرم تے انہالے ٹھنڈیاں، مزے ای مزے، وچ ٹی وی، ٹیپ ریکارڈ دے گاوَن مفت تے سیٹاں وی ودھیا فوم آلی گدیاں والیاں۔ جس تے بہہ کے اُٹھن توں دل نہ کرے۔ تے گڈیاں وی 75 سواریاں آلیاں۔

منڈیاں

چار منڈیاں آہن۔ 1:۔ سرگودھا، 2:۔ سلانوالی، 3:۔ بھلوال، 4:۔پھلروان

سڑکاں

سرگودھے توں ہر پاسے سڑکاں ویندیاں نیں۔ وڈیاں وڈیاں سڑکاں ایہہ نیں۔ پہلاں ساریاں بساں ہندوواں دیاں آہن خان عنایت اللہ تے مسلم بس دے ناں نال بس چالو کیتی ہُن تک چل رہی اے۔

1:۔ سرگودھا گجرات، 2:۔ سرگودھا لاہور، 3:۔ سرگودھا جھنگ، 4:۔ سرگودھا خوشاب، 5:۔ سرگودھا فیصل آباد، 6:۔ میانی توں ساہیوال براستہ بھیرہ جھاوُریاں شاہ پور واڈھی، 7:۔ بھلوال سرگودھا، 8:۔ بھاگٹانوالہ توں بھلوال براستہ کوٹ مومن، 9:۔ سیال موڑ منڈی بہاوٗ الدین، 10:۔ سیال موڑ تا احمد نگر، 11:۔ سرگودھا سلانوالی فاروقہ، 12:۔ شاہپور حسین شاہ، 13:۔ واڈھی سرگودھا، 14:۔ بھلوال بھیرہ، 15:۔ بھلوال سردار پور چک رامداس، 16:۔لک موڑ جھاوُریاں۔ 17:۔ سرگودھا سلانوالی، 18:۔لک موڑ توں شاہپور، 19:۔ بھلوال سرگودھا براستہ مٹھ لک۔ اج کل ہور وی وڈیاں سڑکاں بن گئیاں آہن شاید ای کوئی پنڈ رہ گیا ہوئے جیہڑا کسے وڈی سڑک نال نہ ملیا ہووے۔

سبھ توں ودھیا سڑک موٹر وے طالب آلے توں بھیرہ تائیں ساڈے ضلع وچوں لنگھدی اے۔

ریلاں

ریلاں تے گڈیاں سرگودھے توں ہر پاسے وینیدیاں آہن وڈیاں لائناں ایہہ نیں۔

1:۔ ملک وال میانی بھیرہ 1887ء وچ چالو ہوئی۔

2:۔ ملک وال سرگودھا 1903ء وچ مکمل ہوئی۔

3:۔ سرگودھا جھنگ 1904ء وچ بنی۔

4:۔ سرگودھا میانوالی 25اپریل 1931ء ریل دا پُل مکمل ہویا تے ایہہ چالو ہوئی۔

5:۔ سرگودھا فیصل آباد لاہور ایہہ کئی قسطاں وچ مکمل ہوئیاں۔

پُل

ساڈے ضلعے وچ چار پُل مشہور آہن ہک دریا جہلم تے خوشاب کول دوجا موٹر وے آلا پُل بھیرے دے کول تریجا طالب آلا پُل تے چوتھا خوشاب دا نواں پُل۔

کارخانے

سرگودھے وچ کپڑے دا اہکا کارخانہ سلطان ٹیکسٹائل مل اے۔ کھنڈ دے کارخانے ایہہ نیں، یوسف شوگر مل، نون شوگر مل، نیشنل شوگر مل۔ استوں علاوہ بناسپتی گھیو دی مل کوڑے کھوہ کول اے تے ایتھے ای ہک رحمٰن فلور مل اے

سرگودھے موہنی فلور مل اے۔

مشہور پیداوار

سرگودھے وچ پھٹی، کنک، جوار باجرہ مکئی تے چول بہوں ہوندے نیں۔ تحصیل بھلوال وچ کنوں وی کافی ہوندے ایتھوں باہر دوجیاں مُلکاں وچ وی گھلے ویندے نیں۔ چینی وی دوجیاں ضلعیاں وچ گھلیندی پئی اے۔ بانس وی سرگودھا کافی پیدا کرن لگ پیا اے تے ایتھوں ہُن باہر دیاں ضلعیاں وچ گھلن لگ پئے آہن۔ اللہ دا شکر اے کہ ساڈا ضلع ہر قسم دی پیداوار وچ خود کفیل اے۔ پٹ سن دا تجربہ وی کامیاب ہو گیا اے۔

بوٹے

نہراں توں پہلے ایتھے جنگلاں وچ کرّی، جنڈ، دن، بیر، ککر، ٹاہلی، ملّا، شرینہہ، برنا، لسوڑی، لسوڑا، دھریک، نم دے رُکھ ہوندے آہن۔ ٹاہلی تے ککر بہوں کم آون والی لکڑی اے۔ ٹاہلی فرنیچر بناون دے کم آوندی اے۔ سلانوالی وچ فرنیچر دا کم چنیوٹ دا مقابلہ کر یندا اے تے مقامی ضرورت دے مطابق ہر پنڈ تے قصبے وچ فرنیچر بناون والے مل ویندے اہن۔

اج کل کجھ نویں بوٹے وی آ گئے ہن۔ جیہڑے پہلے ایتھے نہیں ہوندے۔ یوکلپٹس، املتاس، ارجن، جیکورنڈا، لاجسٹونیا، کچنار۔

پھلدار رُکھ

ناکھ (دیسی تے بگو گوشہ) جامنوں، امب، امرود، توت، کنو، مالٹے، لوکاٹ، لیچی، انار، بیر، سئیو بیر، کھباڑے، داکھ، لسوڑا، لسوڑی، گوندی، ون دیاں پیلاں، سنترے، گنگیر، کھجور۔

پکھو

ایتھے کافی پکھو اہن کاں، لالی، طوطا، گرجھ، چڑیاں، انّا گُھگھو، چربل، کال کڑچھی، دھی، کلی دھرکھان (ہُد ہُد) تتر، بٹیرا، ڈھوڈھر، ہل، بلبل، گھگی، اٹیرن (ابابیل) تلیئر، کوئل، بگلا، لم ڈھینگ، مرغابی، ٹوبے، جل ککڑی، شکاری پکھو، چرگ، بہری، باز، شِکرا، پر ایہہ ہُن سارے ای شکاری جانور مُک گئے نیں یا لوکاں مُکا چھوڑے نیں۔

جیہڑے جانور مُک گئے، یا گھٹ ہو گئے ہن

چِٹی ہل:۔ اج توں پنجاہ سال پہلاں ایتھے ہوندی آہی پر ہُن تاں مدت ہوئی نہیں ویکھی۔ اس دے پر ہیٹھوں کالے ہوندے آہن تے چُنج پیلی ہوندی آہی۔ غریب جہیا جانور آہا خدا جانے اسنوں کیہ بنیا۔ ''وس مینہہ'' دی طرز دی آواز آہی۔

کونج:۔ کونجاں قطاراں وچ وی (V) دی شکل بنا کے آوازاں دیندیاں لگھدیاں ہن اوہ وی اس پاسیوں ہُن کدی نہیں لگھیاں خدا معلوم ختم ہو گئیاں

یا ڈر کے راہ بدل گئیاں ہن۔ کونج ساری عمر جوڑا بن کے رہندی اے جے ہک مر ونجے تے وت جوڑا نہیں بنید ے۔

ڈھوڈر کاں:۔ ایہہ کالے رنگ دا ہوندا آ یا مُدت ہوئی نظر نہیں آیا۔ حالانکہ کسے دے کم آون والی شے وی ناہی۔ ایہہ ہِل توں ذرا وڈا ہوندا آ یا تے بالکل کال کڑچھی ہار کالا ہوندا آ یا۔

شکاری پکھو:۔ لوکاں پھد کے ویچ چھوڑے آہن اج کل کوئی نظر نہیں آوندا۔ پہلاں ٹوانیاں تے میکناں دے نوکر جہناں نوں باز دار آہدے آہن ایہناں دے ہتھاں تے بیٹھے ہوئے ہوندے آن تے اکھیاں تے کھوپے چاڑھے ہوئے ہوندے آہن ایہناں نال شکار کھیڈ دے آہن۔

لکے کبوتر:۔ ایہناں دی پوچھل مور دے پیل پون ہار اُتا نہہ چائی ہوئی ہوندی آہی۔ مرغابیاں وی بہوں گھٹدیاں ویندیاں آہن گورنمنٹ ایہناں دی حفاظت دا کوئی انتظام کرے نہیں تاں بندوقاں آلے محکمہ وائلڈ لائف آلیاں نال مل کے بچاون دی بجائے مکاون تے تُلے ہوئے آہن۔

پکھوواں ہار کئی شکاری جانور وی ختم ہو گئے آہن تے ہُن صرف اوہ چڑیا گھر وچ نظر آوندے نیں۔

شکاری جانور:۔ شیر، چیتا، بگھیاڑ، باری بلا، اج توں سو سال پہلے ایہہ سارے جانور کدھیاں تے جنگلاں وچ موجود آہن پر ہُن بالکل ختم کردتے گئے آہن اس دی ہک وجہ ڈنگراں دا نقصان وی آ یا۔

ہرن:۔ ایہہ لوکاں شکار کر کے کھا چھوڑے آہن اج کل کجھ گورنمنٹ نے وڈی

سخت حفاظت وچ کوہستان نمک وچ رکھے ہوئے اہن پر لوک لُک چھپ تے مار لیندے اہن اج توں سو سال پہلے ڈاراں دے ڈار پھردے آہن پر ہُن کسے شوق توں پال کے رکھیا ہویا ہووے تاں ہور گل اے نہیں تاں بالکل ضلع سرگودھے دے اندر مُک گئے آہن۔

لاٹ آلا دُنبہ:۔ دُنبے وڈی لاٹ آلے ہوندے آہن کئیاں دی لاٹ تاں ایڈی وڈی ہو ویندی آہی جے اوہ زمی نال لگ ویندی آہی اس واسطے اس دے پچھے ریڑھا دیندے آہن جے اوہ سوکھا ٹُر سکے۔

چھترے:۔چھترے بھیڈ دی نسل دے نر ہوندے آہن تے ایہناں دے سنگ وڈے ولا وینیاں آلے ہوندے آہن لوک ایہناں نوں ٹکراں مروان کان رکھدے آہن تے اوہ وڈے خوبصورت وی لگدے۔ پتہ نہیں اوہ نسل کدے گئی ہُن تاں چھترے وی بھوڈے بغیر سنگاں دے ہو گئے آہن۔

سسار (**مگر مچھ**):۔ ایہہ ہُن ساڈے دریاواں وچوں مُک گئے اہن۔

تاریخی دور توں پہلاں ساڈی دھرتی دی کہانی

جس زمی تے اج اسی وسدے پئے آں۔ ایہہ ہمیشہ توں انجے ہار ناہی۔ سیانے دسدے ہن جے اج توں تقریباً ویہہ کروڑ سال پہلاں ایتھے بلکہ پورا برصغیر چین، وسط ایشیا سمندر جس دا ناں ٹیتھس TETHS آہ وچ ڈُبے ہوئے آہن۔ سارے براعظم آپس وچ ملے ہوئے آہن۔ وقت گزرن دے نال نال ایہہ وکھرے ہونے شروع ہو گئے۔ سمندر دا پانی ختم ہو گیا تے ہک

پہاڑاں دا سلسلہ وچوں نکل آیا۔ ساڈے نیڑے کوہستان نمک تے کڑانے دیاں پہاڑیاں آہن ایہناں دے متعلق ماہرین دا خیال اے جے ایہہ تہہ دار چٹاناں دی شکل وچ آہن پر بنتر دے لحاظ نال ایہہ دوہاں قسماں دیاں چٹاناں آپس وچ مختلف آہن۔ ایہناں نوں انگریزی وچ Aravali series دے عبوری دور نال تشبیہ دتی ویندی اے۔ ایہناں دا بنیادی مادہ Quartzites ایہہ جیہڑا Clay Slates دے نال ملیا ہویا اے۔

لکھاں سال پہلاں ایتھے سمندر ہوون پاروں ایہہ چٹاناں تہہ دار ای اہن۔ جہناں نوں Sedementary آدھے نیں۔ جیہڑیاں وقت تے گرمی دے نال تبدیل ہو کے Metamorphic بن گئیاں آہن۔ ضلع سرگودھا تے اسدے آس پاس دیاں پہاڑیاں سانگلہ ہل تک دیاں پہاڑیاں انجے ہار آہن۔

ایہناں پہاڑیاں دے وچ معدنیات وی دسیاں گئیاں اہن پر سوائے وڈی کڑانا آلی پہاڑی توں جس اُتے فوج دا قبضہ اے۔ باقی ساریاں دے پچھے سٹون کرشر آلے پے گئے آہن تے دیہوں رات ایہناں نوں مکاؤن دی کوشش کر رہے نیں۔ حالانکہ ایہناں دا وجود ایہناں علاقیاں واسطے ضروری آہا۔ ایہناں دے اُتے آثار قدیمہ دا ہک خزانہ کھٹیا ہویا اے جیہڑا ایہناں دے نال ای ختم ہو گیا اے۔

اوہ چٹاناں جہناں وچوں کوئلہ نکلدا اے سٹھ ملین سال پرانیاں آہن تے جہناں وچوں چونے دا پتھر نکلدا اے چالھی ملین سال پرانیاں آہن ایہناں

دے وچ بے شمار فاسلز موجود آہن تے ایتھے راما پیتھی کس قسم دے قدیم انسان دے فاسل وی ملے آہن۔ جیہڑا Stone Age Culture اکھویندا اے۔ ایہہ آثار وی اتفاقاً چوہاں سیدن شاہ چینجی سون سکیسر کڑانے دیاں پہاڑیاں وچوں ملے آہن۔ ایہہ پتھر دے کوجھے ہتھیار مثال دے طور تے چاقو، دستی کہاڑی قسم دے اہن ایہناں دی عمر ترے لکھ سالاں توں چھ لکھ سالاں تک اے۔

ایہہ تہہ دار چٹاناں جہناں نوں ماہرین ارضیات Depositions ادھے نیں۔ ایہہ وڈے پرانے زمانے دا پتہ دیندیاں آہن۔ ایہناں دی عمر گھٹوں گھٹ 550 ملین سال بندی اے۔ ایس سارے سلسلے وچ پرانیاں چٹاناں توں لے کے جدید دور وچ بنن آلیاں ہر قسم دیاں چٹاناں موجود آہن۔ ایسے واسطے عالمی ماہرین ارضیات ایہناں نوں ارضی علوم دا عجائب گھر آکھدے نیں۔ سون سکیسر دے علاقے دی آب و ہوا خطہ یونان نال ملن دی وجہ نال سکندر ایتھے چھاؤنی بنائی۔

سمندر دے سُکن نال کوہستان نمک تے کوہ ہمالیہ تے کڑانا دیاں پہاڑیاں بن گئیاں۔ ہمالیہ جیہے اُچے پہاڑ توں برف جمن نال چشمے تے ندی نالے چالو ہو گئے تے ایہناں وچوں دریا بن گئے۔ ایہناں دریاواں دی لائی ہوئی مٹی نال طاس بن گئے۔ تے آخر کار ایہناں میداناں وچ سبزہ پیدا ہو گیا۔ انج کر کے جانوراں تے انساناں دے رہن دی صورت پیدا ہو گئی۔ ہُن تائیں ساڈے میدان دریاواں دی آندی ہوئی مٹی نال 15 فُٹ تائیں اُچے

ہو گئے اہن۔

انسانی وسیب دی کہانی

انسان ساڈے علاقے وچ کدوں آیا تے کتھوں آیا۔ کیہڑی نسل دا آ ہ، ہُن تائیں ایہہ سارے دے سارے اندازے تے گویڑ ای آہن۔ پکی گل کائی نہیں۔ پر کجھ نشانیاں اجیہیاں وی آہن جس توں اندازہ لایا جا سکدا اے کہ انسان گھٹوں گھٹ ایتھے ترے لکھ سالاں توں پنج لکھ سالاں تائیں اس علاقے وچ رہ رہیا اے۔

سائنس داناں تے سیانیاں دا ہُن ایہہ فیصلہ اے کہ برصغیر وچ سبھ توں پہلاں انسان ضلع راولپنڈی وچ دریا سوان دے کنارے آباد ہویا۔ جس دے وسیب دے نشان ماہرین نے ڈھوڈے آہن ساڈے ضلع وچ ایہو جہے نشان کڑانہ دیاں پہاڑیاں تے آہن۔ جیہڑے کرشنگ مشیناں وڈی بے دردی نال ختم کردتے آہن۔ایہناں دے نال دے کجھ نشان دریا چناب دے کنارے چناب نگر دے کول رہ گئے آہن اوہ وی بہوں سارے ختم ہو گئے آہن۔ جے ایسے رفتار نال کم جاری رہیا تے ساڈا تاریخی ورثہ اُکا ختم ہو ویسی۔

جیہڑے نشان ایتھے ملے اہن ایس دے نال دے نشان چین وچ وی ملے اہن جہناں دا 1967ء وچ جد ایہہ ملے آہن اندازہ لایا گیا اے کہ ایہہ نشان 5 لکھ سال پرانے اہن۔ ایسی طرح ہک ہاتھی دا ڈھانچہ وی ملیا جس

دے متعلق خیال اے کہ ایہہ 20 لکھ سال پرانا اے۔ سون سکیسر وچ کنہٹی کول نیچرل ہسٹری میوزیم اسلام آباد دے کھوجیاں اتھوں سترلکھ سال پرانی مگر مچھ دی کھوپڑی دا فاسل لبھیا اے۔ جیہڑا اج کل اسلام آباد دے میوزیم دی زینت اے۔ اس دے شوکیس تے ایہہ عبارت لکھی ہوئی اے۔

''گھڑیال کی یہ معدوم نسل جنوبی ایشیا کے موجودہ گھڑیالوں سے بالکل مختلف تھی۔ یہ فرق کھوپڑی کی بناوٹ میں خاص طور پر نمایاں ہے۔ زمانہ قدیم کے اس گھڑیال کی کھوپڑی نسبتاً کم ہی تھی۔ اور ان کی آنکھیں سر کے خاصے پچھلے حصے پر واقع تھیں۔ ان کے دانت عام طور بڑے اور تعداد میں مقابلتاً کم تھے اور ایک دوسرے سے فاصلے پر تھے۔ یہ کھوپڑی 130 لاکھ سال پرانی چٹانوں سے ملی ہے اور اس گھڑیال کی نسل 70 لاکھ سال پہلے ختم ہوگئی۔''

انجے ہار مولوی ایوب صاحب پروفیسر گورنمنٹ کالج فیصل آباد دی نگرانی وچ کالج دی ہک جماعت نے انگہ اگالی تے چٹے وچوں ہاتھی۔ گینڈے تے ہرن دے فاسلز اکٹھے کیتے نیں۔ ہاتھیاں دا ایہہ خاندان دو کروڑ سال پہلاں افریقہ توں یورپ دی راہیں برصغیر اپڑیا۔ ایہناں فاسلز دی عمر 70 لکھ سالاں توں 90 لکھ سال تائیں دسی گئی اے۔ جے چُٹ کے ایس علاقے وچ مختلف جماعتاں کم کرن تے ہور وی وڈے وڈے انکشافات ہونے دی توقع اے۔

وادی سون وچ بدھ مت تے ہندو مت دے بے شمار آثار پئے آہن۔ جہناں تے وی توجہ دی ضرورت اے نہیں تاں ایہہ وی ختم ہو ویسن۔

راما پتھی کس

پنج لکھ سالاں دے ایس قدیم انسان نوں راما پیتھی کس آکھیا گیا اے تے اس تہذیب نوں ''سواں تھاتھی تہذیب'' دا ناں دتا گیا اے۔

پتھر دا زمانہ

پروفیسر سنکیلا دا خیال اے کہ پنجاب دے ایس علاقے وچ پہلا آدمی پتھر دے ویلے دے پہلے حصے یا دوجے برفانی گیڑ توں لے کے چوتھے برفانی گیڑ تائیں ایتھے آباد رہیا۔

پہلا برفانی گیڑ 5 لکھ پنجاہ ہزار سال

دوجا برفانی گیڑ چار لکھ سال

تریجا برفانی گیڑ ڈیڑھ لکھ سال

چوتھا برفانی گیڑ پنجاہ ہزار سال

برفانی گیڑاں دے ہک سیانے ڈی ٹیرا دا خیال اے کہ پنجاب دا پہلا آدمی سندھ والے پاسیوں آیا ہوسی۔ کیوں جے سندھ پنجاب نالوں زیادہ گرم علاقہ اے۔ ایہہ اوہ زمانہ اے جد انسان حالی تائیں ترقی دیاں منزلاں طے کر رہیا آہ۔ ایہہ عرصہ بہو وڈا عرصہ اے مشہور تاریخ دان ایچ جی ویلز نے اپنی کتاب Out Line of History وچ لکھیا اے کہ انسان نوں حیوانی زندگی چھوڑ کے واہی بیجی تک اوندیاں ہزاراں سال لگے۔ ایہہ سفر کوئی 20 ہزار ورھے پہلاں شروع ہویا تے اٹھ ہزار ورھیں اج توں پورا پہلاں مسے

پورا ہویا۔ اس ویلے انسان دا کم صرف ڈھڈ بھرنا آہ۔ اس دے ہتھیار صرف پتھر دے آہن تے ایہہ پہاڑیاں تے ای رہندا آہ۔

اس توں پچھے انسان نے جانوراں نال دوستی لائی تے ایہناں دے اجڑ بنا کے رکھنے شروع کر دتے تے ایہناں دے چراون واسطے جنگلاں تے باراں وچ پھرنا شروع کر دتا۔ عورتاں گھر دا کم چلیندیاں آہن۔ ایہہ وی آکھیا ویندا اے جے واہی بیجی دا کم وی مرداں شروع نہیں کیتا بلکہ عورتاں شروع کیتا۔ بعد وچ مرد وی ہتھ ونڈاون لگ پئے۔

وسط ایشیا وچ وی ونڈ کجھ انجے ہار آہی۔ آجڑیاں نوں تورانی تے واہی بیجی آلیاں نوں ایرانی یا آریہ وی اہدے آہن۔ آریا جد ایتھے آئے تے ایس ویلے ایتھوں دا وسیب کافی ترقی کر چکیا آہ اس ویلے تائیں ایتھے گھوڑا کوئی نہ۔ آریا بہوں چنگے گھوڑ سوار آہن۔ ایتھوں دیاں لوکاں نوں ایہناں دراوڑ دا ناں دتا۔ جس ویلے آریا ایتھے آئے تے ایتھے ایہہ قبیلے آہن۔

1:۔ سجادنت، 2:۔ مہا درش، 3:۔ اترا کورو، 4:۔ مدار، 5:۔ ویشن، 6:۔ ارسکا، 7:۔ ابھی سار، 8:۔ کیکات، 9:۔ ارد میجر اسحاق مصلّیاں نوں اتھوں دے اصل لوک من دے نیں۔

دراوڑ

آریاں توں پہلاں اتھوں دی تہذیب دنیا دی ہک منی پرونی تہذیب آہی۔ اس تہذیب نوں ودای سندھ دی تہذیب آکھیا ویندا اے۔ اس تہذیب

دے ساہمنے آون توں پہلاں ایہہ فرض کر لیا گیا آہا جے آریا وڈے مہذب آہن تے اتھوں دے لوک نرے اجڈ آہن۔ پر ہُن ایہہ گل غلط ثابت ہوگئی اے۔ جیئوں جیئوں کھوجی نویاں نویاں تہذیباں کڈھ رہے نیں تے ایہناں توں پتہ لگدا اے کہ آریانوں تہذیب یافتہ سمجھنا محض ہندو پروپیگنڈا اے وادی سندھ دی تہذیب دے پتہ لگن توں پہلاں ساڈے کول صرف ہندوواں دیاں مذہبی کتاباں آہن جہناں وچ اتھوں دیاں لوکاں نوں نرے اُجڈ آکھیا گیا اے۔ پر ہُن ایہہ گل غلط ثابت ہوگئی اے۔ کیونکہ ایہہ گل کسے دے خواب وخیال وچ وی ناہی کہ رگ وید جہناں لوکاں نوں اجڈ تے حقیر دسیندا اے اوہ لوک ہک دو ہزار سال نہیں بلکہ پورے پنج ہزار سال ق م وچ پنجاب تے سندھ دے تہذیب یافتہ لوک آہن۔ رگ وید دا اپنا زمانہ 1000 ق م توں 800 اے۔ مہاتما بدھ 477 ق م وچ فوت ہوئے۔

ہڑپہ تے موہنجوداڑو ایہناں لوکاں دے شاہکار نیں۔ جہناں دا اج تائیں دنیا مقابلہ نہیں کرسکی۔ ایہناں لوکاں اج توں کوئی چھ ہزار سال پہلاں ہڑپے دی بنیاد رکھی۔ ایہہ لوک ہاتھی دے دند تے سیپی دے گہنے استعمال کریندے آہن۔ موہنجوداڑو وچ 40 ہزار بندے رہندے آہن۔

دراوڑاں دے متعلق ایہہ وی آکھیا ویندا اے کہ اوہ عراق دے سمیری آہن۔ ایہناں اصل وچ مصر تے عراق دیاں استاداں کولوں ایتھے آون توں پہلاں مکان بناون دا کم سکھ لیا ہویا آہ۔ ایہہ لوک عراق تے مصر دے نال بیڑیاں دے ذریعے تجارت کریندے رہے ایہہ لوک اتھوں صندل تے سندھی

کپڑا لے ویندے آہن۔ ایہناں دی سماجی حالت اشتراکی قسم دی آہی۔ سارے دا سارا پنڈ سبھ دی ملکیت سمجھیا ویندا آہ۔ کیوں جے اوہ سارے ہکی قبیلے نال تعلق رکھدے آہن۔ ایہناں پرانیاں تہذیباں دے آثار ہن صرف ہڑپہ تے موہنجوداڑو تک ای محدود نہیں۔ کوٹ ڈِجی دی تہذیب اس توں وی پرانی اے۔ ڈیرہ اسمٰعیل خان وچوں وی ایہو جہے آثار ڈاکٹر احسان علی چیئرمین آرکیالوجی پشاور یونیورسٹی نے 1999ء وچ ڈیرے دے نیڑے کھدائی کر کے ہڑپہ دے نال دیاں مہراں ڈھوڈھیاں آہن۔ اس توں پتہ لگدا اے کہ صرف پنجاب تے سندھ وچ ایہہ تہذیب ناہی بلکہ سرحد تے بلوچستان وی کسے توں پچھے نہیں۔ ضرورت آثار قدیمہ اُتے محنت کرن دی اے جیہڑے ضائع ہو رہے نیں۔ بلوچستان وچ مہرگڑھ دی تہذیب ہڑپہ توں وی پنج ہزار سال پرانی لدھی اے۔ جدوں انسان نے پہلاں پہل اجڑ رکھ کے ایہناں دے چھیڑ بنائے تاں اوہ ساریاں ضرورتاں ڈنگراں توں ای پوریاں کرن لگ پیا۔ پورا پنجاب اس ویلے جنگلاں باراں نال بھریا آہ۔ کئی ناں ہن تک مشہور آہن مثلاً ساندل بار، گنجی بار، نیلی بار، کڑانہ بار، گوندل بار، بکھر بار وغیرہ انگریزاں دے آون توں پہلاں ای ساریاں باریں وسدیاں آہن۔ لوک ایہناں دے اندر ای رہندے آہن تے اپنے مال ڈنگر چگدیندے آہن۔ ایہناں دا لباس شروع وچ چمڑے دا ای ہوندا آہ تے ہتھیار وی ہڈیاں دے ہوندے آہن۔

دریاواں دے کناریاں تے کدائیں کدائیں وسیبوں ہون لگ پئی تے لوک گھر بنا کے رہن لگ پئے۔ انجیں آبادیاں ودھدیاں ودھدیاں پنڈ بن

گئے۔ پرانے زمانے دے سارے شہر دریاواں دے کنارے تے ای آہن۔ ساڈے نیرے خوشاب ضلعے وچ ناڑی ہڑپہ توں وی پرانی دسی گئی اے ایہہ گل ماہرین آثارِ قدیمہ ڈاکٹر سیف الرحمٰن ڈار تے ڈاکٹر سلیم نے ویکھ کے دسی۔

قدیم جغرافیہ ضلع شاہپور

ضلع شاہپور (سرگودھا) راولپنڈی ڈویژن دے چھ ضلعیاں وچوں ہک مشہور ضلع اے۔ ایہہ ضلع 31.32 تے 32.44 طول بلد تے 71.40 تے 73.25 عرض بلد تے واقع اے۔ اس دے پربت آلے پاسے ضلع جہلم دی تحصیل پنڈ دادنخان اے۔ اس دے لہندے پاسے ضلع میانوالی تے بھکر اے۔ اس دے اُبھردے آلے پاسے دریا چنہاں تے ضلع گجرات اے۔ اس دی اوسط لمتن ابھردے توں لہندے تائیں 94 میل تے اس دی چوڑائی پربت توں دکھن تائیں اوسطاً 50 میل اے پر کدائیں کدائیں ایہہ گھٹ ودھ وی اے۔ اس دا کل رقبہ 4697 مربع میل اے تے دریاواں دا رقبہ وی ملایئے تاں وت 4741 مربع میل ہو ویندا اے۔ اسنوں دریا جہلم دو برابر حصیاں وچ ونڈ دیندا اے۔ بھیرہ تحصیل اُبھردے آلے پاسے اے تے شاہپور وچکار اے۔

آبادی دے لحاظ نال اس ضلع وچ صرف ہک قصبہ بھیرہ آہ جسدی آبادی دہ ہزار توں ودھ رہی باقی پورے ضلع وچ اتنی آبادی دا کوئی قصبہ نہیں آہ بھیرے دی آبادی 17428 اہی۔ ضلع شاہپور رقبے دے لحاظ نال ناویں نمبر

تے آہ تے آبادی دے لحاظ نال 24 نمبر تے آہ۔پنجاب دے 31 ضلعیاں وچوں سطح سمندر توں اس دیاں تحصیلاں دی بلندی کجھ انج اہی۔

تحصیلاں دی سمندر توں بلندی

بھیرہ	425 فٹ	32.28 عرض بلد	72.57 طول بلد
شاہپور	400فٹ	32.14 عرض بلد	72.31 طول بلد
خوشاب	400 فٹ	32.18 عرض بلد	72.24 طول بلد
سکیسر	4992فٹ	32.33 عرض بلد	71.59 طول بلد

ایہہ ضلع گنگا تے سندھ دے میدان دا حصہ اے ایہہ سارا ضلع تقریباً ماسوائے پہاڑی علاقے دے 550 توں 700 فٹ سطح سمندر توں اُچا اے اس دے نال نال اسدی مسلسل ڈھلوان تقریباً 1/2-1فٹ ہک میل دے حساب نال اے۔ دریا جہلم تے چنہاں دوویں سندھ وچ مل کے سمندر وچ اپڑ ویندے نیں۔ ایہناں دوہاں دے وچکار اُچی جاہ ہے جتھے جتھے پانی کوڑا اے۔ ایتھے گھاہ تے فصلاں وی گھٹ ای ہوندیاں آہن اِس ضلع وچ کئی ڈونگھے راہ موجود اہن۔ دسیا ویندا اے جے پرانے زمانے وچ دریا ایتھے وگدے آہن۔ میرے جاچے ایہہ کانگ دے پانی دے بنائے ہوئے راہ آہن۔ ساڈے پاسے ویگوال تے جلال دے گوہڑ دے وچکا رایہہ کانگ دا راہ اے نہ کہ دریا دی گزر گاہ اے۔ ایتھوں سارا بھیرہ تک کانگ دا پانی لنگھدا اے۔

کھواں دی گہرائی توں پتہ لگدا اے کہ کدی ایتھے دریا ہویا اے کیوں جے اوہ

گھٹ ڈوگھے اہن دریا دی وجہ نال پانی نیرے ہوسی۔

کڑانہ بار

کڑانے دیاں پہاڑیاں کسے زمانے وچ ضلع جھنگ وچ آہن وت ایہہ شاہپورنوں دے کے کالو وال دے رقبے جھنگ نوں دے دتے گئے ایتھے سبھ توں اُچی پہاڑی جتھے اج کل ہوائی فوج نے ریڈار لایا ہویا اے کجھ 1000 فٹ اُچی اے۔ ایہہ کوہستان نمک توں تقریباً 40 میل دور اے۔ پر ایہ استوں بہوں پرانیاں آہن۔ ایہہ وی دسیا گیا اے کہ ایہہ کوہ ہمالیہ توں وی پرانیاں آہن اس پہاڑی دی چوٹی تے مسلماناں تے ہندوواں دیاں خانگاہیں آہن۔ اج کل وی اِسدی اوقاف دیاں زمیاں کئی ضلعیاں وچ آہن۔ باقی پہاڑیاں کپ کپ کے روڑی بنا دتیاں گئیاں آہن۔

دریائے جہلم

ایہہ دریا اس ضلع دے دو پاسیوں لنگھ کے حد نبیرا اے تے بھیرہ کولوں ایہہ پربت آلے پاسے ویندا اے جد ایہہ شاہپور تے خوشاب دے نیڑے آوندا اے تے اسدا رُخ دُکھن آلے پاسے ہو ویندا اے خوشاب داپُل اسے رُخ تے اے تے بھیرہ دا موٹروے داپُل اس دے لہندے اُبھردے رُخ تے اے۔ بار تے دریا دے وچکار جیہڑا علاقہ اے اُسنوں کدھی یا دندا آہندے اہن۔ ایہہ وی 10 توں لے کے 15 میل تک اے۔ ایہہ وی

حالانکہ چناب دی وادی ہار اے۔ پر ایہہ اس وادی نالوں بہوں ذرخیز اے۔ اس وچ کافی رقبے آباد اہن تے اس دی اصل وچ دریا دی ذرخیز مٹی اے جیہڑی اس علاقے نوں ذرخیز بنا رہی اے۔جہلم نوں یونانیاں (Vedasta) تے Hydaspes دا ناں دتا وت اس دا ناں وہت رہیا پر اج کل شہر جہلم دی وجہ کر کے اسدا ناں جہلم مشہور اے۔ ویسے خوشاپ دے جہلم دے معنی مٹھا پانی اے اخیر ایہہ سیکڑے میلاں دا سفر کر کے ضلع جھنگ وچ دریا چنہاں نال مل ویندا اے۔ سیالے وچ ایہہ دریا سُک کے ہِک نِکے جہے نالے دی شکل بنا لیندا اے تے بہوں لوک جھاگ کے لگھ ویندے اہن تے دو سو گز توں ودھ چیڑا نہیں ہوندا۔ اس دا گھٹ توں گھٹ پانی 4000 کیوبک فٹ فی سیکنڈ اے تے ودھ توں ودھ 2,00,000 دو لکھ کیوسک فی سیکنڈ ہو ویندا اے۔ انہالے پانی دی سطح انہالے وچ 12 توں 13 فٹ اُچی ہو ویندی جس نال کانگ آ ویندی اے۔ کانگ دی اصل وجہ پہاڑاں تے گرمیاں وچ لگاتار مہینہ لہن دی وجہ نال ہوندی اے۔ کانگاں دے نال لوکاں دا بہوں نقصان ہوندا آ ہا گھر ڈھے ویندے مال ڈنگر لُڑھ ویندے فصلاں برباد ہو ویندیاں ستمبر، (اسو) وچ دریا گھٹن لگ پوندے تے وت گھٹدے ای ویندے پر 1992 وچ مینہاں دی وجہ نال اس دریا وچ وڈی کانگ آئی آہی جیہڑی بے موسمی آہی مطلب اکتوبر وچ جد عام طور تے دریا کافی سُک ویندے اہن تے کانگ دا کوئی خطرہ نہیں رہندا۔ کانگ نال زمی نوی ہو ویندی اے تے کنک دی فصل بہوں چنگی ہوندی اے۔ تے مُنجی دی لیٹ کے چک مل وچ لائی ویندی اے کیوں جے

کھلون دی حالت وچ بندہ چک مل وچ غرق ہو ویندا اے۔

وادی جہلم

ایہہ وادی تقریباً دو میل چوڑی اے جد ایہہ دریا اس ضلع دی حد وچ داخل ہوندا اے تے شاہپور دے کول آ کے ایہہ 12 میل تے ساہیوال (ضلع سرگودھا) کول پندراں میل ہو ویندی اے۔ ایس وادی دے ہک پاسے دندا دا کنارہ اے جیہڑا سنوں بار توں وکھ کریندا اے تے دوجے پاسے دا کنارہ ڈھادے ناں نال مشہور اے۔ اگانہہ تھل دا ریگستان اے۔ اس وادی دے وچ کئی قدرتی نالے وی اہن جتھے کدی ایہہ دریا وہندا رہیا اے تے ہُن پچھانہہ ہٹ گیا اے۔ تے ایہہ نیویاں جاہیں ہُن سُکیاں پیاں اہن تے ایہہ دریا توں اتوں لے کے 12 میل تک دور اہن۔ دریا دی اس پرانی گزر گاہ نوں ڈھڈھار آکھیا ویندا اے اسدا نمونا شاہپور صدر توں ترے میل ڈھکن آلے پاسے چک شہزادیاں آلے کول اے۔ اس تو ہور ڈھکن اسدا ناں رن (Rin) پرانے شہر لڑھ گئے۔ اج کل دا خوشاب کپتان ڈیوس دا وسایا ہویا اے تے شہر دے وچکار بازار دی شکل وچ صلیب دا پکا نشان چھوڑ گیا اے۔ ٹبہ قائم دین سارا ڈھیہ گیا اے تقریباً 135 سال پہلاں اس دریا دی ڈھا نال ساہیوال ضلع سرگودھا دے نیڑے جیہڑا 5000 ایکڑ نواں رقبہ نکلیا اے۔ ایہہ اس لہندے آلے پاسے دے مقابلے وچ بہوں ذرخیز اے۔

ایہہ وی عجب گل اے جے دریا دے سجے پاسے پانی کوڑا اے تے

ایہہ کنارہ دوجے کنارے نالوں بہوں اُچا اے صدیاں توں دی ریت نوں ڈھاہ لا لا کے دریا لہندے ہوندا وینداا اے۔ دریا دی اس دندے آلی وادی وچ بے شمار مٹھے پانی دے کھوہ تے کئی پرائیویٹ نالے وی بن گئے اہن جس دے نال پیداوار وچ زبردست وادھا ہویا اے۔ حالانکہ ایہہ وادی ضلع دا چوتھا حصہ اے پر ایتھے آبادی ضلع دی ادھی آبادی توں ودھ اے پنج قصبے جہناں دی آبادی 6000 ہزار توں ودھ اے سارے اسے علاقے وچ اہن۔ میانی توں لے کے شاہپور تائیں سارا علاقہ آباد اے۔ شاہپور توں ڈھن آلے پاسے جیہڑیاں زمیاں بار تے دندے دے وچکار اہن اتھے حالی تائیں نہر نہیں اپڑی اس واسطے زمی حالی بیکار پئی اے کھوہواں نال آباد کرن دی کوشش کیتی گئی اے ایتھے پانی 30 فٹ ڈوہنگا اے۔ اس نوں آڑی یا آڑا آدھے نیں۔ اسدی زمی وڈی پکی اے اس واسطے لگا تار نہیں گڈی ویندی۔ نہر دے اپڑن نال ہُن ایہہ علاقہ وی آباد ہو گیا اے۔

تھل

ایہہ سارا علاقہ ریگستان اے پانی وڈا ڈوگھا اے۔ پانی دا دارو مدار صرف بارش اے۔ ٹوبھے توں سارا سال ضرورتاں پوریاں کیتیاں ویندیاں اہن۔ ایتھے ہرن ہوندے اہن تے اجڑ پالن دا رواج اے۔ (اج کل تھل وی نہر نال اکثر آباد اے۔) جس علاقے وچ نہر نہیں ایتھے صرف چھولے ہوندے اہن۔ ایہناں نوں اتنی پانی دی لوڑ وی نہیں ہوندی۔

مُہاڑ

ایہہ علاقہ دریا دے پار اے تے اج کل خوشاب وچ شامل اے۔ ایتھے کدائیں کدائیں چشمے اہن جہنوں جے آدھے اہن لوکاں دی آبادی دا دارومدار ایہناں اُتے اے۔ مشہور ایہہ نیں۔ سوڈھی آلی، کٹھے آلی تے کنڈ آلی۔ کدائیں تھل وچ ٹوبھے اہن جیہڑے لوکاں دی ضرورت پوری کریندے اہن۔ کنہٹی آلی جے نال باغ پیوایا ویندا اے۔ پہاڑ دے تلے دی زمی ذرخیز اے پر پانی دی کمی اے۔ ایہہ پہاڑ 2500 توں 3000 فٹ اُچے اہن سکیسر دی چوٹی 4992 فٹ اُچی اے تے ایتھے اج کل ہوائی فوج دا ریڈار سٹیشن اے۔ ترے جھیلاں اہن ہک دا ناں جھیل اچھالی تے دوجی دا ناں جھیل کھبے کی اے۔ تریجی جاہلر اے۔ ایتھے کسے زمانے وچ بدھ مت دا زور رہیا اے۔ نوشہرہ اس علاقے دا مرکزی شہر اے تے سارا علاقہ وادی سون سکیسر اکھویندا اے۔ وڑچھے وچ لون دی کان اے۔ اس توں وکھرا کولے دیاں کاناں وی اہن۔

مینہ/ بارش

مینہ اس علاقے وچ اج کل گھٹ ای ہوندا اے۔ وادی چھاں وچ مُڈھ تے 15 انچ ہوندا اے میانی 14 انچ 16 انچ ساہیوال خوشاب 10 انچ نور پور 7 انچ نوشہرہ 14 انچ ہوندا اے۔ انہالے مینہ بہوں تے سیالے گھٹ ہوندا اے۔ جتھے پندراں انچ ہوندا اے اس دا مطلب 11 انچ گرمیاں وچ

تے 4 انچ سیالے ہوندا اے۔ اپریل توں لے کے مئی تائیں ادھ انچ وت ہک انچ تقریباً جون وچ تے چار انچ جولائی وچ 1/4-13 انچ اگست وچ 1/2-1 ستمبر وچ اکتوبر نومبر وچ ادھ انچ۔ جنوری فروری مارچ وچ ہر اک وچ ہک انچ۔ اسو، ستمبر دا مہینہ وڈا ضرور سمجھیا ویندا اے۔ ایہہ فصلاں گڈن دے کم آوندا اے۔ ایہہ مینہاں دا اندازہ دسیا گیا اے اج کل تاں ایہہ انج ای بے موسے ہو گئے اہن بھیرے کدے سارے سال صرف 5 انچ بارش ہوئی (1891) استوں اگلے سال 24 انچ ہو گئی 1888 سیالے وچ بھیرے 1/2 انچ ہوئی تے 10 میلاں تے میانی وچ 4 انچ ہو گئی۔

مینہ دی اہمیت

اج کل ضلع وچ نہراں دے آون نال بارش دی ضرورت بہوں ساری گھٹ گئی اے۔ پرانے سمے وچ بندے دیاں ساریاں ضرورتاں دا دارومدار صرف تے صرف مینہ ہوندا آہا۔ وقت تے ہک انچ مینہ جٹاں نوں بادشاہ کر دیندا آہا۔ ایس طرح بجلی دی کڑک وی جٹاں دا فائدہ کریندی آہی۔ اپریل مئی (وساکھ جیٹھ) وچ تھوڑی جیہیاں کنیاں کپاہ تے اگیتر ے باجرے گڈن واسطے وڈی چنگی ہوندی آہی۔ نومبر تے دسمبر (مگھر پوہ) دے مینہ نال زمیندار دی ویران زمین وی گڈن دے قابل ہو ویندی۔ جے خدانخواستہ جولائی اگست (ساون بھادوں) سکے لگھ وین تے گھاہ پٹھے واسطے وڈا گھاٹا ہوندا تے وتر نہ ہون دی وجہ نال کنک گڈنی اوکھی ہو ویندی۔ انجے 1896 تے 1890

وچ سیالا مینہ توں وکھرا ای گزر گیا تے کنک دی فصل خراب ہو گئی۔ ایسے طرحاں 1893ء وچ اپریل مئی وساکھ جیٹھ وچ کافی بارشاں ہوئیاں تے پلی ہوئی کنک دی فصل خراب ہو گئی کنک پڑاں تے ای ترک گئی۔

پہاڑی علاقے وچ کدی کدی برف وی پوندی اے۔ تے 1894ء وچ جدوں برف پئی تے پالا ودھ گیا۔ چندرہ (اولے) وساکھ وچ پیا تے اس سون سکیسر توں لے کے چنہاں تائیں فصلاں تباہ کر دتیاں۔ اس دا لڑ 50 میل لمبا 3 توں چار میل چوڑا آہا۔ کنک تے پوست تباہ ہو گیا اسے تے حافظ برخوردار فرمایا آ۔ چندرے نوں گڑا وی آدھے نیں۔

راکھا وچارہ کیہ کرے
جد پکی تے پون گڑے

درجہ حرارت آب و ہوا

نہراں دے آون توں پہلاں بارتھل تے پہاڑ دے نال دے میدانی علاقے برصغیر دے گرمیاں وچ سخت گرم علاقے گنے ویندے آہن۔ ایہناں مہیناں وچ بارش گھٹ ہون کارن دن بدن گرمی ودھدی رہندی تے پارہ سنٹی گریڈ دا چھاں وچ 115 درجے ہو ویندا تے اوسطاً 108 درجے جون وچ رہندا۔ کدھی تے جتھے درخت (رُکھ) ہون تے درجہ حرارت عام طور تے 90 تے 95 تائیں رہندا رات نوں 85 درجے فارن ہائیٹ ہو ویندا۔ ہاڑ تے ساوَن (جولائی اگست) وچ بارشاں دی وجہ نال 105 تے آ ویندا تے راتیں

80 تائیں ڈھیہ ویندا بھادروں تے اسو (ستمبر اکتوبر) وچ گرمی گھٹدی لگی ویندی اے تے سیالا آ ویندا اے۔ سیالا وی تقریباً چھ مہینے رہندا اے اس وچ دیہاڑی دُھپ تے راتیں پالا ہوندا اے۔ جے بارش ہو ونجے تے لوہری گھل پوے تے پالا ودھ ویندا اے۔

پالا پوہ نہ پالا مانہہ
وا گُھلے تے پالا تاں

رات نوں ککر پوندے تے پارہ صفر توں وی ہیٹھاں ہو ویندا اے۔ وساکھ تائیں سیالا رہندا اے استوں پچھے سیالے دے کپڑے لاہ کے انہالے دے ہولے تے پتلے کپڑے پون دا ویلا آ ویندا اے۔ وادی سون دا درجہ حرارت میدان نالوں 10 درجے گھٹ رہندا اے۔ سکیسر دی چوٹی تے گرمیاں وچ 90 توں اتے نہیں ہوندا۔ رات نوں 70 ہو ویندا اے۔ کیونکہ اس دی اُچائی تقریباً 5000 فٹ اے۔

ہنیریاں

کدھی عام طور ہنیریاں نال خراب ہوندی آہی جد کالیاں ہنیریاں گھلدیاں آہن تے دیہوں وی رات بن ویندا آہا تے گھپ انھیرا ہو ویندا آہا۔ ایہہ ہنیریاں خشک موسم وچ اوندیاں آہن۔ ایہہ بہوں تاں لہندے آلے پاسیوں تھل وچوں اوندیاں اہن تے رُکھاں تے باگاں دے کچے پھلاں دا کافی نقصان ہو ویندا آہا۔ کئی لوگ ہنیری گھلن توں پہلاں بنھ چھوڑیندے

آہن تے منتاں منیدے آہن جے کھلے تے نقصان نہ کرے۔ رُکھ جڑاں وچوں پٹی ویندے آہن۔ تھل آباد ہون کارن ہنیریاں ختم ہوگئیاں اہن۔ ولوہنے دی گھٹ گئے اہن اس وچ ہوا گول چکر بنا کے وڈی تیزی نال پھردے اہن۔ سیکسر تے گرمیاں وچ کافی تیز ہوا چلدی رہندی اے۔

بیماریاں

ضلع دی عام صحت پورے پنجاب نالوں چنگی آہی اتھوں دی بیماری نال مرن دی تعداد 26 فی ہزار آہی تے پنجاب دی 31 فی ہزار آہی۔ ایہہ 1890ء دی گل اے۔ ایتھے بیماری عام طور تے پت جھڑ دے موسم وچ حملہ کریندی اے۔ ملیریا دا بہوں زور ہوندا اے۔ واری دی کس (بخار) تے (ترتجھک) دی کس عام ہوندی اے۔ پوہ ماہنہ وچ نمونیہ ہو ویندا اے۔ کھگھ، تلی، جلاب ایتھوں دیاں عام بیماریاں اہن۔ برسات دیاں بارشاں دی وجہ نال مچھر بہوں ودھ ویندا اے تے استوں بچن واسطے کوئی خاص انتظام نہ ہون دی وجہ نال کس دا بہوں زور ہو ویندا اے تے بندے بہوں مرن لگ پوندے نیں۔ 1887 وچ بارشاں دے گھٹ ہون نال مرن دی رفتار گھٹ کے 20 فی ہزار ہوگئی 1884 وچ جد بارشاں زیادہ ہوئیاں کا نگ آئی تے مرن آلیاں دی گنتری 39 فی ہزار ہوگئی۔ 1888 وچ 5918 لوک ہیضے دا شکار ہوئے۔ کیونکہ پانی دی صفائی دا کوئی انتظام ناہ۔ 1896ء وچ 80 فیصد لوک اس مرض دا شکار ہوئے۔ مرن آلیاں دی تعداد 156 فی ہزار ہوگئی۔ بھیرے وچ

1278 بندے موئے اس دی اس ویلے آبادی 17428 آہی ساہیوال وچ 890 فوت ہوئے اس دی اس ویلے آبادی 9210 آہی۔ اِنجے وادی چناب وچ وی کئی قسم دیاں بیماریاں آہن۔ جیہڑے بندے چھپڑاں دا پانی پیندے آہن۔ ایہناں نوں نارمہ نکل پوندا۔ ایہہ ہک کیڑا ہوندا اے جیہڑا پِلی (پِنڈلی) یا بانہہ توں نکل پوندا۔ لوک اس نوں ہتھ یا پِلی تے ولھیٹ لیندے آخر سارا نکل آوندا جے ترٹ ویندا تے وڈی تکلیف ہوندی۔ گردے تے مثانے دی پتھری وی عام بیماری آہی۔

لون/نمک

سکھاں دے زمانے وچ وڑچھا وچ لون کڈھن دی کوشش کیتی گئی پر ایہناں کسے اصول توں وکھرا کم کیتا تے کاناں وچ کوئی تھم نہ بنایا اس دا نتیجہ ایہہ ہویا کہ کاناں ڈھے گئیاں۔ اج کل ٹھیک کم ہو رہیا اے۔ لون کھٹ کے کڈھن آلیاں نوں واڈھا ادھے اہن۔ اسی زمانے وچ ایہناں دی مزدوری 100 من تے 3 روپے 12 آنے اہی ایہہ ریٹ 1848ء دے اہن۔ ایہہ کم کرن آلے کمزور صحت دے لوک اہن 50 فیصدی ملازم ہوندے اہن 8 آنے مزدوری (دیہاڑی) ملدی رہی۔ ایہناں دیاں سوانیاں اندروں باہر کڈھن دا کم کریندیاں اہن جیہڑیاں 40 توں 80 پونڈ تک چالیندیاں اہن اس ویلے 9 پائی فی من قیمت آہی۔ اس کان تے کم کرن آلے سپرنٹنڈنٹ انسپکٹر 100 مزدور تے 22 گارڈ اہن۔ ایہناں دی تنخواہ 6440 روپے آہی

تے 29078 روپے دی آمدن ہوئی۔ ایہہ لون بیڑیاں وچ پا کے دریا دے ذریعے ملتان سکھر، جھنگ، مظفرگڑھ گھلیا ویندا دریا تائیں اُٹھاں دے نال گھلیا ویندا۔

کوئلہ

پہاڑی کوئلہ وی کافی مقدار وچ کڈھیا ویندا اے پر ایہہ چنگی قسم دا نہیں صرف اِٹاں دے بھٹھیاں وچ بالیا ویندا اے۔

جپسم

ابرق جپسم کھبے کی دے نیڑے ملدا اے اج کل کلر مار دے طور تے استعمال ہو رہیا اے۔

چونے دا پتھر

ایہہ سارے پہاڑ وچ اے اج کل پائینرز سیمنٹ فیکٹری چنگی ایسے وجہ تے چل رہی اے۔

چونا

ایہہ چونے دے پتھر دے ساڑن نال ملدا اے۔ بھیرہ اُس زمانے چونے دا مرکز آہ۔ چونے دا پتھر کھیوڑے توں ریل دے ذریعے 6روپے 14 آنے سومن منگوایا ویندا بالن 12 روپے 8 آنے دا سومن ہوندا آہ۔

1893ء وچ 14 بھٹھیاں بھیرے آہن۔ ایتھوں ایہہ لاہور ملتان امرتسر گھلیا ویندا آہ۔

شورہ

کلر آلیاں زمیاں توں شورہ بنایا ویندا آہ جیہڑا بارود تے آتشبازی دے کم اوندا۔ استوں علاوہ لانے توں کھار بنائی ویندی جس دے نال کپڑے دھوتے ویندے آہن۔

سلیکا ریت

ایہہ اج کل شیشے دے بھانڈے بناون دے کم آوندی اے۔ ایہہ سکیسر دے نیڑے نکلدی اے۔

فاسلز

ایہہ پہاڑ سائنسداناں واسطے ہک وڈی نعمت اے۔ ایتھے ہاتھی توں لے کے مگر مچھاں دے فاسل موجود اہن اس دے اُتے ذرا محنت کیتی ونجے تے پاکستان ایہناں نوں ویچ کے بہوں کجھ کما سکدا اے۔

جنگلی جانور

کسے زمانے وچ ایتھے ہر قسم دے شکاری جانور ہوندے اہن۔ بار

ایہناں نال بھری ہوئی آہی پر جیوں جیوں آبادی ودھدی گئی تے ہتھیار بندوق ہوگئی تے جانور وچارے مقابلہ نہ کر سکے تے مکدے مکدے مک گئے۔ ایہناں دی تفصیل کجھ انج اے:۔

پہلاں ایتھے شیر وی ہوندا آہ رنجیت سنگھ نے شاہپور دے بیلے وچ اس دا شکار کیتا اے۔ پر انگریزاں دے اون تے ایہہ سارے جانور بار ختم ہوون تے وی ختم ہو گئے۔ چیتے یا چترا الگڑ بگڑ شیر مارن واسطے انگریزاں انعام رکھ چھوڑیا کہ جیہڑا ایہناں نوں مریسی اسنوں انعام ڈھیسی۔ 1895ء وچ 3 شیر 152 بگھیاڑ (بھیڑیے) مارے گئے تے انعام دتا گیا۔ بعد وچ 3 شیر 11 چترے 745 بگھیاڑ مارے گئے۔ لومڑیاں تے باری بلے بار وچ کافی اہن۔ ہرن بار تے تھل وچ کافی اہن ہڑیال پہاڑاں تے اہن ایہناں دے سنگھ 31.1/2 انچ تک ماپے گئے ۔ 27 تے 28 انچ عام اہن۔ انہاندا شکاری کُتیاں نال شکار کیتا ویندا۔ سکیسر وچ لنگور تے باندر وی آہن پر ہُن کوئی نہیں۔

پکھو

پکھوں وی بتھیرے ختم ہو گئے اہن۔ ایہناں وچوں ہک ''لاگ'' آہا جیہڑا بار وچ عام آلا پر ہن اس دا ناں وی کوئی نہیں جاندا۔ اس توں ہور گورین (Bustrabd) دا وی ناں سنن وچ کدی نہیں آیا۔ ایہہ وی بار وچ عام ہوندا آہ۔ باقی تتر بٹیرے۔ لم ڈھینگ نڑی وی ختم ہو گئے۔ صرف

نمونے دے تتر تے بٹیرے رہ گئے اہن۔ انہن وی لوک ختم کر کے رہسن کیوں جے ہُن ٹیپ رکھ کے انہن بلایا ویندا اے۔ ایہہ بہار تے خزاں وچ اس علاقے وچ آوندے اہن۔تلیر وی کدی عام ہوندا آہ پر اوہ وی ہُن مکن دے نیڑے اے۔ ہُن تاں گرجھاں ای رہ گئیاں اہن جے ایہہ وی حلال ہوندیاں تے کدوں دیاں مُک گئیاں ہوندیاں۔ شکاری پکھو جیہڑے پکھواں دا شکار کر کے توازن رکھدے آہن۔ مُک گئے تے اج کل کاں شکاری باز بن گیا اے۔

سپ

عام طور تے ایتھے زہریلے سپ پھنئیر تے سنگچور اہن بار صاف کرن دے ویلے سپ مارن دا انعام رکھیا گیا۔ 1895ء وچ 435 سپ مارے گئے پر وت وی 43 بندے سپ لڑن نال موئے۔

مچھیاں

دریاواں وچ عام مچھیاں ڈھرا تے راہو اہن۔ ایہناں دے وزن 8 سیر تک ہو ویندا اے۔ملہی 15 سیر تائیں ہو ویندی اے۔ مہاشیر 20 سیر تک ہو ویندی اے۔ سنگھاڑا 4 سیر تک۔ ڈولا 5 سیر تائیں۔ کھاوَن واسطے راہو سنگھاڑا تے مہاشیر ودھیا گنیاں ویندیاں اہن۔

کیڑے مکوڑے

مکڑی ایہہ اک دے گھوڑے ہار ہوندی اے۔ ریگستان وچ جمدی اے تے کروڑاں دی تعداد وچ آوندی اے۔ جتھے رات رہ ونجے اتھے سویرے کوئی شے سادی نظر نہیں آوندی ہر شے چٹ کر دیندی اے۔

مکڑی ہر شے کھا ویندی اے۔ پر دھریک تے اک دے نیڑے نہیں ویندی۔ ساری دنیا وچ ایہنوں مارن واسطے مہماں گھلیاں ویندیاں اہن ایہہ عرب دے ریگستاناں وچوں اوندی اے۔ تے اج کل جد اس دے ودھن دا پتہ لگے سپرے کر کے مار دتا ویندا اے۔ اج کل اس واسطے 40 سال ہو گئے اہن ایہناں دا حملہ کدی نہیں ہویا۔ ٹوکے تے سِوی وی خطرناک ہوندے نیں ایہناں تے حالی تائیں قابو نہیں پایا جا سکیا۔ انجے ہار گُھن تے مچھر تے وی قابو نہیں پایا گیا۔ گُھن واسطے گولیاں آ گیاں اہن جیہڑیاں کلھوٹے وچ رکھن نال گیس بن کے گُھن مار چھڑیندیاں اہن۔ ماکھی دیاں مکھیاں صرف انسان دیاں سجن اہن جیہڑیاں ماکھی (شہد) دیندیاں اہن باقی ڈیموں (بھڑ) پیلے تے کابلی وڈے خطرناک ہوندے ایہناں دے لڑن نال سوج چڑھ ویندی اے۔ بھوآں لڑن نال بہو پیڑ ہوندی اے۔ ڈنگی ڈنگراں نوں لڑدی اے ایہہ مکھی ہار ہوندی اے۔

رُکھ

بار دے جنگل وچ ون کری جنڈ تے ملا ہوندا آیا ون اج کل صرف

ریگستاناں وچ رہ گیا اے۔ جنڈوی ورلا دسدا اے۔ کری تے ملاوی ہن تھلاں وچ رہ گیا اے۔ ون دیاں پیلاں لوک چُن کے کھا کے گزارہ کریندے آہن جون وچ پکدیاں آہن تے دو رنگاں دیاں ہوندیاں اہن چٹیاں تے لال۔ کری دے ڈیلے اچار دے کم آوندے اہن تے پک کے جد لال ہو ویندے تے وت وی کھادے ویندے۔ جنڈ دی سنگری دی غریب لوگ چاڑھ کے کھاندے آہن ملے تے کھٹے باریک بیر لگدے آہن اوہ کھوہ کے کھادھے ویندے اہن۔ ون چھاں دے وی کم اوندا تے جنگل وچ انج سگھناں تے زمی نال لگا ہویا ہوندا اے۔ اس وچ چور لک ویندے آہن۔ دریا دے کنارے تے ٹاہلی تے ککر ہوندے اہن جہناں دی لکڑی وڈے کم اوندی اے۔

شرینہہ، ہرنولی، کھجور، اوکانہہ، ون، سوہانجنا، اوکاں وی کم دے رُکھ اہن۔ کھجّی سدا کمبوہ وچ ہوندی آہی پر ہُن ساریاں دریا دی ڈھا نال ختم ہو گئیاں اہن پپل تے بوہڑ ہندوواں دے مقدس رُکھ اہن۔ اُبل موہری جہڑا مُڈھ رانجھے دے نیڑے اے ایتھے ہک وڈی بوہڑ اے۔ جیہڑی ترے کلیاں وچ کھلری ہوئی اے۔

جھاڑیاں تے پودے

ایہناں وچ اک، دبھی، پوہلی، بھکاٹ، ہرمل، بھکھڑا، تاندلہ، جوانہہ، لیہا، لانی، دھماں، سروٹا۔

گھاہ

کھبل، ڈبھ، سواک، ڈِیلا، مُرک، بھتل، اِٹ سٹ، ڈیکو، سنجی، بینا، باتھو، کانہہ، سر، دریا دی کدھی تے میگھے دے کول سرکار سروٹے لیلام (نیلام) کریندی۔ 1892ء وچ 1070 دی وِکی کانے کانیاں سرکئی شیآں بنان دے کم آوندے نیں۔ منج دا وان بنا کے منجیاں اُنیاں ویندیاں اہن۔

کجھ ہور بوٹے ہرمل، اک، پاپڑا، بھکھڑا، کوندر، لُدھڑی، بھُکاٹ، چبھڑ، دھتورہ، مہوڑیاں، آلاں، نڑی، دھماں، سونف، نیازبو، پودینا، جوین، دُدھل بوئی، پد بہیڑہ، کاچ ماچ، جماؤں، پوہلی، پالک، دھنیل

ٹی وی

پاکستان وچ پہلی واری ٹیلی ویژن دا افتتاح صدر ایوب نے 26 نومبر 1964ء وچ ریڈیو پاکستان لاہور دی کنٹین وچ کیتا۔ ایہہ صرف لاہور تک ای محدود آہ۔ پروگرام ساڈھے چھ وجے شام توں ساڈھے نو وجے تک آہ کل ترے گھنٹے جنوری 1973ء وچ سٹیلائٹ دے ذریعے پروگرام یورپ تک اپڑ گئے۔ رنگین ٹی وی نشریات 1974ء توں چالو کیتیاں گئیاں۔ سویرے دی نشریات 14 جولائی 1989ء توں چالو ہوئیاں۔

سکیسر، ٹی۔ وی بوسٹر

ساڈے ضلع وچ ٹی وی پروگرام وکھاؤنے دا سارا دارومدار سکیسر دے

بوسٹر تے اے۔ اس 8 جولائی 1973 نوں کم کرنا شروع کیتا۔ اس دا پروگرام 43000 مربع کلومیٹر تک ویکھیا جا سکدا اے۔

آثار قدیمہ

ساڈے کول اس علاقے دے بارے وچ بہوں گھٹ علم اے۔ کجھ اس علاقے دے آس پاس آثار ملدے نیں جس توں کجھ نہ کجھ پتہ لگدا اے۔ سبھ توں پرانی عمارت امب شریف دا تاریخی مندر اے جیہڑا تریں مندراں تے مشتمل آہ۔ ایہہ کابل دی برہمنی حکومت دے وقت 800ء وچ کشمیری طرز تعمیر تے بنایا گیا۔ ایہہ دو نکے تے ہک وڈا مندر آہن پر ہُن دو رہ گئے اہن۔ ایتھوں ہک کتبہ وی ملا آہ جیہڑا لیّہ گھلیا گیا۔ لیّہ اوس ویلے اس علاقے دا ضلع آہ ایہہ اُٹھ تے لد کے گھلیا گیا پر وت کجھ پتہ نہ لگیا۔ 1888ء وچ ہک ہور کتبہ لدھا جہڑا لاہور عجائب گھر گھل دتا گیا۔ ہک بت لدھا اوہ وی ایتھے گھل دتا گیا۔ امب دے اُبھردے آلے پاسے ہک لمی کدھ تے وڈے دروازے دے آثار ملدے نیں۔ جیہڑی قلعے دی نشاندہی کریندی اے۔ ایتھے ہور وی بدھ مت دے بہوں سارے چبوترے ملدے نیں۔ جیہڑے ایہناں دیاں وہاراں دے نشان اہن۔ ایہہ عبادتگاہواں وڈے وڈے مستطیل پتھراں نال بنائیاں گئیاں اہن۔ ایہہ اثار کھٹوائی توں لے کے سکیسر تائیں بے شمار بنے ہوئے اہن۔

کُھوڑا کولوں ہک کتبہ لدھا آہ جہنوں لاہور عجائب گھر گھلیا تے ایتھے

بھولر تے پڑھیا تے دسیا کہ گپت عہد دے خط مِنجی دی تحریر اے تے زبان غلط سنسکسرت تے مقامی پراکرت دی ملی جلی شکل اے۔ (مطلب پنجابی) اس دسیا جے ایہہ تحریر طورا مناشا ہا جاوَلا (Tormana Shaha Javla) دے زمانے دی اے۔ جیہڑا ہو سکدا اے ترک بادشاہ ہوئے۔ اس وچ درج اے کہ ایتھے بدھ دھرم دی عبادتگاہ روٹا سدھا وردھی (Rota Sidhavriddhi) نے ماہی ساساکا دے سکول دے استاداں واسطے بنائی آہی۔ اس قصبے دا ناں نسچرا دسیا۔ ہو سگدا اے اوہ ہُن دا نوشہرہ ای ہووے۔ ایہہ چوتھی صدی دی تحریر اے۔ ایہہ کتبہ 1888ء وچ لدھا آہا تے ایہہ اس علاقے دی قدیم ترین تحریر اے۔

ناڑی کے کھنڈرات کے متعلق ماہرین نے نشاندہی کی ہے کہ یہ کھنڈرات موہنجوداڑو سے قدیم ہیں۔ ان ماہرین میں ڈاکٹر سیف الرحمٰن دار ہیں جنہوں نے اس پر 60 صفحے کا مقالہ بھی پیش کیا ہے۔

سکے

امب دے نیڑے 1884ء وچ ہک آجڑی نوں 549 سکے ملے جیہڑے کئی بادشاہاں دے اہن۔ اجمیر دے راجہ تے غوری دے زمانے دے وی اہن۔ 1888 وچ چٹے دے کول ہک بندے نوں ہل وہندیاں 498ء سکے ملے جیہڑے جلال الدین خورازم شاہ دے زمانے دے آہن۔ ہکی ہوری بندے نوں 395 سکے لدھے جیہڑے سلطان بلبن سلطان دہلی دے زمانے

دے اہن (1645ء 1687ء)۔

موجودہ سرگودھے دے آثار قدیمہ

جہلم تے چناب دیاں وادیاں وچ 280 ٹبے اجیہے اہن جہناں دا تعلق آثار قدیمہ نال اے۔ ایہہ آثار کسے زمانے وچ وڈے وسدے رسدے قصبیاں دے اہن۔ ایتھے پرانے کھوہ وی ملے نیں جہناں دی اٹاں دی چنائی صرف 25فُٹ اے تے اج کل دے 60فٹ اہن ایس دا مطلب ایہہ ہویا جے کسے زمانے وچ دریا ایتھے نیڑے وہندا ہوسی۔ جس کر کے پانی نیڑے آہ تے ہُن دور بیٹھاں ہوگیا اے۔ ایہہ وی ہوسکدے کہ ایہہ سارا علاقہ پرانے زمانے وچ وی اسی طرح آباد ہوئے۔

پرانے قصبے

میانی دے نیڑے ترے میلاں تے وِجھی Vijjhi دا پنڈ اے چک سانوں شاہپورتوں 13 میل لک موڑ دے کول اے۔ پنج پیر نہنگ دے کول اے۔ ایہہ ترے سبھ توں وڈے کھنڈر اہن۔ وجھی دے متعلق جنرل کنگھم نے لکھیا اے ایتھوں اسنوں انڈو سیتھئین Sathian زمانے دے سکے ملے آہن تخت ہزارہ کسے زمانے وچ جہانگیر نگر۔ تخت ہزارہ اکھویندا آہ۔ آئین اکبری دی جمع بندی دے مطابق ایہہ سرکار دوآبہ چج وچ تخت ہزارہ دا محل 4689136 دام یا 117228 روپئے مالیہ دیندا آہ۔ ایتھے شاہ شامدی دا

شاندار مقبرہ تے رانجھے دی شاہی مسیت آہی پر ہُن ڈھیہ گئی اے۔ 1785 وچ ایہہ اُجڑ کے وت آباد ہویا۔ غلام رسول ضلعدار دے بقول سرکاری ریکارڈ دے مطابق ایتھے کدی وی رانجھے نہیں رہے۔ نہ ہُن وسدے اہن۔

چک ساہنو احمد شاہ ابدالی دے جرنیل نور الدین نے برباد کیتا تے وت نہ بنیا۔ پنج پیر ہک وڈا ٹبہ اے جس تے ملے مزار بنے ہوئے نیں۔ ایہناں دی لمتن 9 نو گز اے۔ ہندو اس نوں اپنے بزرگاں نال منسوب کریندے آہن پر اتھوں کوئی خاص شے نہیں لدھی کجھ مغلاں توں پہلے دے سکے ملے اہن۔ کچے قلعے دے آثار اہن جسدا ناں راجہ بھوج آہ۔

تاریخی عمارتاں

بھیرہ وچ شیر شاہ سوری دی شاہی مسیت تے اورنگ زیب دی حفظانی نے محلے وچ دو منزلی مسیت اے۔ واں گنجیال واں میانہ خوشاب وچ بادشاہاں دا روضہ شاہ یوسف دا روضہ اے۔ ایہہ نو سو ہجری وچ بنیا۔

سرگودھے شہر وچ ہندواں تے سکھاں دیاں مذہبی عمارتاں ہن محمدیہ مدرسہ تے انبالہ سکول اہن۔

ضلع شاہپور دی بھن ترُٹ

شاید ای کوئی ہور اجیہا ضلع ہوسی جس دی کانٹ چھانٹ اتنی واری ہوئی کہ وت وت اس دا نقشہ بدلدا رہیا اس دی کہانی کجھ انج اے۔

1849ء وچ جموں تائیں پورا چج دوآب ہک ضلع آہ۔ جیہڑا جہلم

تے چنہاں دے ملن تائیں آہا۔ اس دا ڈپٹی کمشنر مسٹر بیلی بنایا گیا پر اس وڈے ضلع دے انتظام دی اوکھ نوں ویکھ کے جون 1849ء وچ اسنوں دو ضلعیاں وچ ونڈ دتا گیا۔

1۔ گجرات

2۔ شاہپور

اس توں پچھے میانی، بھیرہ، ساہیوال تے قادر پور نال ترے پنڈ ڈھ۔ احمد نگر تے کالوال چناب دے کنارے اکٹھے شاہپور نوں مل گئے۔ 1851ء وچ پوری تحصیل قادر پور جھنگ نال رلا دتی گئی۔ کیونکہ اس دے لوکاں دا سانگا جھنگ دے سیالاں نال آہ۔ اس دے بدلے خوشاب نوں لیّہ نالوں کپ کے شاہپور نال رلا دتا گیا۔ فاروقہ وی شاہپور نوں واپس مل گیا۔

1853ء وچ اس ضلع دیاں ترے تحصیلاں آہن بھیرہ کالووال تے ساہیوال۔ خوشاب گروٹ تے جوڑا نوں ساہیوال تحصیل نال رلا دتا گیا۔ 1857ء وچ تعلقہ مٹھہ ٹوانہ وی لیّہ نالوں کپ کے شاہپور نوں دے دتا گیا۔ کیونکہ ایتھوں دے لوکاں نے اس دی درخواست کیتی کہ لیّہ بہوں دور اے۔ 1848ء وچ ہک نویں تحصیل جابہ بنا کے اس نوں شاہپور نال رلا دتا گیا۔ اس وچ نور پور سہتی دے چار لوک (پنڈ) تعلقہ کھبے کی دے چھ لوک تعلقہ سون دے 19 لوک تعلقہ جبی دے آٹھ لوک میاں دے 12 لوک پکھڑ دے چار کھٹہ دے پنج تے احمد آباد دے چھ لوک ایہہ کل 45لوک آہن جہناں دا مالیہ تقریباً ہک لکھ روپیہ آہ۔ 1861ء وچ کالووال تحصیل ختم کر کے علاقہ چنیوٹ

نال رلا دتا گیا۔ 1862ء تعلقہ نور پور بنوں نالوں وکھرا کر کے شاہپور نال رلا دتا گیا۔ سکیسر نوں میانوالی نال رلا دتا گیا۔ جابہ جہلم نال رلا دتا گیا۔ اس دے ایس علاقے دا ریکارڈ خوشاب منتقل کر دتا گیا تے ساہیوال تحصیل وی ختم کر دتی گئی۔ کیونکہ بنوں تے لیّہ دا علاقہ ملن نال نویں تحصیل خوشاب بن گئی۔

1877-78ء وچ تھڈا ملاحاں آلا برج فتو۔ چھنی سلطان، چھنی رحمت خان چھنی میر محمد۔ برج غوث ضلع گوجرانوالے نوں دے دتے گئے۔ اس طرح ضلع دی نویں شکل بن گئی۔ جیہڑی 1982ء تک رہی وت خوشاب نواں ضلع بنا کے وکھرا کر دتا گیا۔ 1877 وچ جد حداں ٹھیک ہو گئیاں تے مالیہ ودھا دتا گیا انج کر کے سرکار نوں چار لکھ دی بجائے چھ لکھ ملنے شروع ہو گئے۔ جانوراں تے بندیاں وچ وی وادھا ہویا۔

میانہ گوندل ملکوال، بادشاہ پور، فتوآلہ چوہیاں دا۔ ایہہ سارے پنڈ ضلع شاہپور نالوں کٹ کے گجرات نال لا دتے گئے۔ اج کل ایتھے وی ہک نواں ضلع منڈی بہاالدین بن گیا اے۔ میانہ گوندل دا پور اتھانہ گجرات وچ رلا دتا گیا۔ ایہہ بھن تروڑ کوئی آخری فیصلہ نہیں ہوندی وقت دیاں ضرورتاں دے نال حالات بدلدے رہندے آہن۔ اج کل ساہیوال، سلانوالی، کوٹ مومن نویاں تحصیلاں بن گئیاں اہن۔

ضلع دا انتظام

ضلع شاہپور راولپنڈی ڈویژن دا حصہ آہ۔ ضلع دا افسر اعلیٰ ڈپٹی کمشنر

ہوندا۔ اس دے نال نال عدالتی اختیارات وی رکھدا اسدے ماتحت ساریاں عدالتاں ہوندیاں۔ جتھے جج، رجسٹرار تے ہک اسٹنٹ کمشنر، ہک ایکسٹرا اسٹنٹ کمشنر، ہک افسر مال، ہک افسر خزانہ ہوندا آہ۔ ہر تحصیل دا انچارج تحصلیدار ہوندا جیہڑا سکینڈ کلاس مجسٹریٹ وی ہوندا۔ اسدے ماتحت نائب تحصیلدار قانون گو تے پٹواری ہوندے اُس ویلے عملے دی تفصیل تحصیل وار کجھ انج آہی۔

تحصیل	دفتر قانون گو	فیلڈ قانون گو	پٹواری	اسسٹنٹ پٹواری
بھیرہ	1	3	65	4
شاہپور	1	3	60	5
خوشاب	1	3	58	6
میزان کل	3	9	183	15

دیوانی عدالتاں دے مقدمیاں کان دو مجسٹریٹ بنائے گئے اہن ہک دی بھیرے وچ کچہری آہی تے دوجے دی شاہپور۔ انہاں دی مدد واسطے اعزازی مجسٹریٹ وی اہن جہناں دے ناں ایہہ اہن:۔ (1) شیخ فضل الٰہی (2) دیوان گنپت رائے تے ملک دیوی داس۔ ایہہ بھیرے وچ اہن۔ (3) دیوان جواہر مل وی بھیرے شہر توں وکھرا ساری تحصیل دے مقدمے سندا آہ (4) ملک محمد خان ٹوانا ایہہ شاہپور وچ کچہری لیندا آہ تے پوری تحصیل دے مقدمے سندا آہ۔

پولیس

ضلع دی پولیس ضلع افسر پولیس دے ماتحت ہوندی آہی۔ پہلی جنوری

1897ء وچ اس دی تعداد ایہہ آہی۔

	میزان کُل	گارڈ	حفاظتی عملہ	ریزرو
ضلع	345	97	191	57
میونسپل	100		100	
میزان	445	97	291	57

اس توں وکھرا 470 چوکیدار وی لوکاں وچ آہن جہناں دا کم ہر نکی وڈی واردات دی اطلاع تھانے وچ دینی ہوندی آہی۔ اس ویلے ایہہ تھانے ضلع وچ بنائے گئے آہن۔ اج کل ایہناں وچوں کئی ختم ہو گئے اہن تے کئی نویں بن گئے اہن۔

تحصیل شاہپور= شاہپور، ساہیوال، جھاوَریاں

تحصیل بھیرہ= بھیرہ، میانی، چک رامداس، میانہ گوندل، کوٹ مومن، مُڈھ

تحصیل خوشاب= خوشاب، مٹھہ ٹوانہ، اتراء، کنڈ، نور پور، نوشہرہ، کُل پندراں تھانے آہن۔ ایہناں نوں وکھریاں چار پولیس چوکیاں وی اہن دھریمہ، مٹھہ لک، بھاگٹانوالہ، لکسین ایہناں دے نال پھاٹک وی ڈنگراں واسطے ہوندا آہ۔ جے کسے دے کھیت وچ پے ونجن آہ تے اوہ ول کے تھانے دے ویندا آہ تے اتھے جرمانہ بھر کے چھڑالیندے آہے۔

ایہناں دے وچوں شاہپور، بھیرہ، میانہ گوندل تے نوشہرہ فسٹ کلاس تھانے آہن تے باقی سیکنڈ کلاس درجے دے تھانے آہن۔

جیل

اس ویلے صرف شاہپور وچ جیل اہی۔ اج کل سرگودھے وچ وی اے اس ویلے جیل دا سپرنٹنڈنٹ ہسپتال دا سول سرجن ہوندا آہ۔ اس دے ماتحت ہک جیلر تے کلرک تے کجھ وارڈن ہوندے اہن۔ اس دا سال دا خرچ 14672 روپے آہ تے نفع 2434 روپے آہ۔ جیہڑا قیدی کم کر کے کماوندے آہن ہر قیدی تے 40 روپے ماہوار خرچ آوندا آہ۔ باہر ہک باغ تے سبزیاں گڈن کان زمی وی اے جتھے قیدی کم کریندے اہن۔ اس جیل وچ 321 قیدیاں دی گنجائش اہی۔ پنجاں سالاں وچ صرف 223 مرد تے 4 عورتاں قیدی رہیاں۔

جرم دیاں قسماں

جرم دیاں قسماں کوئی اتنیاں خطرناک نہن ہوندیاں پنجاں سالاں وچ صرف پورے ضلع وچ 14 بندے قتل ہوئے۔ ایہہ وی زمین تے زن دی وجہ نال ہوئے۔ یا بنے اگانہہ پچھانہہ کرن تے پانی لاؤن تے یا کئی ہور نکے نکے وقتی جھگڑے دی وجہ توں تھانے تے جیل دا مونہہ ویکھنا پیا۔ عام طور تے لوک امن پسند اہن۔ لڑائی سوٹیاں تے وٹیاں نال ہوندی۔ لڑن توں پچھے لوک ترکھی صلح کروا دیندے۔ عورتاں دے اغوا (اُدھالا) سخت جرم منیا دیندا۔

ڈنگراں دی چوری

ڈنگراں دی چوری عام آہی اسنوں بہادری سمجھیا ویندا آہ۔ گبھرو تد پگڑی سر تے رکھ سگدا جد اوہ چوری ڈنگر کر لے آوے۔ جیہڑا چوری نہ کر سگدا اسنوں بزدل تے مسیتڑ آکھیا ویندا۔ جس دا ڈنگر چوری ہو ویندا اوہ کھوجی دی مدد نال کُھرا لے کے ٹُردے۔ چورنوں کالا وی ادھے اہن۔ بار وچ ایہہ وقت پاس کرن دا ہک طریقہ آہ۔ چور ڈُھکن توں پہلاں، اس جاہ دا چنگی طرحاں نال جائزہ لیندا اس دی راکھی دا طریقہ معلوم کر لیندا۔ چوریاں عام طور تے اہ ہنیر یاں راتاں وچ کیتیاں ویندیاں اہن۔ ڈنگر کھولن توں پچھے چور دی وڈی خواہش ہوندی اے جے کہ ڈنگر تیز توں تیز ٹُرے تا کہد دیہوں چڑھن توں پہلاں اوہ اپنی پناہ گاہ وچ اپڑ ونجے۔ ایتھے ونج کے عام طور تے چور کسے ہوری دے سپرد کر کے پچھانہہ آ ویندا اے۔ اوہ مال نوں اگانہہ توں اگانہہ کر کے ٹُردے رہندے اہن کدی انج وی ہوندا کہ جھنگ دا چوری کیتا ہویا اُٹھ پشاور توں اگانہہ خیبر کولوں لدھا۔ ہک گھوڑی شاہپور توں چوری ہوئی تے اوہ فیروز پور توں لدھی۔ ڈنگراں دے سائیں پولیس وچ رپٹ درج کراون دی بجائے آپ ڈھوڈھن نوں چنگا جاندے اہن۔ راہ تے اپنے بیلیاں نوں اہر دیندے ویندے اہن جس وچ ڈنگرا دا حلیہ وی دسیا ویندا۔ ایہہ انج کر کے وی مال لبھ پوندا اے۔ چور ڈنگر چگدیاں وی دوپہر نوں چوری کر کے بار وچوں لے ویندے جس ویلے چھیڑوں چھاں تھلے سیس پوندے۔ سائیں جنگل وچ

رُکھاں تے چڑھ کے وی نظر مریندے تا کہ پتہ لگے کہ چور کدائیں نیڑے وینداپیا ہوئے۔

نِیّاں

جے کُھرا کسے دے ڈیرے تے اپڑ ونجے تے اوہ یا وِک دے دیندا مطلب ڈنگر دے بدلے ڈنگر دے دیندا۔ جے اوہ مُکر ونجے تے وت نِیّاں تے گل آ ویندی۔ کسے معتبر نیک آدمی نوں اس دے نِیّاں واسطے آکھیا ویندا۔ تے نیائی مسیتی وڑ کے یاں کسے خانگاہ تے ونج کے شک آلے بندے دی جائی سونہہ چیندا اے۔ انج لوک اس دی گل من لیندے اہن۔ جے کوئی مرکھت دس دیوے تے اسنوں اس دا معاوضہ ملدا۔ ساڈے وسیب وچ پولیس کول وین دی بجائے لوک ستھاں وچ بہہ کے اپنے فیصلے آپ کریندے آہن۔

کھوجی

ڈنگراں دی چوری ڈھونڈن واسطے کھوجی دی لوڑ ہوندی۔ کئی واری پولیس نوں وی اس دی خدمت دی لوڑ پوندی۔ کھوجی اپنے کم وچ اتنا ماہر ہوندا کہ چاہے چور چال بدلے جُتی بدلے۔ اوہ اس توں بچ نہیں سگدا۔ اوہ اسدا قد وزن تک دس سگدا آہ۔ اج کل ساڈے علاقے دے مشہور کھوجی ایہہ نیں۔ (1) بھائی خان جھاوری (2)زمان سنگا خورشید (3) رجادہ خان پور واڈھرہ۔

ڈسٹرکٹ بورڈ

اج کل دی ڈسٹرکٹ کونسل دا پرانا ناں ڈسٹرکٹ بورڈ آہ۔ اس ویلے اس دا چیئرمین ڈپٹی کمشنر ہوندا آہ۔ اس دے ممبر درباری کرسی نشین تے انعام دار ای ہو سگدے اہن۔ اسدا کم سڑکاں بناوٗنیاں ہسپتال ریسٹ ہاؤس سکول قائم کرنا۔ رُکھ لاوٗنا، پتّن دا انتظام کرنا۔ ایہہ ممبر سال وچ چھ واری ضرور ملدے اسدی آمدنی 77110 روپے آہی تے خرچ 18000 تعلیم تے 10000 ہسپتال 31000 رفاہ عامہ دے کماں تے خرچ ہوئی۔

تعلیم

1897ء وچ پورے ضلع وچ صرف دو ہائی سکول اہن تے اوہ وی بھیرے آہن۔ ہک میونسپل کمیٹی بھیرہ چلیندی آہی تے دوجے نوں ہندو چلیندے تے ایہہ اینگلو سنکسرت ہائی سکول آہ۔ کل پنج مڈل سکول اہن جیہڑے میانی، شاہپور، ساہیوال، خوشاب تے نوشہرے آہن۔ میانی خوشاب تے ساہیوال میونسپل کمیٹیاں چلیندیاں اہن پر شاہپور تے نوشہرہ ڈسٹرکٹ بورڈ چلیندا رہیا۔ نوشہرے وچ انگریزی کوئی ناہی تے میانی وچ سنسکرت وی پڑھائی ویندی آہی۔ اردو دا حالی رواج ناہ۔ 35 پرائمری سکول آہن۔ 4 زمیندارہ سکول آہن جیہناں نوں ڈسٹرکٹ بورڈ چلیندا آہ۔ غیر امدادی سکول کالرے وچ آہ جیہڑا عربی رسم الخط وچ اردو پڑھیندا آہ ایہناں توں علاوہ 23 امدادی سکول آہن جیہناں وچ 821 پڑھاکو آہن ایتھے عربی رسم الخط وچ تعلیم ہوندی

آہی۔

بوائز پرائمری سکول

ہریہ، بادشاہ پور، ملکوال، میانہ گوندل، بھابھڑہ، تخت ہزارہ، گرنہ، مڈھ رانجھا، گوند پور، حضور پور، چک رامداس (تحصیل بھیرہ) چوہا موسیٰ، رکن، چاوا، (زمینداری سکول) تحصیل۔

تحصیل شاہپور

جھاوَریاں، بکھر، شاہپور سٹی، کنڈان، مانگوال، صابووال، دھریمہ، فاروقہ، نہنگ، غیرامدادی کالرہ تے زمینداری سکول ڈھکواں۔

تحصیل خوشاب

جوڑہ، جمالی، نور پور، گروٹ، مٹھہ ٹوانہ، ہڈالی، جبی، کفری، کھبے کی، اچھالی، مرد وال، انگہ، پیل، کٹھہ ، راجڑ (زمیندارہ سکول) دائیوال تے بندیال۔

گرلز پرائمری سکول

پورے ضلع وچ صرف 12 پرائمری سکول آہن جھناں دے وچوں ترے سکول ہندوواں سکھاں دے آہن جھناں دی تفصیل ایہہ اے (1) رائے

صاحب پنڈت دیوان چند شاہپوری دا سکول (2) باوا پرتاپ سنگھ تے لالہ جوالا ساہی میانی دا سکول (3) لالہ گورساہی ساہیوال دا سکول۔ ایہناں ساریاں علم پسند لوکاں نے اپنی دلچسپی نال اپنے شہراں وچ بچیاں دی تعلیم آلے پاسے لوکاں نوں مائل کیتا۔

تحصیل بھیرہ وچ گرلز پرائمری سکول

بھابھڑہ ڈسٹرکٹ بورڈ گورمکھی سکول، بھیرہ دیو ناگری میونسپل بورڈ پرائمری سکول۔

تحصیل شاہ پور

جھاوٗریاں (گورمکھی) بکھر (گورمکھی) بکھر (اردو) شاہپور سٹی (گورمکھی) ساہیوال میونسپل بورڈ (گورمکھی) شاہپور صدر غیر امدادی (سنسکرت)

تحصیل خوشاب

نوشہرہ (گورمکھی) نور پور تھل (گورمکھی) نور پور تھل (اردو) گروٹ گورمکھی

صحت

سو سال پہلاں پورے ضلع وچ 11 ڈسپنسریاں آہن ایہہ بھیرے

ساہیوال، خوشاب تے میانی۔ ایہناں دا خرچ ایتھوں دیاں میونسپل کمیٹیاں برداشت کریندیاں آہن ایہناں توں علاوہ نوشہرہ، مُڈھ، سکیسر، نور پور، تے گروٹ ڈسٹرکٹ بورڈ دے ماتحت آہن۔ شاہپور ہسپتال دا انچارج اسسٹنٹ سرجن ہوندا آہا۔ ایہہ ساریاں ڈسپنسریاں سول سرجن دے ماتحت آہن۔ ایہناں ساریاں دا خرچ 13000 روپئے آہ تے 116000 مریض مہینے وچ دوائی لیندے آہن۔تقریبا 1300 مریض سالانہ دے حساب نال ہسپتال وچ داخل ہو کے علاج کر ویندے۔ ٹھنڈھیاں (چیچک) دے علاج کان آنگے رکھے گئے آہن۔

پہلا چرچ

ضلع شاہپور وچ پہلا چرچ شاہپور وچ بنایا گیا۔ اس نکے جیہے چرچ وچ 24 بندیاں دے بہن واسطے انتظام آہ۔ اس دا ناں سینٹ اینڈریو چرچ رکھیا گیا۔ ایہہ شاہپور وچ ہک باغ وچ آہ۔ پاکستان بنن توں پچھے دیسی عیسائیاں دی عبادت دے کم آوندا اے۔ اِتھے اس ویلے کوئی مستقل پادری نانہہ جہلم وچوں ہک پادری سال وچ چار واری آوندا آہ۔

محکمہ آبپاشی

نہراں دے آون نال محکمے دی لوڑ پئی پہلے ایہہ ڈپٹی کمشنر دے ماتحت آہ۔ وت ایکسیین دے ماتحت کردتا گیا۔ اس دا صدر دفتر لاہور وچ آہ۔

ریلوے

ریل دے آون نال اس دے دفتر وی بنائے گئے نالے محکمہ جنگلات۔ محکمہ تار تے ڈاک وی متعارف ہوئے۔ انج کر کے ہولی ہولی محکمے ودھدے گئے۔ محکمہ مال ایہناں ساریاں محکمیاں توں بہوں ضروی آہ۔

زمین تے ماملہ (مالیہ)

دوآبہ چج جس وچ ضلع شاہپور دا ادھ آہ۔ ایہہ سکھ دربار نے کئی کارداراں نوں دتا ہویا آہ۔ گلاب سنگھ مہاراجہ کشمیر نے بھیرے دے علاقے نوں پٹے تے لیا ہویا آہ۔ کھڑک سنگھ نے تحصیل ساہیوال نوں اپنے قبضے وچ لیا ہویا آہ ملتان دے گورنر ساون مل نے کالوال دی تحصیل تے قبضہ کر لیا۔

سکھاں دے زمانے وچ عام دستور ایہہ آہ جے زمیاں بطور جاگیر ونڈ دتیاں وینڈیاں آہن۔ جاگیردار اپنے کاشت کاراں کولوں ونڈائی (بٹائی) دی شکل وچ فصل چاوٗن تے حصہ لے لیندے آہن تے جاگیردار نقدی دی صورت وچ دربار نوں دیندے اہن۔ ایہناں دی رقم مقرر ہوندی آہی۔ جاگیردار استوں نفع کماوٗن کان ہمیشہ وادھے ای لیندے آہن۔

انگریزاں نے ہر لوک (پنڈ) دا وکھرا وکھرا ماملہ مقرر کیتا۔ تے ایہہ وی کوشش کیتی کہ سکھاں نالوں گھٹ توں گھٹ 20 فیصد تک ہووے۔ مسٹر لی وس بورنگ Lewis Bowring 1850ء وچ ماملہ مقرر کرن تے مقرر ہویا اس دے حسن سلوک نال کاشت کار خوش ہو گئے تے زمیاں دے مالک

بن گئے۔

رکھ

انگریزاں دے زمانے وچ ڈنگر چگاوَنے کان بار وچ ہرلو کے (پنڈ) واسطے رکھ (چراگاہ) دی زمی رکھی گئی جس وچ لوک اپنے اپنے ڈنگر چگیندے آہن۔

جنگلات

کجھ زمی جنگلاں واسطے رکھی گئی جس توں آمدن ہوندی

تحصیل بھیرہ 34700 روپے

تحصیل شاہپور 20000 روپے

تحصیل خوشاب 15500 روپے

وڈے جاگیردار

1:۔ ملک فتح شیر خاں ٹوانہ خان بہادر اس کول دو لوکاں (پنڈاں) دی جاگیر آہی جس دی اس ویلے قیمت 4752 روپے آہی۔ اس کول ہور وی جاگیر آہی جسدی مالیت 3610روپے آہی۔

2:۔ اس دا بھرا تے بھتریئے وی جاگیراں دے مالک بنائے گئے ملک احمد خان کول 1699 روپیاں دی جاگیر آہی ملک عالم شیر خان نوں 2081

روپیاں دی جاگیر دتی گئی تے اس دے پتر ملک شیر بہادر خان نوں 1286 روپیاں دی جاگیر ملی۔

3:۔ ملک دوست محمد خان ولد ملک خان بہادر شیر محمد خان جیہڑا اِک دوجی شاخ دا سردار آہ نوں 7411 روپیاں دی جاگیر دتی گئی تے وت پیو دی خدمت دے صلے وچ 724 روپیاں دی جاگیر دتی گئی۔

4:۔ ساہیوال دے بلوچاں نوں وی 3372 روپیاں دی پنجاں لوکاں وچ جاگیر دتی گئی۔

5:۔ سردار ہری سنگھ تے گیان سنگھ نوں نوشہرے وچ 4458 روپیاں دی جاگیر دتی گئی۔

6:۔ مہنت جس نے کڑانے دی ڈھکی تے خانقاہ بنائی ہوئی اہی۔ اس نوں 14 لوکاں وچ معافی آلی ذمی دتی گئی جد تائیں اس نوں مذہبی کماں تے خرچ کریسی۔ اج کل ایہہ زمی محکمہ اوقاف کول اے۔

اس توں علاوہ 220 لوک ایجھے آہن جہناں نوں نکے درجے دیاں جاگیراں دتیاں گئیاں۔ 79 بندیاں نوں ایہناں دے مردیاں تائیں جاگیر دتی گئی۔

سرکار کول 828693 ایکڑ زمین آہی اس وچوں کجھ زیناں افغانستان دی جنگ وچ خدمات دین آلیاں نوں دتیاں گئیاں۔

انعام دار

انگریز گورنمنٹ نے اپنے انتظام نوں چنگا کرن واسطے مقامی

زمینداراں نوں کجھ لالچ دے کے وڈے وڈے کم لئے۔ ایہناں وچوں انعام دار وی آہن ایہناں دی کل تعداد 75 آہی تے ہر ہک نوں اس دی سرکاری قابلیت دے مطابق انعام دا حق دار سمجھیا ویندا آہ۔ضلع شاہپور وچ کل انعام دی مالیت 8500 روپۓ آہی انعام یاصِلہ خدمات دی مالیت مقرر آہی تے اوہ سرکاری مالیے وچوں وصول کیتیاں ویندیاں آہن۔ ایہہ پورے ضلع دی آمدنی دا 1-1/4 فیصد آہ۔ انعام دار عام طور تے نمبردار بنائے ویندے آہن۔کمشنر دی اجازت نال انعام دار دی خدمات ختم وی کتیاں جا سگدیاں آہن۔ انعام دار بیٹھلے درجے توں اُتلے درجے وچ جاہ خالی ہوون تے ونج سگدا اے پر انعام دی رقم وچ فرق نہیں ہو سگدا۔ ایہناں 75 انعام داراں دے درجے ایہناں دے علاقے وچ اثر رسوخ دی وجہ کر کے بنائے گئے آہن۔ تا کہ وقت کو وقت حکومت دی مدد کر سکن۔ انعام داراں دی تفصیل ذات وار انج اے۔ اعوان 14، رانجھے 8،کھوکھر 7، سید 5، بلوچ 5، پٹھان 4، گوندل 4،قریشی 3 تے دوجے سارے 25 کُل تعداد نمبرداراں 1437، تحصیل بھیرہ 734،تحصیل شاہپور 430 تے تحصیل خوشاب 283، ذات وار تفصیل ایہہ اے۔

ذات	تحصیل بھیرہ	تحصیل شاہپور	تحصیل خوشاب	میزان
گوندل	183	4	-	187

132	97	14	21	اعوان
122	-	-	122	رانجھے
74	13	41	20	کھوکھر
80	2	13	65	کھتری بہمن اروڑے
60	24	35	1	بلوچ
59	12	26	21	سید
43	-	42	1	میکن
35	1	32	2	جھمٹ
32	5	11	16	پٹھان
24	20	4	-	ٹوانے
23	-	1	22	ریحان
22	8	9	5	قریشی
21	2	14	5	بھٹی
17	-	8	9	نون
15	-	12	3	ہتار
14	9	5	-	جوئیہ
13	5	6	2	آہیر
12	-	8	4	کلیار
12	-	8	4	سیال

مخدوم	12	-	-	12
ٹاڑی	7	4	-	11
کمبوہ	4	6	-	10
چاچڑ	-	6	4	10
باقی قوماں	186	119	80	385
میزان	724	430	283	1437

میونسپل بورڈ

وڈے شہر اوہ گنے وینڈے آہن جتھے میونسپل بورڈ یا کمیٹیاں آہن اوہ صرف چھ آہن ایہناں دے ناں ایہہ آہن۔ میانی، بھیرہ، شاہپور شہر، شاہپور سول لائنز (صدر) ساہیوال تے خوشاب، گروٹ کجھ چر رہی وت ختم ہوگئی۔

قصبے	**1855**	**1868**	**1881**	**1891**
میانی	6005	6857	8069	7149
بھیرہ	13973	14514	15165	17465
شاہپور	4717	4743	5424	6337
سول لائنز	-	1771	2328	2896
ساہیوال	9437	8900	8880	9210
خوشاب	7261	8509	8989	9832

تقریباً سو سال پہلے 1897 وچ پورے ضلع دی آبادکاری ضلع

خوشاب سمیت 4 9 3 5 8 8 اہی۔ ہُن صرف سرگودھا شہر دی آبادی 458440 اے۔ 1998ء دی مردم شماری دے لحاظ نال وڈے وڈے شہراں دی آبادی کجھ انج اے۔

ایہناں چھیاں قصبیاں دی آبادی ودھن دی رفتار 1881 توں لے کے 8 فیصد رہی۔ حالانکہ باقی ضلع وچ رفتار 17 فیصدی آہی۔ میانی دی آبادی ودھن دی بجائے گھٹ گئی۔ کیوں جے چک نظام دے کول دریا جہلم تے پل بن گیا تے ریل آون دین لگ پئی جس کر کے میانی لون منڈی نہ رہی تے کاروباری لوک وی ٹُر گئے۔

بھیرہ

ہک روایت دے مطابق شہر بھیرہ راجہ کفند نے ہک ہزار قبل مسیح وچ وسایا۔ بھیرے دی آبادی ودھی ضرور پر تیزی نال نہیں۔ 1881 وچ بھیرے نوں ریل نال ملا دتا گیا۔ پر ایتھوں دے لوک وی تجارت تے ملازمتاں دے سلسلے وچ باہر زیادہ رہن دی وجہ نال آبادی دا وادھا نہ ہویا۔

میونسپل کمیٹی بھیرہ

بھیرہ پہلاں دریاؤں پار آہ بابر دے ویلے تائیں پار آہ تے اس ویلے اسدا ناں جو بناتھ نگر آہ، جنرل کنگھم دے مطابق ایہہ سوفتی قوم دا دارالحکومت رہیا۔ جیہڑی سکندر دی ہم عصر آہی۔ کجھ چر ایہہ کابل دی جلا وطن

برہمن حکومت دا وی دارالحکومت رہیا۔ 1540 وچ جد ایہہ پار اُجڑ گیا تے شیر شاہ سوری نے پیر کیاناتھ دی مڑھی دے کول نویں شہر دی بنیاد رکھی تے شاہی مسیت وی بنائی۔ آئین اکبری دی رو نال ایہہ صوبہ لاہور دا ہک محل آہ، اسدا مامله 5 لکھ روپئے آہ تے اتھے سکے ڈھلنے دی ٹکسال وی آہی۔ نورالدین نے لُٹ کے ساڑ دتا سکھاں دی بھنگی مثل نے اُسنوں وت وساوَن دی کوشش کیتی پر رونق گھٹ گئی۔ اس شہر دی تجارت وڈی دور دور تک آہی کابل تے وسط ایشیا نال کھوجے تے پراچے تجارت کریندے آہن۔ ایتھے لوہے دے اوزار تے لکڑی دا کم وڈا شاندار ہوندا آہ۔ کانگاں دی وجہ نال صحت واسطے کوئی چنگی جاہ نہیں موسی کس (بخار) دا زور رہندا اے۔ 1878ء وچ 73 بندے فی ہزار دے حساب نال موئے۔

1867ء وچ میونسپل بورڈ بنیا تحصیلدار صدر ہوندا آہ۔ ترے اعزازی مجسٹریٹ ہوندے آہن تے 36 میونسپل پولیس سپاہی آہن۔

ایتھوں دے لوک کافی پڑھے لکھے آہن تے وڈے وڈے عہدیاں تے لگے ہوئے آہن۔ ایتھے ضلع دی واحد پرنٹنگ پریس آہی۔ ایتھوں ہک ہفتہ وار رسالہ ''دوست ہند'' نکلدا آہ۔ ملک دیوی داس دا سٹیشن دے نیڑے پھٹی دا کارخانہ آہ جیہڑا بھاپ دے انجن نال چلدا آہ، بعد وچ مقامی طور تے چٹی پلی آلے دروازے دے ہک ہندو نے بھیرہ نوں بجلی دین کان کارخانہ وی لایا۔

بھیرے دے آس پاس ہک فصیل آہی جیہڑی کدائیوں پکی تے

کدائیوں پکی آ ہی۔ اس دے اٹھ دروازے آہن جہناں وچوں ابھردے آلے پاسے لاہوری گیٹ، پربت آلے پاسے کشمیری گیٹ (چٹی پلی) تے کابلی گیٹ (چڑی چوک) دروازے آہن۔ ڈھن آلے پاسے چنیوٹی (چک آلا) مشہور اے باقی دروازے پیرانوالہ، ملتانی، لوہاراں موری، حاجی گلاب گیٹ آہن ایتھے کسے زمانے وچ وڈے باغ ہوندے آہن پر ہُن ختم ہو گئے آہن۔ حضرت میرانؒ دا مقبرہ وی باغ وچ آہ 1863ء وچ اس نوں تحصیل بنایا گیا۔

ٹاؤن میانی

اس دی رونق لون منڈی نال آ ہی۔ اس دا پہلا ناں شمس آباد آہ۔ جد ایہہ دریا بُرد ہو گیا تے آصف خان شاہجہان دے سوہرے نے اسنوں وت بناون دا حکم دتا۔ مادھو داس تے صاحب رام دے زمے ایہہ کم کیتا۔ اسنوں نور الدین نے جیہڑا احمد شاہ ابدالی دا جرنیل آہ 1754ء وچ لٹ کے ساڑ دتا وت رنجیت سنگھ دے پیو مہاں سنگھ نے 1787ء وچ اس نوں آباد کرن دی کوشش کیتی پر اسدی اوہ رونق واپس نہ آئی۔ 1867ء وچ ایتھے میونسپل بورڈ بنایا گیا۔ میونسپل پولیس دی تعداد 16 آ ہی۔ کل ممبراں دی تعداد 9 ہوندی ترے سرکاری تے چھ غیر سرکاری چنے ویندے۔ ایہہ قصبہ وی بھیرے ہار کانگاں دا گھر اے۔ کافی بیماریاں لوکاں نوں لگدیاں آہن۔ کپتان ڈیوس نے ایتھے دیوار اُتے 1865 وچ ڈیوس گنج منڈی بنوائی۔

ٹاؤن شاہپور

ایہہ شہر دریا جہلم توں دو میل دور اے (اج کل میل وی نہیں) ایتھے سیداں دی ملکیت اے۔ نتھو آلا، کوٹلہ، جلال پور وی ایہناں دے لاگویں لوک آہن۔ شاہ شمس شیرازیؒ ایہناں دے مورث اعلیٰ نیں جہناں دا روضہ شہر دے پربت آلے پاسے اے تے میلہ وی چیتر وچ لگدا اے اِیتھے سیداں دا قلعہ آہ تے میل دے فاصلے تے سکھاں دا قلعہ پربت آلے پاسے ریلوے لائن توں پار آہ۔ رائے صاحب پنڈت دیوان چند نے ایتھے لڑکیاں دا سکول بنایا جیہڑا پورے پنجاب وچ مشہور ہویا۔

شاہپور چھاؤنی

اس نوں سرکاری کاغذاں وچ چک چھاؤنی لکھیا ویندا اے تے لوک اسنوں چھاؤنی ای ادھے آہن۔ پر ہن سرکاری کاغذاں وچ شاہپور صدر دے ناں تے مشہور اے اس نوں سول لائنز آکھیا گیا۔ ایتھے ای سارے ضلع دے دفتر آہن۔ ایتھے نقشہ وڈا چنگا بنا کے آبادی کیتی گئی۔ ملک صاحب خان نے سراں بنوائی۔ 1898ء دی کانگ وچ ایہہ شہر چواں پاسیوں پانی نال گھر گیا۔ چھ انگریزاں دے بنگلے آہن۔ سالانہ میلہ مویشیاں وی لگدا آہ۔

ٹاؤن ساہیوال

ایتھے کدی بلوچاں دا وڈا زور ہوندا آہ۔ اس دے چھ دروازے آہن

تے کچی فصیل وی بنی ہوئی آہی۔ لاہوری تے کشمیری دروازے آہن۔ ہک روایت دے مطابق اس شہر دی بنیاد بلوچاں دے مورث اعلی گل بالک نے اپنے مینجر سائی دے ناں تے رکھی جیہڑا جھمٹ ذات نال تعلق رکھدا آہ۔ اس شہر دی تجارت ہندوواں دے ہتھ وچ آہی جیہڑے گھئیو، کنک تے پھُٹی (کپاس) دی تجارت ملتان تے سکھر تائیں دریا دے ذریعے کریندے آہن۔ ایتھے سجی (کھار) دی تجارت دا مرکز آہ جیہڑی کپڑے دھونے دے کم آوندی آہی تے بوٹی ساڑ کے بنائی ویندی آہی۔ 1867 وچ ایتھے میونسپل کمیٹی بنی۔ ممبراں دی تعداد 9 آہی، جہناں وچوں ترے نامزد تے چھ چنے ویندے آہن۔ اِتھے 18 میونسپل پولیس دے بندے رہندے آہن اسدی ماہوار آمدنی 7759 روپےء آہی۔

ٹاؤن خوشاب

خوشاب دی بہوں پرانا شہر اے پر ایہہ وی دریا جہلم دے کنارے ہوون دی وجہ نال کئی واری بنیا تے کئی واری دریا برد ہویا۔ محمد شاہ رنگیلے دے زمانے وچ، نواب احمد یار خان ایتھوں دا گورنر آہا۔ اسدا مقبرہ ڈھکن لہندے پاسے آہیراں دے قبرستان وچ اے تے نواب صاحب دے روضے دے ناں تے مشہور اے۔ اج کل دا شہر کپتان ڈیوس دا وسایا ہویا اے۔ 1865ء وچ اس دی نویں بنیاد رکھی گئی۔ جعفر خان بلوچ دا باغ تے قلعہ وی آہ جیہڑا دریا برد ہوگیا۔ اس دے چار دروازے آہن کشمیری تے لاہوری مشہور آہن۔ ایتھوں

دیاں لُنگیاں مشہور آہن ایتھے چھ سو پولی کھڈیاں تے کم کریندے آہن، ایہہ شہر تجارت دا وڈا مرکز آہ۔ 1867 وچ ایتھے کمیٹی بنی تے اسدی پولیس دی تعداد 23 بندے آہی۔ سندھ ساگر ریلوے دی وجہ نال ایتھے کافی رونق ہو گئی ملک وال توں میانوالی لائن سرگودھے آلی توں پہلے بن گئی آہی۔ سرگودھا خوشاب تے 1931ء وچ بنی کیونکہ پل دے اُتے ایہہ تاریخ لکھی ہوئی اے۔ یعنی 25 اپریل 1931ء اس دا ناں ڈی مونٹ مورنسی پل رکھیا گیا جیہڑا اس ویلے پنجاب دا گورنر آہ۔ ایسے ناں تے سرگودھا کالج وی ڈگری کالج بنیا۔

سرگودھا

اس دی بنیاد 1903ء وچ لارڈ ہیلی نے رکھی۔ 334 نویں چک آباد کیتے گئے تے 1904 وچ سرگودھا نوں تحصیل دا درجہ دے دتا گیا۔ 1914 وچ ضلع تے 1965 وچ ایہہ ڈویژن دا درجہ حاصل کر گیا۔ اس نویں مردم شماری دی رو نال ایتھوں دی آبادی 458240 اے۔ ایتھے ہوائی فوج دا وڈا اڈا اے۔ ایسے واسطے اسنوں شاہیناں دا شہروی آدھے نیں۔ 1965ء دی جنگ وچ بہترین کارکردگی وکھاوَن پاروں ''ہلال استقلال'' ملیا۔

☆☆☆

باب نمبر2

حصہ تاریخ

تاریخی ماخذ

ویدک دور

بدھ مت تے جین مت

حصہ تاریخ

تاریخی ماخذ

ضلع سرگودھا آثار قدیمہ دے لحاظ نال کسے علاقے توں گھٹ نہیں پر بدقسمتی ایہہ رہی اے جے ایتھے اج تائیں چُٹ کے کم نہیں ہویا جس دی وجہ نال ایتھوں دی اہمیت لوکاں دی نظراں توں لُکی رہی اے۔ جیوں جیوں تعلیم عام ہو رہی اے تیوں تیوں تاریخی ہنریاں توں وی پردے لہن لگ پئے آہن۔ پہلاں اسی ایہہ پڑھدے لگے اوندے آس جے ایتھے حملہ کرن آلے پہلے آریہ آئے۔ پر ہُن پتہ لگا جے ساکا قبیلے ایران توں آئے۔ پروفیسر احمد حسن دانی دے مطابق حملہ آوراں دے دو ریلے پاکستان وچ داخل ہوئے۔ پہلا ریلا 1500 ق م تے دوجا ریلا 1000 ق م وچ آیا۔ ساکا آریہ دے ویری آہن ایہناں دا ٹوٹمی یا قبائلی نشان کُتا آہ۔ ایہناں دیاں عورتاں وی وڈیاں بھڑاکیا ہوندیاں آہن۔ ایہہ غضب دیاں شہسوار تے تلوار باز ہوندیاں آہن۔ جد تائیں دشمن نوں ٹکانے نہ لاہن آ شادی نہن کر سگدیاں۔ جد آریاں دے

اندر دیو نے حملہ کیتا تے کوہستان نمک دی جنگ دا ذکر مہا بھارت وچ انج ملدا اے 99 شہراں دے بادشاہ نموچی جیہڑا دو دریاواں دا آقا آہ (جہلم تے سندھ) اس دی ساری فوج عورتاں دی آہی جہناں نوں ویکھ کے اندر ہس پیا پر اُسدی ساری خوشی کافور ہوگئی جد اسدا طلسمی گرز دی ایہناں اُتے اثر نہ کر سکیا۔

ہتھیار

ایس قبیلے دا عام ہتھیار کُہاڑی آہ۔ ایہناں گلاں توں ایہہ گل پکی ہوگئی کہ ایتھوں دے قبائل ساکا آہن۔ ایہناں دیاں پتھراں تے بنائیاں ہوئیاں تصویراں وچ دو چیزاں دا ذکر اے۔

(1) کُتا (2) کلہاڑی۔ ایہناں دا شجرہ وی ماں دی طرف آہ۔ ایہناں دی وی (کُتی) سرما دیوی آہی۔ آریا وی انہاں توں نفرت کریندے آہن تے ایہناں نوں کرشت (کالے مونہہ آلے) ابرہمن (برہمناں دے دشمن) آدھے آہن۔ ایہناں وچ عورت دی سرداری دا رواج آہ۔ مرد دی کوئی اہمیت ناہی۔ ذات پات تے آریہ زور دیندے آہن تے ایہہ اسدے مخالف آہن۔ ایسے واسطے جد بدھ دھرم ایتھے آیا تے ایہہ سارا قبیلہ اس دا پیرو ہو گیا۔ بدھ بذات خود ساکا قبیلے نال تعلق رکھدے آہن۔ سون سکیسر وی ایہناں دے ناں تے ای اے۔ اصل ناں سوہن ساکا مُنی سر۔ ساکا مُنی بدھ نوں آدھے نیں تے سر دے معنی تلاں دے آہن یعنی بدھ دا تلا۔ مراد جھیل اُچھالی اے۔ زمانے دے ناں نال بدلیا ہویا ہن سون سکیسر رہ گیا سوہن معنی (خوبصورت) زمانے دے نال

نال تبدیلیاں آوندیاں رہیاں تے حکومتاں بدلدیاں رہیاں۔ ہُن اسیں ایہناں لوکاں دی نشانیاں نوں ڈھوڈھ کے اندازہ لا سگدیاں کہ ایتھے دا وسیب کتنا پرانا اے۔ ایہہ گل سُنی ایں ایتھوں دے ٹبے دسیندے آہن جہناں دی تاریخی اہمیت اے ۔ ایہہ ٹبے تعداد وچ 676 آہن پر ہُن مکدے مکدے مُک گئے آہن۔ اسی مشینی دور وچ پہاڑ ختم ہو رہے آہن تے ایہہ ٹبے کیہڑے باگ دیاں مولیاں آہن پر ہن جیہڑے موجود آہن اوہ ایہہ آہن۔

قلعہ راجہ بھوج (پنج پیر)

ایہہ قلعہ نہنگ تحصیل ساہیوال دے نیڑے پنج پیر دے مقام اُتے ہے۔ ایتھے پنج نوگزیاں قبراں بنیاں ہوئیاں پر ایہہ قبراں بہوں پچھلے زمانے دیاں آہن۔ کیوں جے اس قلعے دے آثار دسیندے نیں جے ایہہ گھٹو گھٹ وی 2000 سال پہلے دا بنیا ہویا اے۔

اس دا ذکر شاہپور گزیٹر وچ آوندا اے تے دسیا گیا اے کہ اوتھوں جیہڑے سکے ملے آہن اوہ مسلماناں دے آون توں پہلاں دے آہن۔ اس قلعے دا ناں ای دسدا اے کہ راجہ بھوج ہندو راجہ ہویا اے تے اوہ پورس دے خاندان وچوں آہ۔ بھون قوم ایسے نسل دی دسی گئی اے۔

ایتھوں ہک دیوی دا ہتھ لدھا اے جیہڑا مٹی دے بنے ہوئے کسے بت دا حصہ اے ایہہ پتھر دے بتاں دے بناؤن توں پہلے دے زمانے نوں دسدا اے۔ اس توں علاوہ ایتھوں مٹی دے پکے ہوئے چھ انچ موٹے گولے

ملے اہن جہناں دا زمانہ وی بہوں قدیم اے۔ کچے قلعے دیاں کندھاں اس ویلے ظاہر ہویاں جد 1998ء وچ ملٹری نے ایتھوں جاء پدھری کیتی تے اوہ نکل آئیاں۔

اج ایتھے حیات المیر دی 9 گز لمی قبر ٹبے دے اُتے اے۔ باقی 4 قبراں ہیٹھاں میدان وچ آہن۔ بھٹی قوم دے لوگ اس دے مزاوُر (مجاور) اہن تے اس وقت زمین نوں ورتدے آہن۔ آکھیا گیا اے جے حضرت بری امام ایہناں دے مرید آہن۔

بقول بلال زبیری موٴلف تاریخ جھنگ ایہہ قلعہ کسے طرحاں وی شور کوٹ دے کھنڈراں دی قدامت توں گھٹ نہیں۔ مقامی لوکاں کولوں سکے لبھے گئے پر کسے نے کوئی سکہ نہیں وکھایا۔ سکہ ہک اجیہی شے اے جے بہوں سارے ہکی زمانے دے لبھ پون تے قیاس ہوندا اے جے ایہہ اُس زمانے دا ہوسی ایہہ پکی نشانی اے۔

ٹبہ وجھی

ٹبہ وجھی (صحابہ دائبہ) ایہہ ٹبہ وی بہوں پرانا اے۔ اس دے متعلق جنرل کنگھم نے آرکیالوجیکل سروے رپورٹ جلد 114 وچ دسیا کہ ایتھوں دو سکے ہندی سیتھین عہد دے شہزادیاں دے ملے اِہن جس توں اس دی قدامت دا پتہ لگدا اے۔ اس دی چوٹی اُتے ہک برج دے آثار وی آہن تے کدائیں کدائیں کچے پکے ایرے وی نظر آوندے آہن۔ پنج پیر تے صحابہ دے ٹبے

دے وچ کنڈے آلیاں سہنکاں بہوں آہن ایتھوں جیہڑے بالاں دے کھڈونے لدھے آہن اوہ اج توں دو ہزار سال پرانے لگدے آہن۔ ہک جانور اجیہا وی بنیا ہویا اے جس دی کنڈ تے ڈائنوسار ہار تاج بنیا ہویا اے۔ پتہ نہیں اوہ کیہ جانور آہ۔ ایہہ چار ٹنگاں آلا جانور اے۔

بھیرہ قدیم

اس دے آثار دریاؤں پار آہن۔ کسے زمانے وچ ایہہ دریا جہلم دے سجے پاسے آباد آہ جیویں اج کل ایہہ کھبے پاسے آباد اے۔ اج کل اس جاء تے احمد آباد اے۔

جد موڑ وے بنی تے اکثر ٹبے پُٹ کے مٹی موڑ وے دے تھلے پا سٹی گئی۔ ہُن ہک نکی جہی بٹی رہ گئی اے۔ جنرل کنگھم نے ہندوستان دے قدیم جغرافیے دے صفحہ 155 توں 159 تائیں لکھیا اے۔ نالے آثار قدیم دی سروے رپورٹ جلد نمبر 14 صفحہ 35 توں 40 تائیں لکھیا تے دسیا کہ اصل شہر دریاؤں پار آہ بابر وی جس ویلے آیا اس ویلے دریاؤں پار آہ۔ موجودہ بھیرہ دی بنیاد 1540ء وچ شیر شاہ سوری رکھی۔ ایتھے ایس دی سبھ توں وڈی نشانی شیر شاہ بنوائی ہوئی تریں گنبداں آلی شاہی مسیت اے جس دی پیشانی نے ایہہ لکھیا ہویا اے۔

تعمیر شد مسجد نوری

بنا نہاد شیر شاہ سوری

جس حد تائیں بھیرے دی قدامت دا تعلق اے اوہ سکندر اعظم توں وی پہلے دا دسیا وینداا اے۔ پر اج اس تے ہور تحقیق کرن دی ضرورت اے جیہڑی اج تائیں نہیں ہوئی۔ سارے آ کے ٹُر گئے ایہناں کے نتیجہ کڈھیا سن کوئی پتہ نہیں۔ نہ کسے اخبار یا رسالے وچ کوئی مضمون چھپیا اے۔ سو سال پہلے تائیں موجودہ بھیرے دے آس پاس پکی کچی فصیل آہی جس دے اٹھ دروازے آہن۔ کئی گھراں وچ لکڑی دا کم مثالی ہویا ہویا آہ۔ جہناں وچوں کجھ لاہور دے عجائب گھر دی زینت آہن۔

اس توں علاوہ سون سکیسر دے علاقے ناڑی وچ پتھر دے زمانے دے آثار ملے آہن جس دا ذکر سیف الرحمٰن ڈار صاحب نے کیتا اے تے اس علاقے وچوں ایہناں نے کوٹ ڈجی دے زمانے دیاں پھبریاں ڈھو ڈھیاں آہن جہناں دا زمانہ کوئی 5000 سال پرانا آئے۔ ایہہ سروے ایہناں 1995ء وچ کیتا آہ اسی طرحاں ٹبی بلوچاں دے برتن جہناں وچ بوٹے کھٹے ہوئے آہن اوہ وی وڈے پرانے دسے گئے آہن تے ایتھوں جیہڑے سکے ملے آہن اوہ وی پتلے تے بُت آلے ہون دے سبب ساسانی عہد نال تعلق رکھدے آہن۔ ٹبی بلوچاں دریا جہلم دے سجے کنارے ضلع خوشاب وچ اے کھبکی دے کول قلعہ اکرند اے۔ جتھے محمد غوری تے کھوکھراں دی جنگ ہوئی آہی۔ اس ویلے کھوکھر اس علاقے دی حکمران قوم آہی۔

کسے زمانے وچ ایہہ سارا علاقہ بدھ مت دے منن آلیاں نال بھریا ہویا آہ۔ سکیسر اصل وچ سوہن ساکیامنی سر آہ جیہڑا بدھ دھرم دے بانی نوں

ساکیا قبیلے دی وجہ توں آکھیا گیا۔جس دے معنی بدھ دا تلا یعنی جھیل اچھالی بعد وچ ایہہ وگڑ کے سون سکیسر رہ گیا۔ اس علاقے وچ راجہ امبریک دی حکومت رہی اے۔ جس دے نشان امب شریف وچ قلعہ آتے مندر دی صورت وچ موجود آہن۔سکیسر دی چوٹی تے بدھ دھرم دی وڈی خانقاہ آہی۔ جس دی زیارت کا ن ساری وادی دے لوگ ڈھول ڈھمکیاں نال ٹولیاں دی صورت وچ حاضری دیندے آہن۔ ساڈے علاقے دے ملنگ سر مُنے ہوئے گاٹے وچ منکے تے کشکول بلکل بدھ مت دے بھکشو دی روایت نوں زندہ رکھے ہوئے اہن۔ کئی درباراں تے اگ دا 24 گھنٹے بلدیاں رہنا تے بجھن نہ دنیا اسلامی روایت دی بجائے مجوسی روایت دے قریب اے۔ اسے طرحاں ساڈیاں شادی بیاہ دیاں رسماں بہوں ہندوواں آلیاں آہن۔ جیہڑیاں ساڈے وچ رس گئیاں آہن تے ہُن ساڈی ثقافت دا حصہ بن گئیاں آہن۔

انجے ہار وادی سون جانوراں دے فاسلز دا قدرتی عجائب گھر اے ایتھے (Siwalik) سوالک زمانے دے عام فاسلز ملدے اہن جیہڑا چھ لکھ سالاں تک دے آہن اتھوں سن 1977 وچ پروفیسر (Pilbeam)پلبیم دی جماعت نے فاسلز اکٹھے کیتے جیہڑے اج کل کجھ تاں نیچرل ہسٹری میوزیم اسلام آباد وچ ویکھے جاسگدے آہن۔

ایہناں فاسلز وچ ہک سسار (مگر مچھ) دی کھوپڑی اے جیہڑی اج توں 130 لکھ سال پرانی چٹاناں وچوں لدھی اے۔ ایہہ کہنٹی وچوں لدھی آہی اس دی نسل 75 لکھ سال پہلاں ختم ہوگئی اے۔

1998ء وچ گورنمنٹ کالج فیصل آباد دی ہک جماعت پروفیسر محمد ایوب صاحب دے نال جہناں دا ضلع سرگودھا ای اے ایتھوں ہاتھی، گینڈے، ہڑیال دے فاسلز ڈھوڈھے جنہاں دا زمانہ وی گھٹو گھٹ 70 لکھ سالاں توں 90 لکھ سالاں تائیں دسیا گیا اے۔ ایہہ فاسلز کالج وچ نمائش واسطے رکھے ہوئے آہن ایہہ سارے جانور دو کروڑ سال پہلے افریقہ توں یورپ دی راہ برصغیر آئے آہن۔

ایہناں ساریاں گلاں دا نتیجہ ایہہ نکلیا جے ساڈ اپورا علاقہ زمانہ قدیم توں کسے علاقے نالوں گھٹ نہیں۔ اولین انسان دیاں کڑانہ دیاں پہاڑیاں تے بنائیاں ہوئیاں تصویراں دا پورے پاکستان وچ کوئی قدامت دا مقابلہ نہیں کر سگدا۔ جہناں دا اعتراف ڈاکٹر دانی صاحب نے وی کیتا اے۔ کدی ساڈے علاقے وچ چُٹ کے کھوج کیتا ونجے تے اس توں وی زیادہ معلومات ملن دے امکانات آہن پر ہُن جیہڑا کرشراں دا تے بل ڈوزراں دا زمانہ آ گیا اے تے ایہہ تحقیق توں پہلاں ڈراے کہ ٹبے تے پہاڑ پدھرے نہ کر دین۔

دریاواں دے کنارے وسیب

دریاواں دے کنارے دا وسیب بی کوئی ودھیا وسیب نہ ہر ویلے باہر دیاں دھاڑاں دا خطرہ رہندا تے ہر سال دریا وچ کانگ دی وجہ نال کوٹھے جیہڑے عام طور تے کچے ہوندے آہن ڈھیہ ویندے آہن کھوواں دے رواج نال لوک کھیتی باڑی کرن کان دریاواں دے محتاج نہ رہے تے دریاواں دیاں

کدھیاں توں دور کھوہ کھٹ کے واہی بیجی کرن لگ پئے۔

ساڈے ضلع دا سبھ توں پرانا تاریخی شہر بھیرہ اے تے استوں پچھے تخت ہزارہ دا نمبر آوندا اے۔ بھیرہ توں مراد دریاؤں پار دا بھیرہ اے موجودہ بھیرہ نہیں۔ اس بھیرے نوں تاں شیر شاہ سوری 1540ء وچ آباد کیتا آہ۔ بابر پار آلے بھیرے وچ گیا آہ۔ تخت ہزارے تے کسے تحقیق نہیں کیتی ایہہ وی کافی پرانا اے۔ رومانی قصے دی وجہ توں پوری دنیا وچ مشہور اے۔ برخوردار رانجھے ہنجے تاں نہیں آکھیا۔

عاصی دعوی فضل نہ کوئی تے اکھن جٹ انجان
ذات رانجھا وطن تخت ہزارہ روشن وچ جہان

بھیرہ دریائے جہلم دے کنارے تے آباد اے تے تخت ہزارہ دریا چنہاں دے کنارے تے آباد اے۔ اصل شہر ٹبیاں دے وچ لُکیا ہویا اے۔ ایتھوں لوکاں اٹاں پُٹ کے مکان بنائے آہن۔ اج کل ایہہ لوکڑا اے۔ تے ایتھے رانجھا قوم دا کوئی بندہ نہیں وسدا۔

آریہ وسیب

آریاں دے وسیب بارے ساڈے کول سوائے ہندوواں دی مذہبی کتاباں دے ہور کوئی ذریعہ نہیں۔ اسیں ایہناں نوں ای بنیاد من کے اگانہہ ٹُردے آں۔ ایہناں وچوں رگ وید ساڈے واسطے بہوں اہمیت دی کتاب اے۔ ایہہ کتاب ساڈے علاقے وچ ای لکھی گئی اے۔ اس کتاب دے پڑھن

توں پتہ لگدا اے اس دے لکھن آلا جہلم تے چنہاں دوہاں دریاواں دے وچکار رہیا اے۔ کیونکہ ایہہ وت وت ایہناں دوہاں دریاواں دا ذکر کریندا اے۔

رگ وید توں پچھے رامائن تے مہا بھارت دو کتاباں دا ذکر اے۔ رامائن وچ رام چندر وی اپنے شریک بھراواں نال جنگاں دا ذکر اے اس لحاظ نال رامائن برصغیر وچ تاریخ دی پہلی کتاب اے۔ مہابھارت کوروآں تے پانڈوآں دی جنگاں دے متعلق اے۔ ایہہ جنگاں کیہڑے علاقے وچ ہویاں اس دے بارے وچ مختلف نظریئے آہن۔ کجھ اے وی آدھے آہن کہ ایہہ جنگ سون سکیسر دے علاقے وچ ہوئی۔ اس دور نوں برصغیر دا رزمیہ دور آدھے آہن۔ ایہناں ساریاں کتاباں دا زمانہ قبل مسیح اے۔ ایہناں کتاباں دی تفصیل آ گاں آ وسی۔

آریا اپنے آپ نوں اشراف یا آریا اکھواندے آہن کیوں جے ایہہ واہی بیجی دا کم کریندے آہے تے دوجیاں نوں گھٹیا سمجھدے آہے ایہہ فرق ہُن تائیں قائم اے۔ ہُن وی غیر کاشت کارنوں کمی ای سمجھیا ویندا اے۔ آریاں ای ایتھے ذات پات دا سلسلہ شروع کیتا جیہڑا ہُن تائیں لگا آوندا اے۔ ذات پات دی تقسیم نال ملک وچ مختلف طبقے بن گئے تے نفرتاں ودھ گئیاں۔ جس دا فائدہ بدھ مت تے جین مت تے ذات پات دے خلاف پراپیگنڈہ کر کے اٹھایا تے ایہہ مذہب وڈے مقبول ہوئے۔ اج وی بدھ مت ایشیا دا ہک وڈا مذہب اے۔ اس دے منن والے چین، جاپان، برما، سری لنکا،

کمبوڈیا، کوریا، ویت نام، تھائی لینڈ دے مُلکاں وچ اکثریت وچ آہن۔ کدی ساڈے علاقے وچ وی اس مذہب دا زور آہا پر اسلام دے آون تے ختم ہو گیا ہُن صرف اس دے ایتھے نشان باقی آہن۔

ایرانیاں دا حملہ

531 ق م وچ ساڈے علاقے تے ایران دے بادشاہ دارا نے حملہ کیتا۔ اس دے ناں دا شہر دارا پور اے ضلع گجرات وچ ہُن وی موجود اے۔ اس توں پچھے سکندر دا حملہ اے۔ سکندر دیاں بہوں ساریاں یادگاراں ساڈے علاقے وچ آہن۔ پھالیہ خاص کر اے ایتھے اس دے گھوڑے دی قبر اے جس دا ناں کفالیہ آہ جیہڑا وگڑ کے پھالیہ بن گیا۔

سکندر توں پچھے چندر گپت موریہ نے اس علاقے تے قبضہ کر لیا اس دے متعلق ہک روایت اے کہ اس دی ماں اس ساڈے علاقے دے وچ پرنی کے آئی، آہی خاوند دے فوت ہون تے واپس وطن چلی گئی تے کوٹلیہ نے اس دے پُتر چندر گپت دی تربیت کر کے بادشاہ بنا دتا۔

راجگان کشمیر

ساڈا علاقہ کافی چر تائیں کشمیری پنڈتاں دے ماتحت رہیا ایہناں اس علاقے وچ ہندومت نوں ترقی دتی تے مندر بنوائے۔ امب شریف دا مندر کشمیری فن تعمیر دی اس علاقے وچ وڈی یادگار اے۔ کشمیر راجیاں دی تفصیل

کجھ انج اے۔

راجہ میگواہن

ایہہ راجہ 41ءتوں 75 تائیں حکمران رہیا۔

راجہ پالر گپت

95ء تا 106ء اس دے زمانے وچ ای رجاہ پروسین نے پنجاب تے قبضہ کر لیا۔

راجہ پروسین

اس دی حکومت 101ء تا 162ء تائیں رہی۔

راجہ پچھمن

اس دی حکومت 342ءتوں لے کے 375 تک رہی۔

راجہ شودک

ایہہ راجہ پچھمن دا بھتر یا آہ۔ اس 375ءتوں لے کے 426 تائیں حکومت کیتی۔

ایہناں حکمراناں دا تسلسل کدائیں کدائیں ترٹ ویندا اے تے تاریخ چُپ کر ویندی اے اس توں پچھے راجہ بالادت۔ جیانند تے راجہ درلب درون دا

ذکر اے۔ جیہڑا 617ء توں 653ء تائیں بادشاہ اپنے اس دے بعد راجہ للتا دت نے 715ء توں752ء تائیں حکومت کیتی اس دے پچھے راجہ جیا بیڈ 746 توں لے کے 749 تک حکومت کیتی اس سارا پنجاب فتح کر کے اپنی حکومت وچ ملا لیا۔

شمالی مغربی علاقے دیاں حکومتاں

ایہہ باہر دیاں حکومتاں آہن سبھ توں پہلاں ساکا آئے دت کشان آ گئے اس خاندان دا مشہور بادشاہ کنشک آہ۔

تاریخ بھیرہ

ابو شاہین فاروقی ہوریں اپنی اس تاریخ وچ ساڈے علاقے دا ذکر انج کریندے آہن۔ حضرت نوح علیہ السلام دے پوترے ہندوی دی نویں پشت وچ سورج ناں دے ہک بندے اپنی حکومت قائم کیتی۔ جس دا مرکز بھیرہ آہ۔ سورج توں پچھے مہراج کیدار، شنکل کیدراج 466 ق م وچ تخت نشین ہویا۔ تاریخ فرشتہ دے مطابق اس دی وفات تے سوفتیں قوم نے اس علاقے اُتے قبضہ کر لیا۔ جو بناتھ نگر (بھیرہ) اس دا صدر مقام آہا۔ فاہیان 400 ق م وچ بھیرے آیا۔ سوفتیں قوم سکندر دی ہم عصر آہی۔ ہیون سانگ 646 بھیرے آیا۔

نوٹ:۔

ابو شاہین فاروقی ہوریں 1999ء وچ اللہ نوں پیارے ہو گئے آہن۔ ایہناں دا اصل ناں محمد حیات آہ۔ پر ایہناں ساری حیاتی قلمی ناں تے گزارا کیتا۔

ساڈی تاریخ آثار قدیمہ دی روشنی وچ

ماخذ

ساڈے ضلعے وچ گھٹو گھٹ 676 پرانے شہراں دے کھنڈر آہن جیہڑے گھٹدے گھٹدے ہن بہوتھوڑے رہ گئے آہن۔ اج دے مشینی دور وچ ایہناں دے وی نِجّن دی صورت نظر نہیں آوندی۔ اس ویلے وڈے پنڈ (کھنڈر) ساڈی زبان وچ کھنڈرنوں پنڈ آدھے آہن۔ پنج پیر نہنگ دے کول تے وِجھی میانی دے کول اے۔ ایہناں دے تے وی حالی تائیں کسے ماہر آثار قدیمہ نے کم وی نہیں کیتا صرف جنرل کنگھم نوں وجھی توں دو سکے انڈو سِتھین دور دے لدھے آہن۔ سبھ توں وڈی نشانی پکیاں اٹاں دی کوئی عمارت ہوندی اے یا اتھوں سکے ملن یا بھانڈے ملن ایہناں تریاں شئیاں نوں ویکھ کے آپس وچ ملاپ کھاوین تاں اس دا زمانہ پتہ لگ سگدا اے۔نہیں تاں ہنجے اٹکل پچو ای اے۔ میں جو کجھ بجھ دھرک کر کے جو جانکاری لدھی اے۔ اوہ پڑھنہاراں دی خدمت وچ پیش کر دیندا آ۔ تاکہ آون والیاں دی معلومات وچ ایتھوں دی صورت دا کجھ اندازہ ہو سکے۔

ساڈے سارے ضلع وچ کوئی قدیم عمارت نہیں سوائے بھیرے وچ شیر شاہ سوری دی مسیت دے۔ ساڈے شمالی پنجاب دا سبھ توں پرانا تے مشہور شہر ٹیکسلا اے۔ اس دی تاریخ ق م اے۔

ناڑی تہذیب

ڈاکٹر سیف الرحمٰن ڈار تے ڈاکٹر محمد سلیم نے ناڑی دے آثار قدیمہ راقم دی دعوت تے آ کے دسیا کہ ایہو موہنجوڈاروتوں پہلے دے آہن۔

ساڈے علاقے وچ اِٹ دا استعمال

ساڈے پورے علاقے وچ ماہرین دی رائے دے مطابق سبھ توں پہلاں جس عمارت وچ اٹ لگی اوہ ملک مالا دا سٹوپا اے۔ جیہڑا خضرو ضلع اٹک توں چار میل اُبھردے آلے پاسے اے۔ ایہہ اِٹ ڈھائی انچ موٹی اے۔ ایہہ پنجویں صدی عیسوی دی عمارت اے استوں پہلاں جے ساڈے علاقے وچ کدائیں اِٹ دا استعمال ہویا وی اے تے اوہ صرف فرش تے ہویا اے۔ ایہہ استعمال ٹیکسلا کول سرکپ وچ ہویا جس دا زمانہ پہلی صدی ق م اے۔ ایہہ اِٹاں 10ً x 7ً x 2-1/2اہن وت ٹیکسلا توں 12 میل تے وادی ہرو (HARO) بھمالہ دے سٹوپے وچ اٹ ورتی گئی اے جیہڑی "1/3-4"x9"x14 آہی۔ کجھ اٹاں مربع شکل دیاں آہن تے ایہناں تے سواستیکا، کنول، پھُل، پپل دا پتہ بنایا ہویا اے۔

چونے دا استعمال

چھیویں صدی ق م توں بطور سفیدی دے ورتیا ویندا رہیا۔ تریجی صدی وچ بطور گارا ورتیا گیا۔ تے پہلی صدی وچ بطور پلستر ورتیا گیا۔

مذھب

سبھ توں پہلاں جس مذہب نے ایتھے مذہبی عمارتاں بنایاں اوہ بدھ مذہب اے۔ ہندوواں دیاں مذہبی عمارتاں دا ایتھے ستوں صدی تک کوئی ثبوت نہیں۔ بلکہ پورے برصغیر وچ نہیں۔ جد ایتھے بدھ مت نوں زوال آیا تے ایہناں دی طرز اُتے ایتھے مندر بننے شروع ہوئے۔ ہیون سانگ جس اس علاقے دا دورہ کیتا (629 تا 645ء) اوہ لکھدا اے کہ بُدھ مذہب دیاں عمارتاں ویران ہو گئیاں آہن یا ویرانی دے نیڑے اپڑ گئیاں آہن تے جتنے وی اس زمانے دے مندر موجود اہن۔ اوہ صرف کوہستان نمک وچ ای آہن ایہہ مندر (1) ملوٹ ضلع جہلم (2) کلراسا سودا (3) چوہا سیدن شاہ (کٹاس) (4) بھاگن والا (5)نندنا ایتھے 1014ء وچ محمود غزنوی قبضہ کیتا آہا۔ (6)سنگھ پورہ (امب)۔ ایہہ پرانا مندر ہک قلعے دے اندر آہ۔ آدھے آہن اتھے ترے مندر آہن ہک نکا گھر گیا اے۔ ایتھے راجہ امبریک دی حکومت رہی۔ ایہہ قائدآباد توں سون سکیسر وین آلی سڑک تے آوندا اے۔ قلعہ دے آثار وی حالی تائیں باقی آہن۔ (7) کافرکوٹ دریائے سندھ دے کنارے تے چشمہ بیراج دے نیڑے۔ ایہناں ساریاں مندراں وچ ترے شئیاں مشترک آہن۔

(1) ایہہ سارے مندر شیو جی دے نال منسوب آہن۔

(2) ایہناں ساریاں مندراں دا زمینی خاکہ منسوب آہن۔

(3) اُتلا حصہ سکہارے (Sikhara) دی صورت وچ سلامی دار مخروطی (Pyramidal) شکل وچ آہن

ایہہ سارے مندر اس زمانے وچ بنائے گئے جد ایہہ علاقے تے کوہستان نمک (Salt Range) آہن۔ حکمران مہر گل دی ہار توں پچھے (جیہڑی 525ء تا 528ء وچ ہوئی)۔ ایہہ علاقہ کشمیر دے ہندو حکمراناں دے قبضے وچ آ گیا۔ تے تقریباً ناویں صدی دے ادھ تائیں ایہناں دے کول رہیا۔ ہو سگدا کہ کشمیریاں برف باری دا کرکے مخروطی چھتاں ای رکھیاں ہون جیویں اج کل پہاڑی علاقے دیاں ہوندیاں آہن۔ بعد وچ ایہہ طرز مذہبی عمارات دا نشان بن گیا تے اج تک ایہو ای نمونہ چل رہیا اے۔ سوائے اتوں دی مخروطی شکل دے باقی دا سارا ڈھانچہ بدھ مت دیاں عبادت گاہواں دی طرز دا اے۔

بُت پرستی دی تاریخ

حالی تائیں کوئی اجیہا بُت نہیں ملیا جس دا تعلق پہلی دو صدیاں نال ہووے پہلی دو صدیاں تائیں بُت پرستی دا کوئی بُت دی پوجا واسطے نا ہے ہوندے ایہہ مٹی دے کھڈونیاں ہار ہوندے اہن۔ ایہہ پنجویں صدی تک رہے۔ استوں پچھے چونے دے بُت بناؤن دا رواج ہویا اس دا مرکز۔ ٹیکسلا

آہ۔ سوات دے بعض نیلے پتھر دے ہوندے آہن۔ جد بدھ مت نوں زوال آیا تے ہندوواں اپنے بُت سنگ مرمر دے چھیویں صدی وچ بناوَنے شروع کیتے۔ ناویں صدی وچ ٹیکسلا دی بجائے اوہ ہند ترک شاہی دا دارالحکومت بنیا تے ٹیکسلا نوں دنیا بھُل ای گئی تے ایہہ شاہ ڈھیری بن گیا۔ سر جان مارشل نوں جد کھدائی دے وقت چاندی دے پترے تے ٹیکسلا ناں دا پتہ چلیا تے اس دی بجائے ریلوے سٹیشن تے شہر دا نام بدل کے شاہ ڈھیری دی بجائے ٹیکسلا رکھ دتا۔

ساڈے علاقے وچ گھوڑے تے لوہے دا استعمال 1000 ق م توں آ رہیا اے۔ کارنس جہنوں اسی کنّس آدھے آں یونانیاں دی یادگار سمجھی ونجے ایہہ گھر دیاں چیزاں سجاون دے کم آوندی اج کل دیہاتاں وچ بھانڈے ٹنگ کے سجاوٹ بنائی وینیدی اے۔

قدیم بھیرہ وچ مٹی دے پکے ہویاں کڑیاں (ٹھیکری) نال کھوہ اُساریا گیا اے جیویں ٹیکسلا وچ بنے ہوئے آہن۔ حالی ایتھے اِٹ دا ورتن نہ ہویا۔ اس توں پتہ لگدا اے کہ بھیرہ وی کسی طرح ٹیکسلا توں گھٹ پرانا نہیں یعنی قبل مسیح والے یعنی سکندر توں پہلاں دا آباد اے۔ اس قسم دے کھوہ نوں انگریزی وچ Terracotta rign Well یعنی ٹھیکری کھوہ آدھے نیں۔ ضلع سرگودھا دی تاریخ اتنی ای پرانی اے جتنی کہ سارے پنجاب سگوں پاکستان دی اے۔ بدقسمتی نال اس گل دا ثبوت سن اپنے آسیوں پاسیوں لبھ کے لے آوَنا پوندا اے کیوں جے ایہہ سارا علاقہ مدتاں تائیں جنگل رہیا تے وسیوں صرف

دریاواں دے کناریاں دے نال ہوندی آہی۔ کیوں جے بندیاں دی سبھ توں وڈی لوڑ پانی اے۔ تے دریاواں توں وکھرا ہور کدائی پانی نہ ملدا۔ اس توں وکھرا پہاڑاں وچ جتھے چشمے آہن ایتھے وی آبادی ہو گئی۔ کئی جاہیں تے چھپڑاں دے کنارے وی آبادی ہو گئی۔ پاکستان بنن توں بعد تک نہاوَن، دھون تے پین کان بندے تے ڈنگر چھپڑاں تے ای پلدے آہن جد چھپڑ وی سُک ونجے آہا تے وت ہور وخت پے ویندا آہ تے لوک کدائیں ہور پانی دے نیڑے تُر ویندے آہن۔

ایہہ گل تاں اسی سارے ای جان دے آں جے کدی ایتھے تاریخ دے زمانے توں پہلاں ہندوواں تے بُدھاں دا زور رہیا تے ساڈے کول ایہناں دوہاں مذہباں دے آثار تے کتاباں ہن جس توں اسی تاریخ قدیم دا کجھ حال احوال پتہ لگدا اے۔ سبھ توں پہلاں اسی ایہناں دا ذکر کریندے آں۔

ویدک دور

وید دے لغوی معنی سنسکرت زبان وچ پاک یا دینی علم یا کہانی دے ہین۔ ایہہ وید ہندوواں دیاں مذہبی کتاباں نیں تے ایہہ کُل چار نیں۔

1۔ رگ وید

2۔ یجروید

3۔ سام وید

4۔ اتھروید

رگ وید یا رچ وید

کیونکہ بعض لسانی اصولاں دے ناں چ گ نال بدل وی وینی اے۔ رگ دے معنی تعریف، دُعا، بھجن یا مصرعہ دے ہین۔ ایہہ بہوں تاں دیوتاؤں دی شان وچ گیت آہن جہناں نوں اشلوک آدھے نیں۔

یجر وید

اس وچ قربانی دے منتر نیں جہناں نوں یاجوس (Yajus) آدھے نیں۔

سام وید

اس وچ گیت راگ یا بھجن ہین۔ جیہڑے مذہبی کماں دے وقت گائے ویندے اہن۔ اس دا مطلب مذہبی موسیقی وی ہوسکدا اے۔

اتھر وید

اس دے وچ یا تو (Yatu) یعنی ٹونے تے جادو دے متعلق گیت نیں۔ اس دے ہک مصرعے نوں بھجن یا منتر آدھے ہین۔ ویدک زمانے دی سبھ توں دور دی حد 1200 ق م دا زمانہ آکھیا جا سکدا اے۔ اس دے اشلوک چھند اکھواندے نیں جس دا مطلب وزن یا میزان اے۔

برہمی ادب

اس دا زمانہ 400 ق م تک دا اے ایہہ ویداں دیاں تفاسیر نیں۔ ایہناں نوں عبادت تے رسماں دیاں کتاباں وی آکھ سکدے آں۔ ایہناں دے جیہڑے حصے تصوف دے متعلق نیں ایہناں نوں اسیں آرن ایکس (Aran Yakas) یعنی جنگل دیاں کتاباں آدھے آں اس دی وجہ شاید ایہہ ہووے جے ایہہ جنگل دے وچ ہکلّیاں دنیا توں دور رہ کے لکھیاں گئیاں نیں۔ اس توں بعد سوتر دا زمانہ آوندا اے۔ ایہہ 400 توں لے 200ق۔م۔تک دا اے۔سوتر ترے حصیاں وچ ونڈے ہوئے نیں۔

شُرتی

اس وچ قربانیاں کرنے دے قانون درج نیں۔

گریہا

(Griha) اس وچ گھر دی عبادت دیاں رسماں تے طریقے درج نیں۔

دھرم

اس وچ سماجی قانون تے رواج نوں موضوع بنایا گیا اے۔ ایسے حصے وچ دھرم شاستر وی آوندے آہن۔ اس توں بعد اپنیشد (Upnishad)

دا زمانہ اوندا اے۔ ایہہ ہندو مذہب دی پرانی تے مشہور کتاباں آہن۔ ایہناں وچ خدا تے روح دے متعلق دسیا گیا اے۔ انسان دی حیاتی تے موت دے بارے دسیا گیا اے۔ ایہناں دی تعداد 100 توں لے کے 200 تک اے۔ پر 10 یا 12 مُستند نیں۔ ایہناں دا زمانہ 550 ق م توں پہلاں دا اے۔

پران (Puran)

پران دا مطلب پرانے اے۔ ایہناں دی تعداد 28 اے تے مشہور وشنو پران اے۔ ایہناں وچ دنیا دی پیدائش، دوجی تخلیق دیوتاواں دے حسب و نسب ایہناں دے کارنامے تے شاہی خانداناں دے شجرے شامل نیں۔ ایہناں دا زمانہ 400ء توں پچھے دانہیں اے۔

اس سارے ادب نوں ویدک ادب آکھیا گیا اے تے اس وچ سنسکرت زبان ورتی گئی اے۔ وشنو گپتا چانکیا نے جس نوں کوٹلیا وی آکھدے نیں۔ ارتھ شاستر ایہدا زمانہ چوتھی صدی ق م اے۔

ارتھ شاستر وچ اُتے دتیاں گئیاں ساریاں کتاباں نوں ویدک ادب مندا اے۔ اس دی اپنی کتاب قانون سیاست دی منی ہوئی کتاب اے۔ ایہہ خود وی پنجاب دے پنڈ کوٹلی ای دے کول دا رہن آلا آہا ایسے وجہ توں ایہہ کوٹلیا اکھاوندا رہیا۔ کوٹلی راولپنڈی دے نیڑے وی اک پنڈ اے۔ کوٹلی نکے پنڈ نوں آدھے آہن ایہہ ناں ساڈے علاقے وچ وی آہن۔ پتہ نہیں اوہ کیہڑی کوٹلی وچ جمیا آہ۔

رزمیہ ادب

ایس ادب وچ ہندو ثقافت تے روایات دا اِک پرانا تے بہوں سارا رزمیہ ادب وی موجود اے۔ جیہڑا سنسکرت زبان و چ اے تے نظم وچ اے۔ ایہہ رزمیہ ادب ویدک ادب توں وکھرا اے۔ اس ادب توں اگر غور نال ویکھیا ونجے تے اس وچ اس دور دی لسانی سماجی، مذہبی، جغرافیائی تے تاریخ مواد بہوں سارا موجود اے اس ادب دیاں دو وڈیاں کتاباں رامائن تے مہا بھارت نیں۔

رامائن

ایہہ کتاب دا رام چندر جی دے متعلق اے۔ ایہہ اجودھیا دے شاعر والمیک دی لکھی ہوئی اے۔ ایہہ کتاب ست جلداں وچ اے اس وچ کل 24000 اشلوک یعنی بند آہن۔ اس دا ہندی ترجمہ اکبر بادشاہ دے زمانے وچ تُلسی داس نے کیتا آہا۔ جیہڑا اج تک وڈے شوق نال پڑھیا ویندا اے۔ ایہہ عجیب گل اے جے رام چندر جی دا اس توں علاوہ ایہناں دی بیوی جس دا ناں سیتا اے۔ ایس دا کوئی ذکر نہیں۔ بقول پروفیسر جکوبی مکڈانل۔ رامائن نہ تاں تاریخی واقعہ اے۔ نہ مجازی یا تمثیلی۔ ایہہ بلکل شاعرانہ تے خیالی اے ایہہ کدوں ہوئے کوئی پتہ نہیں۔

رامائن دی کہانی کجھ انج کر کے دسی گئی اے۔ اجودھیا دا راجہ دسترتھ جد بُڈھا ہو گیا تے اس نے اپنے وڈے پُتر نوں ولی عہد بنان دا ارادہ کیتا۔ پر

اس دی دوجی بیوی کیکئی نے جیہڑی بھرت دی ماں آہی مخالفت کردیاں آکھیا جے میرے نال راجہ نے دوقول پورے کرن دا وعدہ کیتا ہویا اے۔ اوہ ہُن پورے کرے۔ پہلی گل ایہہ جے رام چندر جی دی جاہ تے اسدے پُتر بھرت نوں بادشاہ بنایا ونجے تے دوجے رام چندر جی نوں 16 سالاں دا بن باس دتا جائے۔ رام چندر جی نوں جد پتہ لگا تے اوہ اپنی بیوی سیتا تے دوجے بھائی لچھمن نوں نال لے کے جنگل نوں چلے گئے۔ بھرت نے جا کے ایہناں نوں واپس لے آوَن دی وڈی کوشش کیتی پر کامیاب نہ ہویا تے ایہناں دیاں کھڑاواں تخت تے رکھ کے نائب دی حیثیت نال کم کردا رہیا۔ آخری سال لنکا دا راجہ جس دا ناں راون آہا اوہ سیتا جی نوں لے گیا۔ رام چندر جی نے راجہ سگریو دی مدد نال راون تے حملہ کیتا تے ایس نوں قتل کر کے سیتا واپس لے آئے۔ اس ساری کہانی وچ پُتر دی فرمانبرداری بھائی تے بیوی دا پیار تے پاک دامنی دا بہترین نمونہ دسیا گیا اے۔

تہوار

دسہرہ تے دیوالی رام چندر جی دی واپسی دی خوشی وچ منائے ویندے نیں۔ دسہرے تے کاغذی راون دے پتلے بنا کے ایہناں وچ گولے بھر کے اگ لا کے ساڑے جاندے نیں تے دیوالی تے روشنی کیتی ویندی اے تے ڈیوے بالے ویندے آہن۔

مہا بھارت

ایہہ ہک وڈی جنگ دی کہانی اے جیہڑی دو خانداناں دے وچکار کرکیشتر دے میدان وچ لڑی گئی۔ ہک پاسے کورو آہن تے دوجے پاسے ایہناں دے پتریر پانڈو آہن۔ ایہہ لڑائی پورے 18 دیہاڑے جاری رہی تے دوویں فریق تباہ ہوئے۔ آخر پانڈوواں نوں فتح ہوئی تے کورو تقریباً سارے ای مارے گئے۔ ایس نوں ویکھ کے پانڈوواں دا دل دنیا توں اچاٹ ہو گیا تے اوہ پنجے بھرا تے ایہناں دی مشترکہ بیوی دروپدی تے ہک کُتا بادشاہی چھوڑ کے میرو پہاڑ ے چلے گئے۔ ایہہ کتاب اٹھارہ جلداں وچ اے تے تقریباً ہک لکھ اشلوک درج نیں۔ اس توں وکھری وی ہک جلد اے جس وچ سولھاں ہزار اشلوک اہن۔ ایس دا ناں ہری ومسا (Hari Vamsa)اے۔ مہابھارت مختلف لکھاریاں نے مختلف زمانیاں وچ لکھی۔ اس توں بعد ہک ہور کتاب جیہڑی فلسفیانہ قسم وی اے تے اسدے اٹھارہ باب ہین تے گیتا دے ناں نال مشہور اے۔ اس وچ شامل کردتی گئی مہابھارت دا ذکر وی رامائن دی طرح کسے ویدک ادب وچ نہیں۔

مہابھارت دی کہانی

دہلی توں سٹھ میل دے فاصلے تے ہک شہر آہا جس دا ہستناپور آہا۔ ایتھے چندربنسی خاندان دی حکومت آہی تے راجہ شانتوں ایتھوں دا راجہ آہا۔ راجہ شانتو دو شادیاں کیتیاں ہک وچوں بھیشم پتامہ تے دوجی وچوں

وچتر ویریہ پیدا ہوئے۔ اپنی متری ماں دے آکھن تے بھیشم پتامہ برہمچاری بن گیا تے اس شادی ای نہ کیتی تا کہ اس دا بھرا بادشاہ بن سکے۔ اس دے بھرا دے دو پُتر ہوئے ہِک دا ناں دھرت راشٹر تے دوجے دا ناں پانڈو آہا۔ وڈا پُتر جمدیاں دا مناکھا (انھّا) آیں‌ا اس واسطے اس دا نکا بھرا پانڈو تخت تے بیٹھا۔ وڈے بھرا دی بیوی دا ناں گندھاری آہا تے ایس وچوں سو پتر جمے۔ وڈے پُتر دا ناں دریودھن آہا۔ ایہہ سارے بھرا کورو اکھواندے آہن۔ پانڈو دیاں دو بیویاں آہن۔ ہِکی وچوں جس دا نکل، سہدیو دو پُتر جمے کنتی دے ترے پُتر جمے جہناں دے ناں یدھشتر، بھیم تے ارجن آہن۔ ایہہ پنجے بھرا پانڈو اکھواندے آہن۔ پانڈو دے مرنے توں بعد دھرت راشٹر اپنے نکے بھتریاں دی طرفوں حکومت کرنے لگ پیا۔

رون اچاریہ

دھرت راشٹر نے اپنے پُتراں تے بھتیجیاں توں ورون چاریہ دے سپرد کیتا۔ پر کورو کورے دے کورے ای رہے۔ پانڈواں نے استاد توں فنون سپہ گری تے علم سکھایا۔ اس دا نتیجہ ایہہ ہویا جے یدھشٹر ہِک ماہر نیزہ باز تے نیک اوصاف دا مالک بن گیا۔ ارجن ماہر تیر انداز تے ارجن نے کشتی تے گرز زنی وچ کمال پیدا کیتا۔ نکل بہترین شہسوار بنیا۔ سہدیو علم نجوم دا ماہر تے شمشیر زنی وچ لاثانی بن گیا۔ جد پانڈو جوان ہوئے تے دھرت راشٹر نے حکومت یدھشٹر دے سپرد کر دتی اس گل دا اسدیاں پُتراں نوں دُکھ لگا تے پانڈوواں نوں مارن

دی ترکیباں کرن لگے۔ ایہناں نوں ساڑن دا کارن کیتا پر اوہ نس گئے تے دروپدی دا سوئمبر جت لیا۔ سوئمبر دی شرط ایہہ آہی کہ ہک مچھی جیہڑی ہک میدان وچ ہک لکڑی تے لائی ہوئی آہی۔ تے اوہ لکڑی پھردی پئی آہی شرط ایہہ آہی کہ جیہڑا بندہ مچھی دی اکھ وچ تیر مار لے دروپدی اسنوں مل ویسی۔ کوئی وی راجہ کامیاب نہ ہویا۔ ارجن نے تیر مار کے شرط جت لئی تے دروپدی پنجاں بھراواں دی ساجھی بیوی بن گئی کیوں جے اسوقت اس علاقے وچ رواج آہا ہُن وی تبت وچ رواج موجود اے۔

جوا بازی

کورو پانڈواں دے پچھے لگے ہوئے آہن۔ جد ایہناں دروپدی جت لئی تے ریاست دے مالک وی ہو گئے کیوں جے اسدے پیو دی شرط آہی کہ جیہڑا جت لے اُس نوں ادھا راج تے ساک ملسی۔ آخر دریودھن کورو نے یدھشٹر توں جوا کھیڈن تے بلایا تے اسدی ریاست تے بیوی وی جت لئی۔

کوروکیشتر دی لڑائی

جد کورووا‌ں سبھ کجھ جت لیا تے سری کرشن مہاراج جیہڑے ہن پانڈوواں دے رشتے دار وی بن گئے آہن کیوں جے ارجن دی شادی ایہناں دی بھین سبھدرا نال ہوئی آہی کورووا‌ں نوں سمجھاؤن واسطے پروہت گھلیا وت کرشن مہاراج آپ وی گئے پر اوہ نہ منے۔ آخر کار جنگ ہوئی جس وچ

پانڈوواں دا استاد کورووواں دے پاسے آہا ارجن جنگ کرن توں جھکدا آہا پر کرشن جی مہاراج نے وڈیاں تقریراں کیتیاں تے آخر ایہناں نوں رشتہ داراں تے استاد دے خلاف لڑن تے تیار کرلیا۔ سری کرشن دیاں ایہہ تقریراں بھگوت گیتا دے ناں تے اکٹھیاں کرلئیاں گئیاں۔ آخر پانڈو کامیاب ہوئے۔

مہابھارت دی تاریخی اہمیت

کورووواں دے زمانے دے دو شہر ہستنا پور تے اندر پرست وت وت مہا بھارت وچ اوندے نیں ایہہ دو ہیں شہر ہُن وی موجود آہن۔ جیہڑے دِلّی تے میرٹھ دے ضلعیاں وچ شامل نیں۔ اس توں ایہہ وی معلوم ہوندا اے جے اوس زمانے وچ کورووواں دی چنگی خوشحال حکومت آہی۔

بھگوت گیتا

مہا بھارت دی جنگ وچ سری کرشن مہاراج نے ارجن دے رتھ بان دے فرائض سرانجام دتے۔ جد ارجن نے مخالفاں وچ اپنے عزیزاں دوستاں تے استاد نوں ویکھ کے لڑن توں انکار کیتا اس ویلے کرشن مہاراج نے اسنوں سمجھایا تے دسیا کہ جنگجو دے فرائض کیہ نیں۔ حق وصداقت دی خاطر تے دھرم دے واسطے ذاتی تعلق رکاوٹ نہیں بننا چاہیدا اے۔ روح غیر فانی اے تلوار اس نوں نہیں مار سگدی سری کرشن جی دے ایہناں اُپدیشاں نوں بھگوت گیتا دا ناں دتا گیا اے۔ اس دا دنیا دی کئی زباناں وچ ترجمہ ہو گیا اے۔ تے سری کرشن

جی نوں ہندو اوتار مندے نیں۔

بقول آرسی دت۔ ایہہ وید ہندو مذہب اس دی حکمت عملی دی لگاتار ترقی دا باعث آہن۔ نالے ایہہ آریہ تمدن تے تہذیب دا لُب لباب آہن۔

ویدک دور دے تہذیبی خدوخال

آریاں دی سیاسی تنظیم پہلاں ہک گھر بار آہی کئی گھر یا خاندان مل کے ہک قبیلہ بن ویندے آہن تے کئی قبیلے اکٹھے ہو کے شہر بنالیندے آہن تے کئی شہر مل کے ہک حکومت بنالیندے آہن۔

طرز حکومت

دو طرحاں دا آہا کدائیں بادشاہت تے کدائیں جمہوریت پر بہوں بادشاہت ای آہی۔

حکمران دے فرائض

حکمران در اصل قبیلے دا سردار ہوندا آہا اسنوں راجن آدھے آہن۔ کئی واریں اس نوں چن کے بناندے تے کئی واری وراثت دے طور تے بن ویندا۔ اس دا کم (1) سرحداں دی حفاظت (2) قانون دا احترام کراوناں (3) منصف دے فرائض (4) قربانیاں پیش کرن (5) جنگ وچ فوج دی راہنمائی (6) راجہ خود مختار نہ ہوندا بلکہ رعایا دی مرضی نال ہر کم کریندا آہا۔ (7)

سارے قبیلیاں دے نمائندیاں دی سمتی اسمبلی منعقد کریندا آہا۔ (8) برہمن نوں تکلیف دینی گناہ سمجھی ویندی۔

راجن دی مدد واسطے تے مطلق العنانی توں روکن واسطے پنج صلاح کار ہوندے آہن۔ (1) سینا پتی (سپہ سالار) (2) مادھیہ سماسی منصف (3)سامگرنیر (خزانچی) پروہت (شاہی مذہبی پیشوا) (5) گرامانی (دیہات داکم چلاؤ عہدیدار۔

معاشرتی زندگی

جد بہوں سارے لوک مل کے ہک گاؤں بنا لیندے آہن تے کئی گاؤں ملا کے ہک ضلع بنا لیا ویندا آہا۔ تے کئیں ضلع ملا کے ہک جن (Jan) بنا لیا ویندا

ذات پات: ہک بھجن وچ چار ذاتاں دا ذکر کیتا گیا اے۔ جیہڑ یاں ایہہ نیں۔ برہمن، کھتری، ویش، شودر

کھتری: ایہہ اُچے خاندان دے رئیس ہوندے تے ایہناں دا کم ملک دی حفاظت کرنا ہوندا آہا۔

ویش: اس دا کم واہی بجی کرنا ہوندا آہا۔

شودر: ایہہ محکوم قوم نال تعلق رکھدے آہن تے ایہناں توں گھٹیا قسم دے کم لے ویندے آہن۔

برہمن: اس دا کم پڑھنا پڑھاؤنا تے مذہبی راہنمائی کرنا آہ۔

سماجی ذمہ داریاں

آریا لوکاں دی حیاتی سماجی سخت قانوناں دے وچ جکڑی ہوئی آہی۔ ایہناں اداریاں نوں آشرم آدھے آہن۔

1- <u>برہمچاریہ:</u> اس قانون دے نال 25 سال دی عمر تائیں علم حاصل کرنا، شادی نہ کرنا، سادہ زندگی بسر کرنا۔

2- <u>گرہست آشرم:</u> 25 سال توں پچھے پنجاہ سال تائیں شادی کرنا تے بچے پیدا کرنا۔ تے ایمانداری نال دولت پیدا کرنا۔

3- <u>بان پرستھ آشرم:</u> ایہہ انسانی عمر دا پنجاہ توں پچھتر سال دی عمر دا زمانہ اے۔ اس وچ بندہ مال متاع وارثاں نوں دے کے جنگلاں وچ اللہ اللہ کرے۔

سنیاسی آشرم

ایہہ عمر دا آخری حصہ پچھتر توں مرن تک دا اے اس وچ مذہب دے ظاہری فرائض ادا کرن دی ایڈی لوڑ نہیں صرف خدا نال لو لائی رکھے تے سارا وقت ایسے دی یاد وچ گزارے تے گرہستی لوکاں نوں وعظ نصیحت کر کے بھلائی دی راہ وکھائی۔

اخلاقی حالت

چوری، شراب، کوڑ مارنا بہو اخلاقی جرم خیال کیتے ویندے اغوا تے زنا

دا بالکل رواج نہ پیا۔

مذھب

مذہب سادہ اہا مظاہر قدرت دی پوجا ہوندی۔ مندر (عبادتگاہ) دا حالی رواج نہ پیا۔ کئیں مظاہر دی پوجا ہوندی آہی۔جھناں نوں دیوتا سمجھدے آہن۔ (1) ورونا آسمان دا دیوتا (2) اندر دیوتا بارش (3) اگنی (اگ دا دیوتا) (4) یا سادہ سورج دیوتا (5) ماروٹ (اندھی دیوتا) (4) اوشا (صبح دی دیوی) ایہہ دیو تے عرباں دے اسلام توں پہلاں دے دیوتیاں نال ملدے جُلدے اہن۔

ورونا دی تعریف دا ہک بھجن

وڈی قدرت آلا سائیں اساناں توں ساری دنیا تے حکومت پیا کریندا اے۔ انساناں دے سارے کم سامنے ہوون یا لُک چھُپ کے ہوون سارے ویدھا پیا اے تے جاندا اے۔ ایہہ وڈے اسمان توں زیناں جھناں دی کوئی انتہا نہیں ایہناں دی پیائش توں انسان عاجز اے۔

پرماتما

دیوتیاں دی پوجا دے نال نال ایہہ خیال وی آ یا کہ آخر سورج تے اگ نوں کس پیدا کیتا اے اس واسطے ہک مختار کل ہستی دا تصور پیش کیتا گیا۔ جس نوں پرماتما آدھے۔ جس دا مطلب ارفع تے اعلیٰ روح اے تے سارے

دیو تے خدا پاک دے مختلف مظہر آہن ۔ ساری کائنات ایسے دے قانون دے مطابق چلی رہی اے جس وچ کوئی تبدیلی نہیں ہوسگدی۔

نظریہ تخلیق دنیا

اس ویلے نہ زمی آہی نہ اسمان آہا۔ نہ سمندر آہا۔ جس ایہناں نوں پیدا کیتا اوہ ای اس دا علم رکھدا اے۔

مذہبی تے اصلاحی تحریکاں

بدھ مت تے جین مت

چھویں صدی قبل مسیح دنیا وچ ہک مذہبی انقلاب آیا۔ اس زمانے وچ چین وچ کنفیوشس ایران وچ زرتشت تے برصغیر وچ بدھ مت تے جین مت دا ظہور ہویا تے ایہناں مذہباں دنیا دے ہک وڈے علاقے نوں متاثر کیتا۔ ایتھے صرف بدھ مت تے جین مت دے موٹے موٹے اصول دسے ویسن۔

سبب

برہمن جنہاں نے سارے ہندو معاشرے نوں ذات پات وچ جکڑ کے تے آپ من مانیاں کریندے آہن باقی طبقیاں وچ بغاوت دی صورت اختیار کر گئی۔ علم حاصل کرنا ایہناں صرف اپنے تائیں رکھیا ہویا آہا باقی قوماں نوں اس دے نیڑے وی ناہن لگن دیندے۔ کھشتری جہناں دا کم ملک دی حفاظت کرن آہا ایہناں توں وڈے تنگ آہن۔ کیونکہ مرنے مارن دا اوکھا کم ایہناں دے ذمے تے عیاشی برہمن دے حصے وچ۔ شودر انج ای ساریاں

ذاتاں دی خدمتاں کر کے تنگ آ ہن تے مذہب دے ایہناں نوں نیڑے ناہن لگن دیندے۔ جے ایہہ کدی کوئی مذہبی گیت بول لیندے تے ایہناں دی زبان کپ لئی ویندی جے سُنن لیندے تے کناں وچ سیسہ پگھار کے پا دتا ویندا۔ ایہناں حالات وچ معاشرے نوں کسے پاسیوں وی بغاوت دی آواز پوے تے سب اس آواز تے لبیک آکھن کان تیار ہو ویندے نیں۔ ایہہ ای حال بُدھ مت دے ظہور تے ہویا اسنے ہندومت دے خلاف اواز اُٹھائی تے لوک اس دے نال ہو گئے تے اس دے پھیلنے دی وڈی وجہ ہندوسماج دی تنگ نظری اہی تے ایہہ ای تنگ نظری ہُن تک اس سماج وچ اے جس توں تنگ آ کے مسلماناں نوں پاکستان دا مطالبہ کرنا پیا۔

بدھ مت

برصغیر دی تاریخ وچ گوتم بدھ دی وڈی اہمیت اے۔ اوہ ہک نویں مذہب دا بانی تے ہک وڈا مصلح آہا۔ اس ویلے وی اسدے پیروؤں دی تعداد دنیا وچ سبھ توں زیادہ اے۔

پیدائش تے خاندان

گوتم بدھ دا اصل ناں سدھا رتھ آہا تے ایہہ کپل وستو دے راجہ سدھو دھن دے گھر جمیا جیہڑا کھشتری خاندان نال تعلق رکھدا آہا۔ ایہدی پیدائش تقریباً 533 ق م وچ ہوئی۔ اس دے والد نے اس دی تعلیم و تربیت بہترین استاداں

کولوں کروائی۔ ایہہ پیو دا ہتھ وٹڈا کے اسنوں خوش نہ کرسکیا۔ 14 سال دی عمر وچ اس دی یشودھرا نال شادی ہوگئی۔ اس دا ہک پُتر وی جمیا جس دا ناں راہول رکھیا گیا۔ (راجیو گاندھی دے پُتر دا وی ایہو ای ناں اے) ایہہ ساریاں گلاں تخت تے بخت آل اولاد اسدی زندگی وچ خُشیاں نہ لے آ سکی۔ آخر اوہ اس نتیجے تے اپڑیا کہ ایہہ دنیا دکھاں دا گھر اے۔ اس توں نجات پاوَن کان تے اسدا حل لبھن کان اس تے ہر شے نوں قربان کر کے ہک رات نوں جنگل دی راہ لئی۔ جنگلاں وچ مارا مارا پھردا رہیا کئی لوکاں نوں وی ملیا پر کسے نے اس دی تسلی نہ کیتی۔

ترک دنیا تے عرفان

گوتم نے 4 سالاں تائیں سخت چلے کٹے پر اس نوں کوئی فائدہ نہ ہویا۔ کھون پین تقریباً چھوڑ دتا سُک کے کرنگ ہوگیا۔ آخر تھک ہار کے گیا دے مقام تے ہک بوڑھ دے ہیٹھ ڈیرا لا دتا۔ تے ایہہ ارادہ کرلیا کہ چاہے میرا خون سُک ونجے۔ ہڈیاں تے گوشت گل ونجے میں ایس ویلے تائیں ایتھوں نہیں ہلنا جد تک مینوں مکمل معرفت حاصل نہ ہو ونجے۔ اس مراقبے وچ اس نوں نورحق دی تجلی نظر آ گئی۔ اس تے حقیقت کُھل گئی تے اس دے دل نوں تسلی ہوگئی۔ ایسے واسطے ایسد اناں بدھ یعنی عارف پے گیا۔

راہ نجات دا طریقہ

بدھ دی تعلیمات دا نچوڑ ایہہ ہے کہ مخلوق دا محبت کرنا کسے نوں وی

تکلیف نہ دیو۔ بدھ نے اپنا پہلا وعظ سار ناتھ دے نیڑے کیتا تے ایسدے پیروکار بننے شروع ہو گئے۔ اپنے ملک وچ وی گیا تے سارے گھر والیاں نوں اپنا پیرو بنایا۔ ہولی ہولی کئی راجیاں اس مذہب نوں قبول کر لیا۔

آخری نصیحت

اس اپنے خاص چیلے نوں جس دا آنند آہا۔ اخیری نصیحت جیہڑی بدھ مت دی تاریخ وچ سنہری لفظاں وچ لکھیں دے قابل اے:۔

''اے آنندا، آپ مینار نور بنوں کسے باہر دے دوجے بندے توں پناہ لین وچ وقت ضائع نہ کرو۔ جیہڑے اصول میں دسے نیں اوہ ای تیرے رہنما آہن۔''

دھوبی دا کتبہ

بدھ نے اس کتبے دے مطابق ایسانا (Isana) تے ایمان لاوَن کان آکھیا تے اس توں ثابت ہویا اے کہ اوہ خدا دی ہستی دا قائل آہ۔ ایسانا (ایشور) تے ایمان لاوَ۔ اس ہستی دا اقرار کرو۔ کیونکہ اوہ ای اس گل دے قابل اے کہ اس دی فرمانبرداری کیتی ونجے۔

دھولی دا کتبہ

بدھ نے اس کتبے دے مطابق ایسانا (ISANA) تے ایمان لاوَن

کان اکھیا اے ایسانا (ایشور) تے ایمان لاؤ۔ اس ہستی دا اقرار کرو۔ کیونکہ اوہ ای اس گل دے قابل اے کہ اس دی فرمانبرداری کیتی ونجے اس توں ثابت ہوندا اے کہ اوہ خدا دی ہستی دا قائل آہ۔

<u>وفات</u>

483 ق ن وچ گوشی نگر نیپال وچ دنیا توں کوچ کر گئے۔

بدھت مت دے اصول تے احکام

<u>1۔ نروان</u>: بدھ مت دے نزدیک حیاتی دا اصل مقصد نروان (نجات) حاصل کرنا اے۔ اس نال دل نوں سکون مل ویندا اے۔

<u>2۔ چنگے کم</u>: (اچھے کرم) چنگے کماں دا چنگا نتیجہ تے بُرے کماں دا بُرا نتیجہ۔

<u>3۔ نتیجہ</u>: گوتم تناسخ یا اواگون دا قائل آہا۔ جہدا مطلب ایہہ ہے کہ انسان وت وت مردا تے وت وت جیوندا اے۔ (ہندو وی آواگون عقیدے دے قائل آہن)۔

<u>4۔ درمیانی راستہ</u>: گوتم سخت ریاضت تے سخت عیش وعشرت دی زندگی توں بچ کے وچکار راہ دسدا اے۔ خیر الامور اوسطہا۔

<u>5۔ اہسنا</u>: بدھ اس گل دی تلقین کریندا اے کہ کسے جاندار نوں دل زبان تے عمل نال تکلیف نہ دیو۔ کیونکہ ہر جاندار وچ روح ہوندی اے تے جاندار نوں تکلیف دیئے تے اسدی روح نوں وی تکلیف ہوندی اے۔

6۔ انسانی برابری: گوتم بدھ سارے انساناں نوں برابر سمجھدا آہا۔ برہمن نوں اُچا تے شودر نوں گھٹ سمجھنا غلطی اے۔ ذات پات دی تقسیم نوں غلط تے خلاف فطرت آکھیا۔

7۔ ویداں تے اوکھیاں رسماں توں نجات: گوتم بدھ نے ویداں نوں آسمانی کتاباں تے برہمناں دیاں اوکھیاں قربانی دیاں رسماں توں انکار کر کے عام فہم تے سوکھیاں رسماں تے زور دتا۔ ایسے واسطے اس سنسکرت دی بجائے پالی زبان توں ترجیح دتی۔

8۔ خود اعتمادی: بدھ مت دا سبھ توں وڈا اصول خود اعتمادی اے دوجیاں اُتے بھروسہ کرنا چھوڑ کے اپنے آپ دی حفاظت کرنا۔

9۔ برہمناں دی مخالفت: بدھ نے برہمناں دی مذہبی اجارہ داری دے خلاف آواز بلند کیتی تے لوکاں نوں چھٹکارا دیوایا۔

10۔ مذہبی احکام: بدھ ستارے ضابطہ اخلاق دے بارے وچ دہ احکام ایہہ نیں۔ جہناں تے عمل کرن تے سچا بدھ اپنی حیاتی وڈے ضابطے دے تحت گزار سگدا اے۔1۔ حیاتی برباد نہ کرو، 2۔ چوری بلکل نہ کرو، 3۔ گندے کماں توں بچو، 4۔ شراب نہ پئیو، 5۔ کُوڑ بلکل نہ مارو، 6۔ بے وقت بلکل نہ کھاؤ، 7۔ پھُل تے خشبو بلکل استعمال نہ کرو، 8۔ ودھیا کھانیاں توں بچو، 9۔ سونا یا چاندی کسے توں نہ حاصل کرو، 10۔ دوجیاں دی مدد دے محتاج نہ بنو اپنے آپ تے بھروسہ رکھو۔

خانگاہی نظام

بدھ مت دا خانگاہی نظام وڈا مضبوط آہا ایتھے بھِکشو تے بھکشینیاں رہ کے دین سکھ کے گھر گھر اسنوں اپڑاون دا آہر کر لیندے تے عام فہم زبان وچ پرچار کریندے اسدے نال اس مذہب نوں وڈا وادھا ہویا تے دور دور تک پھیل گیا۔ پر برصغیر وچ اتنا چرچا ہون دے باوجود ہندو مت نے کروٹ لئی تے خدا دی ہستی دے بارے وچ اس مذہب دی خاموشی نوں آڑ بنا کے اس نوں غلط ثابت کرن دی کوشش کیتی۔ جس دا ایہہ نتیجہ ہویا جے برصغیر وچوں ایس دا وجود بہوں گھٹ ہو گیا۔ پر دوجیاں ملکاں مثلاً چین جاپان، تبت، کوریا، برما، سری لنکا، کمبوڈیا، ویتنام تے ہور وی کئی ملکاں دا مذہب اے۔ کسے زمانے وچ سرگودھے دے علاقے وچ وی بدھ مت دا وڈا زور رہیا۔ جسدے آثار وادی سون سکیسر وچ ہُن وی کھلرے پئے اہن۔ سکیسر دا ناں وی ادھے نیں کہ ساکیا منی سر اے۔ جیہڑا بدھ مت دا لقب آہا بھیرہ دے وچ وی اس مذہب دے نشانات ہین۔ کڑانہ پہاڑی دی ایسدا مرکز رہی۔ 1953ء تائیں تلاں موجود آہن آج کل ایتھے فوج دی وجہ نال پتہ نہیں کوئی نشان باقی ایہہ یا نہیں۔ کھوڑو دے کولوں بدھ مت دے ماہی ساسا کا سکول دے استاداں واسطے بورڈنگ دا کتبہ 1888ء وچ لدھا جیہڑا وڈا مشہور اے۔

جین مت

اس مذہب دا بانی ہک شہزادہ مہا ویر دسیا ویندا اے۔ ایس مذہب دی ابتدا کتھے ہوئی کوئی پتہ نہیں۔ جین مت آلے آدھے نیں کہ اس مذہب وچ کوئی 23 تِرتھنکر (پیغمبر) ہوئے نیں۔ پر باویاں دا کوئی پتہ نہیں۔ ایس دا آخیر تِرتھنکر پارشوا ناتھ ہویا اے۔ ایہہ راجہ اشو اسینا دا پتر آہا۔ ایس پہلاں خوب عیاشی کیتی تے وت تارک الدنیا ہو گیا۔ تے بدھ دی طرحاں نویں فرقے دی بنیاد رکھی۔ 12 سالاں دی محنت توں پچھے جد ایس نوں معرفت یا گیان حاصل ہو گیا تے ایس نوں مہاویر یعنی وڈا بہادر آکھیا گیا۔ ایس نوں جن (فاتح) وی ادھے نیں۔ کیوں جے ایس خواہشات نفسانی تے فتح پائی۔

وفات: مہا ویر 72 سال دی عمر وچ پاوا دے مقام تے موجودہ پٹنہ دے نیڑے فوت ہوئے۔

عقائد تعلیمات

1۔ ایہہ وی دسدے کہ خدا انسان دے نیک ارادیاں دا مظہر اے، 2۔ دوزخ دی حیاتی i مادی ii روحانی، 3۔ نفس کشی، 4۔ اہنسا، 5۔ شدید چلے کشی، 6۔ ویداں

توں انکار، 7۔ ذات پات دی مخالفت، 8۔ اواگون دا قائل، 9۔ روحانی بلندی دے چار اصول i درست عقیدہ ii درست علم iii درست عمل iv درست گفتگو۔

وعدے

ہر جینی نوں پنج سچے وعدے کرنے ہوندے نیں۔ اوہ ایہہ نیں۔

1۔ کسے جاندار نوں دُکھ نہ دینا، 2۔ کوڑ نہ مریسی، 3۔ چوری نہ کریسی، 4۔ دنیا داری وچ نہ رُجھسی، 5۔ ویاہ نہ کریسی۔

اشاعت

ایہہ اپنے سخت اصولاں دی بنا تے بدھ مت ہار قابل قبول نہ ہویا جانوراں نوں مارن توں ایہہ ایس حد تک پرہیز کریندے جے بھیرے وچ جینی طاؤن دے وچ لوک چوہے باہر وگیندے تے ایہہ پھدھ کے شہر لے آوندے۔ ایہناں دیاں ایہو جیہاں گلاں توں لوکاں نوں نفرت ہوگئی۔ بھیرے وچ جینیاں دا مندر حالی تائیں موجود اے۔ لاہور وچ وی جین مندر موجود اے۔

خلاصہ

ہُن تائیں جو کجھ لکھیا گیا اے صرف ربط قائم کرن واسطے تے ہندومت۔ بدھ مت تے جین مت دے مذہباں نوں سمجھن واسطے لکھیا گیا کیوں جے ایس نوں لکھنے توں وکھرا گزارا نہیں۔ قدیم سماج معاشرہ نہیں سمجھ

سگدے۔ پرانے زمانے دا ایہہ ربط تقریباً تُک بندی ای اے ساڈی اصل تاریخ سکندر اعظم دے آؤن توں ای چالو ہوندی اے۔ بال کشن دے مطابق ایتھے سالب دی حکومت اہی ایسدی اولاد یادو بنسی یا جادوبنسی آکھویندی اے۔ ایس قوم دی حکومت روس تے چین تک کھلری ہوئی اہی۔ اسی مورخ دے مطابق گنج ناں دے راجے گنجی دا شہر آباد کیتا۔ جیہڑا بعد وچ غزنی مشہور ہویا۔ ایسے گنج شاہ دے پتر دا ناں بھٹی آہا جیہڑا بھٹی خاندان دا مورث اعلیٰ بنیا۔ اس خاندان نے ساڈے ضلع وچ حکومت کیتی اے۔ ایس واسطے ایس دا حال وی بیان کیتا ویندا اے۔

☆☆☆

باب نمبر3

سلاطین دہلی دا زمانہ

التتمش

ٹوانیاں دا قبول اسلام

بلوچاں دا حملہ

باب نمبر 3

سلاطین دہلی دا زمانہ

سلطان محمد غوری دا پُتر کوئی نہ ہونے دے سبب قطب الدین ایبک نوں ترک افسراں مشورہ کر کے اپنا بادشاہ چن لیا اس ویلے غزنی دی حکومت تاج الدین یلدوز کول آہی۔ ملتان اُتے سندھ وچ ناصرالدین قباچہ تے لاہور اُتے قطب الدین ایبک دی حکومت قائم رہی اس دا نتیجہ ایہہ ہویا جے ہک دیاں ترے حکومتاں بن گئیاں۔ ایہناں تریاں حکومتاں دی آپس وچ دشمنی شروع ہوگئی۔ قباچہ نے حملہ کر کے جھنگ اُتے قبضہ کرلیا۔ 1210ء وچ قطب الدین فوت ہوگیا تے شمس الدین التُتمش نوں امرا نے بادشاہ مقرر کیتا۔

التُتمش پہلا بادشاہ اے جس نوں خلافت عباسیہ نے بادشاہ منیا۔ ایبک دے جیہڑے علاقے قباچہ نے قبضے وچ کر لے آہن ایہناں اُتے وی وت قبضہ کر لیا۔ انج کر کے شور کوٹ توں بھیرہ تائیں تے کوہستان نمک دے علاقے وی التُتمش دے قبضے وچ آ گئے۔ جد جھنگ اُتے سلطان التُتمش دی حکومت پکی ہوگئی تے نول سردار ٹوڈر نوں باقاعدہ حکومت دے اختیار دتے۔

ایہہ پہلا موقع اے جے کسے سردار نوں اجیہے اختیار ملے ہون۔

خوارزم شاہ دا حملہ

جلال الدین خوارزم شاہ چنگیز خان توں شکست کھا کے پنجاب وچ آ گیا تے ایتھوں ایس التُتمش تے قباچہ نوں مدد واسطے خط لکھے پر دوہاں کوئی چنگا جواب نہ دتا تے امداد دینے توں معذرت کرلئی۔ خوارزم شاہ دی سپاہ جیہڑی سرگودھا دے علاقے وچ اپڑی اسدا جرنیل ازبک ہائی ایتھوں دیاں کھوکھراں نوں نال مِلونے اچ کامیاب ہو گیا۔ ایہناں کھوکھراں دی فوج لے کے سلطان نے ملتان اُتے حملہ کر کے قباچہ نوں شکست دتی تے اوہ بھج کے بھکھر چلا گیا۔ سلطان موسم گرم ہون پاروں واپس کوہستان نمک چلا گیا تے قباچہ واپس آ گیا۔ سلطان نے ایتھے سمر قند دے ناں اُتے قلعہ تعمیر کرایا تے آپ تلاجھ دے قلعے وچ رہیا۔ جیہڑا کھوڑہ کول اے۔ اس دے جرنیل سیف الدین قرلاغ نے ایتھے 20 سال حکومت کیتی۔ سکے وی ڈھالے۔

مغلاں دا حملہ

جد خوارزم شاہ دی کامیابیاں دی خبر چنگیز خان نون اپڑی جے اس کھوکھراں دی مدد نال علاقے فتح کر لئے نیں تے چنگیز خان بھیرے اپڑ کے ایتھوں دیاں لوکاں نوں بیڑیاں تیار کرن داحکم دتا۔ جد اوہ تیار ہو گئیاں تے ایہناں وچ پتھر بھروا کے دریا جہلم دے ذریعے خوشاب اپڑ کے خوشاب جیہڑا

اس ویلے وی کھوکھراں کول آہا تباہ کر دتا تے لوکاں نوں لُٹ لیا۔ اس توں بعد تریموگیا تے آس پاس دیاں قبیلیاں نوں مدد واسطے بلایا۔ جس انکار کیتا ایہناں دا قتلام کرایا۔ بعد وچ ملتان اُتے حملہ کیتا پر فتح نہ کر سکیا تے پرت گیا۔

تاج الدین بلدوز دا پنجاب اُتے حملہ

یلدوز غزنی دا حاکم ہونے دی وجہ کر کے غوری دی سیاسی سلطنت تے قبضہ کرن دی خاطر پنجاب اُتے 1615ء مطابق 612ھ حملہ کر دتا۔ التمش جھنگ دے نول حکمران نوں مقابلے واسطے حکم دتا۔ قبول خان نول لشکر لے کے تریموتوں دہ میل پربت آلے پاسے جم گیا۔ انجے ہار کوہستان دے جنجوعے خوشاب دے کھوکھر شورکوٹ دے کاٹھیہ مقابلے واسطے تیار ہو کے آ گئے۔ سلطان التمش بی بھیرہ تے پنڈی بھٹیاں دے لشکر لے کے آ گیا۔ سخت لڑائی توں بعد یلدوز ہار کھادی تے پکڑیا گیا۔ التمش نے خوش ہو کے خوشاب دی حکومت کھوکھراں نوں کوہستان دی جنجوعیاں نوں تھل دی حکومت میکناں نوں تے جھنگ دی حکومت نولاں نوں دے دتی۔ چنیوٹ نوں ایہناں ریاستاں نال رابطہ رکھن واسطے مرکزی حیثیت دتی۔ سلطان التمش نے قباچہ نوں سبق دین واسطے ملتان اُتے اچانک حملہ کر دتا۔ قباچہ مقابلے دی تاب نہ لا سکیا تے پہلے اُچ تے وت دریا سندھ پار کر کے بھکھر وینا چاہندا آہا پر سلطان دیاں فوجاں پچھا کیتا تے اس دی بیڑی بڈ گئی تے قباچہ بال بچیاں سنے سندھ وچ غرق ہو گیا۔ 1236ء وچ التمش مر گیا تے رضیہ سلطانہ نے حکومت سنبھال کے

جھنگ دے نول حکمران کبیر خان پہلاں حمائتی تے پچھے باغی ہو گیا تے ملتان اُتے قابض ہو گیا۔ رضیہ نے ایس نوں شکست دے کے ملتان تے قبضہ کر لیا رضیہ توں پچھے سلطان ناصرالدین محمود بادشاہ بنیا پر اس سارے اختیارات الغ خان جیہڑا وزیر اعظم آہا سونپ دتے تے آپ قرآن مجید دی کتابت کر کے گھر دا خرچ چلاندا رہیا۔ 1326ء وچ اس دی وفات اُتے الغ خان آپ غیاث الدین بلبن دے ناں تے بادشاہ بن بیٹھا۔

ٹوانیاں۔سیالاں تے گھیبوں دا قبول اسلام

بلبن دے عہد وچ رائے سیال نے بغاوت کیتی پر جد شاہی فوج دا مقابلہ نہ کر سکیا تے بھج کے پنجاب آ گیا کیوں جے ایس دے بھراواں جہناں دے ناں ٹیو تے گھیسو آہن۔ ایتھے پنجاب وچ آ کے بابا فرید گنج شکر دے مرید ہو گئے آہن۔ بلبن کولوں بابا صاحب نے سفارش کر کے معاف کرا دتا تے رائے سیال اس سلوک توں متاثر ہو کے مسلمان ہو گیا۔ بعد وچ ایس د ے بھرا وی مسلمان ہو گئے ٹوانے دریا خان تے بعد وچ اوکھلی موہلہ آ گئے تے گھیٹو دی اولاد گھِبے پنڈی گھیب وچ وس پے۔ ایہہ سارے قبیلے بابا فرید دے مرید آہن۔

ریاست اموانی

کسے زمانے وچ ریاست اموانی میکن قوم دے کول آہی۔ جنجوعہ

قوم نے اس تے حملہ کر دتا تے کھوکھراں نوں نال ملایا۔ اس ویلے خوشاب دی حکومت کھوکھراں دے کول آہی۔ کھوکھر تے جنجوعے مسلمان ہو گئے، آہن پر حالی میکن مسلمان نہن ہوئے۔ کھوکھراں دی منشا آہی کہ اموانی تے قبضہ کر لین۔ پر میکن سردار جس دا نال بھاؤ آہا بابا فرید دے کول فریاد لے کے گیا۔ آپ نے کھوکھراں تے جنجوعیاں نوں روک دتا۔ جس دی وجہ نال میکن وی مسلمان ہو گئے۔ بلبن نے بہاؤ نوں خان دا خطاب دتا نالے اموانی دا حکمران مقرر کر دتا۔ بابا فرید نے بہاؤ نوں مشورہ دتا جے رائے سیال نوں دامادی اچ لے لے۔ مرشد دا حکم سن کے بہاؤ نے اپنی دھی جس دا ناں سوہاگ آہا رائے سیال نال پرنا دتی۔ تے گزارے دے واسطے جہلم دے کنارے جاگیر دتی۔

تیمور دے حملہ توں پہلاں مغلاں دے بھیرہ تے حملے

مغل یا منگول سرداراں تیمور توں پہلاں پنجاب نوں فتح کرن تے لُٹ مار کرن دی خاطر دہ وڈے وڈے حملے کیتے۔ ایہہ حملہ آور سندھ دی راہیں آ کے تریمو گھاٹ چنیوٹ خوشاب تے بھیرہ نوں نشانہ بناندے رہے۔ اس علاقے دیاں لوکاں نوں تقریباً ہک صدی تک اطمینان نہ مل سکیا۔ ایہناں حملیاں دی تفصیل کجھ اس طرحاں اے۔

پہلا حملہ: چنگیز خان نے خوارزم شاہ دا پچھا کردیاں ہویاں کیتا چنگیز آپ تاں پنجاب وچ نہ آیا پر خوارزم شاہ دی وجہ توں بھیرہ خوشاب کوہستان چنیوٹ تے

جھنگ دے لوک پریشان ہوئے۔

دوجا حملہ: چنگیز خان دے نواسے الغوخان نے کیتا۔ پنجاب بری طرح متاثر ہویا۔ اس دی فوج بھیرے توں گزر کے دلی ول گئی۔ جلال الدین خلجی نے حکمت عملی نال صلح کرلئی الغوخان مسلمان ہو گیا۔ اسنو جاگیر دے کے تے ایتھے ای آباد کرلیا گیا۔

تریجا حملہ: ایہہ حملہ 494ء مطابق 1297ء وچ ددا خان نے کیتا ایہہ تقریباً ترکستان وچوں ہک لکھ فوج لے کے آیا پر علاؤ الدین خلجی نوں جد پتہ لگا کہ مغل فوجاں بھیرہ نوں لُٹ لیا اے تے اس نے دو جرنیلاں ظفر خان تے الغ خان نوں زبردست فوج دے کے مقابلے تے گھلیا۔ 12 ہزار مغل مارے گئے تے باقی نس گئے۔

چوتھا حملہ: اگلے سال 467ء مطابق 1398ء وچ ددا خان دا پُتر قتلق خان دو لکھ فوج لے کے بھیرے آیا۔ بھیرے نوں اپنا علاقہ سمجھ کے کسی قسم دا نقصان نہ کرن دتا۔ ایہہ لشکر جد اگانہہ ودھیا تے اسنوں وی علاؤالدین خلجی دے لشکر نے شکست دتی۔

پنجواں حملہ: 704ھ مطابق 1305ء ترتاک ناں دے ہک مغل سردار نے چالھی ہزار فوج لے کے بھیرہ تے حملہ کیتا۔ اس نوں لُٹ کے اگانہہ گیا تے علاؤ الدین نے ملک تغلق بیگ نوں مقابلہ کرن واسطے گھلیا۔ ترتاک قتل ہو گیا بہوں سارے مغل مارے گئے تے کافی پکڑے گئے۔

چھیواں حملہ: ترتاک دے قتل دی وجہ نال مغلاں نوں اگ لگ گئی۔ اوہ

بدلا لینے دے واسطے 1306ء مطابق 705ھ وچ مغل سردار ددا خان دا
ہک امیر جس دا ناں کنک آہا سٹھ ہزار دا لشکر لے کے بھیرے دے ڈھن
آلے پاسے جنگل وچ رہ کے کافی تیاری نال اگانہہ ودھے تے
علاؤالدین خلجی نے غازی ملک تغلق نوں مغلاں نوں سبق دین واسطے گھلیا۔
غازی ملک نے ایہناں نوں زبردست شکست دتی صرف ترے ہزار بچے
جہناں نوں قیدی بنا کے ہاتھیاں دے پیراں تلے کُچل دتا گیا تے سر کپ
کے مینارہ بنا دتا گیا۔

ستواں حملہ: ایہہ حملہ اقبال دی سرکردگی وچ ہویا۔ اس دا وی اوہ ای حشر ہویا
جیہڑا ترتاک دا ہویا۔ اس توں پچھے کافی عرصہ تک مغلاں نوں ادے حملہ کرنے
دی ہمت نہ ہوئی۔

اٹھواں حملہ: 1329ء مطابق 727ھ اقبال منہ طرح دے بہادر مغل سردار دا
انجام ویکھ کے مغلاں دی کنڈ لگ گئی۔ اس توں پچھے تیموشین خان نوں اچانک
خیال آیا کہ ہندوستان فتح کریئے تیموشین وی پرانی راہ تے چلدا ہویا بھیرہ
آیا۔ استوں پچھے دلی ول گیا اس ویلے ایتھے محمد تغلق دی حکومت آہی اس نے
خون خرابے توں بچن واسطے کجھ دے دوا کے مغلاں نوں راضی کر لیا تے اوہ
پچھانہہ ول گئے۔

نانواں حملہ: ایہہ حملہ 1351ء مطابق 756ھ وچ فیروز شاہ تغلق دے زمانے
وچ ہویا۔ ایہہ لشکر وی بھیرے توں گزر کے جد اگانہہ ہویا تے سلطان فیروز
شاہ نے ایہناں دی دُھکی مَن سٹی تے اوہ نس گئے۔

امیر تیمور دا بھیرے تے حملہ

1397ء وچ تیمور برصغیر تے حملہ آور ہویا۔ دریا سندھ پار کر کے نوے ہزار دا لشکر لے کے بھیرے آ گیا۔ بھیرے آلے اطاعت تے تیار ہو گئے مال گزاری دا وعدہ کیتا۔ اس توں بعد بھیرہ دے ماتحت علاقے خوشاب، چنیوٹ، شورکوٹ دے لوکاں وی اطاعت دا وعدہ کیتا۔ تیمور نے بھیرے نوں کوئی نقصان نہ پہنچایا تے اس توں بعد وی بابر نے وی اپنا علاقہ سمجھدیاں ہویاں لُٹ مارتوں بچایا۔ ایتھے بابر دے زمانے وچ علی خان دی حکومت آ ہی اوہ سکندر لودھی دا خطبہ پڑھدا آہا۔ بابر نے ایتھوں دیاں سرداراں نوں ملک دا خطاب دتا جیہڑا ضلع سرگودھا دی اکثر قوماں اج وی استعمال کریندیاں نیں۔

تیمور دے حملے دا نتیجہ

تیمور دے حملے دا فوری نتیجہ ایہہ ہویا جے تغلق خاندان دی حکومت ختم ہو گئی۔ تیمور نے خضر خان نوں پنجاب وچ اپنا نائب مقرر کیتا۔ جد اس ویکھیا کہ دلی دی حکومت ختم ہو گئی اے افراتفری دا دور دورہ اے تے اس نے دلی تے 1414ء وچ قبضہ کر کے سید خاندان دی بنیاد رکھی پر اس خاندان دا 1451ء وچ خاتمہ ہو گیا تے لودھی خاندان دا حکومت تے قبضہ ہو گیا۔

سرگودھا دے آس پاس نویاں سیاسی تبدیلیاں

847ء مطابق 1446ء جد ملک گڑ بڑ دا شکار آہا سندھ وچوں ہک

لنگاہ خاندان دا سردار کسی فوج توں وکھرا محض عیاری نال ملتان تے قابض ہو گیا۔ اس کمال چالاکی نال حاکم ملتان شیخ محمد یوسف نوں دھی دا ساک دے کے اس دا اعتبار جما کے موقع پا کے اس نوں قید کر لیا تے امراء نوں لالچ دے کے اپنی حکومت دا اعلان کر دتا تے سلطان قطب الدین لنگاہ دے ناں نال اپنا خطبہ جاری کر دتا۔ 14 سال حکومت کرن توں پچھے اس دا پُتر سلطان حسین خان لنگاہ حاکم بنیا تے اموانی وچ میکناں دی حکومت تے قبضہ کر لیا۔ انجے ہار ہوندیاں کوہستان نمک تے دریا جہلم دا لہندے آلا پاسہ وی ایس دے قبضے وچ آ گیا۔ خوشاب وی ایسے کول آ گیا۔ جھنگ دی ریاست تے نول خاندان دا حاکم ولی داد آہا۔ اس ویلے کھرلاں دی ساندل بار وچ حکومت قصور تک کھلری ہوئی آہی۔ چنیوٹ دی ریاست لاہور دے ماتحت آہی۔ لیّہ توں ڈیرہ اسمعیل خان تک بلوچ قبیلہ حکمران آہا۔ ایہہ صوبے ملتان دے ماتحت آہن۔ رنگ پور دی ذیلی ریاست وچ کھیڑے حکمران آہن۔ بہلول لودھی نے لنگاہ حکومت نوں فتح کرن واسطے اپنے پُتر باربک شاہ تے ہک سردار تاتار خان لودھی نوں ملتان گھلیا۔

نولاں دی بے حیائی

سلطان بہول نے نول سردار ولی داد نوں ہدایت کیتی۔ جے اوہ اپنی فوج لے کے تے کھرلاں نوں نال ملا کے تریمو تے حسین شاہ دا مقابلہ کرن واسطے اکٹھے ہوون۔ پر ایہناں کورا جواب دتا البتہ مل خان سیال جیہڑا مائی ہیر دا

پتر یرآیا نے اپنے سیال قبیلے دے ہزاراں جوان بہلول دی مدد واسطے اکٹھے کر لئے پر وت وی باربک شاہ نوں ملتان وچ ہار ہوگئی جس دا سبب بہلول نے نولاں دی بغاوت سمجھی اس واسطے اس نے مل خان نوں جھنگ تے نولاں دی حکومت ختم کرن دا حکم دتا نالے ایہہ وی وعدہ کیتا جے شاہی فوجاں وی مدد کر سن۔ بہلول اس ویلے لاہور دا گورنر آیا۔ آخر کار مل خان نے نولاں نوں شکست دتی تے جھنگ تے قبضہ کرلیا۔

نولاں تے کھرلاں دا سمجھوتہ

ولی داد ہار کھان توں بعد کھرلاں نال سمجھوتہ کیتا جے کسے طرحاں سیالاں دی حکومت ختم ہو ونجے۔ اسے سلسلے وچ اوہ وفد بن کے بہلول کول گئے تے مائی ہیر تے بدچلنی دا الزام لایا بہلول مائی ہیرنوں عارفہ سمجھدا آہا اس واسطے ایہناں دی ایتھے دال نہ گلی تے ایہناں سیالاں نوں بدنام کرنے دے واسطے اپنے بھنڈاں نوں پیسے دے کے ہیر رانجھے دا قصہ گھڑیا۔ جیہڑا مشہور ہوندا ای گیا۔

ہیر دے متعلق جیہڑی نوی تحقیق اے اوہ ایہہ ہے جے اوہ ہک تارک الدنیا پارسا عورت آہی اس نوں سیاسی مخالفت دی بنا تے فرضی قصہ گھڑ کے بدنام کیتا گیا۔ ہیر 46 سال دی عمر وچ 1471ء وچ فوت ہو گئی۔ اس دا مقبرہ دریا چنہاں دے لہندے پاسے قلعہ برہمن گڑھ تے موجود اے۔

بلوچاں دا حملہ

ایسے افراتفری دے زمانے وچ بلوچاں دے سردار کوہ سلیمان توں مار دھاڑ کریندیاں ہویاں تھل پار کر کے دریا جہلم تک اپڑ آئے۔ ایہناں بلوچاں میکناں دی ریاست امواتی تے قبضہ کر لیا۔ جھنگ وچ کچھی دا علاقہ مل خان توں کھس لیا۔ اس طرحاں بلوچاں دی ہک نویں ریاست وجود وچ آ گئی۔ بلوچاں دا اصل مطلب ملتان تے قبضہ کرنا آہا۔ سلطان خان لنگاہ نوں جد اس گل دا پتہ لگا تے اس وی مکران دے بلوچ سردار سہراب خان دودائی تے جام اسمعیل خان نوں اپنی مدد واسطے بلا لیا۔ ہزاراں بلوچ نعرے مریندے ہوئے آئے۔ حسین خان نے انہاں نوں کوٹ کروڑ توں لے کے کوہستان تک دا علاقہ بطور ریاست دے دتا۔ سندھ دا سردار حاجی خان میرانی بی لشکر لے کے ملتان آیا ایس نوں سیت پورتوں لے کے کروڑ تک دا علاقہ بخش دتا۔

مل خان بلوچاں دی دھاڑاں نوں خطرہ سمجھدا آہا اس انہاں دا زور تروڑن واسطے 1468ء وچ انہاں تے حملہ کر کے کچھی دا علاقہ آزاد کر لیا۔ ایسے زمانے وچ جام اسمعیل خان نے ڈیرہ اسمعیل خان دا شہر وسایا۔ تے ہک دوجے بلوچ سردار غازی خان نے ڈیرہ غازی خان آباد کیتا۔

شورکوٹ تے سندھیاں دی حکومت

حسین خان لنگاہ نے ملتان نوں بچاؤن دا ایہہ ای ستا نسخہ تجویز کیتا۔ جے ملتان دے آس پاس اپنے دوست قبیلے وسا دتے جان۔ اس توں

علاوہ اس ایہہ وی کیتا جے بلوچاں نوں بلوچاں نال لڑا دتا۔ بلوچاں نوں میکناں تے سیالاں نال بھڑا دتا۔ انہاں دناں وچ سندھ دے حکمران جام نظام الدین دی بے رُخی دے سبب سمہ قوم دے دو سردار جام بایزید تے جام ابراہیم ناراض ہو کے ملتان آ گئے۔ لنگاہ نے ایہناں دی آمد تے خوشی دا اظہار کیتا تے انہاں دیاں ہمدردیاں حاصل کرن واسطے جام بایزید نوں شورکوٹ جام ابراہیم نوں اُچ دی حکومت دتی۔ جام بایزید نوں اہل علم نال محبت آہی اسے واسطے شورکوٹ علم و فضل دا مرکز بن گیا۔ حسین خان توں پچھے اسدا پُتر فیروز تخت ملتان دا وارث بنیا تے استوں پچھے محمود وارث بنیا۔

میر چاکر رند بلوچ دا حملہ

میر چاکر خان رند بلوچ علاقہ سبی بلوچستان دا حکمران آہا۔ مسلسل خانہ جنگیاں توں تنگ آ کے پنجاب وچ قسمت ازماؤن واسطے آیا۔ اس ویلے ملتان وچ محمود کمزور حکمران آہا تے مہراب خان اس دا وزیراعظم آہا۔ میر چاکر اُچ دے حکمران جام ابراہیم کول گیا تے اس اسنوں ہک جاگیر عطا کیتی جتھے ہُن وی ہک پنڈ کوٹ چاکر دے ناں نال مشہور اے۔

مل خان دی حکمت عملی

مل خان نے جد میر چاکر دی خبر سنی تے اوہ بہوں خوش ہویا کیوں جے اوہ کمالیہ دے کھرلاں کولوں چھٹکارا چاہندا آہا مل خان نے شورکوٹ دے

حاکم جام بایزید نوں مشورہ دتا جے اوہ وی میر چاکر نوں جاگیر دیوے۔ تا کہ کدی کھرلاں دے خلاف مدد دی لوڑ پوے تے لے سکیئے۔ بایزید نے اتفاق کر کے میر چاکر نوں کمالیہ دے نیڑے قصبہ ست گھرا دا علاقہ دے دتا۔ اس طرحاں شور کوٹ اُچ ملتان دے آسے پاسے بلوچ آباد ہو گئے۔ انج کر کے مل خان نے کھرلاں دے مقابلے وچ بلوچاں دیاں ہمدردیاں حاصل کر لیاں۔

باب نمبر 4
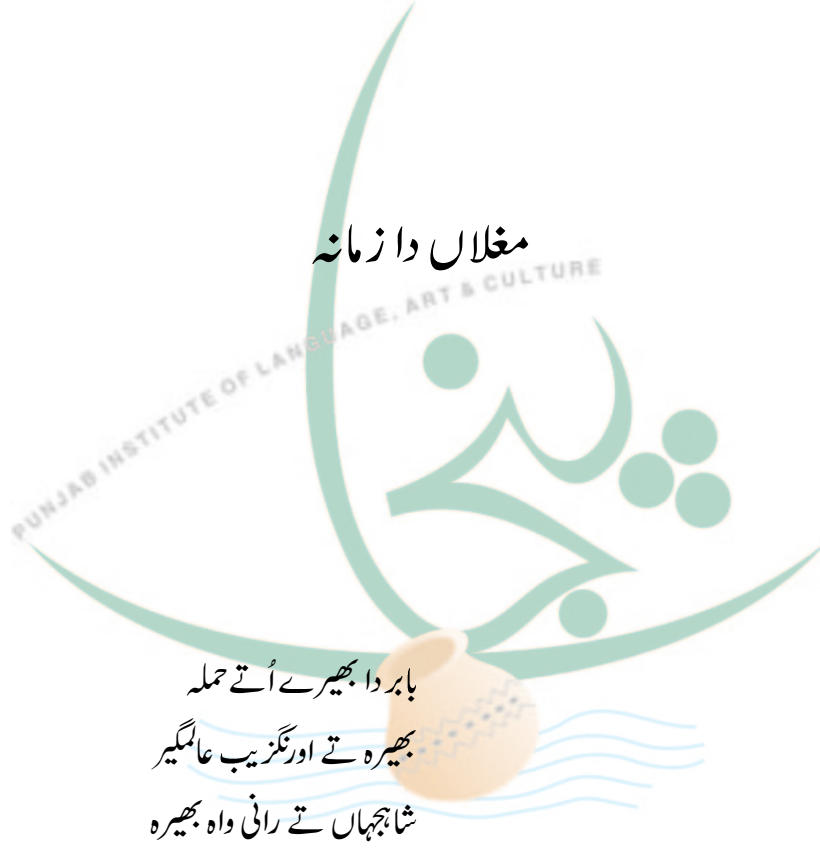
مغلاں دا زمانہ

بابر دا بھیرے اُتے حملہ
بھیرہ تے اورنگزیب عالمگیر
شاہجہاں تے رانی واہ بھیرہ

مغلاں دا زمانہ

بابر توں پہلاں سرگودھا دی سیاسی حالت

1۔ چنیوٹ دی ریاست جیہڑی سرگودھا دے ڈکھن آلے پاسے آہی ایتھے منگورائے جٹ حاکم آہ اس دی ریاست دیاں حداں پنڈی بھٹیاں توں لے کے لہندے آلے پاسے دریا جہلم توں پار تک آہن۔

2۔ خوشاب دی ریاست کھوکھراں دے قبضے وچ آہی اس دا اصل حاکم ماچھی خان تاتاری آہا اس دے ذمے خوشاب دا انتظام وی آہا خوشاب وچ اسدا نائب اجیاس کھوکھر آہا۔ اصل وچ ماچھی خان بھیرہ دا حاکم آہا۔

3۔ امونی ناں دی ریاست جس تے میکن حکمران رہے آہن اس ویلے بلوچاں دے قبضے وچ آہی۔ ایہہ ریاست خوشاب توں مظفر گڑھ تک دریا جہلم دے لہندے آلے کنارے توں لے کے سندھ تک کھلری ہوئی آہی۔ ایہہ ساریاں ریاستاں لاہور دربار دے ماتحت آہن۔

خوشاب تے مغلئی دا حملہ

چنیوٹ تے تاتاری سردار مغلئی ناں دا حکمران آہا اس خوشاب تے

حملہ کر دتا۔ خوشاب دا نائب حاکم اجیاس کھوکھر قلعہ بند ہو گیا۔ جد ماچھی خان نوں پتہ لگا تے اوہ فوراً اسدی مدد نوں بھیرہ توں آیا پر مغلئ دی تازہ دم فوج دے ہتھوں شکست کھا کے قتل ہو گیا۔ اس دی بھین جس دا ناں چنی آہا اس بھرا دا بدلہ لینے دی ٹھانی دو سال مکمل تیاری کر کے مردانہ لباس پا کے فوج دی کمان اپنے ہتھ وچ لے کے چنیوٹ تے حملہ کر دتا۔ اس ویلے چنیوٹ دریا دے سجے پاسے آہا جتھے اج کل (ربوہ) یا چناب نگر اے۔ جد ایتھوں مغلئ نوں شکست ہو گئی تے دریا دے دوجے پاسے موجودہ چنیوٹ دے قلعے وچ بہہ گیا پر چنی نے زور دار حملہ کر کے قلعہ فتح کر لیا۔ مغلئ قتل ہو گیا۔ چنی نے چنیوٹ نوں نوے سرے توں وسایا خوشاب تے چنیوٹ تے چنی دا قبضہ ہو گیا۔ ماچھی وال ماچھی خان دے ناں تے ضلع جھنگ وچ جہلم دے کنارے موجود اے۔

بابر دا حملہ بھیرہ

بابر دریا سندھ نوں اوہند دے مقام توں پار کر کے کلر کہار دی راہیں بھیرے آیا۔ بھیرے دے متعلق ایہہ دسیا جاندا اے کہ جے بھیرہ بابر دے حملہ دے وقت اس کدھی توں پار احمد آباد دیاں بھراڑیاں آلی جاہ تے آہا تے ایہہ وی دسیا گیا اے جے بھیرہ اج توں ترے ہزار سال پرانا اے تے اس نوں گشتاسپ شاہ ایران دے زمانے وچ کفند نامی حکمران نے ہک ہزار قبل مسیح وچ وسایا۔

بھیرہ دی تباہی دی کہانی

تاریخ بھیرہ وچ دسیا گیا اے جے بابر دی وفات توں پچھے ہمایوں دے عہد وچ افغاناں نے اپنی شکست دا بدلہ لین کان بھیرہ تے حملہ کر کے اس دی اٹ نال اٹ وجا دتی تے ڈھیر قتل عام وی کیتا۔ جد شیر شاہ حاکم بنیا تے ایس نوں اُرارلی کدھی تے نواں بھیرہ وساوٗناں پے گیا تے ایتھوں دی بادشاہی مسیت وی ایسے ویلے دی یادگار اے۔

بھیرہ دی ایہہ بدقسمتی اے جے اس تے آج تائیں کوئی تحقیق نہیں کیتی گئی۔ دریاوٗں پار آثار ضرور آہن پر اوہ آثار ڈائیو کمپنی جیہڑی موٹر وے بنا رہی آہی اس پٹ کے سڑک بنا چھوڑی اے۔ ہُن صرف ہک نکا جیہا ٹبہ رہ گیا اے جے توجہ نہ دتی گئی تے ایہہ وی ختم ہو ویسی۔

اُتے جیہڑی افغاناں دے حملے دی کہانی دسی گئی اے کوئی سچی نہیں لگدی کیوں جے تاریخ وچ لودھیاں دی شکست توں پچھے وت حملے کرن دی طاقت بنا کے بھیرہ نوں تباہ کرنا غلط لگدا اے۔ لودھیاں نے شیر خان نال ضرور اتحاد کر کے دشمنی دا ثبوت دتا انہاں چوں محمود لودھی دا ناں آوندا اے۔ پر اوہ تاں بنگال بہار آلے پاسے دی گل اے 1940ء توں 1964ء تائیں میں وی ایہناں بھراڑیاں دا جائزہ لیندا رہیا آں پر ایتھوں کوئی شے سوائے ٹھکریاں دے نہیں ملی۔ ایتھے پکی اِٹاں دی کسے عمارت دے نشان نہیں لدھے۔ صرف تندور دی طرز دے کڑے بنا کے ایہناں وچ مٹی دے بھانڈے رکھے ہوئے ملے آہن جہناں دے نمونے

ٹیکسلا دے عجائب گھر وچ وی ہین۔ میں ایہہ برتن محکمہ آثار قدیمہ دے بزرگ جناب ولی اللہ خان صاحب کول لاہور قلعے وچ لے گیا پر کوئی نتیجہ ساہمنے نہیں آیا۔ اتنا ضرور اے جے پروفیسر ڈاکٹر محمد سلیم صاحب نے مینوں دسیا جے ایتھے جا کے ٹھکریاں دا جد جائزہ لیا تے اوہ قبل مسیح دیاں لگدیاں نیں۔ ایس واسطے ساڈا ہک وڈا تاریخی ورثہ ضائع ہو رہیا اے اس تے جلد تحقیق کر کے نتائج ساہمنے لے آونے چاہیدے نیں۔نہیں تاں سبھ کجھ ختم ہوون دے نیڑے ہے۔ اج کل 1999 وچ یونانی وی کوئی بورڈ لاگے آہن۔ کڑیاں آلے برتن دراصل گندے پانی دیاں غرقیاں آہن۔ٹیکسلے وچ اس دے نمونے آہن۔

بابر دی بھروچیاں نوں تسلی

''اہل بھیرہ (بھروچی) ڈرن نہیں اسی ایس شہر نوں اپنا شہر سمجھدے آں۔ ایہہ ملک پرانے زمانے توں ترکاں دے ماتحت رہیا اے۔ تساں بلکل نہ کھنڈو تے امن نال گھراں وچ رہو۔ سن مُلک تے لوکاں دا وڈا خیال اے ایتھے کسے قسم دا سوئی دا وی نقصان نہ ہوسی۔'' (تزک بابری)

ایہہ پیغام بابر نے عبدالرحیم نامی دے ہتھ گھلیا تے ایس توں پچھے آپ وی بھیرہ آلے پاسے ٹُر پیا۔

بابر دا بھیرے اپڑنا

جد بابر بھیرہ دے نیڑے آیا تاں دیوا نامی ہندو تے علی خان لودھی

خدمت وچ حاضر ہوئے۔علی خان حاکم بھیرہ آہا تے اس دا پیو دولت خان لودھی حاکم لاہور آہا جس بابر نوں برصغیر تے حملے دی دعوت دتی آہی۔آخر کار بھیرہ تے نیڑے بابر نے اپنے دو ہزار سنگیاں نال بھیرہ توں اُبھردے پاسے ہک سوہنی جاہ تے خیمے لاؤن دا حکم دتا۔کجھ چر آرام کرن توں پچھے دیوا تے علی خان نوں نال لے کے بھیرے دی سیر کیتی۔اس توں پچھے ایتھے اس نے ہک شاندار دربار لایا جس وچ شہر دے سارے وڈے وڈے لوک حاضر ہوئے تے بابر نے انہاں نوں امن و امان دا یقین دوایا تے مشورے نال چار لکھ شاہ رخی (سکہ) محصول قرار دتا گیا بھیرے نوں چار حصیاں وچ تقسیم کر کے ایہناں تے چار حاکم مقرر کیتے (1) توج بیگ (2) ناصر بیگ (3) سید قاسم (4) محبّ علی۔ ایہناں نوں ہدایت دتی کہ اوہ لوکاں نال سختی نہ کرن تے ایہناں نوں ہر سہولت پہنچان دی کوشش وی کرن۔

نک کپن دی سزا

بابر تے بھیرہ دے لوکاں نوں ہر طرحاں امن و امان دا یقین دوایا۔ پر بابر دے کجھ ناسمجھ فوجیاں لُٹ مار کرن دی کوشش کیتی جس دا لوکاں نوں دُکھ ہویا تے بابر کول شکایت کیتی۔ بابر نوں وی وڈا دُکھ لگا تے اس تحقیقات دا حکم دتا جیہڑے لوک مجرم پائے گئے ایہناں نوں سخت سزا دتی۔کئیاں نوں نک تے کپن دی سزا دتی تا کہ دوجیاں واسطے سبق ہوئے۔

دریا دی سیر

بابر نے ایتھے دریا دی سیر وی کیتی کشتی وچ کافی چِر رہیا دریا دے کنارے کھوہ توں ماہل نال پانی کڈھن دے طریقے نوں وڈا پسند کیتا۔ بھیرہ دے قلعہ جہاں نما وچ قیام کیتا۔

بھیرے دا انتظام

بابر نے قلعہ جہاں نما وچ اک دن جشن منایا تے ایتھوں دا انتظام ہندو بیگ دے سپرد کیتا تے اس دی مدد واسطے کجھ ترک سپاہیاں دی تنخواہ وچ وادھا کر کے ایتھے چھوڑے ایہناں وچوں بعض دے ناں ایہہ نیں۔ (1) شاہ محمد (2) مہر داد تے اس دا نکا بھرا دولت مہر داد نظر علی ترک، منو چہر خاں، لشکر خاں جنجوعہ ملک ہست جنجوعہ وغیرہ۔ باقی پنجاب دے جیہڑے لوک ملن واسطے آئے آہن ایہناں نوں رخصت کیتا۔ چنیوٹ دا علاقہ لشکر خان نوں عنایت کیتا۔ حسین انکراک نوں چناب دے آس پاس دا علاقہ بخشیا۔

ہندال دی پیدائش

بابر حالی بھیرے ای آہا جمعے آلے دیہاڑے۔ شیباق پیادہ تے درویش علی بچے دی پیدائش دی خوشخبری لے کے آئے چونکہ بچہ ہند دی فتح دے زمانے وچ جمیا آہا اس واسطے اس دا ناں ہندال رکھیا گیا۔

خوشاب دا وفد

جمعے آلے دیہاڑے خوشابیاں ہِک وفد بھیرے گھلیا اس وفد دے نال شاہ حسین بن شاہ شجاع ارغون نوں وفد دے نال خوشاب گھلیا تا کہ خوشابیاں نال معاملہ طے کرے۔

شراب دا دور

بھیرے ای بابر نے بیڑی اچ بہہ کے شراب پیتی۔ اس دے نال اس دے سنگی خواجہ دوست محمد خاوند، خسرو میرم، مرزا قلی محمدی، احمدی کدائی، لقمان، لشکر خان، قاسم علی تریاکی، یوسف علی تے تنکر قلی آہن۔ اس توں پچھے معجون (افیم) وی کھادی تے سوتے تائیں ایہہ شغل چلدا رہیا۔

واپسی

گرمیاں شروع ہو جان دی وجہ نال واپسی دا فیصلہ کیتا ایہہ گرم علاقہ بابر دی زندگی دا پہلا تجربا آہا۔ ایتھے ہر شے نوی نظر آئی۔ جانور پرندے تے لوکاں دے رسم و رواج سارے ای نواں تجربہ آہا۔ ایہہ سبھ کجھ دیکھ کے حیرانی وی ہوئی۔ ایہہ ساریاں نویاں یاداں لے کے کلر کہار دی راہیں واپس کابل پرت گیا۔

1526ء وچ بابر نے پانی پت دے میدان وچ ابراہیم لودھی نوں

شکست دے کے ہندوستان دی حکومت تے قبضہ کر لیا۔ تے 26 دسمبر 1530ء نوں فوت ہو گیا تے کابل وچ دفن ہویا۔

نصیر الدین ہمایوں

نصیر الدین ہمایوں والد دی وفات توں بعد وڈی مشکلات وچ گھر گیا شیر شاہ سوری نال جنگاں کرنیاں پئیاں تے بھرا وی دشمن ہو گئے۔ انہاں حالات وچ شیر شاہ نے چوسہ تے قنوج وچ ہمایوں نوں شکست دے کے ملک تے قبضہ کر لیا ہمایوں نوں بھیرہ دے کمانڈر کالان بیگ نے مدد دا وعدہ کیتا۔ جد ہمایوں بھیرہ آیا تے پتہ لگیا جے کامران نے پہلے ای قبضہ کر لیا اے۔ ایہہ ویکھ ہمایوں خوشاب آیا ایتھے حسن تمر سلطان تے خوشابیاں نے اسدا وڈا استقبال کیتا تے ہر طرحاں دی مدد دا وعدہ کیتا۔ ایتھے اسنوں کامران تے شیر شاہ دے تعاقب دی خبر ملی چنانچہ اوہ تیزی نال اوچ تے بھکر دی راہ ایران اپڑ گیا تے طہماسپ شاہ ایران اسدا شاندار استقبال کیتا ایتھے ہمایوں چودہ سال رہیا آخر اُسدی فوجی مدد نال کابل تے قابض ہو گیا۔ استوں ہک سال بعد 1556 وچ فوت ہو گیا۔

شیر شاہ سوری

شیر شاہ سوری ہمایوں نوں شکست دے کے 1540ء وچ بادشاہ بن گیا۔ اس صرف پنج سال حکومت کیتی پر اس عرصے اس نے جتنا رفاہ عامہ دا کم

کیتا ہندوستان دی تاریخ وچ ہور کسے نہیں کیتا ساڈے پاسے لاہور تک جرنیلی سڑک دریا جہلم دے دوہاں پاسے بھیرہ تک سڑکاں بنوائیاں واں بھچراں واں کیلا واں بولا۔ واں میانہ تے بھیرہ دے شاہی مسیت اس دیاں یادگاراں نیں۔ ہک روایت دے مطابق موجودہ بھیرہ وی اسے دا وسایا ہویا اے۔ کیوں جے ایہہ پہلے دریاؤں پار آہا کسے وجہ نال تباہ ہوگیا تے شیر شاہ نے اس نوں دریا دے اس کنارے تے آباد کیتا تے ایتھے مسیت وی بنائی جیہڑی ہُن تائیں موجود اے۔ شیر شاہ صرف پنج سال حکومت کرنے توں بعد 1545ء وچ بارودنوں اگ لگن نال فوت ہوگیا۔ اس توں پچھے ہمایوں نوں ایتھے حملہ کر کے ملک فتح کرن دا موقع ہتھ آ گیا۔ 1555ء وچ ہمایوں پورے پندرہ سال توں پچھے ہندوستان دا بادشاہ بنیا۔

جلال الدین محمد اکبر

ہمایوں دی 1556ء وچ وفات توں پچھے اکبر تیرہ سال دی عمر وچ بادشاہ بن گیا۔ اکبر 1556ء توں 1605ء تک حکومت کیتی 1581ء وچ اکبر دے بھرا مرزا حکیم نے بغاوت کر کے پنجاب تے چڑھائی کر دتی۔ اکبرنوں جد خبر ہوئی تے فوراً مقابلے واسطے گیا پر مرزا حکیم مقابلہ نہ کرسکیا تے معافی منگ لئی اکبر واپسی تے بھیرے آیا۔ جنہاں لوکاں بغاوت فرد کرنے وچ مدد دتی آہی ایہناں نوں انعام دتا۔

اکبر ملتان دے صوبیدار نوں ہور اختیار دتے خوشاب تک دے

علاقے ملتان نال ملا دتے گئے۔ راجہ ٹوڈر مل دے متعلق مشہور اے جے ایہہ چنیوٹ دا رہن آلا آہا۔

جہانگیر

اکبر دی وفات توں پچھے جہانگیر بادشاہ بنیا اس دے زمانے وچ اس دے پُتر خسرو بغاوت کر دتی۔ 1606ء وچ بدخشانی رؤسا دی مدد نال لاہور تے حملہ کر دتا پر سخت جنگ توں بعد خسرو نوں شکست ہو گئی۔ لاہوروں نسیا پر دریا چناب پار کریندیاں ہویاں گرفتار ہو یا۔ خسرو نوں ہتھکڑیاں تے بیڑیاں لا کے جہانگیر دے ساہمنے پیش کیتا گیا۔ جہانگیر اس ویلے کامران دی بارہ دری وچ آیا جہڑی دریا راوی دے وچ لاہور سرگودھا پل دے کول اے۔ جد خسرو ساہمنے آیا تے زور زور نال روون لگ پیا ہر اک دے دل وچ رحم آیا۔ پر جہانگیر نے کوئی اثر نہ لیا۔ اس دے سنگیاں نوں راہ وچ سولیاں تے لٹکا دتا تے ایتھوں خسرو نوں لگھایا گیا وت قید کر دتا گیا۔ 1607ء وچ ایس نوں بادشاہ بناون کان بغاوت ہوئی تے اسنوں انھا کر دتا گیا آخر 1641ء وچ ایہہ فوت ہو گیا۔

جہانگیر دا بھیرے تائیں دریائی سفر

1625ء وچ جہانگیر اجمیر دا سفر کیتا واپسی تے صحرا عبور کر کے جھنگ آیا اس توں پچھے اس بھیرے تک دا سفر دریا جہلم دے کنارے کیتا

جس دا مفصل حال اس اپنی کتاب تزک جہانگیری وچ لکھیا اے۔ ایہہ واصو، خوشاب توں ہوندا ہویا تے شکار کھیڈدا ہویا کشتی دے ذریعے ڈیگر ویلے بھیرے اپڑ گیا۔

شاہجہان 1637 توں 1657 تک

شاہجہان مغلیہ خاندان دا وڈا مشہور بادشاہ ہویا۔ اس اپنے زمانے وچ عمارتاں تے تاج محل بنا کے دنیا وچ مشہوری حاصل کیتی۔ ایس دا وزیراعظم ساڈے پاسے دا سعداللہ خان آہا۔ جیہڑا چنیوٹ دا رہن آلا آہا۔ اس اپنے زمانے وچ چنیوٹ دی مسیت بنوائی۔ لاہور، دلی، بنارس دیاں عمارتاں واسطے ایتھوں کڑانہ دیاں پہاڑیاں دا پتھر استعمال کیتا گیا۔ چنیوٹ دی مسیت دے پتھر دے بارے وچ ولی اللہ خان صاحب محکمہ آثار قدیمہ نے تحقیق کیتی تے پتہ لگا کہ ایہہ کڑانے دیاں پہاڑیاں توں لیا گیا۔ انگھڑ قسم دے تھم حالی وی بچے ہوئے۔ کڑانہ پہاڑی کول پے ہوئے نیں۔ ایہہ گل وی دسی گئی اے جے شاہجہان دیاں عمارتاں دے کاریگر چنیوٹ دے آہن ایہناں دے ناں نذر حسین محمد یعقوب تے استاد خیر محمد آہن۔ شاہجہان خوش ہو کے ایہناں کاریگراں نوں جاگیراں دتیاں۔

شاہجہان تے رانی واہ بھیرہ

شاہجہان دے زمانے وچ بھیرہ دے ہک رئیس جھنگ وچ اپنی دھی

پرنائی اس اپنی دھی واسطے بھیرہ کولوں ہک نہر کڈھ کے جھنگ اپڑائی اس نہر دا ناں جھنگ گزیٹر 1884ء دے مطابق رانی واہ آہا۔ اس نال جھنگ دا علاقہ آباد ہو گیا۔

محی الدین اورنگزیب عالمگیر 1657 تا 1707

اورنگ زیب اپنے بھراواں نال جنگ جت کے بادشاہ بنیا۔ ایہہ بادشاہ دوجے سارے مغل بادشاہاں دی نسبت زیادہ دین دار آہا اس شریعت دی خود وی پابندی کیتی تے رعایا نوں وی ایسے راہ تے لایا۔ کلمی روپیہ ختم کر دتا جے اس طرحاں کلمے شریف دی بے ادبی ہوندی اے۔ لوکاں دے کئی ناجائز ٹیکس معاف کر دتے۔

بھیرہ تے اورنگ زیب

اکبر دے زمانے وچ ہک حاجیاں دا قافلہ حج واسطے بھیجیا گیا تے اسدا امیر بھیرہ دے ہک بزرگ جنہاں دا ناں نظام الدین آہا بنایا گیا بھیرہ مغلاں دے زمانے وچ مرکزی حیثیت رکھدا آہا۔ اس شہر وڈے وڈے عالم دین پیدا کیتے۔ اورنگ زیب دے زمانے وچ حاجی قاری حافظ رحیم الدین ہوئے جیہڑے امیر حج نظام الدین دی اولاد وچوں آہن۔ اورنگ زیب نے ایہناں دی خوش الحانی دی قدر کردیاں ہوئیاں جاگیر بخشی۔ اس توں علاوہ ایہناں واسطے ہک شاندار مسیت بنوائی جیہڑی دو منزلہ اے تے اپنی مثال آپ

اے مسیت دی پہلی منزل زمین دے اندر اے تے دوجی منزل عام سطح تے پہلی منزل سخت گرمیاں تے سردیاں وچ استعمال ہوندی آہی اس دے چاروں پاسے اندر جانے دے راہ آہن پر ہُن پہلی منزل استعمال دے قابل بن گئی۔ ایہہ پاکستان دی تاریخ وچ ہک اوپری مسیت اے تے اس دی ہور مرمت دی کوشش کرنی چاہیدی اے۔ ایہہ مسیت حافظانی مسیت دے ناں تے حافظانہ محلّہ بھیرہ وچ موجود اے۔ محمد شاہ رنگیلا دے زمانے وچ محی الدین خان جیہڑا نواب سعد اللہ خان دا پوترا آہا۔ بھیرہ چنیوٹ جھنگ خوشاب شور کوٹ کوہستان دا گورنر بنا دتا گیا۔

افراتفری دا زمانہ

عالمگیر دی وفات توں پچھے سارا ملک بدنظمی دا شکار ہو گیا۔ ہر کوئی اپنے اپنے پر پُرزے کڈھن لگ پیا۔ سبھ توں زیادہ سکھاں نے تباہی مچائی۔ انہاں دی رہی سہی کسر بندہ بیراگی نے کڈھ دتی ایہہ ظالم سکھ مذہب نال تعلق رکھدا آہا تے مسلماناں دا سخت دشمن آہا اس بھیرے نوں وی نشانہ بنایا۔ اس توں پچھے خوشاب تے وت چکوال گیا۔ پر ایتھے حملہ توں پہلاں دولو مراد پندرہ ہزار پیادہ فوج لے کے بندہ بیراگی تے حملہ آور ہویا تے اس نوں خوشاب توں پرے تائیں دھک دتا۔ دولو مراد نوں اس کارنامے تے شیر زمانہ دا خطاب ملیا۔ فرخ سیر بادشاہ نے عبدالصمد خان نوں بندہ بیراگی نوں ختم کرن تے لایا۔ اخر پکڑیا گیا تے اپنے ہزار سنگیاں نال قتل کر دتا گیا۔ اس توں بعد ادینہ بیگ گورنر

پنجاب بنیا تے سکھاں نے ہور کھل کے غدر مچایا ادینہ بیگ 1756ء وچ مر گیا۔ مرہٹہ سردار سندھیا نے لاہور تے قبضہ کر لیا تے افراتفری ہور ودھ گئی۔

نورالدین بامی زمی دا بھیرہ تے حملہ

نور الدین دے متعلق آکھیا ویندا اے جے اوہ احمد شاہ ابدالی دا ایہہ سالار آہا۔ کئی ادھے آہن صرف لٹیرا آہا۔ جو کجھ وی آہا اس ضلع سرگودھا نوں جی بھر کے لٹیا تے پورے ضلع وچ جیہڑ پنڈ کھنڈر بنے پئے آہن اوہ سارے اس شخص دیاں کارستانیاں نیں۔ اس میانی نوں چک ساہنو نوں لٹیا پر بھیرے آلیاں اس نوں اگے ودھ کے بھجا دتا۔

عباس خان خٹک دی غداری

عباس خان خٹک وی نورالدین دی طرحاں دا لٹیرا آہا۔ ایہہ پشاور اچ لٹ مار کر کے پنجاب بھج آیا تے سلامت رائے حاکم بھیرہ توں پناہ منگی۔ اس جد پناہ دے دتی تے اس نے دھوکھے نال زہر دے کے راجہ نوں مار کے آپ حاکم بن گیا تے سکھاں نال مل کے لُٹ مار شروع کر دتی۔

ایہہ دور سارے ملک نے وڈا سخت آہا پورے ملک وچ سکھ تے مرہٹے قہر خدا بن کے لٹ مار کرن لگے ہوئے آہن تے ایہناں نوں کوئی ڈکن آلا ناہ۔

بقول بلھے شاہ:

کھلا در حشر عذاب دا

برا حال ہویا پنجاب دا

ایہہ حال ویکھ کے حضرت شاہ ولی اللہ نے احمد شاہ ابدالی نوں حملہ کرن دی دعوت دتی۔

احمد شاہ ابدالی دا حملہ

احمد شاہ نے 1761ء وچ پانی پت دے میدان وچ مرہٹیاں دی انج دُکھی منی تے تباہی کیتی جے اوہ وت کدی نہ اُٹھ سکے۔ انہاں دا اقتدار مٹی وچ رُل گیا۔

بھیرہ تے سِکھ

مرہٹیاں دی تباہی نال سکھاں نوں فائدہ ہویا جے پنجاب وچ ہِک وڈا دشمن ختم ہو گیا تے اوہ ہور شیر ہو گئے۔ ساڈے پاسے سوبھا سنگھ نہا سنگھ تے گجر لہنا سنگھ نے تباہی مچائی۔ بھیرے دے لوکاں وی احمد شاہ نوں اس عذاب توں چھٹکارے واسطے لکھیا۔ احمد شاہ 1764ء وچ آیا تے اس سکھاں دا قتل عام کیتا ادھے نیں کوئی پنجاہ ہزار دے نیڑے سکھ مارے گئے تے سکھ اس حملے نوں گھلو گھاڑا ادھے نیں۔ ایہہ جنگ لدھیانہ دے نیڑے ہوئی۔ ایہناں تِناں سکھاں دی وی شامت آئی تے کسے شاعر آکھیا:

سوبھے دی سوبھا گئی گجر دا گیا مال

لہنے نوں دینا آیا ترے ہوئے کنگال

احمد شاہ ابدالی دی وفات

احمد شاہ دے بار بار حملے کرن دے باوجود سکھ ختم نہ ہوئے اس دی سبھ توں وڈی وجہ احمد شاہ دا ایتھے نہ ٹکنا آہا۔ اوہ حملہ کرن آوندا تے سکھ نس ویندے جد اوہ اٹک پار ہوندا تے اوہ نکل کے لٹ مار شروع کر دیندے۔ پنجاب دی لُٹ مار دی وجہ نال حالت سخت خراب رہی احمد شاہ دے فوجی گھٹ نہیں کردے سن ایس سبب ہک اکھان بنایا گیا کہ:

کھادا پیتا لاہے دا

باقی احمد شاہے دا

یعنی جو کجھ کھا پی لیئے اوہ ای غنیمت اے باقی بچایا ہویا تاں احمد شاہ لُٹ کے لے ویسی۔ آخر ایہہ 1776ء نوں فوت ہو گیا۔ اتنا کر گیا جے استوں پہلاں افغانستان بطور ملک کوئی نہ جاندا استوں پچھے بطور ملک متعارف ہویا۔ اس نوں جدید افغانستان دا بانی آکھیا ویندا۔ اسدی توجہ افغانستان تے رہی اس واسطے ایتھوں دا انتظام مستقل بنیاداں تے کر سکیا۔ اگر اوہ ایتھے رہ ویندا تے شاید سکھ حکومت نہ قائم ہوندی۔

احمد شاہ ابدالی دے پچھے پنجاب دی حالت

احمد شاہ ابدالی توں لے کے انگریزی دور تک افغانستان تک سارا پنجاب ای آہا انگریزاں اپنی سیاسی ضرورت دی وجہ نال نواں صوبہ بنایا۔ احمد شاہ توں بعد سارے علاقے وچ نکیاں نکیاں ریاستاں بن گئیاں۔ قصور نظام

الدین پٹھان کول آہا۔ اوّل کاک رام داس استوں پچھوں چک گُرو تے اخیر تے امرتسر ناں ہو گیا۔ ایتھے گلاب سنگھ بھنگی دا قبضہ آہا۔ ملتان وچ مظفر خان سدوزئی دی حکومت آہی۔ منکیرہ، ہوت، بنوں تے نواب بہاول خان دی حکومت آہی اس بعد وچ بہاولپور ریاست دی بنیاد رکھی۔ جھنگ چنیوٹ، بھیرہ، احمد خان سیال دے کول آہا۔ پشاور فتح خان بارک زئی کول آہا کشمیر ایس دے بھرا کول آہا۔ اٹک وزیر خیل سرداراں کول آہا۔ چمبہ سردار چڑت سنگھ کول آہا۔ چکوال، خوشاب تے وی سکھاں دا قبضہ آہا گوجرانوالہ رنجیت سنگھ دے والد مہان سنگھ کول آہا 1780ء وچ رنجیت سنگھ جمیا۔ 1809ء وچ بھیرہ تے قبضہ کر لیا۔

حصہ دوئم

مقامی ٹوانہ حکومت

(راجہ کرن توں میر عالی تائیں)

باب نمبر5

مقامی ٹوانہ حکومت

راجہ کرن توں میر عالی تائیں

اعواناں دا حملہ

شیر خان دی بغاوت

باب نمبر 5

مقامی ٹوانہ حکومت

راجہ کرن

اجمیر، بیکانیر، ڈھانگر، مارواڑ دیاں ریاستاں تے راجہ کرن نامی راجہ ہویا جس دے ناں توں ہندوواں دا بچہ بچہ واقف اے۔ اس توں پچھے اس دا پُتر راجہ کام دیو اس توں پچھے کرم چنداس توں پچھے اس دا دوجا پُتر راجہ دھارن گڑھ رائے شنکر ہویا جس دی اولاد جھنگ دے سیال نیں۔ اس توں بعد راجہ مونگر تے اس دا پُتر راجہ برال تے اس دا پُتر ٹوانہ راجہ بنیا۔ اس توں بعد رائے سندھ وت راجہ اجودھڑا تے سین پال تے اسدا پُتر رائے میلو راجہ بنیا۔

رائے میلو

رائے میلو 1195ء مطابق 612ھ علاقہ مارواڑ بیکانیر راجپوتانا اجمیر وغیرہ دا حاکم بنیا اس دی راجدھانی دا ناں ڈھانگر آہا۔ شہاب الدین غوری دے حملے توں پچھے حالات کجھ ٹھیک ہو گئے۔ قطب الدین ایبک توں پچھے جد سلطان

التمش دا زمانہ آیا تے کئی راجیاں دی دیکھا دیکھی رائے میلو وی بغاوت کر دتی جد التمش دا سپہ سالار ولی محمد خان مقابلے تے آیا تے اوہ قتل ہو گیا۔ اس تے التمش ناراض ہو گیا تے اس ناصر الدین محمود اپنے پُتر نوں مقابلے تے گھلیا۔ رائے میلو مقابلہ نہ کر سکیا تے نس پیا۔ شاہی فوجاں انہاں دے محلات ہر شے تباہ کر دتی۔ رائے میلو پنجاب دا منہ کیتا ملتان وچ اس ویلے حاجی محمد خان گورنر آہا اس آؤ بھگت کیتی۔ اس دا رائے میلو تے اس دے سنگیاں تے چنگا اثر پیا تے ایہہ بابا فریدؒ گنج شکر دی خدمت وچ حاضری دے کے مسلمان ہو گئے۔ اس دے نال اس دے پُتر ٹیپو تے واٹو مسلمان ہو گئے تے تریجا پُتر لکھو مسلمان نہ ہویا۔ اپنے نانا کول مالوے لگا گیا۔ ایتھے اوہ راجہ آہا۔ اس دی اولاد پٹیالہ وچ موجود اے۔ سکھ ہو کے ٹوانے مشہور ہوئے۔

بابا فریدؒ نے انہاں نوں اپنے کول رکھ کے دلجوئی کیتی تے اس دے نال جیہڑیاں قوماں دے سردار آہن۔ سیال، کھرل، شلولی، کُندی، کلیرا منج ڈھوری ڈھڈی تے چدھڑ سبھ مسلمان ہو گئے۔ بابا صاحب نے حاجی محمد خان صوبہ دار ملتان نوں انہاں نوں آباد کرن واسطے لکھیا تے رائے میلو سندھ دے کنارے کھرل تے سیال ساندل بار وچ واٹو دی اولاد بہاولپور وچ آباد ہو کے داؤد پوترے مشہور ہوئے تے بہاولپور ریاست دی بنیاد رکھی۔ میلو دی اولاد جیہڑی سندھ دے کنارے آئی اس دریا خان دے کول ٹھٹہ ٹوانہ دے ناں تے پنڈ وسا کے رہائش رکھی کُندی نے کندیاں دے ناں تے شہر بسایا جیہڑا ہن کافی مشہور اے۔ رائے میلو آپ گوشہ نشین ہو گیا کاروبار ٹیپو دے سپرد کیتا۔

سلطان حاجی بزید

دریا خان وچ حضرت سلطان حاجی بزید زندہ سن تے میلو نے انہاں نال تعلق پیدا کر لیا انہاں دی وفات توں پچھے انہاں دے قدماں وچ قبر بنوائی۔ اس توں پچھے ٹیو نے قبیلہ، واگھا، چھینا، بھٹا، شیخ، بالی، گھلو، مہوٹا، انگرا، جوڑا، کھچی، جھمٹ، لک، کہاوڑ، گدارے، بھوچر، جویا تے آوان نوں نال ملایا تے اس سارے علاقے دے سردار بن گئے۔ تھل توں علاوہ دندہ تک قبضہ کر لیا۔ پیر صاحب دی کرامت دا اِک واقعہ ایہہ تے جے دریا سندھ ڈھا لائی تے مزار دے ڈھان دا خطرہ پیدا ہو گیا۔ لوکاں کڈھن دا سوچیا تے آپ نے خواب وچ آ کے منع کر دتا کہ دریا ہٹ ویسی۔ آخر دریا ہٹ گیا۔

رائے مل

ٹیو توں پچھے رائے مل اس علاقے دا سردار بنیا۔ پہلے تاں ایس دا بھرا جس داناں مورخ آہ تے عیسیٰ خیل دے پٹھاناں نال وی متھا لایا تے آخر بھرا دے خلاف ہو گیا۔ بھرا نے حملہ کر کے شکست دتی تے نس کے اٹک آلے پاسے ٹُر گیا تے اتھے اپنے پُتر گھیبہ دے ناں تے پنڈی گھیب دا پنڈ وسایا۔ گھیبے وی سیالاں دی طرحاں ٹوانیاں دی شاخ نیں۔ مل وی فوت ہو کے دریا خان وچ پیو دادے نال دفن ہویا۔

رائے اودر

رائے میلو توں پچھے ایس دا پُتر پھیرو سردار بنیا پر اوہ جلدی فوت ہو گیا۔ اس توں پچھے ایس دا پُتر اودر حاکم بنیا پر ایہہ وڈا ظالم آہا۔ اس دیاں شکایتاں نویں صوبیدار نوں 1269ء وچ پہنچیاں اس نویں صوبے دار دا ناں سلطان حسین خان آہا۔

بلوچاں دی آمد

تیرھویں صدی وچ بلوچستان دا بلوچ سردار سہراب خان ہوت اپنے ڈھیر سارے قبیلے دے لوک لے کے حسین خان کول ملتان وچ ملازم ہو گیا۔ حسین خان نے انہاں نوں دریا سندھ دے کنارے آباد کیتا سہراب خان نے اپنے پُتر اسمٰعیل دے ناں تے ڈیرہ اسمٰعیل خان وسایا تے دوجے پُتر فتح خان دے ناں تے 20 میل دور فتح گڑھ وسایا۔ سہراب خان نے منکیرہ، حیدر آباد، لدھانہ، لیّہ، کوٹ سلطان، کوٹ ادو، محمود کوٹ تائیں لہندے کنارے تے ابھردے کنارے تے۔ غازی خان نوں مقرر کیتا تے اس اپنے ناں تے ڈیرہ غازی خان آباد کیتا۔ اس طرحاں ہور وی پنڈ وسا کے اس علاقے نوں بلوچاں وڈا آباد کیتا۔ انہاں دی عزت وڈی ودھی ایس ویلے ایہہ علاقہ کابل دے ماتحت آہا۔

بلوچاں دے اس علاقے وچ آون نال آپس وچ ٹوانیاں تے بلوچاں دی گڑ بڑ ہوئی۔ جد لڑائیاں تائیں نوبت اپڑی تے حسین خان نے حد

بندی کر دتی۔ دُلے آلا، جنڈانوالہ، منکیرہ، سہراب خان نوں دتا تے اس توں پربت آلے پاسے پہاڑ تائیں رائے اودر نوں دتا۔ اس توں وکھرا دریا دے لہندے پاسے وزیرستان دیاں پہاڑاں تک دا علاقہ بلوچاں نوں دے دتا۔ رائے اودر دے مرنے توں پچھے اس دا پُتر شہزادہ سردار بنیا۔

سردار شہزادہ

ایہہ سردار وڈا لائق تے رعایا پرور حکمران آہا۔ اس دے زمانے وچ محمود تغلق تے فیروز شاہ تغلق اس علاقے تے چڑھائی کیتی تے اس علاقے وچ بد امنی پھیلی۔ شہزادہ دی وفات توں پچھے اس دا پُتر مالہو سردار بنیا پر ایہہ وی چھیتی فوت ہو گیا تے دریا خان وچ دفن ہویا۔ جتھے اس دے دوجے قبیلے دیاں قبراں آہن۔

سردار جلال

سردار جلال اپنے والد مالہو توں پچھوں سردار بنیا۔ اس دے زمانے دا مشہور واقعہ تیمور دا حملہ اے۔ محمود تغلق نس گیا جیہڑا تخت دہلی تے بیٹھا اہا پر امیر تیمور دے وینے توں پچھے وت آ گیا۔ اس ویلے ملتان دہلی حکومت دے ماتحت آہا۔ تیمور نے ایس نوں دہلی توں وکھرا کر کے اپنے نال ملا کے ایتھے سید خضر خان نوں صوبے دار بنا دتا۔ سید خضر خان نے بلوچاں نوں کافی مضبوط سمجھ کے سندھ دے دوہاں پاسے منکیرہ، حیدر آباد، لدھانہ، چوبارہ، جنڈانوالہ، منڈا،

دولے والا، خانسر، محمود کوٹ، کوٹ ادو، دین پناہ، لیہ تے بھکھر وچ قلعے بنوائے اس طرحاں بلوچ کمزور ہوگئے کیوں جے ایتھے افغان فوج رکھی گئی۔ پر افغاں فوج دی ٹوانیاں نال ان بن ہو گئی۔ دولے آلا تے جنڈانوالہ دے افغان فوجیاں نال ٹکراؤ ہو گیا۔ سید خضر خان جد تحقیق کرائی تے وادھا افغاناں دا نکلیا۔ انہاں دی صلح کرا دتی تے جلال خان دی عزت ودھ گئی۔ ایہہ سردار وی دریا خان فوت ہویا۔

حسین خان

اس دے زمانے وچ تغلق خاندان دی حکومت ختم ہو گئی تے لودھی خاندان دی حکومت قائم ہوئی۔ لودھیاں جد خضر خان تے حملہ کیتا تے حسین ٹوانہ نے پورا پورا ساتھ دتا تے لودھیاں نوں شکست ہوئی۔ امیر تیمور نوں جد کامیابی دا دسیا گیا تے اس خضر خان دے مرتبے وچ ہور اضافہ کر دتا۔ آخر کار سید خضر خان نے خود مختار ہو کے خراج بند کر دتا۔ ایسے واقعے دی طرف اشارہ کر دیاں ہویاں کسے فارسی شاعر نے اشارہ کیتا اے۔

مداں در دور تیموری کسے را دوست و محرم
کہ صادق راز داراں راہم اینجا خضر خان دیدم

سید خضر خان حسین خان دی مدد تے وڈا خوش ہویا تے اس نوں خلعت دتی۔ راستے وچ واپسی تے کرنال چوں مندا تے مستی دو سردار نال لئے جہناں دے ناں توں ہڈالی وچ مندیال تے مستیال دو مشہور قبیلے ہوئے۔ ایہہ

وی اپنے آپ نوں ٹوانہ ای اکھواندے نیں۔ جہان آباد دے ٹوانے اصل وچ مندیال نیں۔ ایسے دے زمانے وچ اوکھلی موہلہ آباد ہویا۔

میر عالی خان

میر عالی سارے گزرے ہوئے مسلمان سرداراں وچوں سبھ توں زیادہ خوبیاں آلا سردار آہا۔ میر عالی آپ وی شہسوار آہ تے اپنے سواراں نوں وی وڈے کرتب سکھیندا آہا۔ نیزہ بازی دا رواج اس علاقے وچ ایسے پایا۔ 1534ء وچ جد بابر بادشاہ بنوں آلے پاسیوں ملتان اُتے چڑھائی کرن واسطے آیا تے میر عالی نے ملتان دے صوبے دار دی طرفوں بابر دی فوج دا مقابلہ کیتا تے اس دے کئی فوجی مارے گئے بابر نوں اس گل دا وڈا غصہ آیا اُتے اس دریا خان اُتے حملہ کرا کے ٹوانیاں دا مرکز تباہ کر دتا۔ میر عالی ایتھوں نس کے اوکھی موہلہ آ گیا تے ایس علاقے وچ کافی اثر رسوخ ودھا کے کافی علاقے تے قبضہ کر لیا۔ ایتھے ایس دا مقابلہ خوشاب تے ساہیوال دے بلوچاں نال تے پہاڑ دے علاقے وچ اعواناں نال ہویا۔ جس وچ ملک ہمیشہ کامیاب ہویا ہک لڑائی وچ اعواناں دا سردار چنگ خان ماریا گیا۔

شیر شاہ نال تعلقات

بابر توں پچھے جد شیر شاہ بادشاہ بنیا تے میر عالی نے ایس دے نال چنگے تعلقات بناون دی کوشش کیتی۔ جد ایس دی فوج دامنِ کوہ آلے پاسے

آئی تاں اس دی ہر طرح دی خاطر کیتی۔ اس علاقے وچ پانی پیون دی وڈی تکلیف آہی۔ شیر شاہ نے میر عالی نوں رقم دے کے ترے (باولیاں) وائیں بنوائیاں۔ واں بھچراں۔ واں کیلا (گنجیال) واں بولا (نزد ہڈالی جوہر آباد)۔ شیر شاہ نے میر عالی دی خدمات توں خوش ہو کے خلعت تے ملک دا خطاب دتا۔ جیہڑ اہُن تائیں ٹوانے استعمال کریندے ہین۔ وڑچھا دی نمک دی کان وی میری عالی کول آہی۔ ایسے اِتھوں لون کڈھنا شروع کرایا۔

میر عالی اوکھی موہلہ دے آس پاس نویاں بستیاں وسائیاں ادھی کوٹ وی ایسے دی وسائی ہوئی اے۔ میر عالی دی حدود سلطنت۔(1) اُبھردے پاسے۔ دریا جہلم دا لہندا کنارہ شیخووال، خوشاب، واں بولا۔ (2) لہندے پاسے۔کلور کوٹ، کندیاں۔ (3) پربت پاسے، کوہ سون دا دامن۔ (4) ڈکھن آلے پاسے۔ جنڈاں آلا تے ماڑی شاہ سخیرہ۔

ٹوانیاں دا ذریعہ معاش زمیناں تے ڈھور ڈنگر آہا۔ پوری ریاست وچ اس نویاں نکیاں نکیاں آبادیاں وسائیاں۔

وفات

میر عالی ہک سو اُنھی119 سال عمر پا کے فوت ہو گئے۔ میر عالی اخلاق دے لحاظ نال سبھ ٹوانیاں توں بے مثال سردار ہویا۔ فیاضی وچ وی کوئی اس دا ثانی ناہ۔

ملک میر احمد خان

میر عالی دے دو پُتر آہن۔ وڈے دا ناں میر حامد آہا تے نکے دا ناں میر احمد آہا۔ میر حامد سادہ طبیعت ہوون دی وجہ نال میر عالی نے میر حامد نوں اپنا ولی عہد بنایا کیونکہ ایہہ وڈا ہونہار لائق ہوشیار سردار آہا۔ اگرچہ حامد نے اس فیصلے نوں بھیڑے دِلے نال من لیا پر اس نوں زیادتی دا احساس آہا۔ کندیاں تے بھچراں اس دا ساتھ دینے دا وعدہ کیتا۔ پر میر احمد نے اس فتنے نوں جلد ای ختم کر دتا تے میر حامد گرفتار ہو کے اوکھلی موہلے اپڑ گیا باقی عمر نظر بندی وچ گزاری اس دے دو پُتر آہن۔ جہناں دے ناں رانجھا خان تے فتح محمد آہن۔ میر حامد دی اولاد ہُن وی حامدی ٹوانہ اکھواندی اے۔

مٹھہ ٹوانہ دی آبادی

میر احمد نے 1580ء وچ ہک نواں پنڈ وساوَن دا آہر کیتا۔ آبادی واسطے سبھ توں پہلاں ایتھے پانی دا انتظام ضروری آہ۔ اس واسطے پہلے ایتھے ہک کھوہ کھٹن دا حکم دتا گیا۔ اللہ دے فضل نال ایتھے مٹھہ پانی نکل ایا۔ اس علاقے وچ مٹھہ پانی وڈی نعمت اے۔ ہُن وی مٹھہ ٹوانہ دے آس پاس نمکین پانی اے۔ ریلوے سٹیشن تے وڈا کوڑا پانی اے۔ نہر دی وجہ کر کے ہُن کجھ کھالیاں تے نلکے لگن لگ پئے نیں تے پانی وی کجھ ول ہو گیا اے۔ نہر توں پہلاں تاں کوہستان نمک دے اثر نال پانی کافی خراب آہا۔

مٹھے پانی دے سبب نال ایتھے آبادی وڈی تیزی نال ودھی تے ایسے

نسبت نال مٹھا ٹوانہ اس آبادی دا ناں پے گیا۔ مطلب ایہہ جے اوہ آبادی جس دا پانی مٹھا اے۔ ٹوانیاں توں علاوہ ایتھے ہور قوماں وی آ گئیاں۔ شلوی، رتیال، چھل ڈھوری، منديال، رنجیال، جوئیے، کلیرے تے ہندوواں وچوں اروڑے منکیرہ توں آ کے مٹھہ ٹوانہ آباد ہوئے۔

نویاں آبادیاں

میر احمد دی اس علاقے وچ آون نال خوشاب دے بلوچاں تے دامن پہاڑ دے اعواناں نال کھٹ پٹ ہو گئی۔ اس واسطے مٹھہ ٹوانہ دا دفاع مضبوط کرن واسطے میر احمد نے بولا ہڈالی، بوتالہ، روڈا، چُسو، حفاظتی چوکیاں دے طور تے وسائے ایتھے چنگے تر کڑے سردار مقرر کیتے جیہڑے زمیناں وی آباد کرن تے دشمن دا مقابلہ وی کر سگن۔ انہاں نوں مناسب ہتھیار وی دے دتے گئے۔

اعواناں دا حملہ

میر احمد نے دامن پہاڑ دا سارا علاقہ اعواناں نُوں کھس لیا آہا اس واسطے اپنی زمیناں واپس لین کان انہاں ہک لشکر بنا کے ٹوانیاں اُتے حملہ کرن دی نیت تے ٹُر پئے۔ جد اوہ لشکر موجودہ ہڈالی دی جائی اپڑیا تاں میر احمد وی مقابلے واسطے ایتھے آ گیا۔ کافی جنگ ہوئی میر احمد کامیاب ہویا تے اعواناں دے ہزاراں بندے تے نالے سردار وی مارے گئے۔ اس توں پچھے میر احمد

نے انہاں دے ایناں پِنڈاں اُتے قبضہ کر لیا جہناں دے ناں ایہہ نیں۔ جبی، چنکی، کنڈ، نلی، ناڑی وغیرہ۔ اس میدان وچ کافی عرصے تک مُردیاں دیاں ہڈیاں پئیاں رہن دی وجہ نال ایتھے جیہڑی بستی وسائی گئی۔ ایس دا ناں ہڈیا آلی پے گیا۔ ایہہ قصبہ ہُن وی ہڈالی دے ناں نال آباد اے۔ بتالے وچ ملک میر احمد نے قطب خان ٹوانہ نوں سردار مقرر کیتا جس توں پچھے قطبی تے حسنال ٹوانیاں دیاں دو ہور شاخاں بنیاں۔ حسنال ہموکہ وچ آباد آہن تے خدا بخش ٹوانہ ایسے قوم دا فرد اے۔ ایہہ کافی عرصہ وزیر وی رہیا تے سرگودھا ضلع دی ڈسٹرکٹ کونسل دا چیئرمین وی رہیا۔ ایس دا بھرا غلام محمد وی سیاست وچ آ گیا اے۔ اوہ ہک واری ایم این اے وی بنیا۔ ملک میر احمد دے زمانے وچ مٹھہ ٹوانہ دے ٹوانیاں دی طاقت اپنے عروج تے پہنچ گئی آہی۔ اس اپنے دوہاں بھتریاں نوں فوجی خدمات وی لیّاں تے گزارہ مقرر کیتا پر ایسدے مرنے اُتے انہاں بغاوت کر دتی۔ آخر میر احمد 100 سال دی عمر پا کے فوت ہو گیا تے مٹھہ ٹوانہ وچ دفن ہویا۔ اس توں پہلاں میر عالی تے میر حامد اوکھلی موہلے وچ دفن ہوئے آہن۔

ملک اللہ داد خان المعروف ملک دادو

میر احمد خان دے پنج پتر آہن جہناں چوں وڈا ملک اللہ داد آہا ایہہ ساریاں بھراواں وچوں سیانا تے بہادر آہا۔ اس دے سارے بھرا اس دے مدد گار رہے۔ اس اپنے والد دے کھوہ نوں پکا کیتا پہلے اوہ کچا ای آہا۔ اس زمانے دے

کھوہ تے رونق لفظاں وچ بیان نہیں کیتی جا سکدی۔ ایسے کھوہ توں جوان فوجی اپنے گھوڑیاں نوں جد پانی پیوان آوندے آہے تے عجب نظارہ ہوندا آہا۔ ایسے کھوہ تے پانی بھرنا تے نہاوندا وی ہوندا آہا۔ اس واسطے ہر ویلے رونق رہندی آہی۔

حامد خان دے پُتراں دی بغاوت

حامد خان دے پُتراں نوں لوکاں چا چوا کے سرکشی اُتے تیار کر دتا انہاں دی مدد واسطے بھچر کندی۔ شیخ تے بندیال وی تیار ہو گئے۔ ملک دادو نے تلوار دے زور نال اس فتنے نوں ختم کیتا وت اس سر نہ چایا۔ اس واسطے اس اوکھلی موہلہ گنجیال بندیال واں بھچراں تے کندیاں اُتے حملہ کر کے اپنے بھتریاں دے حامیاں دی طاقت ختم کیتی۔

ہورلڑائیاں

(1)خوشاب دے بلوچاں نال جنگ کر کے کامیابی حاصل کیتی۔ (2)جنڈاں والے دے پٹھاناں نال جنگ ہوئی۔ جس توں پچھے صلح ہو گئی حد بندی کر دتی گئی۔ (3) اس دے پُتر شیر خان نے گروٹ اُتے حملہ کر کے ساہیوال دے بلوچاں کولوں کھس لیا۔ اس جنگ وچ کافی بندے مارے گئے تے کافی قید وی ہو کے آئے ملک داد نے کجھ غلام بنا لے تے کجھ چھوڑ دتے انہاں قیدیاں وچ کجھ عورتاں وی آہن جہناں وچوں ہک دا ناں ٹھری ذات دی نونی آہی۔ اس دے نال اس دے دو پُتر وی آہن جہناں دے ناں سپاہی

خان تے گھاہی خان آہن۔ٹھری حالی تائیں جوان آہی۔ ملک داوَد نے عدت گزرن مگروں اسدے نال نکاح کرلیا۔ تے اُس دے پتراں دی پرورش اپنے ذمے لےلئی۔ مائی ٹھری وڈی قابل تے سنجیدہ بی بی آہی۔ اس واسطے جلدی ای اقتدار حاصل کرگئی۔

شیرخان دی بغاوت

ملک اللہ داد اخیرلی عمرے آرام نال ڈنگ پورے کر رہیا آہا۔ جے اچانک گھر وچ غدر پیدا ہوگیا۔ ملک دادو دوشادیاں کیتیاں آہن۔ ہک وچوں محمد شیر تے عالم شیر آہن تے دوجی وچوں پہاڑ خان آہا۔ پہاڑ خان دی ماں زورآلی آہی تے چاہندی آہی جے ملک اللہ داد شیرخان دی بجائے پہاڑ خان نوں ولی عہد بنائے۔ ہولی ہولی گل ودھدی گئی تے ملک دادو نوں آکھیا گیا جے شیرخان پہاڑ خان نوں قتل کرن دا بندوبست کررہیا اے۔ ملک دادو کوشش کر کے ساریاں پُتراں نوں راضی بازی کرلیا۔ پر اندر دی اگ نہ بجھی اس دا نتیجہ ساہمنے آ گیا۔ ملک شیر دے پاسے حسنال مندیال تے مسیتال ہو گئے تے دوجے پاسے پہاڑ خان دے نال بندیال تے بھچر ہو گئے۔ ملک دادو نے ایہہ ویکھ کے شیرخان نوں مٹھہ ٹوانہ وچوں کڈھ چھوڑیا۔

شیرخان دا مٹھہ ٹوانہ تے حملہ

ملک شیر نے مایوس ہو کے اپنے حمایتاں نال حملہ کر دتا۔ دوہاں پاسے

کافی نقصان ہویا پر شیر خان نوں شکست ہوئی تے اوہ نس کے جھنگ دے سیالاں کول مدد لین گیا۔ پر مایوسی ہوئی تے اپنے سنگی وی ساتھ چھوڑ گئے آخر مایوس ہو کے اپنے چند سنگیاں نال مٹھہ ٹوانہ آ گیا تے گڑ گج آلی مسیتی کول قلعہ بنا کے رہن لگ پیا۔ آخر ہولی ہولی طاقتور ہو کے پیو اُتے حملہ کر دتیوس۔ اس حملے نال ملک دادو اس دا بھرا میر خان مارے گئے۔ پہاڑ خان ہڈالی آلے پاسے نس گیا۔ کافی لوک موئے ترے دیہاڑے لاشاں ترکدیاں رہیاں انہاں اُتے پہرہ بہادتوس بعد وچ مٹھہ ٹوانہ دے گستان وچ دبن دی اجازت ہوئی۔

☆☆☆

باب نمبر6
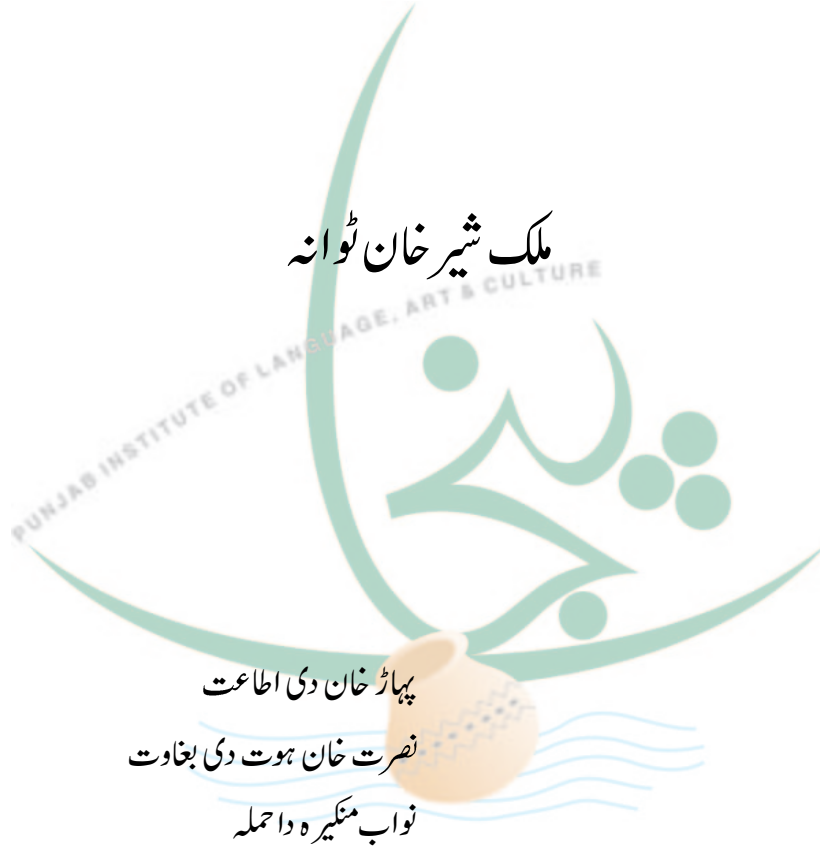
ملک شیر خان ٹوانہ

پہاڑ خان دی اطاعت

نصرت خان ہوت دی بغاوت

نواب منکیرہ دا حملہ

باب نمبر 6

ملک شیر خان ٹوانہ

ملک شیر خان اپنے والد دے زمانے وچ کئی جنگاں لڑ چکیا آہا۔ آخر اس اپنے پیونوں مار کے سرداری لئی۔ دستار بندی توں پچھے اس اپنے بھرا عالم شیر نوں بندیالاں اُتے بھچراں دی سرکوبی واسطے گھلیا تے آپ پہاڑ خان دے پچھے گیا۔ اس دے حامی مستیال تے مندیال آہن۔ ملک شیر خان نے وڈے وڈے پھنے خاناں نوں قتل کر دتا۔ جہناں وچوں ہک مندیال شیر خاں وی آہا۔ جیہڑا اللہ داد دے زمانے وچ کافی طاقتور ہو گیا آیا۔

پہاڑ خان دی اطاعت

پہاڑ خان ہر پاسیوں نا اُمید ہو کے اس نتیجے تے اپڑیا جے قسمت شیر خان اُتے مہربان اے تے ایسدی اپنی قسمت ہر گئی اے اس واسطے اسی ایسے وچ بھلا سمجھیا کہ زندگی دے باقی ڈنگ خواری نالوں اطاعت کر لئی ونجے تاں فائدہ اے اس واسطے اس بلا شرط اطاعت دا اعلان کر دتا تے شیر خان نے وی

اس نوں غنیمت سمجھ کے موضع جویا اسنوں گذارے واسطے دے دتا۔ جیہڑا جہلم دی لہندی کدھی اُتے اے۔

بھائیاں دی محبت

ملک شیر خان تے عالم شیر وچ وڈا گوڑھا پیار آہا ایسے دی وجہ نال انہاں نے سارے مخالف قبائل نوں نہ صرف دبایا بلکہ انہاں دیاں ذرخیز زمیناں تے وی قبضے کیتے تے اپنی ریاست دیاں حداں دور دور تک ودھالئیاں۔ ایہہ زمیناں زیادہ تر اعواناں بھچراں تے کندیاں دیاں آہن۔ ملک افراتفری دا شکار آہا نواب عبدالصمد خان، وزیر جنگ تے نواب زکریا خان توں بعد کوئی قابل حکمران پنجاب وچ نہ رہیا جس دی وجہ توں ہر ایک اپنی طاقت نال ای امن نال رہ سگدا آہا۔

نور پور دی آبادی

ملک شیر خان نے 1745ء وچ منکیرہ تے نواں جنڈاں آلے پاسیوں حملے روکن واسطے نور پورٹوانہ ہک نویں آبادی دا اضافہ کیتا۔ اس دا ہک ایہہ وی سبب آہا جے ماڑی آلے پاسیوں جھنگ دے سیال حملہ کرن تے انہاں نوں فوراً جواب دتا جا سگے۔ اس دے آس پاس ستارھاں نویاں جھوکاں آباد کیتیاں۔ ایتھے اپنے بھرا عالم شیر نوں فوج دے کے ناظم مقرر کیتا۔

خراج دینے توں انکار

لگاتار کامیابیاں دی وجہ توں شیر خان کافی طاقتور تے مغرور ہو گیا۔ جیہڑی قدرتی گل اے۔ ڈیرہ اسمعیل خان دے حاکم دا دستہ جد خراج وصول کرن واسطے مٹھہ ٹوانہ آیا تے اس اُتے حملہ کر کے بھجا دتا تے خراج دینے توں انکار کر دتا۔ انہاں دا سالار ماریا گیا تے باقی نس گئے۔

تحفہ امیر توں پتہ لگدا اے ڈیرہ اسمعیل خان اس زمانے ملتان دے ماتحت آہا مٹھہ ٹوانے نوں وی ڈیرہ تے ملتان دے ماتحت کر دتا گیا آہا۔ افغانی دستے دے سالار دا ناں محمد اکبر خان آہا۔ اس شکست دی خبر جد ملتان اپڑی تے اس منکیرہ تے جنڈاں آلے دی فوج نوں ٹوانیاں اُتے حملہ کرنے واسطے گھلیا پر انہاں نوں وی ٹوانیاں بری طرحاں شکست دتی تے انہاں دی دھاک ہور وی بہہ گئی۔

سیالاں نال لڑائی

ملتان دی فوج نوں شکست دینے توں پچھے شیر خان نے سردار عنایت اللہ خان سیال اُتے حملہ کر کے ماڑی شاہ سخیرا کھس لئی تے کوٹ کھائی تے کوٹ لنگر خان دا محاصرہ کر لیا۔ پر عنایت اللہ نے ایتھوں بھجا دتا۔ ماڑی ٹوانیاں کول ای رہی۔ میپل گرفن دے بیان دے مطابق ماڑی عنایت اللہ خان صوبے دار ملتان توں کھس کے آپ کسے سیاسی مصلحت دے تحت شیر خان نوں دے دتی آہی۔

نواب منکیرہ نال لڑائی

صوبے دار ملتان نے نواب حافظ محمد خان نوں منکیرہ دا حاکم بنا دتا۔ اس دریا توں پار وزیرستان تائیں وڈی قابلیت نال اپنی فتوحات دی شروعات کیتی۔ اس منکیرہ دی حفاظت کان کئی قلعے تعمیر کرائے جہناں دے ناں خانسر، کلورکوٹ، ڈنگھانہ، حیدرآباد، موج گڑھ، فتح پور، بھکر، دریا خان، چوبارہ تے لیّہ ہین۔ انہاں ساریاں قلعیاں وچ افغانی فوج رکھی۔ ایہہ سارے انتظامات کر کے صوبے دار ملتان دے اشارے تے ملک شیر خان ٹوانہ تے حملہ کر دتا۔ ملک شیر خان نے حافظ محمد خان دا ڈٹ کے مقابلہ کیتا۔ عالم شیر دے قتل دی خبر سُن کے آخر کار دوہاں صلح کرلئی تے ملک شیر خان دے علاقے دی حد بندی کر دتی گئی۔ ایہہ کجھ انج ہار آ ہی۔

(1) اتھر دے آلے پاسے دریا جہلم تائیں۔

(2) پربت سون سکیسر تائیں۔

(3) لہندے کندیاں تائیں۔

(4) ڈکھن ماڑی تائیں۔

عالم شیر دا قتل

جس ویلے شیر خان نواب منکیرہ نال لڑ رہیا آ ہا تے اس ویلے بھچر اں تے کندیاں بغاوت کر دتی۔ ملک نے اپنے بھائی عالم شیر نوں بغات دباوَن واسطے گھلیا۔ عالم شیر کول اس ویلے وڈی گھٹ فوج آ ہی۔ اس نوں انہاں گھیر

کے قتل کر دتا۔ ایہہ گل سن کے شیر خان نے منکیرہ دی جنگ توں فارغ ہو کے بھچراں تے کندیاں اُتے حملہ کر دتا تے ہزاراں بندے مارے گئے تے جیہڑے قید ہوئے انہاں بھارا تاواں دے کے جان چھڑائی۔

ملک شیر خان دی وفات

ملک عالم شیر دی وفات توں بعد ملک شیر خان دی کنڈ ترٹ گئی تے بیمار رہن لگا سارا ریاستی انتظام ایسی اپنیاں پتراں ملک خان محمد خان تے ملک خان بیگ دے سپرد کر دتا۔ خان محمد نوں نور پور تے خان بیگ نوں مٹھہ ٹوانہ سونپ دتا۔ ہک دیہاڑے ملک شیر خان گولے بارود دی پڑتال کر رہیا آہا جے ہک چڑنگ اُڈ کے بارود وچ ونج پئی جس تے دھماکہ ہویا تے ملک شیر خان تے اس دے کئی سنگی سڑ گئے۔ ملک شیر خان نے ساہیوال دے کجھ علاقے تاں لے لئے پر خوشاب اُتے قبضہ کرن دی اس دی خواہش پوری نہ ہوئی۔ اس اپنے متریئے (سوتیلے) بھراواں نوں جان دی امان دے کے جوئیہ توں مٹھہ ٹوانہ بلا لیا۔ قبضہ ماڑی توں کجھ لوک ماہل قبیلے دے سیالاں توں تنگ آ کے مٹھہ ٹوانہ آ گئے تے ہن تائیں ایتھے انہاں دی اولاد آباد اے۔

نادر شاہ دا حملہ تے قتل

اس زمانے وچ نادر شاہ پنجاب اُتے حملہ کیتا بہت کجھ لُٹ کے لے گیا پر ایتھے ویندیاں ای قتل ہو گیا۔ ایہہ 1747ء دی گل اے پنجاب کابل

دے ماتحت ہو گیا تے ملتان وچ مظفر خان نواں صوبے دار مقرر ہویا جس حافظ محمد خان نوں منکیرہ دی ریاست دے دتی۔ ملک شیر جد محمد خان نال لڑائی کر رہیا آہا تے کندیاں بھچراں نال مل کے بغاوت کر دتی تے عالم شیر ماریا گیا۔

مراثیاں دا المناک قتل

ملک شیر خان نوں کسے بندے شکایت کیتی جے مراثی قوم وڈی خراب قوم اے جے ساڈا کھاندے وی نیں تے بھنڈیندے دی نیں ملک آکھیا کوئی گل نہیں انہاں دا مکوں ٹھپ لیندے آں۔ ملک اعلان کرا دتا کہ قوم مراثی دے نکے وڈے سارے فلانے واڑے وچ آ کے اپنا حق لے ونجن جد واڑہ مراثی قوم نال بھر گیا تے پھاٹک بند کر کے واڑے نوں اگ لا دتی گئی مراثیاں دی ساری نسل ای اس ظلم دی نظر ہو گئی۔ اس توں پچھے بچے کھچے مراثی حق لینے توں ڈر گئے۔

ایہہ وی آکھیا ویندا اے جے ملک نے غریب مراثیاں نوں ساڑیا آہا اس واسطے اللہ تعالیٰ اس نوں تے ایس سنگیاں نوں ساڑ کے ماریا۔

کرند لہند لیکھا صاحب دے دربار

ملک خان تے ملک خان بیگ دی کشمکش

ملک شیر خان اپنی حیاتی وچ ای اپنی جاگیر اپنے دوہاں پتراں نوں ونڈ دتی آہی ملک شیر خان 1767ء وچ فوت ہو گیا۔ ملک خان اپنے بھرا

دے نال مل کے ریاست دا انتظام کریندا رہیا ملک خان 1865ء وچ فوت ہویا تے انج اوہ تقریباً 58 سال قوم دا سردار رہیا۔

ملک خان دی ساری مدت لڑائیاں وچ گزری۔ ایہہ لڑائیاں آس پاس دے سرداراں نال سکھاں نال تے اپنے باغیاں نال ہوندیاں رہیاں۔ ملک خان نے سبھ توں پہلاں حسنال تے مندیال قبیلیاں دی بغاوتاں نوں ختم کیتا۔ ایہہ بغاوتاں ختم کرن توں بعد اوہ سیالاں نوں ملن جھنگ گیا۔ جد واپس آیا مٹھہ ٹوانے دے دروازے اس واسطے بند کر دتے گئے تے اس دا بھرا خان بیگ جس نوں سونپ گیا آہا قابض ہو گیا اخر ملک خان مجبور ہو کے نور پور لگا گیا تے ایتھوں تیاری کر کے مٹھہ ٹوانہ تے حملہ کر دتا خان بیگ نوں شکست ہوئی تے قید کر دتا گیا۔ آخر معافی منگ کے باہر آ گیا۔

بھائیاں دی لڑائی دی وجہ

کجھ چر دوویں بھرا ہسی خوشی اکٹھے مل کے حکومت کریندے رہے۔ پر دوہاں بھراواں وچ دوپھیڑ پاون دی کوشش نور محمد نون نے کیتی۔ نور محمد نون ملک خان تے خان بیگ دا بہنوئی آہا ایہہ اس ٹھری دا پوترا آہا جس نوں شیر خان گروٹ دی لڑائی وچ قیدی بنا کے لے آیا آہ۔ ہُن نور محمد ایسے خاندان دا بندہ آہا۔ نور محمد نون نوں وڑچھا نمک دی کان دا نگران بنایا گیا پر اس لون بغیر حساب کتاب دے ویچنا شروع کردتا۔ جد ملک خان بیگ نوں پتہ لگا تے اوس نوں ہٹا دتا تے مٹھہ ٹوانہ بلا گھلیا۔ ایہہ مٹھہ ٹوانہ اون دی بجائے نور پور ملک

خان کول ٹُر گیا۔ تے اس نوں ملک خان بیگ دے خلاف بھڑکایا نالے اسدیاں پُتراں احمد یار تے چراغ نوں وی اپنی سیٹی چاڑھ لیا۔ نالے صلاح دتی جے ہُن کجھ نہ کیتا گیا تے تہاڈی حکومت اوہ ختم کر کے رہسی۔

نور محمد نون دی صلاح تے ملک خان نے خان بیگ نوں لکھیا کہ حکومت تے میرا حق اے مٹھہ ٹوانہ مینوں ملنا چاہیدا اے۔ خان بیگ دے انکار تے لڑائی دی صورت پیدا ہوگئی ہک دیہاڑے ملک خان بیگ باہر شکار تے ودا آہا تے ملک خان کافی بندے لے آ کے اس نوں پھدھ کے نور پور لے گیا تے ایتھے ڈک دتا۔ کجھ بندیاں وچ پے کے صلح کرا دتی تے پہلے دی طرح کم چلن لگ پیا۔

نصرت خان ہوت دی بغاوت

پنجاب تے کشمیر احمد شاہ ابدالی دے حملے دے بعد کابل حکومت دا حصہ بن گئے آہن۔ حاکم حکومت افغانستان مقرر کریندی آہی۔ احمد شاہ توں پچھے زمان شاہ نے شاہ نذر نوں ڈیرہ اسمٰعیل خان دا حاکم مقرر کر کے اس نوں نصرت خان بلوچ اُتے حملہ کرن دا لکھیا کیوں جے ایہہ باغی ہوگیا آہا نصرت خان ہوت دُلے آلے وچ آہا۔ شاہ نذر ٹوانیاں توں وی مدد منگی چنانچہ انہاں دوہاں مل کے بلوچاں نوں بھاری شکست دتی۔

نصرت خان قید ہو گیا۔ شاہ نذر نے ملک خان محمد دی مدد دا وی ذکر اس رپورٹ وچ کیتا جیہڑی کابل گھلی 1795ء مطابق 1210ء زمان شاہ نے

ملک خان واسطے خلعت تے پروانہ خوشنو دی گھلیا۔

نواب منکیرہ دا حملہ

نواب محمد خان نے نور پور اُتے اچانک حملہ کر دتا۔ ہک روایت ایہہ وی اے جے حملہ ہرنولی اُتے ہویا۔ جتھے وی ہویا ملک خان بیگ گولی ہار اپڑیا تے نواب منکیرہ دے سوار فوج دے کماندار دریائی سنگھ پوربیا تے انور خان خاکوانی نوں شکست دتی خان محمد وی بھرا دی مدد نوں اپڑیا پر اس توں پہلاں نواب منکیرہ نوں بھاری شکست ہوگئی آہی۔

جاگیر دا انتظام

ملک وچ عام بدنظمی آہی اس واسطے ہر جائی اپنا انتظام آپ کرنا پوندا آہا۔ اس کم واسطے اپنے علاقے دے سارے بہادر لوکاں نوں چُن کے مختلف جھوکاں دی حفاظت واسطے سردار مقرر کر دتے۔ مسیتال، مندیال، بھچر، اترا، چاہل، شلولی ایہہ ساری دیاں ساریاں قوماں ٹوانیاں دیاں وفادار تے جان نثار بن گئیاں۔

سردار خوشاب نال جنگ

خوشاب دے بلوچ سردار لال خان دے تعلقات ملک خان نال چنگے آہن ہک واری ملک خان ملن خوشاب آیا تے لال خان دے پُتر جعفر

خان نے سازش کر کے ملک خان نوں قتل کرن دی سازش کیتی ملک خان کسے طرحاں بچ کے نکل گیا تے ونج کے خوشاب اُتے حملے دی تیاری کرن لگ پیا۔ لال خان نوں پتہ لگا تے اَوہ اپنی بیوی نور بھری تے نکے پُتر نوں لے کے مٹھہ ٹوانہ مناوَن گیا۔ پر ملک خان نے انہاں نوں قید کر دتا تے خوشاب اُتے حملہ کر دتا۔ جعفر خان بھج کے سکھاں کول گوجرانوالے گیا تے ایتھے مہان سنگھ نوں مدد واسطے آکھیا۔ مہان سنگھ نے صلح کرا دتی۔ تے ملک خان واپس ہو گیا۔ ٹوانے دوویں بھرا پہلے ہار خوش خوش اکٹھے رہن لگ پئے۔

بھراواں دا جھگڑا تے سکھاں دی مدد

صلح کیتیاں حالی زیادہ چر نہ ہویا جے نور محمد نون نوں ایہہ گل نہ سکھائی تے اس نویں سرے توں ملک خان دے پُتراں نوں نویاں پٹیاں پڑھونیاں شروع کر دتیاں۔ دوجے پاسے خان بیگ نے وی اپنی دھڑ بناونی شروع کر دتی سبھ توں پہلاں ایس خوشاب ساہیوال تے منیکرہ دے رئیساں نال گوڑھے تعلقات بنائے تے اس دے نال نال اس بھچراں، اتراواں، حسنال، مسیتال، مندیال خانداناں نوں نال ملا کے مقابلے واسطے سب تیار ہو گئے۔

ملک خان نے وی اپنی طرفوں بہوبھج دھڑک کیتی پر ایسدی کسے نہ سنی آخر جد کدائیں وی اس دی دال نہ گلی تے اوہ سدھا گوجرانوالے سکھ سردار

مہان سنگھ کول گیا۔

مہان سنگھ حالی کسے نتیجے تے نہ پہنچیا۔ ملک خان مایوس ہو کے سیالاں کول گیا تے کجھ مدد لے کے خان بیگ دا مقابلہ کیتا پر ہار گیا ایسے کشمکش دے وچ مہان سنگھ وی مر گیا تے ایس توں پچھے اس دا پتر رنجیت سنگھ اس دا وارث بنیا جس نے بعد وچ سارا پنجاب فتح کر لیا۔ ایہہ وی رنجیت سنگھ دی خوش نصیبی آہی جے زمان شاہ والے کابل نے ایس نوں مسلمان گورنر دی بجائے پنجاب دا باجگزار صوبے دار بنا دتا۔ ایس توں رنجیت سنگھ دی قسمت نوں پر لگ گئے تے ایس ہولی ہولی سارے پنجاب سرحد تے قبضہ کر لیا (رنجیت دے دور وچ سرحد کوئی وکھرا صوبہ نہ سارا پنجاب آہا ایہہ انگریزاں آ کے وکھرا کیتا۔)

جاگیر دے دھڑے

جد دوہاں بھراواں دے اختلاف ودھ دے گئے تے انہاں اپنے آپ علاقے ونڈ لئے۔ ملک خان بیگ کول ایسے ویلے مٹھہ ٹوانہ، ہڈالی بتالہ، بولا، اوکھلی موہلا، اترا گنجیال، ہموکہ جویا، واں بھچراں، ادھی کوٹ، ہر نولی کندیاں تائیں تے وڑچھا تے پہاڑ دے نال دے شہر خان بیگ دے قبضے وچ آہن۔

ملک خان دے کول نور پور، رنگ پور، راہداری، جمالی، ڈراوی، لکو، چن، وینس، بمبول، نواں سگو، ڈھمک محمود شہید، جھرکل، جوڑا، پلواں، عینوں، شاہ

والا، مسکین، کھاٹواں، چھینا، گروٹ مہاپور، شیخو وال، وغیرہ دے علاقے آہن۔
ملک خان دے نال صرف اس دے پُتر تے نورا نون آہا۔

اس سال بارش نہ ہونے دی وجہ نال پانی دی تنگی ہوئی تے ملک خان بیگ مٹھہ ٹوانے وچ ہک ہور کھوہ کھٹوایا۔ اس دا پانی وی اللہ دے فضل نال مٹھہ نکلیا۔

☆☆☆

باب نمبر7
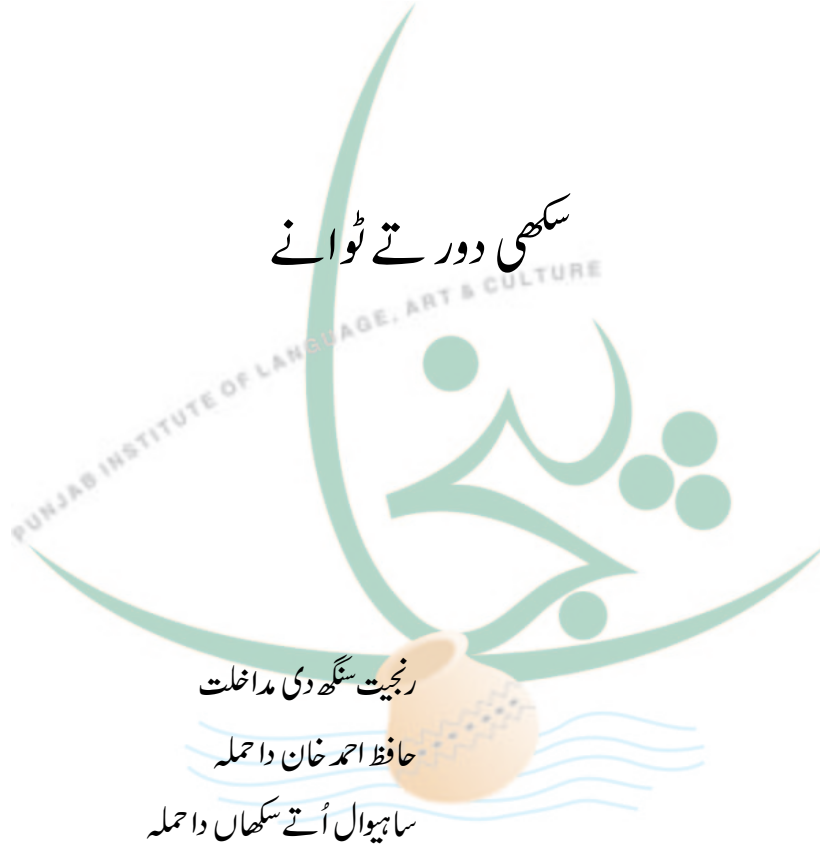
سکھی دور تے ٹوانے

رنجیت سنگھ دی مداخلت

حافظ احمد خان دا حملہ

ساہیوال اُتے سکھاں دا حملہ

باب نمبر 7

سکھی دور تے ٹوانے

1799ء وچ رنجیت سنگھ لاہور تے قابض ہو گیا تے انج پنجاب وچ مسلماناں دی رہی کھہی پنجاب دی حکومت ختم ہو گئی۔ زمان شاہ دی ناعاقبت اندیشی دے ایس فیصلے تے مسلماناں نوں پنجاب وچ سکھا شاہی دے ظلم ستم سہنے پئے۔ جہناں دا ذکر اگانہہ آوسی۔ ایتھے صرف مُڈھ ای اے جے پنجاب دے مسلمان آزادی توں محروم ہو گئے۔ مسیتاں ویران ہو گئیاں بانگاں بند کر دتیاں گئیاں۔ اس دی ساری ذمہ داری مسلماناں اُتے آوندی۔ جہناں دی نااتفاقی پاروں ہک اقلیت اُٹھ کے اکثریت اُتے حاکم ہو گئی۔ انگریزاں دی طرح سکھاں نوں وی مسلمان مسلماناں دے خلاف حمائتی مل گئے جہناں دا حال اگانہہ آوندا پیا اے۔

رنجیت سنگھ دی مداخلت

جد ملک خان ہر پاسیوں نا اُمید ہو گیا تے اوہ رنجیت سنگھ کول گیا تے

ایس نوں حملہ کرن دی دعوت دتی۔ انھاں کیہ منگدا دو اکھیں دے مصداق رنجیت فٹ تیار ہو گیا۔ ٹوانیاں ایس نوں دعوت دے کے اپنیاں پیراں اُتے آپ کہاڑی ماری۔

ملک خان دا وعدہ

ملک خان رنجیت سنگھ نوں دسیا جے اوس دے اس ویلے چار زبردست دشمن آہن۔

(1) خان بیگ رئیس مٹھہ ٹوانہ
(2) جعفر خان بلوچ رئیس خوشاب
(3) فتح خان رئیس ساہی وال
(4) چراغ خان رئیس واں بھچراں

اس دے نال ملک خان رنجیت سنگھ نال وعدہ کیتا۔ جے مہاراجہ اس نوں دندہ تے تھل دا سردار بنا دیوے تاں اوہ باقاعدہ خراج دیندا راہسی۔ اس توں وکھرا جے انہاں چواں دُشمناں وچوں رنجیت جس نوں وی پھدھ کے اس نوں دے دیوے تے اوہ ہر ہک دے بدلے ہک لکھ روپیہ بطور معاوضہ دیسی۔ لیپل گرفن دے مطابق خان بیگ نے گڑھ مہاراجہ دے رئیس سردار رجب خان سیال۔ فتح خان رئیس ساہی وال تے جعفر خان رئیس خوشاب دی مدد نال ملک خان بیگ نے ملک خان اُتے حملہ کر دتا۔ کجھ مدت تے ملک خان ماڑا چنگا مقابلہ کریندا رہیا جد جتن دی کوئی اُمید نہ رہی تے 1803ء وچ رنجیت سنگھ

نوں مدد دی درخواست کیتی۔

خان بیگ دی گرفتاری

رنجیت سنگھ وعدے دے مطابق پنڈ دادنخان دے راہ خوشاب اپڑ گیا۔ ایتھے ایس ہک چال چلی۔ جس دے وچ خان بیگ پھس گیا۔ تے قید ہوگیا۔ چال ایہہ آہی جے رنجیت دی آمد اُتے ملک خان ڈر ظاہر کر کے نس ونجے تے جد خان بیگ نوں نسن دا پتہ لگسی تے اوہ اپنے آپ رنجیت سنگھ کول حق لین واسطے آ وسی تے رنجیت سنگھ ایس نوں پھدھ کے ملک خان دے حوالے کر دیسی۔

جد رنجیت سنگھ خوشاب آیا تے ملک خان محمد نس گیا۔ خان بیگ فوراً خوشاب آیا حالانکہ فتح خان رئیس ساہیوال تے جعفر خان رئیس ساہیوال منع کیتا کہ ایہہ چال اے راجہ ایسے دا بلایا ہویا آیا اے۔ پر خان بیگ ہک نہ منی تے مہاراج کول خوشاب حاضر ہوگیا۔ مہاراجہ اس نوں چنگی طرحاں ملیا۔ خیر خیریت پچھی۔ انج کر کے ملک خان بیگ مطمئن ہوگیا۔ تے اگلے دیہاڑے مہاراجہ نے ملک نال بیلے وچ شکار کھیڈن دا پروگرام بنایا۔ ملک خوش ہو کے تیار ہو گیا۔ خان بیگ نوں مہاراجہ دے نال ہک دوجے ہاتھی اُتے سوار کیتا تے نالے ہور فوجی وی ہاتھیاں اُتے سوار ہو کے شیر دا شکار کرن بیلے وچ وڑ گئے۔ فوجیاں کمال ہوشیاری نال خان بیگ دا ہاتھی وکھرا کر کے دوجے ہاتھیاں دے وچکار رکھ کے جلدی اس نوں توپ خانہ پلٹن تے رسالہ دے وچکار لیا آ کے قید

کر دتا۔ خان بیگ دے جد دو سو باڈی گارڈاں نوں پتہ لگا تے اوہ اس نوں چھڑاون واسطے تیار ہو گئے۔ پر انہاں جعفر خان بلوچ مت دتی جے ''توپخانہ تے رسالے دے ہوندیاں مقابلہ فضول اے ناحق اپنی جاناں اُتے ظلم نہ کرو۔ کجھ دے دوا کے خان بیگ نوں چھڑا لیساں صبر کرو۔''

جد ملک خان نوں منصوبے دی کامیابی دا پتہ لگا تے اوہ فوراً اپنے پتراں احمد یار تے چراغ دے نال خوشاب اپڑ کے مہاراجہ دی خدمت وچ لکھ روپیہ نقد دے کے اپنا بھرا لے لیا۔ ملک خان نے ملک خان بیگ دے حمایتیاں نوں دسیا جے میں تاں بطور ہمدردی لکھ روپیہ دے کے اس نوں چھڈایا اے۔ اگر تسیں اس نوں لے وینا چاہندے او تے میرا روپیہ مینوں دے دئیو تے آئندہ واسطے خان بیگ اطاعت دا وعدہ کرے تے تسی لے جاؤ مینوں کوئی اعتراض نہیں۔

قصہ کوتاہ رنجیت سنگھ لکھ روپیہ لے کے پنڈ دادنخان دی راہیں واپس لاہور ٹُر گیا تے ملک خان نے ملک خان بیگ نوں نور پور وچ نظر بند کر دتا۔ ملک خان دا ارادہ ایہہ آہا جے کجھ مدت دے بعد ایہہ اطاعت قبول کر لیسی تے اوہ ایس نوں چھوڑ دیسی۔ پر اس دے حمایتیاں بغاوت کر دتی تے خونریزی تک نوبت آ گئی ملک خان بیگ دی حالت اس ویلے بقول شاعر انج آہی۔

امروز در دستے توام مرحمتے کن

فردا کہ شوم خاک چہ سود اشک ندامت

اس دا مطلب ایہہ تے جے اج تیرے قبضے وچ آں رحم کر کل مر کے

خاک ہو ویساں تے تیرا رونا کس کم داسی۔

خان بیگ داقتل

جد ملک خان ویکھیا جے بغاوت نوں ختم کرنا ایسدے وس دا نہیں تے اوہ وت مہاراجہ کول لاہور گیا۔ میدان خالی ویکھ کے نور محمد نون ملک احمد یار خان تے چراغ نوں ملک خان بیگ دے مارن لئی تیار کر لیا۔ اخر کار سوتے دی نماز پڑھدیاں ہویاں ایس نوں ماردتا تے مٹھہ ٹوانہ لے آ کے دفن کر دتا۔

ملک خان دی اصلاحی کوشش

ملک خان جد واپس آیا تے اس نوں بھرا دے قتل دی اطلاع ملی تے اس نوں کافی منّگھ لگا اپنے پتراں تے نور محمد نون نوں دُھر پھِٹ کیتی۔ جیہڑے سردار باغی ہو گئے آہن انہاں دے خلاف کجھ کرن توں پہلاں اس ایہہ ضروری سمجھیا جے اپنے یتیم بھتریاں تے انہاں دی ماں نوں راضی کر لے۔ انہاں نوں نور پورتوں مٹھہ ٹوانہ لے آیا تے ایتھے اپنے پتراں ہار رکھن لگا تے ایہہ ای گل ایس دوجے باغی سرداراں نوں دسی مستیال تے مندیال بدستور باغی رہے۔ ملک نے انہاں نوں سدھا کرنے کان ہڈالی تے حملہ کر دتا تے مبارز خان مندیال تے اس دے دو پُتراں چراغ خان تے شاہنواز خان نوں قتل کر دتا۔ مبارز خان دی بیوہ تے اپنے دو نکے پُتر لے کے سردار فتح خان رئیس ساہیوال دے کول پناہ لئی۔ بندیالاں تے اتراواں دے لڑن واسطے اپنے پُتر

احمد یار خان نوں گھلیا۔ تے اس حملہ کر کے کافی قتل و غارت توں بعد انہاں مغلوب کر لیا۔

بھتر یاں نال سلوک

ملک خان نے اپنے بھتر یاں دی جتنی وی خاطر کیتی پر انہاں دے دل وچوں اپنے والد دا قتل نہ بھُلیا تے آپ وی ہر ویلے خطرہ محسوس کریندے رہے۔ ہر ویلے ایتھونسن دے منصوبے بناندے رہے۔ ہک دیہاڑے موقع پا کے دو ہیں بچے انہاں دی ماں تے دادی نس کے اپنے نانکے شہر ہموکے اپڑ گئے تے ایتھوں دریا پار کر کے ساہیوال اپنے والد دے سجن فتح خان رئیس ساہیوال کول اپڑ گئے۔ ملک خان نوں جد پتہ لگا تے افسوس کیتا پر ہُن تیر کمان وچوں نکل گیا آہا۔

سردار فتح خان دا مشورہ

جد ہڈالی دے مظلوم تے خان بیگ دا مظلوم ٹبر فتح خان کول آیا تے اس اپنے سجناں نال ظلم دا وڈا اثر لیا تے خدایار جیہڑا خان بیگ دا پتر آہا اس نوں رنجیت سنگھ کول گھلن دا مشورہ دتا۔ خدا یار دی حفاظت واسطے اس دے نال معتبر سردار تے لشکر دا ہک دستہ وی گھلیا۔ لاہور اپڑ کے خدایار نے مہاراجہ نوں ملک خان دے خلاف ظلم دیاں وڈیاں شکائیتاں کیتیاں نال ای خوشاب دے سکھ سرداراں وی مہاراجہ نوں قتل عام دی تفصیل لکھ گھلی۔ سکھ دربار تاں چاہندا

آ ہا جے کوئی موقع ہتھ آوے تے اس علاقے تے ہتھ صاف کر لئے چنانچہ ملک دے خلاف حملہ کرن دے مشورے ہون لگ پئے۔

ملک خان دی سیاست

ملک خان نوں جد انہاں گلاں دا پتہ لگا تے اس ہر قیمت تے سردار فتح خان تے خدا یار بھتریے نال صلح کرن دا فیصلہ کر لیا۔ اس کم واسطے خدا یار دے نانا شیر خان حسنال نوں بلا کے سارے حالات اس دے اگے رکھے تے دسیا پہلے ای ٹوانہ قوم دا کافی نقصان ہو گیا اے۔ خدا یار دی مخالفت دی وجہ نال رہی کھہی کسر وی نکل ویسی۔ اس واسطے ضروری اے خدا یار نوں راضی کر یئے۔ اس ایہہ وی دسیا جے اس نوں تسلی دینے کان اوہ اپنی دھی وی خدا یار نوں دیونے نوں تیار اے۔ ایہہ گلاں کر کے تے ملک خان شیر خان نوں آکھیا جے اوہ ساہیوال ونج کے خدا یار نوں اس دے کول لے آوے۔

خدا یار دی صلح

شیر خاں حسنال نے جد ملک خان نوں مخلص پایا تے اوہ ساہیوال گیا تے ایتھے اپنی پھُپھی تے دھی نوں ساری گل دسی تے آون آلے خطرے توں وی اگاہ کیتا۔ فتح خان نے وی ایہہ صلاح دتی کہ جائزہ لینے کان خان بیگ دی ماں تے شیر خاں دی پھُپھی مٹھہ ٹوانہ ونجے جد اوہ مشورے دے مطابق مٹھہ ٹوانہ گئی تے ملک خان اس دے پیراں تے ڈھہ پیا تے زارو قطار رو رو

کے اس نوں منایا۔

والدہ خان بیگ دا سنیہا

ملک خان دی حالت ویکھ کے تے حالات توں مجبور ہو کے اس اتنا آکھیا۔

''توں ای اپنے بھرا دا قاتل ایں۔ اس بھرا نوں توں شہید کرایا جس دے سر تے توں سردار بنیا ہویا آہا۔ اوہ تیرے واسطے تیرے دشمناں نال لڑدا آہا تے انہاں دی بربادی دا حیلہ کریندا آہا۔ ہُن توں اس توں پچھے مصیبتاں بھُگت رہیا ایں۔ اس دے موت تے ساڈے نالوں بہوں تیرا اپنا نقصان ہویا۔ توں چنگا کیتا جے اپنے پیراں تے آپے کہاڑی ماری۔ خیر اسیں تیری ریاست تے حکومت دی خیر خواہی دی خاطر معاف کریندے آں۔ اگر توں ڈھڈھو خدایار تے عالم شیر نال محبت رکھدا ایں تے توں انہاں نوں اپنی فرزندی وچ لے لے۔ اوہ اس ویلے تک تیرے نیڑے نہ لگسن جدتک انہاں نوں مکمل تسلی نہ ہو ونجے۔ انہاں دی تسلی واسطے ایہہ ضروری اے جے اپنی دھی دا ڈولا پرنا کے اوتھے ساہیوال گھلدے انج انہاں دی تسلی ہو ویسی۔'' ملک خان نے گل دی حامی بھرلئی۔

حافظ احمد خان دا حملہ

نور پور نوں خالی سمجھ کے حافظ احمد خان رئیس منیکرہ نے حملہ کر دتا۔

ملک خان نوں پتہ لگا تے اُس اپنے پُتراں احمد یار خان تے خدا یار خان نوں لشکر دے کے مقابلے واسطے گھلیا۔ منکیرے آلیاں نوں ہار ہوئی تے سامان چھوڑ کے نس گئے۔ خدا یارنوں تے چراغ دے پُتر غلام حسین نوں نور پور دی ذمہ واری سونپی۔

رنجیت سنگھ دا حکم

ہک پاسے تے خدایار دی دادی اس دے رشتے دی گل بات کرن مٹھہ ٹوانے گئی ہوئی تے ملک خان راضی وی ہو گیا آہا دوجے پاسے خود خدایار ملک خان دے خلاف رنجیت سنگھ کولوں مدد لین واسطے گیا ہویا ہا۔ رنجیت سنگھ نے حاکم خوشاب سکھ سردارنوں لکھیا کہ مٹھہ ٹوانہ اُتے حملہ کر کے مٹھہ ٹوانہ ملک خان توں لے کے خدایارنوں دتا جائے۔

ملک خان نوں جد پتہ لگا تے اوہ وی لاہور اپڑیا تے مہاراجہ توں معافی منگی تے خدا یار نال چنگا سلوک کرن دا یقین دوایا۔ اہل دربارنوں وی دے دوا کے راضی کیتا تے مٹھہ ٹوانہ واپس آ گیا۔ خدا یار وی نویں صورت حال دا جائزہ لین ساہیوال آ گیا۔

اوپری جنج

ملک خان نے شیر خان تے نظیرا خان جیہڑے خدا یار دے نانا تے ماما آہن تاریخ مقرر کرن واسطے ساہیوال گھلیا۔ ساہیوال ونج کے تاریخ مقرر

ہوئی۔ تے مقررہ تاریخ تے احمد یار خان بمعہ لشکر تے ہمشیرہ دا ڈولا شیخو وال دے پتن تے شیر خان تے نظیرا خان دے سپرد کر کے واپس مٹھہ ٹوانہ اس وقت تک نہ گیا جد تائیں بیڑیاں ووہٹی سمیت دوجے کنارے شیخو وال نہ اپڑ گئیاں۔ دوجے کنارے تے خدا یار بیڑی دے انتظار وچ مع لشکر دے موجود آہا۔ جد بیڑی کنارے لگی تاں نقارے وگنے شروع ہو گئے توپاں دی سلامی ہوئی تے انج ایہہ اوپری جنج ساہیوال اپڑ گئی۔

خدا یار تے اس گل دا وڈا اثر ہویا سردار فتح خان نے ملک خان نوں ہک محبت بھریا خط وی لکھیا۔ ملک خان دی انج سارے سرداراں نال صلح ہو گئی۔ ملک خان دی ایہہ لوہندیاں دی دھی آہی۔ ایہہ پنجاں بھراواں دی بھین آہی۔ ملک خان نوں وی مشورے دیندی آہی۔ کجھ چر پچھے خدایار وی مٹھہ ٹوانہ آ گیا کیوں جے سکھاں نے ساہیوال حاصل کرن کان تدبیراں شروع کر دتیاں آہن۔ خدایار اپنی بھین دا نکاح فتح خان نال کر دتا تے اس دا بھرا عالم شیر ساہیوال ای رہیا۔

شاہ شجاع والئے کابل دی مٹھہ ٹوانہ آمد

1809ء وچ شاہ شجاع مٹھہ ٹوانہ آیا۔ کیوں جے اس دے بھرا محمود نے تخت اُتے قبضہ کر کے اس نوں بھجا دتا۔ شجاع دی ملک خان نے وڈی داری کیتی ایتھے ایہہ پندرھاں دیہاڑے رکھ کے وڈی عزت نال اس نوں لاہور اپڑایا۔

رنجیت سنگھ دا شجاع نال سلوک

رنجیت سنگھ تے پہلاں تاں شجاع دی وڈی داری کیتی پر ہولی ہولی ہتھ چھک لیا تے اس تے الزامات لا کے اسد سارا مال اسباب لُٹ لیا۔ ہک ایہہ وی روایت اے جے شجاع دی پگڑی وچ کوہ نور ہیرا آ ہا رنجیت سنگھ نے اس نوں لین واسطے پگڑیاں وٹا کے بھائی بناوَن دا ڈرامہ کھیڈیا۔ آخر تنگ آ کے شجاع نس کے انگریزاں کول لدھیانے ٹُر گیا۔ حالانکہ رنجیت سنگھ دی حکومت پٹھاناں دی ای دتی ہوئی آ ہی۔ ایہہ ای سوچ کے شجاع اس کول آیا پر رنجیت سنگھ نے طوطا چشمی توں کم لے کے سبھ کجھ لُٹ لیا۔ شاہپور دے نیڑے چک شہزادیاں آلا شاہ شجاع دی اولاد نوں انگریزاں دتا تے اوہ ہُن تائیں ایتھے رہندے پئے اہن۔ فارسی بولدے ہن۔

رنجیت سنگھ دا نور پور تے حملہ

رنجیت سنگھ بھیرہ خوشاب اُتے قبضہ کرن توں بعد تھل تے وی قبضہ کرن دی منصوبہ بندی کر بیٹھا آ ہا تے صرف موقع دے انتظار وچ شجاع دے مٹھہ ٹوانہ ٹھہرن نال اس نوں موقع مل گیا۔ اس ملک خان دا پیغام گھلیا کہ جیہڑے مُشکی گھوڑا تے تلوار شجاع دے گیا اے اوہ مینوں دے چا۔ ملک خان نے جد ایہہ دوہیں شیّاں گھل دتیاں تے اس آکھیا کہ اصلی نہیں بلکہ نقلی نیں۔ اس گل دا بہانہ بنا کے اس نے 1807ء وچ مصر دیوان چندنوں فوج دے کے نور پور تے حملہ کرن دا حکم دتا پر ٹوانیاں سکھ فوج دا مونہہ بھنوا دتا۔ رنجیت نے

ایہہ گل سُن کے اپنے بہترین جرنیل ہری سنگھ نلوہ نوں ٹوانیاں اُتے حملہ کرن واسطے گھلیا۔

ہری سنگھ نلوہ دا حملہ

رنجیت سنگھ نے ٹوانیاں دے علاقے نوں مکمل فتح کر کے انہاں دی طاقت ختم کرنے واسطے ہری سنگھ نوں ہک زبردست فوج دے کے گھلیا۔ ہری سنگھ نے پہلاں ہڈالی فتح کر لیا تے استوں بعد مٹھ ٹوانہ تے حملہ کیتا۔ توپاں دی سخت گولہ باری نال کچے قلعے دے پرخچے اُڈ گئے۔ وڈے ٹوانا سردار مارے گئے تے باقی جنڈانوالہ آلے پاسے نس گئے۔ جتھے حافظ احمد خان نے دشمن ہون دے باوجود خاطر مدارت کیتی۔ سکھ لشکر نے انہاں دوہاں شہراں نوں جی بھر کے لُٹیا۔ لوک نس گئے زراعت ختم ہو گئی۔ تے سکھاں نوں ہوش آئی۔ انہاں لوکاں نوں واپس آون دا آکھیا پر انہاں آکھیا جے سن سکھاں تے اعتبار نہیں ٹوانے آسن تے اسی آوساں۔ اخیر سکھاں نے ٹوانیاں نوں واپس بلایا پر انہاں نوں مٹھ ٹوانے دی حکومت نہ دتی۔

نویں ٹوانہ ریاست جھاوریاں

ٹوانیاں واپس آ کے سکھ فوج نوں مار بھجایا۔ سکھ فوج وت آئی تے ٹوانے بھج گئے پر رنجیت سنگھ سمجھ گیا جد تائیں ٹوانیاں نوں کجھ دے کے نہ منایا۔ ایہہ چُپ کر کے بہن آلے نیں۔ ایہہ سوچ کے اس 1864ء وچ دہ ہزار دی

نویں جاگیر جھاوریاں ملک خان دے سپرد کیتی۔ اس وچ چاچڑ سید رحمٰن حلقہ بھیرہ دا علاقہ شامل آہا۔ اس نال سو اُٹھاں دا بھار جتنا لون وی ملک خان نوں دینا منظور کیتا۔ آخر 1865ء وچ چاچڑیں وفات پائی تے مٹھہ ٹوانہ دفن ہویا۔

ملک احمد یار خان

ملک خان دی وفات تے ملک احمد یار وارث بنیا۔ پر ہُن اوہ اپنی مٹھہ ٹوانہ آلی جاگیر ناہی بلکہ جھاوریاں آلی جاگیر آہی۔ کیونکہ انہاں دی جاگیر نلوے نوں مل گئی آہی۔ احمد یار دا بھرا خدا یار تے اس دا بھتر یا قادر بخش لاہور دربار نال وابستہ ہو گئے آہن۔ خدا یار رنجیت سنگھ دے خصوصی اصطبل دا نگراں آہا۔ ہزار روپیہ سالانہ تنخواہ بنی۔

ملک قادر بخش پنجاہ سواراں دا افسر بنیا۔ ملتان دے حملے وچ انہاں ناموری حاصل کیتی۔ دھیان سنگھ وزیر اعظم رنجیت سنگھ تے گلاب سنگھ حاکم کشمیر نال وی دوستی بنا لئی۔ اُمید آہی جے پرانی ریاست مل ویسی پر احمد یار بونگا بلوچاں نزد ساہیوال فوت ہو گیا۔ مٹھہ ٹوانہ دفن ہویا تے جاگیر دا معاملہ وت کھٹائی وچ پے گیا۔

ہری سنگھ نلوے مٹھہ ٹوانہ وچ جونت سنگھ مئوکل نوں اپنا کاردار بنا کے رکھیا تے نور پور وچ اسے جونت سنگھ دے ماتحت فوج رکھی گئی۔ تے مٹھہ ٹوانہ وچ مضبوط قلعہ بنوایا۔ ہری سنگھ نلوہ ایہہ نویں انتظام کر کے مہاراجہ نوں تھل دے حالات دسے تے مہاراجہ مطمئن ہو گیا۔

نواب منکیرہ دی گڑ بڑ

جد ہری سنگھ نلوے سارے ٹوانے علاقے اُتے قبضہ کر لیا تے ٹوانے نس کے جنڈاں آلے ٹُر گئے پہلاں تاں نواب منکیرہ آوَ بھگت کیتی پر پچھے لوکاں دے بھڑکاون اُتے حملہ کر کے ٹوانیاں نوں میانوالی آلے پاسے نسا دتا کجھ دریا دے ٹاپو وچ لک کے رہن لگ پئے۔ٹوانے اپنے آپ نوں ٹوانہ وی نہیں دسدے سن۔آخر خدا یار خان دی محنت نال۔واپس آون دی اجازت ملی مٹھہ ٹوانہ دی بجائے جھاوریاں ای جاگیر ملی۔

حیات خان لونی دا حملہ

1818 وچ حیات لونی عیسیٰ خیل تے میانوالی دے لوکاں دا لشکر تیار کر کے بظاہر رنجیت سنگھ دے خلاف جہاد دا اعلان کیتا تے جد مٹھہ ٹوانے کول آئے تے اس نوں لُٹن واسطے حملہ کر دتا خدا یار خان ڈٹ کے مقابلہ کیتا سردار جونت سنگھ نے وی سو سواراں نال مدد کیتی 10 ہزار دا لشکر شکست کھا گیا تے حیات خان دی کوئی اُگھ مہر نہ رہی۔سردار جونت سنگھ نے ٹوانیاں دی بہادری دی رپورٹ دربار رنجیت سنگھ گھلی۔خدا یار نوں مہاراجہ نے خلعت عطا کیتی۔ واپس آ کے سکھیرے آلا کھوہ کھٹوایا

ریاست منیکرہ دا خاتمہ

رنجیت سنگھ نوں ٹوانیاں تے افغاناں دی دشمنی دا پتہ آہا۔کیوں جے

انہاں نوں پناہ دے کے وساہ کے ماریا تے اوہ جنگلاں تے بیلیاں وچ رُلدے رہے۔ 1821ء وچ مہاراجہ بذات خود ٹوانیاں نوں نال ملا کے حملہ آور ہویا تے منکیرہ دا آخر کدوں تائیں بچن دی کوئی صورت نظر نہ آئی تے ہار من لئی مہاراجہ نے جان دی امان دے کے ڈیرہ اسمٰعیل وچ کجھ زمین دے کے منکیرہ توں کڈھ دتا۔ جیویں ٹوانیاں نوں مٹھہ ٹوانہ وچوں کڈھ کے دریاؤں پار جھاوریاں گھل دتا۔ منیکرہ دا علاقہ فتح سنگھ مان دے سپرد کیتا۔ مہاراجہ ٹوانیاں دی دلیری تے مدد نال وڈا خوش ہویا تے ہک ٹوانہ رسالہ ترتیب دینے دا حکم دتا جیہڑا بنایا گیا تے اس اُتے فتح خان موتیاں آلا افسر مقرر ہویا۔ خدا یار جلدی مر گیا تے مٹھہ ٹوانہ دفن ہویا۔

ساہیوال تے سکھاں دا حملہ

رنجیت سنگھ نوں کوئی وی مسلمان ریاست ناہی بھاندی اس واسطے اس رئیس ساہیوال فتح خان دا علاقہ کھسن واسطے فروکے دے سکھاں نوں اگے کیتا تے زمین دا جھگڑا بنا لیا۔ حالانکہ سکھ مہاراجہ دی شہہ اُتے آپ ای ساہیوال دے علاقے اُتے زیادتیاں کریندے آہن۔ آخر نوبت لڑائی تک آئی تے دوہاں پاسے کافی جانی نقصان ہویا۔ جد اس لڑائی دی خبر رنجیت سنگھ نوں اپڑی تے اس سکھاں دی مدد دے بہانے ساہیوال تے حملہ کر کے ساہیوال تے قبضہ کر لیا تے سردار فتح خان نس کے بہاولپور چلا گیا تے نال عالم شیر جیہڑا خدا یار دا نکا بھرا آہا اس نوں وی لے گیا پر اوہ اُتھے ای فوت ہو گیا۔

کافی چر بعد لنگر خان جیہڑا فتح خان دا پُتر آیا ریاست دی کوشش کیتی تے اپنے بلوچ قبیلے نال واپس ساہیوال آ گیا رنجیت سنگھ نے ساہیوال تاں نہ دتا۔ کجھ دل رکھن کان گزارے واسطے کدائیں ہورے دمی دتی۔ بعد وچ ایسے لنگر خان نے احمد یار خان دے پُتر صاحب خان نال مل کے انگریزاں پاروں سکھاں دے کتبے چائے تے اپنا ویر ڈٹ کے لیا۔ چنیوٹ تے جھنگ دیاں لڑائیاں مشہور نیں۔

☆☆☆

باب نمبر8

انگریز دا ویلا تے ٹوانے

ملک فتح خان موتیانوالہ

رنجیت سنگھ دی وفات

جہان آباد دے ٹوانے

باب نمبر 8
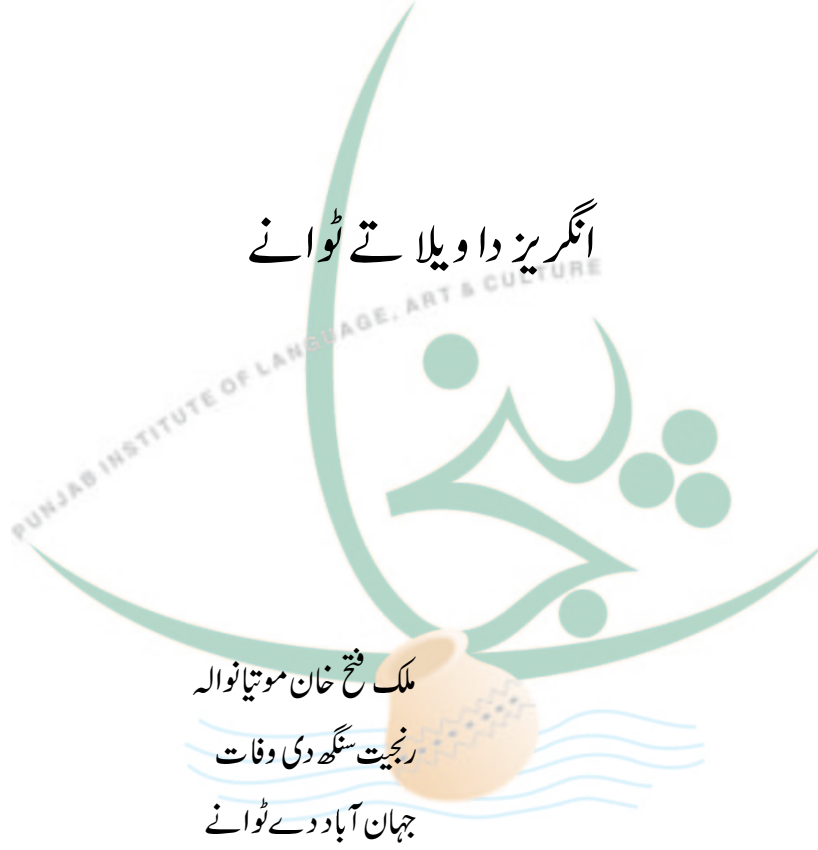
انگریز دا ویلا تے ٹوانے

ملک فتح خان موتیاں آلا

سکھاں نے ٹوانیاں دی اوہ سرداری ختم کر دتی جیہڑی ایہناں نوں راجپوتانے توں نکل کے پنجاب وچ اپڑدیاں ای لبھ گئی آہی۔ ٹوانے اس دی حفاظت کان ہمیشہ سرگرم رہے۔ ایہناں دی ہمت تے سرداری وچ کوئی فرق نہ آیا۔ لیکن ایس دے باوجود سکھاں دے زمانے وچ ایہناں دی عظمت ختم ہو گئی تے اوہ کوڈی کوڈی دے محتاج ہو گئے تے گھروں بے گھر ہو گئے۔ ایہناں حالاں وچ ایہناں دے وچوں ہک بندہ اُٹھیا تے اگے ودھیا اس اپنے خاندان نوں رنگ لا چھوڑے تے اگے نالوں ودھ کے اس خاندان نوں شہرت ملی۔ ایہہ جنا ملک فتح خان خدا یار دا پُتر تے ملک خان دا پوترا آہا۔ اس دے ون پونے کمالات دیاں شہادتاں وقت دے سکھ حاکماں تے ایہناں توں پچھے انگریز حاکماں دیاں تحریراں آہن۔ ایہہ وی آکھیا جا سکدا اے جے اس شخص نوں سازگار ماحول مل ویندا تے اوہ ہک مستقل ریاست دی بنیاد رکھ دیندا۔ اس دی

پوری حیاتی سکھ دربار وچ گزری جیہڑی قسم قسم دیاں سازشاں دا گڑھ آہا ملک تے اس ماحول وچ وی اپنی ہستی بحال رکھی۔ اس ملک فتح خان دی بدولت ٹوانیاں دا ستارہ نویں سرے توں بلندی اُتے اپڑیا تے انگریزی دور وچ اس چمک وچ ہور وادھا ہویا۔ اس زمانے وچ پورے خاندان نے وڈے وڈے کارنامے انجام دتے۔ پر انہاں ساریاں دا مان ملک فتح خان آہا باقی سارے ایسے دے سورے وچ کھاندے آہن۔

والد دی وفات

1837ء وچ ملک خدا یارا دھی کوٹ فوت ہو گیا۔ ملک فتح دی خاندانی جاگیر تے اس ویلے ہری سنگھ دا قبضہ آہا اس واسطے ملک فتح خان ہری سنگھ نلوہ نال تعلق بنایا۔ ادھی کوٹ دا جیہڑا علاقہ ایہناں نوں ملیا اوہ ہری سنگھ دا دتا ہویا آہا۔ لاہور دربار نال اس دا کوئی واسطہ نہ۔ اپنی جاگیر دا پٹا اس 1838ء وچ ہری سنگھ توں لے لیا کیوں جے ہری سنگھ اس دی خدمات تے انتظام توں خوش آہا۔

مٹھہ ٹوانہ جاگیر دی بحالی

1838ء چ ہری سنگھ نے جیہڑا رنجیت سنگھ دا ہک منیا ہویا جرنیل آہ۔ والئی افغانستان شاہ شجاع نوں پشاور دا قبضہ چھوڑنے واسطے لکھیا۔ نالے ایہہ وی لکھیا نہیں تے مہاراجہ کابل تے چڑھائی کر دیسی۔ شاہ شجاع نوں

رنجیت سنگھ دی احسان فراموشی تے اوہ سلوک یاد آہا جیہڑا اس شاہ نال بطور پناہ گزیں دے کیتا تے اس نوں نس کے انگریزاں کول لدھیانہ وینا پیا۔ شاہ شجاع نے جواب اچ ہک رباعی فارسی زبان وچ لکھ کے گھلی۔ جس دا مطلب ایہہ اے مغرور سکھا تیرا دماغ خراب ہو گیا تے جے میں ہُن ایہہ تیری سر پھری کھوپڑی جس دے وچ دماغ اے نہ بھناں تے میں پائندہ خان دا پُتر ای نہیں۔

اِلا اے ہری سنگھ امرت سری
ذخیرہ سری در خیال سری
اگر سر بسر نشکنم استخوان
مرا پُور پائندہ خانم مخواں

شاہ شجاع دے پُتر ہری سنگھ اُتے حملہ کر کے اس کھوپڑی بھن کے اپنے پیو دی گل سچ کر وکھائی۔ اس توں پچھے رنجیت سنگھ نے ملک فتح خان نوں اس فوج دا سالار بنا کے ہری سنگھ دی شکست دا بدلہ لیا۔ جاگیر چونکہ فوجی خدمات واسطے ملدی آہی اس واسطے فتح خان نوں واپس مل گئی۔

جد ہری سنگھ ماریا گیا تے رنجیت سنگھ نے اوہ جاگیر مٹھہ ٹوانہ جیہڑی ہری سنگھ دے کول آہی تے فتح خان دی اوہ پیو دادے دی جاگیر مل گئی۔ دربار وچ قادر بخش اس دا پُتر شیر محمد تے ملک فتح خان دا پُتر فتح شیر موجود رہے۔ باقی رشتہ داراں نوں مختلف علاقیاں وچ سردار بنا کے گھل دتا۔ وڑچھے آلی لون دی کان وی مل گئی۔

نونہال سنگھ دا مٹھہ ٹوانے دا دورہ

نونہال سنگھ بنوں چوں مالیہ وصول کرن ویندیاں ہویاں مٹھہ ٹوانے آیا۔ ملک فتح خان نے حسب توفیق خاطر کیتی تے نذرانہ وی پیش کیتا پر فتح سنگھ مان دی شرارت پاروں نونہال سنگھ تے ڈھائی ہزار دا ہور مطالبہ کیتا ملک بہترا اکال دا تے پیداوار دے گھٹ ہوون دا آکھیا پر اوہ لے کے ای ٹلیا۔ ملک فتح خان نے نونہال سنگھ دے اسے روّیے دی رپورٹ رنجیت سنگھ نوں گھلی تے رنجیت واڈا ناراض ہویا نونہال دی ماں نوں کھریاں سُنا کے ڈھائی ہزار وصول کر کے آکھیا جیہڑا میرے سرداراں دی بے عزتی کریسی اس دے نال استوں ودھ کے ہوسی۔

ملک فتح خان گورنر ٹانک

ٹانک دے دو بھرا سردار آہن اللہ داد تے صاحب داد۔ نونہال سنگھ نے حملہ کر کے ریاست ٹانک اُتے قبضہ کر لیا اللہ داد نے ٹانک تے متواتر ست حملے کیتے تے بہتیرے سکھ قتل ہوئے اُتے ایہہ سارا علاقہ بدنظمی دا شکار ہو گیا۔ رنجیت سنگھ نے فتح خان نوں گورنر بنا کے ٹانک گھل دتا۔ تا کہ حالات اُتے قابو پایا جا سکے۔ ملک نے ونج کے حالات سدھار دتے۔

رنجیت سنگھ دی موت

رنجیت سنگھ نوں 1834 وچ فالج دا حملہ ہویا تے آخر اوہ 1838ء

وچ مر گیا۔

انقلاب

رنجیت سنگھ دے مرن توں پچھے حکومت صرف ناں دی رہ گئی۔ روز نویاں سازشاں تے فساد ہوون لگ پئے۔ اجیت سنگھ سندھاں آلے خاندان دا وزیراعظم دا سخت مخالف آہا اس نے شیر سنگھ تے دھیان سنگھ وچکار غلط فہمیاں پیدا کر کے ہک دوجے دا دشمن بنا دتا۔صرف ایہہ نہیں بلکہ شیر سنگھ تے اس دے پُتر پرتاب سنگھ نوں شاہ بلاول وچ قتل کر کے دھیان سنگھ نوں ویکھیا جو اوہ قلعے وچ وڑ رہیا اے۔ اُتے اس دے نال فتح خان وی اے۔ فتح خان نوں باہر روک کے دھیان سنگھ نوں اندر بلا کے قتل کر دتا۔ بعد وچ اجیت سنگھ نے بچن واسطے سارا بھار ملک فتح خان تے سُٹ دتا۔ دھیان سنگھ دا پُتر ہیرا سنگھ وی اس سازش دا شکار ہو گیا تے ملک نوں مجرم سمجھ کے اس دے وارنٹ گرفتاری جاری کر دتے۔ ملک لاہور وچوں نس کے لُکدا چھپدا مٹھہ ٹوانے اپڑیا پر ایتھے وی خبر اپڑ گئی آہی تے نس کے دریاؤں پار وزیرستان سوان خان وزیری کول پناہ لئی۔ سکھاں سوان خان نوں ملک واپس کرن دا لالچ وی دتا پر اس ملک دی پوری حفاظت کیتی۔

مٹھہ ٹوانہ تے حملے

ہیرا سنگھ نے ملک فتح خان نوں گرفتار کرن واسطے لشکر گھلیا۔ ملک فتح

خان نے وی اپنے سنگی ساتھی بلا کے لشکر تیار کر لیا۔ سکھاں دے اس علاقے وچ جتنے جتھے آہے انہاں نوں بجھا دتا گیا۔ ملک فتح خان نے آخر مٹھہ ٹوانہ تے وی حملہ کیتا تے ایتھوں دا سکھ حاکم جس دا ناں وی حاکم رائے آہا نس گیا۔ لنگر خان دے پُتر مبارک خان نوں دستہ دے کے قلعے وچ چھوڑ گیا۔

ہری سنگھ ناظم خوشاب پنوں سنگھ ناظم پنڈ دادن خان تے لنگر خان رئیس ساہیوال نے مل کے ہڈالی اُتے حملہ کر دتا۔ ایہناں کول توپاں وی آہن پر ملک فتح خان نے ایہناں نوں شکست دے کے ڈھولو (موجودہ جوہر آباد) تک پیچھا کر کے نسا دتا۔

جد ایہہ پے درپے ہاراں دے خبر ہیرا سنگھ نوں اپڑی تے اس ہک ہور لشکر منگل سنگھ سراں والیہ تے مول راج ناظم ملتان دے ماتحت مٹھہ ٹوانہ تے حملہ کرن واسطے گھلیا۔ ایہہ لشکر خوشاب تے گروٹ دے وچکار موضع جوئیہ وچ دریا دے کنارے خیمہ زن ہویا۔ ملک فتح خان نوں پیغام گھلیا جے اطاعت قبول کر لے تے جاگیر نہ لئی ویسی۔ ملک جان دا آہا جے ایہہ ساریاں گلاں محض دھوکھا نیں ہتھیار رکھن دی صورت وچ۔ ہیرا سنگھ نے پنڈت جلا توں خیر دی کوئی اُمید نہیں۔ لہٰذا ملک نے لڑن دا فیصلہ کر کے مٹھہ ٹوانہ دے چاروں پاسے مورچے بنا کے فوجاں بہا چھوڑیاں۔

سکھ فوج نے جد حملہ کیتا تے قلعے وچ مقیم سکھ فوج نے وی گولہ باری شروع کر دتی جس دی وجہ نال ملک فتح خان چُپ کر کے راہداری ہرنولی میانوالی دے راہ سندھ پار کر گیا۔

خاتون دی بہادری

عالم خاتوں کلیرے خاندان دی ہک عورت ہائی جس دے بھائی نوں سکھاں زخمی کر دتا آہا۔ سخت غصے وچ آ کے سکھاں نوں تلوار نال مارنا شروع کر دتا۔ پنج سکھ اس مارے تے آکھیا بندوق نہ مارنا جے ہمت اے تے تلوار نال مقابلہ کرلئو۔ پر اس بہادر خاتون نوں گولی مار دتی گئی۔ اس توں بعد ملک فتح خان دے گھراں نوں لُٹ کے اگ لا دتی گئی۔

ڈیرہ اسمٰعیل خان دی گورنری

ہیرا سنگھ تے پنڈت جلا جیہڑے ملک دے دشمن آہن اپنی اس فوج دے ہتھوں مارے گئے۔ اس توں بعد رانی جنداں دا بھرا جواہر سنگھ وزیر اعظم بنیا اوہ ملک فتح خان دا یار آہا۔ ملک فوراً لاہور آیا جواہر سنگھ وی ہیرا سنگھ دا مخالف آہا اس واسطے اس ملک دی حوصلہ افزائی کیتی تحفے تحائف دے کے ایہناں علاقیاں دا حاکم بنا دتا۔

مٹھہ ٹوانا، راولپنڈی تے جہلم دے کجھ حصے۔ ڈیرہ اسمٰعیل خان تے بنوں۔ اس علاقے دی سالانہ آمدن سولھاں لکھ روپیہ آہی۔ ایہہ بہوں وڈا اعزاز آہا جیہڑا ملک نوں ملیا تے اس دا مطلب ایہہ وی ہویا جے ملک فتح خان جواہر سنگھ دی حکومت دا ہُن چوتھا پاوا آہا۔

ملک نوں ہاتھی وی دتا گیا جس اُتے نقرئی ہودا آہا تے دریا سندھ دے پار میانوالی خوشاب نور پور سہتی عیسیٰ خیل لکی مروت دا علاقہ وی دتا گیا۔

مطلب ایہہ ہویا جے پنڈی توں لے کے ڈیرہ اسمٰعیل خان تک دا پورا علاقہ ملک نوں سونپ دتا گیا۔ اس علاقے دیاں سرداراں نوں حُکم دتا گیا کہ اوہ ملک فتح خان دے حکم اُتے عمل کرن ملک فتح خان نے آپ تے ڈیرہ اسمٰعیل خان وچ ڈیرے لائے تے باقی علاقیاں وچ اپنے ناظم مقرر کر کے گھل دتے۔

(1) ملک قادر بخش، خوشاب کٹھا، ڈھاک، نور پور، احمد آباد، مانگوال

(2) ملک صاحب خان ٹوانہ، لکی

(3) ملک بخش خان ٹوانہ عیسیٰ خیل

(4) ملک غلام محمد خان ٹوانہ، خوشاب شاہپور

(5) ملک شیر محمد خان ٹوانہ، میانوالی

پشورا سنگھ دا قتل

کھڑک سنگھ، شیر سنگھ، دلیپ سنگھ، توں وکھرے رنجیت سنگھ دے دو ہور وی پُتر اہن۔ کشمیرا سنگھ تے پشورا سنگھ۔ کشمیرا سنگھ مر گیا تے پشورا سنگھ سیالکوٹ دی جاگیر وچ بہہ گیا۔ جد ملکی حالات بہوں خراب ہو گئے تے اس وی ہتھ پیر مارن دا سوچیا پشورا سنگھ نے اٹک دے قلعے اُتے قبضہ کر لیا۔ اس خطرے نوں ویکھدیاں ہویاں۔ جواہر سنگھ نے فتح خان تے چتر سنگھ اٹاری آلے نوں پشورا سنگھ دے ختم کرن دا کم سونپیا۔ کیوں جے ایہہ دوویں اس دے وڈے اعتبار آلے آہن۔ چتر سنگھ دی دھی دلیپ سنگھ نال منگی ہوئی آہی۔ آخر کار انہاں دوہاں اٹک اُتے حملہ کر دتا تے پشورا سنگھ جان دی امان دی شرط تے قلعہ حوالے

کرنے اُتے راضی ہو گیا۔ اس نوں جد لے کے حسن ابدال اپڑے تے جواہر سنگھ دا حکم آیا کہ واپس ونج کے اس نوں قتل کر دیو۔ ایہہ واپس اٹک آئے تے رات نوں پشورا سنگھ دا گاٹا گُھٹ کے مار دتا تے اس دی لاش دریا سندھ وچ وگا دتی گئی۔ اس گل دا جد سکھاں نوں پتہ لگا تے اوہ جواہر سنگھ تے فتح خان دے خلاف ہو گئے۔ چیتر سنگھ نے نس کے جلا وطنی وچ وفات پائی۔ جواہر سنگھ ماریا گیا تے ملک فتح خان نوں معزول کر کے دولت رائے نوں ڈیرہ دا گورنر بنا دتا گیا۔

فتح خان دا سکھاں نوں چھوڑ کے انگریزاں نال تعلق

جد ملک نوں سکھاں معزول کر دتا تے ملک اندازہ لا لیا کہ سکھاں دی حکومت جھٹ پل دی مہمان اے اس واسطے اس انگریزاں دی طرف رجوع کیتا۔ اس وچ تعجب دی کوئی گل نہیں دھیان سنگھ اس دا بیلی قتل ہو گیا ہویا آہا اس واسطے ملک فتح خان سوچیا جے نوکری ای کرنی اے تے کسے چنگی تھائیں کرنی چاہیدی اے۔

جواہر سنگھ ستمبر 1845ء وچ ماریا گیا۔ نومبر وچ انگریزاں تے سکھاں دی جنگ ہوئی تے فروری 1846ء وچ ختم ہوئی۔ 8 مارچ نوں سکھاں صلح نامہ اُتے دستخط کیتے۔ 20 فروری تائیں انگریز لاہور اُتے قبضہ کر چکے سن۔ انگریزاں تے سکھاں دی پہلی جنگ ہو چکی آہی۔ ترے واری شکست کھادی۔

صلح دیاں شرطاں

سکھ ڈیڑھ کروڑ تاوان دیسن چونکہ سکھاں کول روپیہ دینے واسطے کوئی

نہ۔ اس واسطے انگریزاں بیاس تے دریائے سندھ دے پورے پہاڑی علاقے اُتے قبضہ کر لیا جس وچ کشمیر تے ہزارہ دا سارا علاقہ وی آ ہا۔ اس طرح کشمیر دی ریاست دی بنیاد وی بنی جیہڑا انگریزاں ہک کروڑ دے بدلے گلاب سنگھ دے ہتھ ویچ دتا۔ رانی جنداں نائب بنی تے لال سنگھ وزیر اعظم بنیا رہیا۔ اٹھ بندیاں دی ہک کونسل بنا دتی گئی۔ جیہڑی پورے نظام دی ذمہ دار آہی۔ سر ہنری لارنس نوں ریذیڈنٹ بنا کے لاہور رکھیا گیا اس دے نال دو ہزار فوجی وی رکھنے منظور ہوئے تے انہاں دا خرچ 20 لکھ سالانہ مقرر ہویا۔ اس طرح ہی سکھاں دی حکومت صرف ناں دی حکومت رہ گئی آہی۔ اصل وچ انگریز حکومت اُتے چھا گئے آہن۔

مسئلہ کشمیر تے فتح خان ٹوانہ

انگریزاں کشمیر دا سودا گلاب سنگھ دے ہتھ کر تاں دتا پر اوتھوں دا گورنر نواب امام الدین چارج دینے توں انکاری ہو کے مقابلے واسطے تیار ہو گیا۔ انگریزاں اس نوں فوج گھل کے ڈراون دی کوشش وی کیتی پر کوئی اثر نہ ہویا تے پہاڑی علاقے وچ اس زمانے وچ لڑنا کوئی خالہ جی دا گھر نہ۔

انگریزاں اپنی سیاست لڑائی تے فتح خان ٹوانے نوں اگانہہ کیتا۔ کیوں جے اوہ انہاں کماں دا ماہر آہا تے امام الدین نال وی ول گل بات آہی۔ گلاں گلاں وچ امام دین نے دسیا جے اس نے ایہہ انکار لال سنگھ وزیر دی خفیہ ہدایت دی وجہ نال کیتا اے۔ اس ساری خط و کتابت ملک فتح خان

دے حوالے کر دتی۔ وزیراعظم دی اس غداری دا بھید کُھل وین اُتے سکھ دربار ملک فتح خان دے خلاف ہو گیا۔

ملک فتح خان نوں قید سخت

سکھ دربار نے سازش کر کے فتح خان دے ذمے چار لکھ روپے دی بقایا رقم کڈھ ماری تے ہنری لارنس دی منظوری نال ملک نوں قید کر کے بیڑیاں لا دتیاں گیاں تے گوبند گڑھ وچ رکھیا گیا۔ ایتھے ملک سال توں اُتے قید رہیا۔ جد ملتان اُتے انگریزاں حملہ کیتا تے ملک دی ضرورت محسوس ہوئی تاں اس دی رہائی دی صورت پیدا ہوئی۔ ایہہ موسم بہار 1948ء وچ رہا ہویا۔ تے ایہہ رہائی ہربرٹ ایڈورڈز دی ریذیڈینٹ لاہور نوں سفارش تے ہوئی۔

رہائی تے بنوں دی گورنری

جد انگریز نوں ملک دی لوڑ پئی تے اپنا الو سدھا کر کے وت اکھاں پھیر لیاں تے ملک فتح خان سکھاں دی قید وچ رہن دتا حالانکہ انگریز چاہندے تے اس نوں بری کراوناں کوئی اوکھا نہ۔ کشمیر دا امام الدین توں گلاب سنگھ چارج لے دیونا۔ انگریزاں دا ہک کروڑ نقد دا فائدہ آہا۔ پر کسے پرواہ نہ کیتی۔ جد مول راج دی بغاوت کسے طرح ختم ہوون وچ نہ آئی تے فتح خان نوں رہا کر کے بنوں دا گورنر بنا کے گھل دتا۔ اس وچ وی ایہہ سیاست کھیڈی گئی جے

ہربرٹ ایڈورڈز لیفٹینیٹ ٹیلر نوں بنوں چوں فارغ کر کے سکھاں توں بچاؤناں چاہندا آہ تے اس دی تھائیں ملک فتح خان تے رہائی دا احسان چاڑھ کے پھساؤناں چاہندا آہ۔ اوہ آپ وی لکھدا اے کہ ''میں ملک نوں صاف دس دتا آہا جے میں ٹیلر نوں بچاؤنا چاہندا واں کیوں جے سکھاں ضرور بغاوت کر دینی اے تے اوہ بغاوت دی صورت وچ ماریا ویسی۔ قربانی دا بکرا بنے تے فتح خان بنے ٹیلر کیوں بنے۔ حالانکہ ملک دا اپنا دل ملتان جان اُتے آہ پر انگریز نہ منے۔

ملک فتح خان دا قتل

آخر اوہ ای ہویا سکھاں بغاوت کر دتی۔ ملک قلعہ دلیپ گڑھ وچ محصور ہو گیا۔ سکھاں نے پانی تے ایس دے سارے راہ بند کر دتے۔ آخر ملک فتح خان نے قلعے دا دروازہ کھول کے مردانہ وار نکل کے سکھاں نوں دسیا کہ میں ملک فتح خان آں بندوق دی بجائے تلوار نال مقابلے واسطے للکاریا اس دے جواب وچ سینکڑے گولیاں چلیاں تے ملک نوں ختم کر دیاں نکل گئیاں۔ ملک فتح خان دا پُتر فتح شیر انگریزاں کول ای رہیا۔

ملک فتح خان دی سیرت تے کردار

ملک فتح خان ٹوانہ خاندان دا آخری سردار آہا جس پورے خاندان نوں ہک مُٹھ بنا کے رکھیا۔ خوشی غمی وچ سارے ٹوانے شریک ہوندے۔ میر

عالی توں لے کے فتح خان تک مٹھہ ٹوانہ دی مرکزی حیثیت قائم رہی۔ عروج و زوال دے زمانیاں وچ وی ٹوانے پھر پھرا کے مٹھہ ٹوانے ای آ ویندے آ ہن ملک فتح خان توں پچھے ایہہ حالت قائم نہ رہ سکی۔ انگریزاں توں پہلاں سکھاں دے زمانے وچ وی وڈیاں وڈیاں تبدیلیاں ہوئیاں ٹوانے اپنی جاہ تے جے رہے فتح خان نے ای انگریزاں دے عروج تے سکھاں دے زوال دا اندازہ لا کے سکھاں نوں چھوڑ کے انگریزاں آلے پاسے دوستی دا ہتھ ودھایا۔

فتح خان دا سکھاں دے زوال وچ وی وڈا ہتھ اے۔ پشورا سنگھ دا قتل ایسے سلسلے دی ہک کڑی اے۔ مسئلہ کشمیروی ایسے زمانے توں چلیا آ رہیا اے۔ ہک روایت دے مطابق نونہال سنگھ دا قتل وی ملک فتح خان دے ذمے لایا ویندا اے۔ رام سنگھ چھاپے آلے نے بنوں وچ ملک فتح خان نوں قتل کرایا تے استوں پچھے ملک صاحب خان نے چلیلیا نوالے وچ رام سنگھ نوں ڈھونڈھ کے اپنے ہتھ نال قتل کر کے فتح خان دا بدلہ لیا۔ لیکن افسوس کہ ملک فتح خان توں بعد اتحاد ختم ہو گیا۔ تے اس خاندان دے کئی بندیاں نے کالرہ، جہان آباد، مظفر آباد، خواجہ آباد تے کئی ہور مرکز بنا لے ایہہ سارے مرکز ہُن وی ضلع سرگودھا وچ موجود نیں۔ لیکن شان وشوکت ختم ہو گئی اے۔

ضلع سرگودھا تے ٹوانے

ہُن تائیں جنہاں ٹوانیاں دا ذکر کیتا گیا اے۔ اوہ علاقہ اج کل ضلع خوشاب وچ اے۔ خوشاب سرگودھا دی تاریخ ساجھی اے۔ ٹوانیاں دے آون

توں پہلاں ایہہ سارے علاقے بار تے جنگل اکھویندے آہن۔ ٹوانیاں نے
ایتھے آ کے واہی بیجی نوں زبردست ترقی دتی۔ اپنیاں پرائیویٹ نہراں کھٹائیاں
تے پورے ضلع نوں سیراب کیتا۔ اس توں علاوہ انہاں انگریزاں نوں اس گل
اُتے راضی کیتا جے اوہ مسلمان فوجیاں اُتے اعتبار کرن۔ ایہناں نے مسلمان
فوجی بھرتی کر کے فوج وچ شامل کیتے نہیں تاں غیر مسلم دے پراپیگنڈے دی
وجہ نال مسلمان نوں اوہ بھرتی کرن واسطے تیار ای نہن ہوندے۔ جتھے ٹوانیاں
دیاں اس 1857ء دیاں انگریزاں دی مدد کرن نوں خامیاں سمجھدے آں
ایتھے انہاں دیاں خوبیاں وی ہین۔ نہیں تاں ساڈے علاقے تے وی غیر مسلم
چھائے رہندے۔ ایہہ ٹوانے آہن جہناں سکھاں دے دور وچ ایتھے سکھاں
دے پیر نہ جمن دتے۔ نہیں تاں سکھی دور وچ اس علاقے اُتے سکھ اقلیت وچ
ہون دے باوجود چھا گئے آہن جہان آباد دے نیڑے سکھنی دا پنڈ اے۔ اوہ
اتنی اثر آلی ہو گئی آہی جے جہان آبادیاں دے مقابلے وچ اپنی نہر کھٹوائی تے
اُسدا ناں سکھنی آلی نالی رکھیا۔ انہاں ساریاں گلاں دا ذکر اگانہہ آوسی۔

جہان آباد دے ٹوانے (مندیال)

جہان آباد دے ٹوانے وی ایسے مٹھہ ٹوانہ خاندن دی شاخ اے
انہاں ساریاں دیاں آپس وچ رشتہ داریاں آہن جہان آباد دے ٹوانے
مندیال اکھواندے نیں تے ایہناں دا مرکز مٹھہ ٹوانہ دی بجائے ہڈالی آہا۔ ایس
وچ رشتہ داریاں دی بدولت ہکا کجھ آہن مثال دے طور تے مٹھہ ٹوانے شاخ

دے سردار احمد یار خان دی شادی اسے مندیال خاندان وچ ہڈالی ہوئی۔ مبارز خان اول صاحب خان (جیہڑا کالرہ شاخ دا بانی ہویا) دا نانا آہا وت صاحب خان نے اپنے مامے غلام حسین دے گھر شادی ہڈالی کیتی مطلب ایہہ ہویا کہ پیو تے پُتر ایسے گھر وچ شادیاں کیتیاں احمد یار خان صاحب خان دا پیو آہا تے عمر حیات خان دا دادا آہا۔ ملک جہان خاں صاحب خان دے مامے دا پُتر آہا سالا وی آہا۔ ایہہ ای جہان خان جہان آباد جاگیر دا بانی ہویا۔ اس صاحب خان دے نال ہو کے معرکے مارے۔ انگریزاں اس نوں سردار بہادر دا خطاب دتا۔ اس صاحب خان نال مل کے جہلم تے اجنالے وچ کم کیتا۔ خاص طور تے اجنالے دی لڑائی وچ دشمناں دے چھکے چھُڑا دتے۔ اس دی بہادری نوں ویکھدیاں ہویاں 18 بنگال لانسر وچ رسالدار بنا دتا گیا۔

نواب مبارز خان

ملک جہان خان 1893ء وچ فوت ہو گئے تے انہاں دے پچھے انہاں دا وڈا پُتر ملک مبارز خان جاگیر دا مالک بنیا۔ مبارز خان ناویں بنگال لانسر وچ 1885ء وچ کمشن حاصل کیتا۔ چھ سال تائیں ایتھے اپنے فرائض ادا کریندے رہے۔ ریٹائرمنٹ توں پچھے انہاں نوں اعزازی لیفٹینیٹ بنا دتا گیا تے ایہہ عہدہ ترقی کریندیاں کریندیاں جد ایہہ فوت ہوئے تے ایہہ عہد کپتانی تک اپڑ گیا آہا۔

ملک مبارز خان نے فوج وچ کئی کھیڈاں وی متعارف کرائیاں۔

ایہہ آپ وی چنگے بھلے کھڈاری آہن۔ انہاں نوں صوبائی درباری دی حیثیت وی حاصل آہی۔ ایہناں جنگاں وچ جس جذبے دا اظہار کیتا صوبائی حکومت اس دا کھل کے اعتراف کیتا۔ انہاں 39600 روپے جنگ فنڈ وچ جمع کرائے۔ انہاں نوں ڈسٹرکٹ بورڈ شاہ پور تے وار لیگ دا صدر بنایا گیا۔ ایہناں ایس ویلے وچ رنگروٹاں دی بھرتی تے جنگی قرضہ اکٹھا کرن دا وڈا کم کیتا ملک مبارز خان اہل دل تے بے شمار خوبیاں دے مالک آہن اوہ مسلم یونیورسٹی علی گڑھ تے انجمن حمایت اسلام دے زبردست حامی آہن۔

انہاں اپنی جیب توں اس فنڈ وچ ہک لکھ روپیہ جمع کرایا تے ہور 75000 روپیہ چندہ جمع کیتا۔ ایہناں 1914ء وچ اسلامیہ ہائی سکول شاہ پور صدر دی بنیاد رکھی۔ ایہہ سکول ترقی کر کے 1929ء وچ ڈگری کالج بن گیا۔ بقول حفیظ جالندھری یونیورسٹی تک لے وین دا انہاں دا خیال آہا۔ 1915ء وچ خان بہادر دا خطاب دتا گیا اس دے ہک سال بعد OBE دا خطاب دتا گیا۔ 1917ء وچ انہاں نوں ہک تلوار تے 15 مربع زمین انعام دتی گئی۔ ملک مبارز خان ہوریں 1923ء وچ فوت ہو گئے۔

سیرت

پوری ٹوانہ قوم وچ تے ضلع سرگودھے وچ اس جیہا انسان پیدا نہیں ہویا۔ اس زمانے وچ لکھ روپیہ چندہ دینا دل گُردے دا کم اے ڈاکٹر اقبال مسلم لیگ دے چندے واسطے وی جہان آباد گئے آہن تے ملک صاحب نے انہاں

نوں وی پورا لکھ روپیہ چندہ دتا۔ ملک صاحب نے اپنی حیاتی وچ وڈے وڈے رفاہ عامہ دے کم کیتے سرگودھے ٹیشن دے نال مسافراں واسطے ہک سراں بنوائی جیہڑی مبارز سراں دے ناں توں مشہور اے۔ ہڈالی تے شاہپور دے غریب بچیاں نوں وظیفے دیندے آہن۔ جیہڑے تعلیمی خرچ برداشت نہیں کر سکدے سن۔ انجے ہاریتیم تے بیوہ عورتاں دی پندھریاں مقرر کیتیاں۔ گورنمنٹ کالج سرگودھا جیہڑا پہلا شاہپور آہا تے ایتھوں پٹ کے سرگودھے گیا اور ملک صاحب دی ہک سب توں وڈی یادگار اے۔ کچہریاں دے کول انہاں دی کوٹھی دے نیڑے سنہری مسجد دے نمونے تے مسجد بنوائی جیہڑی ہُن وی موجود اے۔ اوہ کالج ہن سرگودھا یونیورسٹی بن گیا اے۔

میجر نواب ملک ممتاز محمد خان

اپنے وڈے بھرا مبارز خان دی وفات توں پچھے ایہہ خاندان دے سردار بنے۔ انہاں نوں درباری کُرسی وراثت وچ ای مل گئی۔ انہاں ایچی سن کالج وچ تعلیم حاصل کیتی تے امپریل کیڈٹ کور وچ شامل ہو گئے۔ اوہ ایس کیڈٹ کور وچ ترے سال سکھدے رہے تے کافی ہونہار کیڈٹاں وچ انہاں دا شمار ہوون لگ پیا۔ 1907ء وچ ایہناں کنگ کمشن حاصل کیتا تے انہاں دیاں خدمات شملہ ہیڈ کوارٹر وچ محکمہ جاسوسی دے سپرد کر دتیاں گئیاں۔ جنگ وچ انہاں ہک وڈا خفیہ پشاور دے مشن تے کم کیتا۔ اوہ اس ڈیوٹی تے 27 مہینے رہے۔ اس توں پچھے ضلع راولپنڈی، شاہپور تے کیبل پور وچ ریکروٹنگ

افسر رہے۔ جد ملک مبارز خان بیمار ہو گئے تے ایہہ اپنی جاگیر دی نگرانی واسطے نوکری چھوڑ کے آ گئے۔ تحریک عدم تعاون دے ویلے انہاں نوں اعزازی مجسٹریٹ بنایا گیا۔ ملک صاحب 1924ء توں 1925ء تائیں پنجابی لیجلیٹو کونسل دے ممبر رہے۔ اودوں ڈسٹرکٹ سولجر بورڈ تے ڈویژنل سولجر بورڈ دے صدر وی آہن۔ ملک صاحب سخی نال صاحب دل انسان آہن اوہ کالج واسطے سالانہ 400 روپے تے اسلامیہ ہائی سکول دے واسطے 1200 روپے دیندے رہے۔ اوہ کورٹ آف علی گڑھ یونیورسٹی دے وی ممبر آہن۔

سلور جوبلی فنڈ وچ ایہناں 500 روپے جمع کرائے۔ نالے اپنے اثر رسوخ نال 15000 روپئے اس فنڈ وچ جمع کیتے ایہناں نوں انہاں خدمتاں دے بدلے وچ۔ کنگ ایڈورڈ دہلی دربار۔ کنگ جارج دربار میڈل، مون سٹار، جنرل سروسز میڈل آف گریٹ وار۔ وکٹری میڈل تے جوبلی میڈل دتے گئے۔ ملک صاحب اپنے علاقے دے وڈے اثر آلے بندے آہن۔ اپنے علاقے دے وچ کسے قسم دی قانون شکنی برداشت ناہن کریندے اسے واسطے ایہناں دے علاقے وچ کدی پولیس نوں وین دی لوڑ نہیں پئی۔

تحریک پاکستان

ملک صاحب مسلم لیگ دے حمائتی آہن تے اس تحریک وچ اگانہہ ودھ کے حصہ لیا۔ آپ بیماری دی وجہ کر کے قید نہ ہو سگے۔ پر انہاں دا پُتر عزیز اللہ خاں ودھ چڑھ کے حصہ لیندا رہیا۔ ملک صاحب نے مسلم لیگ دی طرفوں

خضر حیات خان دے مقابلے وچ خوشاب توں الیکشن لڑیا تے ہر گئے۔ پر خضر نوں وی ایہہ جت ماہنگی پئی تے آخر اس نوں ماں دے آکھن تے استعفیٰ دے کے فارغ ہونا پیا۔

خوشاب تحصیل دی ایہہ سیٹ ایس واسطے مشہور ہوئی کیوں جے اس سیٹ اُتے خضر حیات وزیر اعلیٰ الیکشن لڑ رہیا ہا۔ مسلم لیگ دے کول ایس دے مقابلے دا کوئی بندہ نہ۔ آخر ساریاں دی نظر نواب ممتاز خان تے پئی اوہ اس ویلے بیمار آہن تے اس ویلے ممدوٹ ولا دے نال اپنی لاہور آلی کوٹھی وچ رہ ہوئے آہن۔ قائداعظم ایہناں دی بیمار پُرسی واسطے تشریف لے گئے تے ایہناں نوں خضرحیات دے مقابلے واسطے تیار کیتا چنانچہ اوہ تیار ہو گئے۔ حالانکہ اوہ ایس ویلے ضعیف تے بیمار آہن۔ ایہناں نوں نہ اقتدار دی خواہش آہی محض قوم دی خاطر ذمہ دری قبول کر کے خضر دے مقابلے وچ روپیہ پانی بار خرچ کیتا۔ آدھے نیں کہ تقریباً اس زمانے نے وچ 5 لکھ روپیہ خرچ ہویا۔ کیونکہ پہاڑی تے تھل دا لما چوڑا علاقہ نواب صاحب دی مدد توں وکھرا آمدورفت تے دوجے خرچے ہور کوئی نہ چا سگدا۔ نواب صاحب دی سرگودھے آلی کوٹھی مسلم لیگ دی جدوجہد دا مرکز بنی رہی۔ جد سول نافرمانی تے گرفتاری دا وقت آیا تے نواب صاحب نے اپنا وڈا پُتر عزیز اللہ خان پیش کر دتا۔ کیونکہ اوہ آپ بیمار آہن۔ اس طرح نواب صاحب تحریک دی سرپرستی فرماندے رہے۔ یونینسٹ ٹوانیاں دی سیاست ختم ہو گئی۔ ایس خاندان ہک ہور بندہ وی چمکیا اوہ ملک جہاں خان دا بھرا عظمت حیات ہے۔ جیہڑے فوج وچ رسالدار

ہوئے۔ اس ٹوانہ لانسر تے گوالیار دیاں مہماں وچ حصہ لیا۔ ایہناں دے وڈے پُتر وی اسے عہدے توں ریٹائر ہوئے۔ ایہناں دے دوجے تے تریجے پُتر بہادر خان دی فوج وچ رسالدار میجر رہے۔ تے انگریزاں دے خلاف چلن آلیاں تحریکیاں نوں ختم کرنے دے واسطے وڈا کم کیتا۔ اس نوں رسم تاجپوشی میڈل O.B.E تے درجہ اول دے سردر بہادر دا خطاب دتا گیا۔ ایہناں 1904ء وچ انگریز نے ایہناں توں وڈے وڈے ذمہ داری دے کم لئے۔

شیر بہادر اعزازی کپتان دی حیثیت نال ریٹائر ہوئے۔ مظفر خان دے پُتر محمد خان نے وی نوکری فوج توں ای شروع کیتی۔ چترال دی مہم وچ شریک ہویا۔ فوج وچ امن و امان قائم کرن واسطے وڈا کم کیتا۔ 1895ء وچ چترال دا امن بحال کرن دے بدلے وچ ایہناں نوں ریلیف چترال میڈل دتا گیا۔ 98-1897ء وچ پنجاب فرنٹیر میڈل 15-1914 وچ سٹار میڈل۔ برٹش وار میڈل تے وکٹری میڈل دتے گئے۔ ایہناں نوں اعزازی لیفٹینٹ بنایا گیا۔ ڈیڑھ مربع زمین وی دتی گئی۔

خان محمد خان نوں 1939ء وچ سلور جوبلی میڈل دتا گیا۔ ملک غلام حسین ملک سعادت خان دے تریجے پُتر آہن۔ ایہناں 1857ء وچ برطانیہ دی وڈی خدمت کیتی تے میوٹنی میڈل حاصل کیتا۔ ایہناں دے بھرا عظمت خان دے مرنے توں پچھے ملک سعادت خان نمبردار بن گئے۔ ایہناں دے پُتر عبدالرحمٰن خان دی فوج توں نوکری شروع کیتی۔ اوہ ترقی کریندیاں کریندیاں رسالدار بن گئے۔ ایہہ جنگ عالمگیر وچ وی شامل ہوئے۔ ایہناں خدمات

دے صلے وچ ایہناں نوں سٹار وکٹری تے جنرل سروسز میڈل ملے۔ ایہہ کپتان موڈی نوں بچیندیاں ہویاں آپ مارے گئے۔

ایہناں دی وفات تے ایہناں دی بیوہ تے پُتر نوں ڈھیر سارا انعام و اکرام دتا گیا۔ عبدالرحیم خان دا پُتر عبدالحمید خان تے عبدالمجید خان نے وی فوج دی نوکری شروع کیتی عبدالمجید خان والد دی وفات توں پچھے نمبردار بنائے گئے۔ پیرا خان دی ڈویژنل درباری آہا۔ ایہناں دا وڈا پُتر دفعدار آہا۔ عالمی جنگ دے وچ ایہناں وڈی خدمت کیتی ایہناں نوں ایہناں خدمتاں دے بدلے سٹار دی وکٹری جنرل سروسز تے بلوچستان میڈل دتے گئے۔ ایہناں دے دوجے پُتر عبدالغفار نے 1917ء اپنی نوکری شروع کیتی ایہناں دے چوتھے پُتر محمد صادق خان دی فوج وچ ملازم ہو گئے۔

ملک جہان خان دے نکے بھرا فتح شیر خان نے وی 1857ء دی جنگ آزادی نوں ختم کرن واسطے بہوں کجھ کیتا اس بدلے وچ اس نوں میوٹنی میڈل دتا گیا۔ ایہناں دے پُتر عالم شیر خان وی فوج وچ نوکری کیتی اٹھ سال دی نوکری پاروں پنج مربعے زمین ملی۔ ایہناں دے وڈے پُتر عطا محمد خان وی 1917ء وچ فوج دی نوکری شروع کیتی۔ 1921ء وچ ملکی تے غیر ملکی کافی مہماں وچ حصہ لیا۔

فتح شیر دا پُتر محمد شیر خان جمعدار دے عہدے تے ٹکے رہے۔ ایہناں نوں ایہناں خدمتاں دے بدلے کئی ایوارڈ ملے۔ ایہناں دے دو پُتر یعقوب خان تے محمد ایوب خان وی اُچیاں عہدیاں تے رہے۔

میر اعظم دا سیانا پُتر میر باز خان نمبردار آہا۔ اس دا پُتر محمد خاں ذیلدار بن گیا۔ اس توں پچھے سکندر خان جیہڑا اعظم خان دا پُتر آہا۔ ایہناں عہدیاں تے رہیا۔ ایہناں جنگ عظیم وچ وڈی خدمت کیتی تے 1919 وچ خلعت حاصل کیتی۔

☆☆☆

باب نمبر9

کالرہ سٹیٹ دے ٹوانے

ملک صاحب خان

1857ء دی جنگ آزادی

صاحب خان دی پیشکش

باب نمبر 9

کالرہ سٹیٹ دے ٹوانے

ملک صاحب خان

ملک صاحب خاں دی تاریخ جمن معلوم نہیں۔ خضر حیات نے چھان بین کرے کے 1804ء یا 1805ء منی۔ ملک صاحب خان دی ماں ہڈالی دے مندیال خاندان وچوں ملک مبارز خان دی دھی آہی تے ملک مبارز خان دا پوترا جہان خان ہویا جس جہان آباد ریاست دی بنیاد رکھی۔ اس دا مطلب ایہہ ہویا جے ملک مبارز خان جس نوں ملک خان تے حملہ کر کے قتل کر دتا آہا تے اس دی بیوی بچے لے کے نس گئی آہی۔ بعد وچ اوہ ای بچے ٹوانیاں دیاں نویاں زبردست ریاستاں دے بانی بنے۔

ملک صاحب خان اسے ملک خان دا پوترا آہا جس اس دے نانے نوں قتل کیتا اس دے پیو دا ناں احمد یار خان آہا۔ جد فتح خان زوال توں دو چار ہویا تے صاحب خان نے پہلاں سکھاں دی نوکری کر لئی۔ تنخواہ ست روپے مقرر ہوئی بعد وچ اسے سکھ سالار نوں بچیندیاں ہویاں ملک نے 30 آدمی

اپنے ہتھ نال قتل کر کے بہادری وکھائی تے سالار نے وی خوش ہو کے کمانڈر بنا دتا تے صاحب خان اپنے دوجیاں دو بھراواں فتح خان تے جہان خان نوں وی کول بُلا لیا۔

بسالاں تے سکھاں دی جنگ وچ وی ملک نے بہادری وکھائی۔ سکھ جیہڑے دو واری بسالاں توں شکست کھا بیٹھے آہن فتح توں ہمکنار کیتا اوس ویلے ملک دے نال کرنل سکندر خان تو پچی وی آہا جیہڑا رنجیت سنگھ دے تو پچی الٰہی بخش دا پُتر آہا۔

پنجاب وچ سکھاں دی پہلی لڑائی توں پچھے۔ انگریزاں دی حکومت اُتے قبضہ کرن دے آثار ظاہر ہو گئے آہن۔ عام مسلمان وی جس سکھاں دی ظالم حکومت ویکھی آہی ایہناں توں کسے نہ کسے طرح نجات حاصل کرنی چاہندا آہا۔ اس دی تبدیلی دی صورت انگریزاں دی شکل وچ نظر آوندی آہی کیوں جے جہناں علاقیاں تے ایہناں دا قبضہ آہا۔ اوتھے پنجاب نالوں زیادہ امن آہا۔ اس گل نوں ویکھ کے ٹوانے وی انگریزاں آلے پاسے ہو گئے۔ پہلاں جنزل وہیلر (Wehler) دے تھلے کم کیتا۔ کئی واری ایہناں نوں بغاوتاں فرو کرن تے گھلیا گیا۔ صاحب خان نے لنگر خان بلوچ رئیس ساہیوال نوں وی اپنے نال ملا کے انگریزاں دی مدد کیتی۔ ایہناں دے کارنامیاں وچوں رجوعہ تے چاچڑاں دیاں لڑائیاں خاص طور تے مشہور آہن سب توں اخیر چیلیاں والے دی آخری لڑائی وچ شامل ہو کے سکھاں دی تباہی دا سبب بنے۔

بھائی مہا راج سنگھ دا خاتمہ

بھائی مہا راج سنگھ سکھاں دا مذہبی پیشوا آہا۔ مولراج دی بغاوت دے زمانے وچ اس انگریزاں دے خلاف لڑن نوں مذہبی جنگ قرار دے کے سکھاں نوں بغاوت تے اُبھاریا۔ ملک صاحب خان تے لنگر خان نے اس دا پچھا کر کے جھنگ کول گھیر کے اس نوں زبردست شکست دتی اس بہادری دے صلے وچ ملک دی دربار لاہور وڈی تعریف کیتی۔ اسے طرح ریزیڈنٹ فریڈرک نے وی تعریفی خط لکھیا۔

جنگ رجوعہ

رجوعہ ضلع جھنگ سیداں دا ہک مشہور قصبہ اے۔ 1848ء وچ سکھاں اس تے حملہ کر کے مورچے بنا لئے۔ سید نو بہار شاہ ایتھوں دا ہک معزز سید آہا ایہناں نوں سکھاں پیغام گھلیا جے جان دی خیر منگدے او تاں ڈھیر ساری رقم گھلو۔ شاہ صاحب کول اتنی رقم دا انتظام نہ ہو سکیا تے تھوڑی جیہی مہلت منگ کے ملک صاحب خان نوں پیغام گھلیا میری مدد فوراً کرو۔ جے مدد نہ کیتی گئی تے آل رسولﷺ دی عزت و آبرو برباد ہو ویسی۔ ملک فوراً جہاد واسطے تیار ہو گیا تے اپنے بھراواں جہان خان تے فتح خان نوں نال لے کے سکھاں اُتے حملہ کر کے مار بھجایا۔ ملک صاحب نوں پُھلاں دے ہار پوائے گئے۔ ملک صاحب نے سکھاں دا مال غنیمت وی سیداں نوں ای دے دتا۔

چناب نگر دی لڑائی

سکھ رجوعے وچوں نس کے دریا پار کر کے پہاڑیاں وچ لُک گئے۔ ملک صاحب خان نے ایہناں دا پچھا کر کے اس جاہ تے ایہناں نوں شکست دتی جتھے اج کل چناب نگر (ربوہ) اے پہلاں اس جاہ دا ناں ڈھگیاں آلا سی۔

جنگ چاچڑاں

ملک صاحب خان نے سکھاں دا پچھا نہ چھوڑیا ایہناں نوں جتھے وی ایہناں دی خبر ملدی فوراً اپڑ ویندے۔ ملک صاحب خان توں ہک وڈی لڑائی چاچڑاں وچ لڑنی پئی۔ چاچڑاں جھاوریاں دے نیڑے پربت لہندے کر کے ہک پنڈ اے۔ ملک صاحب نوں پہلے معلوم ہویا جے سکھ جھاوریاں وچ اکٹھے ہو رہے نیں۔ جد سکھاں نوں پتہ لگا کہ ملک صاحب خاں آ رہے نیں تے اوہ پچھانہہ ہٹ گئے اخیر چاچڑاں دے پنڈ دے کول مقابلہ ہویا۔ ملک صاحب خان اتنی ڈھل تلوار چلیندے رہے جے ایہناں دا ہتھ تلوار دے قبضے وچ سُجھ گیا۔ جنگ ختم ہوئی تے قبضہ کپ کے تلوار وکھری کیتی گئی۔ ایتھے سکھاں دی فوج ہزار دے نیڑے تریڑے آہی ایہناں دے کول اٹھ زنبورے وی آہن۔ اس واسطے ملک صاحب خان آکھیا کہ سب توں پہلاں اوہ آپ حملہ کریسن استوں پچھے جہاں خان تے سب توں پچھے فتح خان سکھاں اُتے حملہ کریسی۔ سکھاں دے زنبوریاں نے ملک دی فوج تے گولے سٹے جس توں پریشانی ہوئی پر اللہ تے بھروساں کر لیندیاں ہویاں زوردار حملہ کیتا تے سکھ نس گئے۔

اس حملے وچ ملک دے نال بدیال دے مردان علی شاہ تے پہلوان علی شاہ وی اہن۔ مردان علی ہوراں دی پلی تے گولی وی لگی۔ ملک صاحب خان نے ایہناں نوں گھوڑی تے کجھ نقد انعام دتا۔ ملک صاحب خان نے سکھاں دے پنج زنبورے قبضے وچ کرلیے۔ پنج سو سکھ مارے گئے۔ چاچڑاں دے سکھاں دے بارے وچ ایہہ گل وی جھاوریاں وچ عام مشہور اے کہ سقوط ڈھاکہ دا بھارتی کمانڈر جگجیت سنگھ اروڑا۔ اسے پنڈ چاچڑاں دا رہن والا آہا تے اس دا پیو جھاوریاں وچ ڈاکٹری دی دُکان کریندا آہا۔ اس دا ناں گلاب سنگھ آہا۔ ایہہ گل اروڑے نے اس علاقے دے جنگی قیدیاں نوں دسی۔ جس توں ایہہ گل مشہور ہوئی۔

چیلیاں آلا تے گجرات دیاں لڑائیاں

دیوان مول راج دی شکست توں پچھے سکھاں دیاں دو وڈیاں لڑائیاں ہوئیاں پہلی چیلیانوالے جنوری 1849ء وچ ہوئی تے دوجی گجرات دی پہلی توں تقریباً ہک مہینہ پچھے۔ دوہاں لڑائیاں وچ سکھاں نوں زبردست شکست ہوئی تے ایہناں دی حکومت ختم ہوگئی چیلیانوالے دی لڑائی وچ ملک صاحب خان نے ایہناں دے سنگی بہوں سارے سکھ مارے۔ رام سنگھ چھاپے آلے دے کیمپ اُتے خصوصی حملہ کیتا گیا تے ملک صاحب خان نے اس دی دھون تلوار نال آپے لاہی۔ جس دے نال باقی فوجاں دے حوصلے ودھ گئے۔ رام سنگھ نوں مارن دا ملک صاحب دا ہک ذاتی بدلہ لینا وی آہا کیوں جے رام سنگھ

تے ایس دے سنگیاں ملک فتح خان موتیانوالے نوں قتل کیتا آہا جیہڑا ملک صاحب خان دا چاچے دا پُتر آہا۔

ملک کافی ہتھیار اکٹھے کر کے ہک جا ہی لُکا چھوڑے تا کہ ضرورت دے وقت کم آون، ایہناں خدمات دے بدلے ملک صاحب نوں میگھا دی جاگیر ملی جیہڑی دریا جہلم دے کنارے تے آہی۔

1857ء دی جنگ آزادی

انگریز 1849ء وچ پنجاب تے قابض ہو گئے۔ چھ ست سال امن و امان نال گزر گئے۔ ملک صاحب خان ایہہ سارا وقت زیناں دی آبادی دی کوشش وچ ٹپایا۔ انگریز حکام نے ایہناں نوں اعزازی عدالتی اختیارات دینا چاہے پر ایہہ نہ منے 1857ء وچ اچانک پورے ملک وچ بغاوت ہو گئی۔ انگریز اس نوں ''غدر'' تے تاریخ پاکستان وچ اس نوں جنگ آزادی آکھیا گیا اے۔ کیوں جے انگریز دی غلامی توں بعد ایہہ اہل وطن دی انقلاب لے آون دی پہلی کوشش آہی۔ اس دی وجہ کئی انگریز افسراں دی نااہلی آہی۔ 1857ء وچ اس دی پہلی آواز میرٹھ وچوں بلند ہوئی۔ ایتھوں دی فوج انگریز افسراں نوں قتل کر کے دہلی آ کے بہادر شاہ ظفر نوں بادشاہ بنا دتا۔ اس دی دیکھا دیکھی پورے ملک وچ جتھے جتھے خبر اپڑدی گئی بغاوت شروع ہو گئی۔

پنجاب دے حالات

اس جنگ آزادی وچ پنجاب دے حالات دوجیاں علاقیاں نالوں

وکھرے آہن کیونکہ ایتھے نویں نویں انگیریز آئے آہن تے ایہناں توں پہلے ایتھے سکھاں دی ظالم حکومت مگروں لتھی آہی۔ عالمگیر دی وفات توں ای ایتھے پنجاب وچ قتل و غارت تے سکھا شاہی شروع ہو گئی آہی۔ پہلاں 1765ء وچ ترے سکھاں مل کے لاہور حکومت شروع کیتی جتھوں تنگ آ کے۔ 1799ء وچ لاہوریاں چوری چوری رنجیت سنگھ نوں حملے دی دعوت دتی۔ ایہناں نوں ایہہ اُمید آہی جے رنجیت سنگھ دا زمانہ ول ہوسی پر ایہناں دیاں اُمیداں بر نہ آیاں تے اس دے مرنے توں پچھے تے حالات اُکوں خراب ہو گئے تے پنجابیاں نوں حالی انگریزاں نال واہ ناہی پئی۔ اس واسطے ایہناں نوں سکھاں دے مقابلے وچ چنگا سمجھدے آہن تے جتھے جتھے ہنگامے ہوئے اوہ پنجابیاں دی بجائے ہندوستانیاں دی طرفوں آہن تے اس وچ مسلماناں دے نال دوجیاں قوماں وی برابر دیاں شریک سن۔ پنجابی فوجیاں درخواست وی کیتی جے ایہناں نوں ہندوستانی فوجیاں توں الگ رکھیا ونجے (سوانح عمر حیات ٹوانہ غلام رسول مہر)۔

مولانا غلام رسول مہر صاحب اگے لکھدے نیں جے ''پنجاب دے اکثر رؤسا تے خود ٹوانیاں دے سامنے سبھ توں وڈا سوال ایہہ آہا پوربیاں تے مدراسیاں دی برتری تے سرداری من لین؟ اس ویلے اگر اوہ حکومت دی حمایت نہ کریندے تے آئندہ واسطے فوج وچ مسلماناں دی جاہ کدی وی نہ بندی۔ ہِک قابل غور نکتہ ایہہ آہا سکھ جہناں توں حکومت کھسی گئی آہی اوہ ساری دی ساری قوم انگریزاں دے نال ہو گئی۔ اس توں ایہہ خطرہ پیدا ہو گیا کہ جنگ

توں پچھے اوہ ای وت سارے امتیازات دے وارث نہ بن وین۔ پنجابی مسلمان جیہڑے ہک صدی توں مصیبتاں وچ پھسے ہوئے آہن۔ اوہ نویں شکل وچ وت نہ آ ونجن ایہہ حالات وچ پھسے ہوئے آہن۔ اوہ نویں شکل وچ وت نہ آ ونجن ایہہ حالات آہن جہناں دی بنا تے ٹوانیاں نے انگریزاں دی اگے ودھ کے مدد کیتی تے ایہو گل اگانہہ ونج کے فوج وچ پنجابی مسلماناں دی برتری دا سبب بنیا۔ اج پاکستان جس فوج تے ناز کریندا اے ایس دا ایہہ پتھر 1857ء وچ ای رکھیا گیا۔ (غلام رسول مہرص 159)

ملک صاحب خان دی پیشکش

خاندانی روایت دے مطابق انگریزاں دی مدد کرن دی تیاری دا واقعہ وڈا دلچسپ اے۔ شروع شروع وچ انگریزاں نوں ملک صاحب خان کول ہتھیار ہوون دیاں لوکاں شکایتاں کیتیاں۔ سرکار چھاپے وی مارے پر کجھ ہتھ نہ آیا۔ غدر دی اطلاع تے ڈپٹی کمشنر نے ملک صاحب خان نوں بندہ گھل کے بلوایا۔ ملک صاحب نوں خیال آیا جے کسے وت شکایت کیتی ہوسی تے اپنا بندوبست کر کے ونجیئے۔ اس بندوبست واسطے اس اپنے جانثار سنگی نال لے کے انہاں نوں ہدایت کیتی جے مینوں قید کرن لگن تے تسی حملہ کر کے سب نوں قتل کر دینا تے استوں پچھے نس کے آزاد علاقے وچ لگھ وساں۔ ایہہ انتظام کرن توں بعد ملک صاحب ڈی سی کول گئے۔

ڈپٹی کمشنر نال ملاقات

ڈی سی نے فوراً بلا کے اندر دا دروازہ بند کرا دتا۔ ڈی سی دا مطلب ایہہ جے ملک صاحب خان نوں جنگ آزادی دی اطلاع وکھری دیوے ملک صاحب خان سمجھے کہ ایہہ قید کرن دی شروعات اے۔ ڈی سی نے جد دسیا کہ ایہناں دی مدد دی لوڑ اے تے ایہہ آپ مطمئن ہو گئے پر اپنے سنگیاں دا خطرہ کہ کدائیں حملہ نہ کر دیون اس واسطے ڈی سی توں اجازت لے کے باہر آئے تے سنگیاں نوں دسیا کہ خطرے دی کوئی گل نہیں آرام نال بہہ جاؤ تے میں گل کر کے آوندا واں۔

ڈی سی نے ملک صاحب خان نوں دسیا کہ انگریزاں نوں میرٹھ دی بغاوت دی وجہ نال فوجیاں دی ضرورت اے۔ نالے ملک صاحب نوں دسیا کہ روپیہ جتنا دل منگے خزانے وچوں لے لو تے سرکار کول ہتھیار اس ویلے کوئی نہیں۔ ملک صاحب نے ڈی سی نوں دسیا جے روپے تے ہتھیار میرے کول موجود نیں تے ایجیے نازک موقع واسطے رکھے ہوئے ہین۔ اجازت ہووے تاں کڈھ لئیں۔ ڈی سی نے اجازت دے دتی تے ملک صاحب نے 300 سواراں دا دستہ تیار کر کے دے دتا۔ اس ویلے مسٹر گور اوسلے (Gore ouseley) ڈپٹی کمشنر آہا۔ اس توں پچھے جد سر جیمز ولسن ڈی سی بن کے آیا تے لیڈی ولسن ملک دے متعلق اپنے خط وچ لکھیا:۔

ملک صاحب نے مسٹر اوسلے دے سامنے آ کے سلام کیتا۔ ننگی تلوار دا

قبضہ مسٹر اوسلے دے ہتھ وچ دے کے اسدی نوک اپنے دل تے رکھ کے آکھیا میرے کول پنجاہ سوار آہن ترے سو سوار دے سگدا آں۔ انہاں دی وردی تے خوراک دا وی ذمہ لیندا واں اگر جواب طلبی نہ کیتی ونجے تے ہتھیار وی دے سگدا واں تے نالے میری اپنی جان تہاڈی نذر اے۔

اس دا ایہہ وی مطلب اے جے ڈی سی ملک صاحب خان توں علاوہ اس غدر دا اس علاقے وچ کسے بندے نوں پتہ نہ۔ ملک صاحب نے دستہ تیار کر کے پہلے جہلم گئے تے اوتھوں انبالہ ضلع امرتسر گئے تے اُتھے 280 بندے گرفتار کرن وچ مدد دتی۔

وسط ہند دے حالات

ایہہ حالات لیپل گرفن تے ہک فوجی افسر جان اینجلو (John Angelo) دے لکھے ہوئے نیں۔ایہناں توں علاوہ ہور کتھوں پتہ نہیں لگدا۔ لیپل گرفن چار واقعات فتح دہلی دے لکھے ہین۔

1۔ ملک صاحب نوں کان پور دے آس پاس امن دا کم سونپیا گیا آہا۔ جتھے لوکاں وچ کافی بے چینی آہی۔

2۔ کالپی وچ ملک صاحب دے رسالے توپاں آلے رسالے دی حفاظت کیتی۔ ایہہ کم ملک صاحب نے چنگی طرحاں نبھایا۔

3۔ اس توں پچھے ایہہ رسالہ جنرل نیپڑ دیاں فوجاں نال وسط ہند دیاں لڑائیاں وچ شامل ہو گیا۔ جتھے وی لڑائی ہوندی سی ایہہ رسالہ سب توں اگے

رہندا۔

4۔ ملک صاحب دے رسالے نے جمنا دے پل دی حفاظت کیتی۔

جان اینجلو دی لکھت:۔

(1) ملک صاحب خان کالپی دی جنگ وچ حاضر آہن۔

(2) ملک صاحب خان نے شہزادہ فیروز شاہ دے خلاف لڑائی وچ حصہ لیا تے ہک توپ اُتے قبضہ وی کر لیا۔

(3) گوالیار وچ ملک صاحب خان نے جنرل نیپڑ دے ماتحت کم کیتا جس دا ذکر جنرل نیپڑ نے اپنے مراسلیاں وچ کیتا۔

(4) ملک صاحب خان نے اپنے سنگیاں نوں (انگریزی) فوجی وردی پونے تے راضی کیتا (کیوں جے اوہ اس قسم دی وردی دے عادی نہن)۔

تانتیا توپی دا خاتمہ

مرہٹہ سردار جس دا ناں تانتیا توپی آہا تے 2500 دی فوج نال کان پور اُتے حملہ کیتا۔ انگریزاں کول فوج دی کمی آہی لیکن کالن کیمپ بیل مدد واسطے اپڑ گیا تے تانتیا توپی نس گیا بعد وچ اس دا مقابلہ کونچ وچ جنرل سرہیو روز (Hagh Rose) نال ہویا تے اس دی فوج کھِنڈ گئی تے کالپی وچ مرکز بنایا ایتھے وی شکست ہوئی تے جھانسی دی رانی نال گوالیار چلا گیا۔ گوالیار وچ 17 جون نوں جھانسی دی رانی لکشمی بائی بہادری نال لڑدی ہوئی کم آئی تے توپی

کسے پاسے نس گیا وت کوئی پتہ نہ لگا۔

شہزادہ فیروز

شہزاد فیروز شاہ عالم ثانی دے پُتر ناظم بخت دا پُتر آہا اس دی ماں فرخ سیر دی دھی آہی۔ 1856ء وچ ایہہ حج تے گیا ہویا آہا جد واپس آیا تے سندھیا دیاں فوجاں مندے سور تے قبضہ کر چکیاں آہن ایہناں فوجاں شہزادے نوں سپہ سالار بنا لیا۔ ستمبر تک شہزادے کول 17000 فوجی جوان ہو گئے۔ پر رانود وچ شہزادے نوں شکست ہو گئی۔ اس جنگ وچ ملک صاحب خان تے جہان خان شامل آہن۔

اعزازات

جنرل نیپڑ نوں ملک صاحب خان نال کافی تعلق پیدا ہو گیا آہا جس ویلے اوہ فارغ ہو کے وطن گیا تے ملک صاحب خان نوں اپنی خاص تلوار تے سنہری گھڑی بطور یادگار تحفے دے طور تے دتی۔ 68-1867ء جنرل نیپڑ حبشہ گیا۔ میگڈالہ دے مقام اُتے فیصلہ کن فتح حاصل کیتی تے لارڈ نیپڑ آف میگڈالہ دا خطاب پایا۔ بعد وچ نیپڑ ہندوستانی فوجاں دے کمانڈر انچیف بن کے آئے تے ملک صاحب خان نال تعلقات گوڑھے رہے۔ نیپڑ نے اپنے گھوڑے دا ناں میگڈالہ رکھیا۔ جد ایتھوں فارغ ہو کے واپس ہویا تے اوہ گھوڑا ملک صاحب خان نوں دے گیا۔

خطابات

ملک صاحب خان نوں ''بہادر'' دا خطاب دتا گیا۔ نالے ''ستارہ ہند'' وی دتا گیا۔ ایہہ گل وی یاد رکھنی چاہیدی اے کہ اس زمانے وچ خطابات لینے اتنے سوکھے نہیں سن۔ ملک صاحب خان فارغ ہو کے اپنی زمیناں دی آبادکاری وچ لگ گئے اس توں پچھے اوہ کسی مہم وچ شامل نہ ہوئے۔

ٹوانہ لانسرز دی کہانی

جنرل نیپڑ جنگ مراد دے بعد خیال ظاہر کیتا کہ ہک خاص رسالہ بنایا جائے۔ جیہڑا باغیاں دا تعاقب تے امن قائم کرن وچ مدد دیوے۔ پہلے ایس دا ناں مرہٹہ ہارس رکھیا گیا۔ بعد وچ اس دا ناں ٹوانیاں دی مناسبت نال ٹوانہ ہارس رکھ دتا گیا۔ ملک جہان خان اس دے سالار مقرر ہوئے۔ ایہہ ٹوانے ہارس اگے ونج کے 18 ٹوانہ لانسرز بنی وت اس دا ناں کنگ جارج اون لانسرز رکھیا گیا۔ اج کل اس نوں نمبر 19 لانسرز ادھے نیں۔ ملک عمر حیات اس دے بانی اول آہن۔اس توں پچھے ملک خضر حیات اس دا اعزازی کرنل رہیا۔ خضر حیات دی وفات تے اس نوں اس دستے آخری سلامی دتی۔

سرگودھے وچ نہراں دا رواج

ملک صاحب نے واپس آ کے پہلے ہار زمیناں دی طرف توجہ دتی ایہناں دی زندگی مثالی قسم دی آہی۔

(1) ایہناں خاندانی وسیلے توں فائدہ نہ اُٹھایا بلکہ کنارہ کش ہو کے ہر میدان وچ عزت حاصل کیتی۔

(2) لڑائیاں دے موقع اُتے ہک بہادر سپاہی دی طرحاں اگے اگے رہے ہر میدان وچ عزت حاصل کیتی۔

(3) ملک صاحب خان انگریز دی نوکری توں ہمیشہ دور رہے۔ جیہڑی خدمت کیتی اوہ رضا کارانہ طور تے کیتی۔ اگر اوہ چاہندے تے وڈے توں وڈا عہدہ حاصل کر سگدے آہن۔

بقول ملک عمر حیات دے اوہ سپاہی وی آہن تے حکومت چلاون دا ڈھنگ وی جان دے آہن۔ حاکماں نال تعلقات پیدا کرنے واسطے سیاست وچ حصہ لیا۔ اوہ اپنے وجود وچ ہک انجمن رکھدے آہن۔

کالرے دی جاگیر

ملک صاحب خان جد میگھے دی جاگیر نوں چنگی طرحاں آباد کر چکے ایہہ مدت توں ہک ویران پتن آہا۔ ایتھے بہوں ڈاکے پوندے رہندے آہن۔ اس وجہ توں پہلے ایتھے آبادی دی کوئی صورت ناہی بن دی۔ ملک صاحب نوں جد ایہہ علاقہ ڈھیا تے ایہناں تھوڑی ای مدت وچ جرائم ختم کر کے علاقہ آباد کر چھوڑیا۔ 1860ء وچ ملک صاحب نوں کالرہ اس شرط تے ڈھیا جے اوہ اسدی وی آبادی دا انتظام کرن۔ ایہہ جاہ پہلوں رکھ کاہرلا اکھاواندی آہی۔ اسی تھاں تے نہراں کڈھ کے آس پاس دے لوکاں نوں وی فائدہ دیسن۔ اس

زمانے وچ پنجاب نہری نظام بالکل کوئی نہ کوئی انجینئر آہن ملک صاحب آپ گھوڑے تے چڑھ کے سروے کریندے آہن تے نہر کڈھن دی جاہ چُندے آہن۔ ہِک سال دے اندر ایہناں نہر تیار کرالئی۔ ایہہ 1862ء وچ چالو ہوئی تے صاحب خان آلی ناں رکھیا گیا ایہہ نہر پنجاب دے نہری نظام دی پہلی نہر آہی۔

ملک صاحب خاں دی آبادکاری

ملک صاحب خان نے زمیناں آباد کرن دی پہل کر کےضلع دے دوجے زمینداراں دے واسطے ہِک چنگی مثال قائم کیتی۔ رکھ کاہرلا جیہڑی ہِک بنجر جاہ آہی سرسبز ہو گئی۔ لوگ زمیناں تے واہی بیجی آلے پاسے شوق نال آون لگ پئے تے لوکاں نوں روزگار ملیا۔ ایہہ زمیناں تھل دیاں بے کار بارانی زمیناں نالوں بہوں سرسیاں آہن۔ اس واسطے مٹھہ ٹوانہ تے آس پاس دے ٹوانیاں دے تعلق آلے اکثر لوک ایہناں دے نال ای ترک وطن کر کےضلع شاہپور (سرگودھا) آ کے وسن لگ پئے اکثر آبادکار کاشتکار تحصیل خوشاب دے اہن جد خوشاب وی نہر آ گئی تاں ایہہ اپنے پاسے پرتے۔

پیراں آلہ نالہ تے چہارمی نالہ

ملک صاحب خان 1870 تے 1871ء وچ دو ہور نہراں کھٹائیاں ہِک دا ناں اپنے بیلی پیر حیدر شاہ دے ناں تے پیرانوالہ رکھیا تے دوجے دا

ناں چہارمی رکھیا۔ چہارمی دا مطلب ایہہ ہے کہ جہناں لوکاں دیاں زمیناں نوں ایہہ نالہ پیوندا آہا ایہناں توں آمدن دا چوتھا حصہ ملک آب پاشی دا خرچہ دے طور تے لیندا آہا۔ الغرض ایہناں نہراں نال ضلع سرگودھا وچ کافی آبادی دا سامان ہو گیا۔

روئی ویلنے دی مشین

جد ملک صاحب خان دیاں زمیناں کافی آباد ہو گئیاں تے پھُٹی ویلنے دا مسئلہ سامنے آیا۔ پرانی قسم دے دستی ویلنے منگوا کے پھٹی ویلنے دی کوشش کیتی گئی پر پھُٹی نہ ویلی گئی۔ اس توں پچھے ملک صاحب خان نے ہک ویلنا خود ڈیزائن کر کے بنوایا ایہہ انداں (بیل) نال چلدا اہا تے اس نال کافی کم وچ سہولت ہو گئی۔

روئی دی برآمد

ملک صاحب نے روئی تے باقی جنساں دریا جہلم دے ذریعے سکھر تائیں کشتیاں نال اپڑا دیندے اتھوں اگانہہ تاجر کراچی لے ویندے۔

ملک صاحب خاں دیاں شادیاں تے اولاد

ملک صاحب خان نے واری واری چھ شادیاں کیتیاں۔ چار وچوں تاں اولاد ہوئی ای کوئی نہ تے مائی جویانی جیہڑی روڈے دی آہی ہک پُتر مظفر خاں نو مہینے دا ہو کے مر گیا۔ ہور کوئی اولاد نہ ہوئی۔ دوجی مائی ہندوستانن وچوں

چار پُتر ہوئے جیہڑے نکیاں ہوندیاں ای مر گئے۔

اولاد دی خواہش

اللہ تعالٰی نے ملک صاحب نوں وڈی جائداد دتی تے چھ شادیاں کرن دے باوجود کوئی وی پُتر موجود نہ۔ اس واسطے عمر وی 65 سال ہو گئی آہی تے دن بدن ایہہ خواہش تیز ہوندی گئی۔

خواب

ملک صاحب نوں چوہا سیدن شاہ گئے تے اتھے خواب آیا جے اللہ تعالٰی اس نوں پُتر دتا اے۔ ایہہ خواب ویکھ کے وت نویں شادی دا خیال آیا۔ تے آخر اپنے سنگی ہوتا خان گوندل دی دھی نال نکاح کیتا تے اللہ تعالٰی نے خواب پوری کر دتی عمر حیات پیدا ہوئے۔

وفات

ملک صاحب عمر حیات دے جمن توں پچھے پنج سال جیوے آخر اپنے اصل گھر ول پرت گئے۔

ملک صاحب خان دی سیرت

ملک صاحب ضلع سرگودھا دا سب توں وڈا زمیندار ہوون دے باوجود

ہک بہو چنگا انسان آہا۔ جد زیناں آباد ہو گئیاں تے ایہناں دا حوصلہ وی وڈا ہوندا گیا۔ جد ہک واری عمر حیات بیمار ہویا تے ابنار دا مونہہ کھول کے ضرورت منداں نوں آکھیا کہ جتنا مرضی اے اناج لے ونجو۔ غریب کاشتکاراں نوں بیل دتے سید قوم دے لوکاں نوں مجھیں دتیاں اللہ کیتا اس حیلے نال عمر حیات ٹھیک ہو گیا۔ بیوہ عورتاں دی پندھری مقرر کیتی (پندھری دا مطلب 15 ٹوپے ماہوار دانے) تقریبا 34 سیر دانے جتنی علاقے وچ بیوہ لاوارث ہوندے ملک صاحب مدد کریندے۔

صاف گوئی

ملک دا ہک وڈا وصف صاف گوئی آہا اس دی مثال ہک درج کیتی ویندی جیہڑی ملک صاحب نے انگریز دے مونہہ تے کیتی۔ ملک صاحب ہک واری کسے کم ہک انگریز کول گئے تے اس شرارتاً ملک صاحب توں پچھیا کہ دسو ''محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سچے رسول آہن؟''

ملک صاحب نے جواب دتا کہ میں تاں کجھ نہ جاندا۔ پر ایتھے تیری کوٹھی تے آ کے مینوں اوہ سچے رسولؐ ای معلوم ہوندے نیں۔ انگریز پچھیا اوہ کیویں۔ ملک دسیا کہ:۔

میرے کول ترے لکھ روپیہ جمع اے۔ اسی سال دی عمر اے۔ اولاد کوئی نہیں وت وی تہاڈی کوٹھی تے آ کے ایہہ ای دل کریندا اے کہ کجھ ہور زمین مل ونجے۔ کُرسی دا درجہ ودھ ونجے۔ دنیا وچ دولت تے عورت مزے دیاں

شیاں آہن۔لیکن حضور اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمایا ''دنیا نال محبت نہ کرو، کسے دی عورت نوں نہ ویکھو، زنا نہ کرو'' ایس توں ودھ کسے اپنی اولاد واسطے وی کوئی آمدنی مقرر نہیں کیتی۔ بلکہ زکوۃ لین توں وی منع کر دتا۔

ہُن تسی دسو بھائی حضور صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے پیغمبری توں کیہ فائدہ اُٹھایا۔ تے کیہڑا آرام ملیا۔ انج معلوم ہوندا اے جے کسے نے زبردستی ای پیغمبری دا دعویٰ کرایا ہوسی۔یعنی اللہ تعالیٰ نے ای بنایا ہوسی اس واسطے اوہ سچے رسول آہن۔

اس زمانے انگریز دا اقتدار اتنا آہا جے اس دی گل نوں رد کرنا سوکھا نہ۔ پر ملک صاحب نے ایتھے ایہہ گل وی صاف دس دتی ذرا بھر اوہلا نہ رکھیا۔ جد ایہہ گل جس وی سنی تے اس نے وی آکھیا کہ انگریز دے سامنے اتنی جرات کرن تے اللہ تعالیٰ ضرور پُتر دے سی۔ آخر اللہ تعالیٰ نے عمر حیات دی شکل وچ عنایت کیتا۔

باب نمبر 10

ملک عمر حیات ٹوانہ

جمن تے تربیت

عوامی خدمات

ہندو راج نوں رد کرنا

باب نمبر 10

ملک عمر حیات ٹوانہ

جمن

ملک عمر حیات ہوریں اکتوبر 1874ء مطابق 23 شعبان 1691ھ ملک صاحب خان دے گھر میگھا جے۔ والد اس ویلے بھیرے بیمار آہن۔ جھدا انہانوں بچے دی خوشخبری ملی تے فوراً بیڑی دے ذریعے دریا جہلم دے کنارے میگھے آ لگے۔ میگھے خوشیاں منائیاں گئیاں اس توں بعد شاہپور جیہڑا ایس ویلے ضلع آ ایتھے پورے ضلع دے لوکاں نوں دعوت اُتے بلایا۔

خوش نصیبی دا پرکھنا

1875ء وچ ملک صاحب خان اس خیال نال شملہ گئے جے بچے واسطے کالرے دے پٹہ نوں چھوڑ کے مستقل حقوق ملکیت لینے دی کوشش کریندا آں جے حقوق مل گئے تاں سمجھیا ویسی کہ بچہ خوش قسمت اے۔ اللہ دا کرنا اجیہا ہویا جے حقوق ملکیت ویندیاں مل گئے۔ اس توں پچھے میگھہ چھوڑ کے کالرے آ

گئے تے ایتھاں اپنی ضرورت دیاں عمارتاں بنوایاں۔

تربیت

جد ملک عمر حیات دی عمر چار سال چار مہینے تے چار دیہاڑے ہوئی تے بسم اللہ کرنے واسطے چاچڑاں شریف دے مولوی فضل دین صاحب بلائے گئے۔ مولوی صاحب حضرت خواجہ شمس الدین سیالویؒ دے خلیفہ آہن۔ مولوی صاحب توں ابتدا صرف تبرک واسطے اہی۔ اس توں بعد پرائیویٹ استاداں دا انتظام کیتا گیا جہناں دے کجھ ناں ایہہ نیں۔ ڈاکٹر فتح محمد صاحب، قریشی علی مردان صاحب، مسٹر کرتی سنگھ۔ اس دا پیو آخری سکھ راجہ دلیپ سنگھ دے نال ولایت گیا آہ۔ تے کرتی سنگھ نے ایتھے ایڈنبرا یونیورسٹی توں ایم اے کیتا۔

چیف کالج وچ داخلہ

1888ء وچ ملک صاحب چیف کالج داخل ہو کے ایتھے پنج سال گزارے۔ ملک صاحب دے اساتذہ کالج دے سٹاف وچ شامل کر لئے گئے۔مسٹر کرتی سنگھ ایتھے ہیڈ ماسٹر بن گیا۔ ملک صاحب گھوڑ سواری کالج دے زمانے وچ سکھی جانوراں دا علاج وی سکھیا۔ فسٹ ایڈ وی سکھی پر تیرنا نہ ایا اسی طرح موٹر وچ ہزاراں میل سفر کیتا پر چلانی نہ آئی۔

املاک دا انتظام

1893ء وچ ملک عمر حیات تعلیم توں فارغ ہوئے اس وقت تک املاک دا انتظام سرکار دے کول آہا سرجیمز ولسن دی نگرانی وچ املاک دے انتظام دی تربیت حاصل کیتی۔ ضلع دے معاملات سمجھن واسطے کجھ وقت ملک حاکم خان کول گزاریا۔ ملک صاحب وڈی جائداد دے ہکلے مالک آہن اگر چاہندے تے عیش وچ اڈا دیندے پر ایہناں آپ کر کے کھاون دا گُر سکھیا تے اسے اُتے عمل وی کیتا۔ آخر اوہ ہولی ہولی ایسے مرتبے تے اپڑے جیہڑا کسے ہور ہندوستانی نوں نصیب نہیں ہویا۔ ایہناں ہر کم آپ کرن دا گُر وی سکھیا تے ایسے وچ کامیاب وی رہے۔

روپے دا ٹھیک استعمال

کورٹ آف وارڈز دی وجہ نال کافی روپیہ جمع ہو گیا آہ تے ملک صاحب نے کجھ اپنے خاندان دے قرضے اتارے تے باقی دے نال شیخوپورہ تے فیصل آباد وچ زمین خرید کے ایہناں ضلعیاں وچ وی وڈا زمیندار بن گیا۔ سرگودھے دی جائداد اس توں وکھ آہی۔

مینجر دا تقرر

ملک صاحب نے پہلا ہندو مینجر بھیرے دا دیوان کرپا رام مقرر کیتا جیہڑا مشہور کانگرسی لیڈر دیوان چمن لال دا چاچا آہ بعد وچ اس دی جائی دیوان

جواہر مل نوں رکھیا۔

شروع دیاں سرگرمیاں

جائیداد دا انتظام سنبھالن توں بعد ملک صاحب نے کئی ہک مفید سرگرمیاں شروع کیتیاں جہناں دی تفصیل ایہہ ہے۔ (1) جائداد دا انتظام اجیہی خوبی نال کیتا کہ آمدن دونی ہو گئی۔ (2) جائداد دا انتظام اجیہاں لوکاں دا پتہ لا کے جیہڑے امن دشمن آہن ایہناں نوں ذاتی اثر رسوخ نال ٹھیک کر دتا۔

کھیڈاں دا شوق

ملک صاحب نے لوکاں وچ کھیڈاں دا وڈا شوق پیدا کر دتا۔ اوہ چنگے کھڈکارنوں سونے دے کڑے انعام وچ دیندے ہن جیہڑا بہوں وڈا انعام اے۔ گھوڑ دوڑ، نیزہ بازی (چیلی) تے پڑ کوڈی ملک صاحب دیاں پسند دیاں کھیڈاں آہن ایہناں کھیڈاں توں ملک صاحب بہترین فوجی ویندے آہن۔ ملک صاحب اپنی ٹیماں نوں لے کے فوجی چھاؤنیاں ویندے آہن تے مقابلے کرا کے افسراں وچ وی کھیڈاں دا شوق پیدا کریندے آہن تے چنگے کھڈاری فوج وچ بھرتی ہو ویندے آہن۔ استوں علاوہ ملک صاحب دے سارے کاردار بہترین کھلاڑی ہوندے آہن۔

گھوڑے پالن دا شوق

ملک صاحب نوں گھوڑے پالن دا وی وڈا شوق مختلف نسل دے گھوڑے پالنے واسطے اپنے ذاتی خرچ تے سٹڈ قائم کیتا ہک مقصد ایہہ وی آہا جے دوجے زمیندار ایہناں دی دیکھا دیکھی اس شوق نوں شروع کر دین۔ اس دا ہک مقصد فوجی وی آہا جے اتنے گھوڑے ملک وچ ہووین جے باہروں حکومت نوں نہ منگوانے پوون گھوڑیاں دے نال نال گائیں مجھیں، بھیڈاں، داند وی پالن دا انتظام کیتا تے میلہ منڈی مویشیاں تے سارے دے سارے انعاماں دے ایہہ ای مستحق ہوندے۔

گھوڑی پال سکیم

گھوڑے پالن واسطے گورنمنٹ نے ہک گھوڑے تے ہک مربع زمین دینی منظور کیتی۔ پہلاں اس سکیم نوں شک دی نظر نال ویکھیا بعد وچ ملک صاحب نے زمینداراں نوں سمجھایا کہ ایہہ تہاڈے فائدے دا کم اے۔ آخر کار اوہ تیار ہو گئے تے حکومت دے نال زمینداراں دا وی فائدہ ہو گیا۔ زیناں وی آباد ہو گئیاں۔

شُتر سوار دستہ

ملک صاحب نے سارے ضلع وچ پھر کے لوکاں نوں فوج وچ بھرتی ہوون تے مسے مسے راضی کیتا تے ہک شتر سواراں دا دستہ وی ترتیب دتا۔ جس صومالی لینڈ افریقہ وچ جا کے کم کیتا۔ ملک صاحب ایس دستے دے

نائب کماندار بنائے گئے۔

رفاہی کم

ملک صاحب نے اپنے زمانے وچ وڈے وڈے رفاہی کم کیتے جہناں وچوں کجھ ایہہ نیں۔

رجسٹر نکاح

ملک صاحب جد مجسٹریٹ لگے تے ایہناں ویکھیا کہ طلاق نکاح دے بہوں مقدمے ہو گئے آہن تے ثبوت منگیا ملدا نہیں۔ ملک صاحب نے ضلع سرگودھے دیاں مسلماناں وچ نکاح رجسٹر دا رواج دتا۔ جتھوں مقدمے گھٹ گئے۔

مرض طاعون وچ مدد

پچھلی صدی دے اخیر تے اس صدی دے شروع وچ طاعون دی وبا پھیل گئی۔ دیہاتی کم علمی دی وجہ توں ڈاکٹری اصولاں تے کن نہن دھریندے۔ ملک صاحب نے دیہاتیاں دے مزاج دے مطابق تجویزاں دتیاں جیہڑیاں دیہاتیاں من لئیاں اس طرحاں مرض توں نجات ملی۔

ڈنگراں نوں داغنا

ملک صاحب نے ڈنگراں دی چوری نوں روکن واسطے ڈنگراں نوں

داغن دا طریقہ شروع کیتا۔ اس دا نتیجہ ایہہ ہویا جے چوری کیتا ہویا جانور جلدی پتہ لگ ویندا آہا۔ اس واسطے چوریاں گھٹ گئیاں۔

شملہ وفد وچ شرکت

1904ء وچ مسلماناں دا جیہڑا وفد وائسرائے ہند لارڈ منٹو نوں ملن واسطے شملے گیا۔ اس دے وچ پورے ہندوستان وچوں ستر مسلمان اکابر چنے گئے ایہناں وچ ملک عمر حیات دا ناں وی آہا۔ حالانکہ ملک صاحب اس ویلے بالکل جوان آہن۔ اس وفد وچ چوٹی دے لیڈر سر آغا خان نواب محسن الملک جیہے لوک آہن۔ اس وفدا مقصد جداگانہ انتخاب واسطے منظوری حاصل کرنا آہا۔ آخر وائسرائے نے ایہہ جائز مطالبہ منظور کرلیا۔ تے مسلماناں دی علیحدہ قومیت تسلیم کرلئی گئی۔

عوامی خدمت

ملک صاحب نے اپنے خرچے تے کالرے وچ سکول ہسپتال۔ ڈنگر ہسپتال تے ہک دینی مدرسہ بنایا۔ اس توں علاوہ اپنے علاقے دے سارے یتیم بے سہارا بیوہ عورتاں واسطے اتنی گندم دام مستقل انتظام کر دتا۔ جو اس دے گزارے واسطے کافی ہوندا آہا۔ اس توں علاوہ ملک صاحب نے کدی وی وڈیائی نہیں کیتی وڈی انکساری نال لوکاں دی جس حد تک ہو سکدا خدمت کردے رہے۔ ایہہ ای ایہناں دی ترقی تے عظمت دا راز آہا۔ اس سلسلے وچ

ایہناں دے عوامی خدمت دے بے شمار قصے لوکاں دیاں زباناں تے ہُن وی ہن۔

فوجی خدمات

ملک صاحب نوں وارو واری جنگی خدمات دے موقع ملے 1895ء وچ دو واریں چترال دی مہم وچ نال گئے جنوبی افریقہ وچ بوئروں دی جنگ دے موقع تے کم کیتا۔ 1897ء تیراہ دی مہم وچ شامل ہوئے۔ ایہہ ساریاں خدمات صرف رضا کارانہ آہن۔ ایہہ صرف ٹوانیاں دی جنگی روایات نوں قائم رکھن واسطے۔ اختیار کیتیاں گئیاں۔ ظاہری طور تے لوہندیاں دا صاحب جائیداد بندہ ایہناں کماں وچ نہیں پوندا۔ حالانکہ ایہناں دی ماں نے کدی وی خوشی نال اجازت نہ دتی ہوسی۔

پنجاب لیجیسلیٹو کونسل وچ نمایاں کارکردگی

ملک صاحب جوانی وچ ای ممبر بن گئے تے ایہناں نے لوکاں دی بھلائی واسطے کجھ نہ کجھ کرن دا ارادہ کیتا۔ جد آباد کاری دے قانون وچ ترمیم کر کے آباد کاراں واسطے کجھ سخت قانون بناون دا مسودہ پیش کیتا۔ ملک صاحب جیہڑے حالات توں چنگی طرحاں واقف آہن ایہناں ہکلیاں اس دی مخالفت کیتی تے اسمبلی وچوں منظور ہو گیا۔ پر وائسرائے نے ملک صاحب دی رائے نال اتفاق کردے ہویاں ویٹو کر کے منسوخ کر دتا۔

قانون انتقال اراضی

جد ایہہ مسودہ اسمبلی وچ پیش ہویا تے ملک صاحب نے پُر زور حمایت کیتی نالے دلیلاں نال دسیا کہ ایہہ قانون غریب زمینداراں واسطے وڈا فائدہ اے کیوں جے ساہوکار ایہناں زمیناں تے قبضہ کرن واسطے قرضے وچ جکڑ کے زمیناں توں زمیندار مرحوم کر دیندے آہن۔ اس قانون نال غیر کاشتکار بنیا زمیناں اپنے ناں نہ لگوا سگدا۔ پنجاب وچ اکثریت مسلمان زمینداراں دی آہی اس واسطے ایہناں نوں بہوں فائدہ ہویا۔

مرکزی مجلس قانون ساز دی رکنیت

ملک صاحب اس مجلس دے تقریباً 20 سال 1909 توں 1930ء تائیں ممبر رہے۔ اس مجلس وچ ملک صاحب نے ایہناں گلاں تے بہوں زور دتا۔

1۔ مسلماناں دے حقوق
2۔ زمینداراں خصوصاً نکیاں زمینداراں دے حقوق دی ترجمانی
3۔ پنجاب دے حقوق دی ترجمانی
4۔ فوج تے سپاہیاں دے حقوق دی ترجمانی
5۔ تعلیمی پسماندگی، عام تعلیم کرنا، مذہبی تعلیم
6۔ ریلوے دے تریجے درجے دیاں ڈبیاں وچ مسافراں دی سہولت
7۔ جنوبی افریقہ وچ ہندوستانیاں دے حقوق

8۔ عدالتی تے انتظامی اختیارات دی علیحدگی

9۔ میثاق لکھنو

10۔ فوج وچ درست لوکاں دی شمولیت

دارالحکومت دہلی بناؤنے دی کوشش

1911ء توں پہلاں ہندوستان دا دارالحکومت دہلی نہ بلکہ کلکتہ آہا۔ ایہہ شہر انگریزاں دا شروع وچ مرکز بنیا تے انجے لگا آوندا آہا۔ نالے دہلی دے مقابلے وچ اس دی کوئی حیثیت وی کوئی ناہی۔ دہلی اٹھ سو سال مسلماناں دا دارالحکومت رہیا۔ سب توں ودھ ایہہ کے ایہہ ملک دی ہک گُٹھے وچ آہا۔ اس دے مقابلے وچ دہلی وچکار آہی۔ آخر ایہہ مطالبہ 27 مارچ 1911ء اسمبلی دی ہک تقریر وچ عمر حیات کیتا۔ جد جارج پنجم تاجپوشی دی رسم دے سلسلے وچ ایتھے آیا تے ملک عمر حیات اس ویلے شاہی نقیب آہن۔ ایہہ اوہ عہدہ اے جیہڑا اس توں پہلاں تے پچھے کسے ہندوستانی نوں نہیں ملیا۔ دلچسپ تے قابل ذکر گل ایہہ اے جے اس دارالحکومت دی تبدیلی دا اعلان ملک صاحب نے نقیب دی حیثیت نال اردو زبان وچ کیتا۔

نہرو رپورٹ دی مخالفت

1928ء وچ کانگرس نے مسلماناں تے ہندوواں دے سمجھوتے نوں

چھوڑ کے نہرو رپورٹ دا مسودہ تیار کر کے پیش کیتا۔ ملک عمر حیات نے اس دی مخالفت کردیاں ہویاں آکھیا جے اس دے وچ جداگانہ انتخاب دی جاہی مخلوط طریقہ رکھیا گیا اے۔جیہڑا مسلماناں واسطے نقصان دہ اے۔ نالے دسیا کہ پنجاب دا مسلمان زمیندار جیہڑا ہندوواں دا مقروض اے کیویں اوہ آزادی نال ووٹ پا سکسی۔ ایہہ رپورٹ مسلماناں نال بے انصافی دی بنیاد تے بنائی گئی اے۔ملک صاحب نے نالے شملہ وچ ہک اسلامی جلسے دی صدارت کیتی جیہڑا نہرو رپورٹ دے خلاف بطور احتجاج کیتا گیا آہا۔ اس طرح مسلماناں اس رپورٹ نوں رد کر دتا۔

سرکاری ملازمتاں وچ مسلماناں دا حصہ

سرکاری ملازمتاں تے سارے غیرمسلم چھائے ہوئے آہن تے جواز ایہہ پیش کردے آہن کہ مسلمان معیار تے پورے ای نہیں اُتر دے۔

ہندو راج نوں رد کرنا

1927ء وچ ہک قرارداد پیش کیتی گئی جس دے وچ جداگانہ انتخاب نوں ترک کرنے دا آکھیا گیا آہا۔ ملک صاحب نے دسیا کہ ہندوستان دی آبادی وچ چوتھائی مسلمان اہن اچھوت نال مل وین تاں اسی اکثریت وچ ہو ویندے آں پر ہندوواں اچھوتاں نوں ہندو ہونے دا دعویٰ کر دتا۔ اس توں مسلماناں وچ ڈر پیدا ہو گیا کہ اکثریتی پارٹی دا

راج ہوسی ۔ اکثریتی پارٹی چونکہ ہندو اے ایس واسطے یقیناً ہندو راج ہو سی ۔ جیہڑا سانوں منظور نہیں ۔

روزنامچہ

ملک صاحب روز نامچہ لکھن دی وی عادت آہی۔ جیہڑی اوہ باقاعدگی نال نبھاندے رہے نمونہ ملاحظہ ہووے۔

7 اگست 1908 انجمن اسلامیہ شملے دے وفد نال گورنر کول گئے۔

9 اپریل 1909 انجمن حمایت اسلام دے جلسے وچ شرکت۔

23 اپریل 1914 انجمن حمایت اسلام دے جلسے دی صدارت کیتی۔

9 جولائی 1925 پنجاب دے مسلماناں دی طرفوں ہک وفد گورنر نوں ملیا میں اس دا رئیس آ ں۔

ذاتی روزنامچہ

31 اکتوبر 1934ء نوں خضر حیات دی شادی ہوئی۔ سارے مزارعان تے برادری نوں کپڑے دتے۔

17 نومبر 1927ء نوں عزیزی خضر حیات دا پتر جمیا شکرانے نے نفل پڑھے تے ناں نذر حیات رکھیا۔

سفر حج

1935ء وچ ملک صاحب نے حج کیتا اوہ سعودی عرب وچ شاہ

عبدالعزیز دے مہمان رہے کیونکہ ملک صاحب تے شاہ عبدالعزیز ہک دوجے نوں 1914ءتوں جان دے آہن۔ شاہ نے خوشی دا اظہار کیتا تے ہک سٹیشن ویگن سواری واسطے ملک صاحب دے سپرد کیتی۔ مدینہ طیبہ اپڑ کے سلام دی حاضری دے وقت ایہہ دُعا کیتی کہ میری لت نوں تکلیف اے تے تیرے اس نیک بندے حضرت عمرؓ دے وسیلے نال دعا منظور کر۔ کیوں جے میرے ناں دا پہلا حرف ایہو ای اے اللہ دا کرنا ہویا جے معذوری ویندی رہی۔ جدّہ وچ ای مشہور متشرق جان فلبی نال ملاقات ہوئی۔

بیماری تے وفات

7 مارچ 1944ء نوں بیماری شروع ہوئی۔معمولی بخار چڑھیا حکیم نے جلاب دتا بخار دا افاقہ ہویا پر خسرہ نکل ایا جس توں کمزوری ودھ گئی۔ تھوڑے دناں بعد خسرہ ٹھیک ہو گیا پر کمزوری بدستور رہی۔ بیماری دا سارا وقت سرگودھے اپنی کوٹھی تے لگھایا۔ 24 مارچ نوں بظاہر ٹھیک ٹھاک نظر آوندے آہن۔ انڈہ دُدھ ملا کے پیتا لیٹ گئے تے اپنے خالق کول اپڑ گئے۔

مقبرہ

ملک خضر حیات خان اس ویلے پنجاب دے وزیر اعلیٰ آہن۔ ملک صاحب دی قبر جہانگیر دی قبر دے نمونے تے بنوائی۔ اسی طرح دے قبر دے آس پاس اسما حسنیٰ لکھوائے اپنے باغ کالرہ وچ ای دفن ہوئے جتھے ایہناں

دے دوجے رشتہ داراں دیاں قبراں آہن۔

سیرت

ملک عمر حیات خان ضلع سرگودھا دی ہک منی پرونی شخصیت آہن۔ جہناں دے دوست تے دشمن سارے ای گن گوندے نیں۔ کدی وی کسے نوں جان بجھ کے نقصان نہ دتا۔ کدی کسے توں فائدہ اٹھاؤنا پسند نہ کیتا۔ ہر موقع تے ہر ضرورت مند دی مدد کیتی۔ ہمیشہ خدا تے بھروسہ رکھیا۔ لڑائی وچ ہمیشہ سب توں اگے رہے۔ اجیہاں ہستیاں کدی کدائیں پیدا ہوندیاں نیں روز نہیں۔ انہاں دی وفات توں بعد کالرے دا زوال شروع ہو گیا۔ اج کل تاں اُکوں ای معاملہ ٹھپ گیا اے۔ نذر حیات امریکہ ٹُر گیا تے اوہ کدی ایتھے نہیں آیا زمیناں ونڈی گئیاں رہے رب دا ناں۔

ملک خضر حیات خان

ملک خضر حیات 1900ء وچ ملک عمر حیات خان دے گھر جمے اپنے والد دی طرحاں ایچی سن کالج وچ تعلیم حاصل کیتی۔ دہلی دربار وچ ایچی سن کالج دے نمائندے دی حیثیت نال شریک ہوئے۔ 1914ء وچ کمشن حاصل کیتا 1921ء عارضی بھرتی افسر مقرر ہوئے۔ شاہ پور ڈسٹرکٹ بورڈ دے صدر وی رہے۔ ایہہ اول درجے دے مجسٹریٹ تے اسسٹنٹ مجسٹریٹ دے اختیارات وی ورتدے رہے۔ 1931ء وچ کانگرس دی طرفوں عدم تعاون دی تحریک سُرخ پوش تحریک دے خلاف انگریزاں دی مدد کیتی۔ فوج وچ خدمات

سرانجام دینے دی وجہ توں انہاں نوں O.B.E فوجی اعزاز دتا گیا۔ جاپان تے ہندوستان دے درمیان ہون والی گل بات وچ کپاہ پیدا کرن والے زمینداراں دی طرفوں شامل ہوئے۔ جارج پنجم دی رسم تاج پوشی تے ایہناں نوں سلور میڈل دتا گیا۔ 1937ء وچ پبلک ورکس دے وزیر بنے 1944ء وچ سکندر حیات دی وفات مگروں پنجاب دے وزیراعظم بن گئے۔ (پنجاب دا وزیر اعلیٰ وزیراعظم اکھواندا آ) قائداعظم دی خواہش آہی جے ایہہ یونینسٹ پارٹی توں الگ ہو ونجن ایہہ مسلم لیگ دے خلاف کم کردے رہے۔ مسلم لیگ نے ہک وکھرا پارلیمانی گروپ بنا کے مخالفت شروع کر دتی خضر وزارت نوں انگریز سہارا دیندے رہے۔ خضر وزارت نوں مسلم لیگ نے سُکھ دا ساہ نہ لین دتا۔ ملک صاحب دے اعتبار والے لوگ بلدیو سنگھ تے چھوٹو رام آہے۔ جد پنجاب دے حالات خراب ہوئے تے ملک صاحب نے ماں دی ضد تے وزارت توں استعفیٰ دے دتا۔ بلکہ بقول مسٹر ظفر اللہ خان ماں نے استعفیٰ لکھوا کے قائداعظم نوں پیش کر دتا۔ اس توں بعد عوام دا غصہ ٹھنڈا ہو گیا۔ 1947ء توں اوہ سیاست توں کنارہ کش ہو گئے تے اخیر تک رہے۔

وفات اور سیرت

خضر حیات 19 جنوری 1975ء نوں فوت ہو گئے۔ تھل پراجیکٹ خضر وزارت دا بڑا وڈا کارنامہ اے۔ جیہڑا 1939 وچ ہویا۔ جنگ عالمگیر دے باوجود کم نہ روکیا۔ ایس توں 10 لاکھ تھل دی زمی

سیراب ہوئی ۔ایس طرح سرگودھا وچ شاہپور توں بھیرہ تک تے سرگودھا توں کٹھہ تک پکی سڑکاں بنوائیاں۔جھاوَریاں دا ہائی سکول بنوایا۔متحدہ پنجاب دا آخری وزیراعلیٰ آہ۔

☆☆☆

باب نمبر 11

نون خاندان

ملک فیروز خان نون

فیروز خان توں پچھے نون سیاست

سرگودھے دے پراچے

باب نمبر 11

نون خاندان

ضلع سرگودھا سیاست دے میدان دا شہسوار اے۔ اس نے وڈے سیاست دان تے لیڈر پیدا کیتے۔ متحدہ پاکستان دا آخری وزیراعظم ملک فیروز خان نون تے متحدہ پنجاب دا آخری وزیر اعلیٰ ملک خضر حیات ٹوانے دا تعلق سرگودھے نال ای آہا۔ ہُن تائیں ایہناں خانداناں دے لوک سیاست وچ اگے اگے نیں۔

اس خاندان دے ننھیال ٹوانے آہن تے ایہہ خاندان اسے خاندان دے نال رہیا۔ ایہناں دے ناں وی ہکا جیہے آہن۔ اس خاندان وچ وی فتح خان تے جہان خان ہوئے۔ جہناں مہاراجہ رنجیت سنگھ دی خدمت کیتی تے کئی دیہات فوجی خدمت دے بدلے وچ وصول کیتے۔ بغاوت ملتان وچ ایہہ انگریزاں دے نال رہے۔ جہلم تے بنوں تے چڑھائیاں کیتیاں۔ فتح خان نوں 1200 روپیہ پنشن ملدی آہی تے اس دے پُتر محمد حیات کول بھیرہ دے نیڑے 3000 ایکڑ زمین آہی۔

نون خاندان دا بندہ خان بہادر ملک محمد حاکم خان 1857ء دی جنگ آزادی وچ ملک فتح شیر خان دے رسالے وچ شامل آہا۔ کئی مُہماں وچ حصہ لیا تے زخمی وی ہوئے۔ انگریزاں دے خیال دے مطابق ایہہ وڈا شاہ زور آہا۔ انگریزاں دی وڈی خدمت پاروں ملاقات دے دروازے انگریزاں ہر ویلے کھلے رکھے۔ اس نوں وی گھوڑے پالن دا شوق آہا۔ 1857ء دی خدمات دے بدلے وچ 675 روپے پنشن تے ہک وڈی جاگیر ملی۔ اس توں پچھے ملک حاکم پولیس وچ بھرتی ہو گئے۔انسپکیٹر دے عہدے نوں تحصیلداری نال بدلوا لیا تے لوکاں دی بے لوث خدمت کر کے ناں کمایا۔ ملک حاکم خان نے حکومت کولوں 5000 ایکڑ زمین سستی خرید لئی تے اپنی ریاست بنا لئی۔ تے جلدی نال نون خاندان وچ پنجاب دے وڈے وڈے جاگیرداراں وچ شمار ہوون لگ پیا۔ 1888ء وچ ڈویژنل درباری دی سیٹ مل گئی۔ اسے سال خان بہادر دا خطاب وی مل گیا۔ ایہناں دے پتر پر محمد حیات خان اس توں پہلے ای ڈویژنل درباری آہن۔ حاکم خان دا وڈا پُتر اعزازی مجسٹریٹ بنایا گیا۔

فیروز خان نون

محمد حیات دا پتر فیروز خان 1875ء وچ جمیا ایچی سن کالج وچ پڑھیا تے بعد وچ آکسفورڈ وچ تعلیم حاصل کیتی۔ 1917ء وچ ہائی کورٹ وچ وکالت شروع کیتی۔ 1967ء وچ لوکل سیلف گورنمنٹ دے وزیر بنے۔ ترے سال کم کرن توں بعد تعلیم دے وزیر بن گئے۔ 1934ء وچ انگلستان وچ ہائی

کمشنر بنا دتے گئے۔ واپسی تے وائسرائے دی ایگزیکٹوکونسل دا رکن بنا دتا گیا۔ 1945ء تائیں کونسل وچ ڈیفنس ممبر دے طور تے کم کردے رہے۔ اس زمانے وچ ایہناں امپیریل وار کیبنٹ تے پیسیفک وار وچ ہندوستان دی طرفوں نمائندگی کیتی۔ اس توں پچھے ایہہ مسلم لیگ وچ آ گئے۔ پنجاب وچ خضر وزارت تے سیفٹی ایکٹ دے خلاف مسلم لیگ دی تحریک تے قید ہو گئے۔ ایہناں دیہاڑیاں وچ ایہہ ای خیال عام آہا جے مسلم لیگ دی اسمبلی پارٹی دی قیادت فیروز خان دے حصے وچ آ وسی۔ پر افتخار حسین ممدوٹ جس دیاں مالی قربانیاں زیادہ آہن۔ تے دولتانہ، فیروز خان نوں ممدوٹ دے مقابلے وچ اپنے واسطے گھٹ خطرناک سمجھدا آہا۔ ممدوٹ دی دھڑ کیتی۔

1947ء وچ مجلس دستور ساز دا رکن چنیا گیا۔ پاکستان بنن توں پچھے اتحادی فوجاں دے اقتصادی کمشن برائے مشرق بعید دے اجلاس وچ شریک ہوئے۔ 1945ء وچ برطانیہ نے جیہڑا سر دا خطاب دتا آہا۔ قائداعظم دی ہدایت تے 1946ء وچ واپس کر دتا۔

جھاوٗریاں دی جاگیر تے نون

ملک فیروز خان صاحب نے اپنی کتاب جس دا ناں چشم وید اے۔ وچ لکھیا اے کہ جھاوٗریاں وچ ایہناں دے دادے دی جاگیر آہی تے لوکاں فتح خان دے ناں دی وجہ توں اس نوں فتح خان ٹوانہ سمجھ لیا۔ اس گل دا ایہناں ثبوت ایہہ دتا جے 41-1936ء وچ جد اوہ لندن گئے تے ایتھے انڈیا آفس

لائبریری وچ میجر ایڈورڈز دی ڈائری مل گئی۔ ایہناں 1849ء وچ بنوں توں لے کے لاہور تائیں گھوڑے تے سفر کیتا۔ اوہ روزانہ 10 میل سفر کریندے آہن۔ ایسے سفر وچ ایہناں جھاوّریاں دی قیام کیتا تے لکھیا جے ایہہ گاؤں فتح خان (نون) دی جاگیرا ے۔

حالانکہ صورت حالت ایہہ تے جے ایہہ جاگیر فتح خان ٹوانہ دے والد ملک خاں نوں مٹھہ ٹوانہ دی جاگیر دے بدلے وچ 1822ء وچ سکھاں دتی آہی اس ویلے تائیں اس دا دادا ملک فتح خاں نون 1818ء وچ فوت ہو گیا آہا۔ ملک فتح خان ٹوانہ جھاوّریاں وچ ای کوٹھے دی چھت بیٹھ آ کے مویا۔ اس واسطے اس جاگیر دا ملک صاحب نوں ٹپلا لگا۔

پاکستان دی سیاست وچ نوناں دا حصہ

پنجاب دی پہلی کابینہ وچ دولتانہ تے ممدوٹ دی رسہ کشی شروع ہو گئی۔ 1951ء دے انتخابات دے پچھے ملک فیروز خان دا ناں بطور وزیر اعلیٰ لوکاں دی زباناں تے آہ کہ ملک فیروز خان ای پنجاب دا وزیر اعلیٰ بنسی۔ پر ملک صاحب نوں مشرقی پاکستان دا گورنر بنا کے گھل دتا گیا۔ ممتاز دولتانہ وزیر اعلیٰ بن گئے پر احمدی تحریک دی وجہ توں ممتاز دولتانہ نوں ہٹا کے فیروز خان نون نوں وزیر اعلیٰ پنجاب بنا دتا گیا۔ ممتاز دولتانہ نوں ایہہ گل پسند نہ آئی۔ آخر 22 مئی1955 ء ایہناں دی حکومت ختم ہو گئی۔

سیاسی رسہ کشی

ملک صاحب دی اس توں پچھے مسلم لیگ نال نہ نبھ سگی تے ایہناں اپنا وکھرا گروپ بناؤنا شروع کر دتا۔ چودھری محمد علی نے نون گروپ نوں مسلم لیگ دا ٹکٹ ای نہ دتا۔ الزام ایہہ لایا جے ایہناں پارٹی دے خلاف ورزی کیتی اے۔ اس طرحاں ایہناں نوں 5 سال واسطے مسلم لیگ توں کڈھ دتا گیا۔ ایہناں دی قسمت پلٹا کھاہدا۔ ون یونٹ بن گیا تے نون صاحب ریپبلکن پارٹی وچ رل گئے۔ سہروردی دی کابینہ وچ وزیر خارجہ بن گئے۔ چندریگر جد حکومت نہ چلا سکے تے فیروز خان نون نوں 13 دسمبر 1957ء نوں وزیر اعظم بنا دتا گیا۔ اکتوبر 1958ء نوں ایوب خان مارشل لاء لا دتا تے ایہہ زبردستی ریٹائر کر دتے گئے۔ 31 دسمبر 1966ء نوں جد ایوب خان جبری ریٹائر کرن دا منصوبہ بنایا تاں ملک صاحب 31 دسمبر 1966ء نوں رضا کارانہ طور تے سیاست توں ریٹائر ہو گئے۔

ملک فیروز خان تے سرگودھا

ملک فیروز خان نون ہوراں اپنی سیاست دے دوران سرگودھا دی تاریخ وچ وڈے کم کیتے۔ ایہناں تحریک پاکستان وچ بھرپور حصہ لیا۔ 1946ء دے انتخاب وچ خضر حیات خان دے خلاف انتخابی جلسے کر کے مسلم لیگ وچ جان پائی۔ ملک ممتاز خان دی انتخابی مہم چلائی۔ ملک صاحب کھدر دی پینٹ تے کھدر دی بوشرٹ پاندے آہن۔ ایتھے ایہناں دے نال شوکت حیات نے

وی کم کیتا۔ فیروز خان 1918ء وچ سرگودھا بار دے ممبر بنے۔ اس وقت سرگودھے بار دے ممبراں دی کل تعداد 35 آہی۔ سرگودھے وچ جد مسلم لیگ دا دور شروع ہویا تے ایتھوں دی زبان وچ لوک اس نوں مسلم لیک آدھے آہن۔ لیک دے معنی ''لکیر'' ۔ دیہاتیاں نوں ایہہ دسیا گیا کہ ایہہ اسلام دی لکیر اے۔ اس دے ہک پاسے مسلم لیگ تے اسلام اے تے دوجے پاسے کفر اے۔ اس واسطے مسلم لیگ نوں ووٹ دیو۔ اوہ زمانہ وڈا سادا تے سدھا سادھا آہا۔ لوکاں ایسے گل نوں سچ سمجھ کے مسلم لیگ نوں ووٹ دتے۔

ملک صاحب دا ایہہ لطیفہ وی وڈا مشہور ہویا۔ جلسے نوں جد خطاب کرنا شروع کریندے تے لوکاں نوں آدھے درود شریف پڑھو تے آپ زور نال لا اِلہ الا اللہ یعنی کلمہ شریف پڑھدے ساری عمر وڈے عہدیاں اُتے رہن دے سببوں ایہناں دی وجہ نال سرگودھے دی سیاست اُتے کافی اثر پیا تے مسلم لیگ نوں طاقت ملی۔

گوادر دا مسئلہ تے فیروز خان

پاکستان دا 2400 مربع میل دا علاقہ سلطان مسقط دے قبضے وچ آہا۔ اس دی کہانی کجھ انج اے جے 1781ء وچ مسقط دے کسے شہزادے قلات دے حکمران کول پناہ لئی۔ قلات دا حکمران اس ویلے خودمختار بادشاہ آہا۔ اس بادشاہ نے گوادر دا علاقہ جس دی سالانہ آمدنی 84 روپے آہی۔ شہزادے دے گزارے واسطے دے دتا۔ جد ایہہ شہزادہ مسقط دا بادشاہ بنیا تے وت وی

اس اتھے قبضہ برقرار رکھیا۔ 1839ء وچ برطانیہ نے قلات فتح کر لیا تے وت وی گوادر مسقط کول ای رہیا۔ 1861ء وچ والئی قلات نے اس دی واپسی دا مطالبہ کیتا پر برطانیہ نے بچ بچاؤ کر کے معاملہ ٹھنڈھا کر چھوڑیا۔ 1947ء وچ پاکستان بن گیا حکومت ہک واری وت مسئلہ اٹھایا۔ پر کجھ نہ بنیا۔ 1956ء وچ جد ملک فیروز خان وزیر خارجہ ہوئے تے ایہناں گوادر دا سارا کیس منگوا کے برطانیہ دے ذریعے کوشش کیتی لیکن کوئی گل سرے نہ چڑھی۔

1957ء وچ جد ملک صاحب وزیر اعظم بنے تے ایہناں پہلی واری ایہہ قانونی نکتہ اٹھایا کہ گوادر دی حیثیت ہک جاگیر توں ودھ نہیں۔ اس نوں ہک شخص نوں اس واسطے دتا گیا کہ اوہ اوتھوں ٹیکس وصول کر کے اپنا گزارہ چلائے۔ یا اس رقم نوں اپنی تنخواہ خیال کرے۔ اس طرح دی امداد دینے نال اقتدار اعلیٰ دے ملن دا سوال ای پیدا نہیں ہوندا۔ ہُن باقی جاگیراں جیہڑیاں برطانیہ توں خدمات دے صلے وچ ملیاں ہوئیاں آہن یا دوجی سیاسی اسباب دے پاروں ملیاں ہوئیاں آہن۔ اوہ ساریاں جاگیراں منسوخ ہو گئیاں اہن۔ اس واسطے ہُن اس جاگیر دا وی کوئی جواز نہیں۔ ایہہ ہک قانونی نکتہ آہا جیہڑا ساڈے کم آیا تے وڈی خوشی نال سلطان مسقط پاکستان منتقل کرن اُتے تیار ہو گیا۔ 1958ء وچ جد ملک صاحب لندن گئے تے پاکستانی ہائی کمشنر مسٹر اکرام اللہ نے ملک فیروز خان نوں جد اوہ دستخط شدہ دستاویز جیہڑی گوادر دی منتقلی دے بارے وچ آہی وکھائی تے ملک صاحب خوشی نال پھُل گئے۔ پنڈت نہرو نے ملک صاحب نوں دلی وچ خصوصی طور تے پچھیا کہ گوادر تاں

تساں لے لئی اے تے ایتھے ہندوواں دا کیہ بنسی۔ ملک صاحب نے دسیا کہ اوہ پاکستان دے شہری نیں تے ایہناں نوں کوئی خوف نہیں ہونا چاہیدا۔ ایہہ خوشی دی گل اے کہ اوہ ہُن تائیں پاکستان وچ ای رہ پئے نیں۔ ایہناں دی تعداد اس ویلے 300 اہی۔ گوادر سمگلراں دی جنت آہی۔ گوادر دے بدلے پاکستان نے مسقط نوں رقم ادا کیتی پر اوہ ساری رقم محصول نال کئی گنا زیادہ وصول ہو گئی اے۔ سلطان نال وی حالات دوستانہ نیں۔ پاکستان ایہہ ضرور احتیاط کیتی کہ گوادر دی منتقلی دا کوئی جشن نہ منایا گیا۔ کیوں جے اس طرح سلطان دے جذبات نوں ٹھیس پہنچن دا ڈر آہا۔

سرگودھا کالج وچ آمد

ملک صاحب 1955ء وچ وزیر اعلیٰ پنجاب بنے تے اوہ ہک دیہاڑے بغیر دسے ڈی۔سی۔ بشیر تارڑ صاحب دے نال کالج آ گئے۔ ایس ویلے کالج پی۔اے۔ایف والی بلڈنگ وچ آہا۔ پہلاں ایہناں نے کارتوں اُتر کے طالب علماں نال گپ شپ لائی تے گلاں گلاں وچ پچھیا کہ ایتھے بی ایس سی دیاں کلاساں اہن جد اساں دسیا جے کوئی نہیں تے ایتھے ای کالج دے گیٹ تے کلاساں دی منظوری دا اعلان کر کے چلے گئے۔ ہال دے اندر امتحان ہو رہیا آہ۔

گورنمنٹ ہائی سکول بھیرہ وچ

ملک صاحب نے کجھ عرصہ گورنمنٹ ہائی سکول بھیرہ وچ وی پڑھیا

تے اس دا ذکر اپنی کتاب چشم وید وچ کیتا اے۔ کہ اوہ 1904ء وچ اپنے بھرا علی دے نال داخل ہوئے تے ایس ویلے سکول وچ بورڈنگ دا رواج نہ۔ ایسے واسطے ایہناں نوں ہک پرائیویٹ مکان وچ رہنا پیا۔ ایسے سکول دے ہک ماسٹر صاحب دا قصہ وی لکھیا اے جے ایہناں نوں کرسی اُتے بہہ کے ٹنگاں میز دے اُتے رکھ جھوٹے لین دی عادت آہی۔ ہک دن خدا دا کرنا ایہہ ہویا جے ماسٹر صاحب لما جھوٹا لے بیٹھے تے ایہناں دیاں ٹنگاں اسمان الے پاسے تے سر زمیں والے پاسے ہو گیا۔ ساری جماعت اس اچانک ڈرامے توں وڈی خوش ہوئی۔ استاد صاحب سر اُتے ہمیشہ پگڑی بنھ کے رکھدے آہن۔ ایس مجبوری دا تد پتہ لگا جد ایہناں دی پگڑی سرے توں لیہہ کے پرانہہ ونج پئی تے پتہ لگا کہ ایہناں دے سر تے وال ای کوئی نہیں۔ آخر دو طالب علماں مسے استاد صاحب نوں کڈھیا تے اس توں پچھے ایہناں انجے ہار جھوٹے لین توں توبہ کر لئی۔

وزارت عظمیٰ توں چُھٹی

سکندر مرزا جد سپین دے دورے توں واپس آئے تے ایتھے جنرل فرانکو دی ڈکٹیٹر شپ ایہناں نوں وڈی پسند آئی تے ایتھے آ کے اوہ جمہوریت دے خلاف ہو گئے۔ سکندر مرزا نے آئین منسوخ کر کے وزیر اعظم فیروز خان نون نوں جیہڑا خط لکھیا اوہ کجھ اس طرح دا محبت دا لکھیا گیا۔ پر بعد وچ ایوب خان نے اس دی ڈکٹیٹر بنن دی حسرت پوری نہ ہون دتی تے سارے اختیارات اُتے قابض ہو گیا۔ خط ایہہ سی۔

ایوان صدر کراچی

7 اکتوبر 1958ء

مائی ڈیئر سر فیروز

میں وڈے غور تے فکر نال اپنے گویڑ دے مطابق اس نتیجے اُتے اپڑیاں واں کہ اس ملک دا استحکام اس ویلے تائیں پیدا نہیں ہو سگدا جد تائیں ایہہ ذمہ داریاں میں آپ نہ سنبھال لیواں تے انتظامیہ دے سارے اختیارات اپنے ہتھ وچ نہ لے لیواں۔ 3 مارچ دا آئین نہ صرف نا قابل عمل اے۔ بلکہ پاکستان دی سلامتی واسطے خطرناک وی اے۔ اگر اسی ایس دے مطابق عمل کریندے رہے تے ہک دیہاڑے پاکستان توں وی ہتھ دھو بہہ ساں۔

میں ایہہ فیصلہ کیتا اے کہ آئین منسوخ کر کے سارے اختیارات آپ سنبھال لئیں۔ اسمبلیاں، مرکزی پارلیمنٹ۔ مرکزی تے صوبائی کابینہ نوں تروڑ دیواں۔ مینوں ایس گل دا افسوس اے کہ ایہہ فیصلہ تہاڈی وزارت دے زمانے وچ کرنا پیا۔ جس وقت تہانوں ایہہ خط ملسی اس ویلے ملک وچ مارشل لاء لگ گیا ہوسی۔ جنرل ایوب جس نوں میں مارشل لاء دا ناظم اعلیٰ مقرر کیتا اے اپنے اختیارات سنبھال چکے ہون گے۔

تہاڈے واسطے ذاتی طور تے میرے دل وچ وڈا احترام اے۔ تہاڈی خوشی تے فائدے واسطے جو کجھ وی ضروری ہویا میں بغیر کسی حیل و حجت دے کر لیساں۔

تہاڈا مخلص

سکندر مرزا

ایہہ خط رات 11 وجے وزیراعظم دی کوٹھی تے گھلیا گیا۔ سکندر مرزا دیاں ساریاں حسرتاں دل وچ رہ گئیاں جد صدر ایوب نے استوں سارے اختیارات لے کے ملک وچوں ای کڈھ دتا۔ تے اوہ وت پرت کے پاکستان نہ آیا۔ مر کے وی پاکستان دی بجائے ایران وچ دفن ہویا۔

ریٹائرمنٹ دے بعد ملک صاحب دی مصروفیات

ملک صاحب نے وزارت توں پچھے ایہہ چنگا کیتا جے اپنی یاداشتاں لکھ کے اس کتاب دی شکل وچ لے آئے تے اس دناں ''چشم دید'' رکھیا تے ایہہ کتاب فیروز سنز نے چھاپی۔ اس کتاب وچ اس زمانے دے ضلع سرگودھا دیاں بہوں ساریاں گلاں آ گئیاں جیہڑیاں آون والیاں واسطے کافی فائدہ مند ہوسن۔ کیونکہ ملک صاحب دی ساری حیاتی۔ انگریزاں دا زمانہ ویکھ کے ایہناں دے خلاف آزادی دی جنگ لڑی اس توں پچھے آزادی حاصل کر کے پاکستان دے وڈے وڈے عہدیاں تے رہے۔ ایہناں دی ایہہ کتاب ایہناں دے تجربات دا نچوڑ اے۔

کاش کوئی کتاب خضر حیات وی لکھ ویندا پر افسوس باقی حیاتی اپنی غلطی دا احساس بری طرحاں کوسدا رہیا تے اس بھل کے وی سیاست والے پاسے قدم نہ رکھیا۔ آخری عمر گمنامی وچ گزار کے ٹُردا ہویا۔

فیروز خان توں بعد نون سیاست

فیرزو خان توں پچھے 1964ء وچ جد ایوب خان کنونشن مسلم لیگ

دی بنیاد رکھی تے فیروز خان دا پُتر نور حیات قومی اسمبلی دا رکن منتخب ہویا۔ 1977ء وچ پیپلز پارٹی دے ٹکٹ اُتے جت کے وزیر بن گئے۔ 1985ء وچ وی منتخب ہوئے۔ 1988 تے 1990 وچ ایہہ خاندان ممبری واسطے کھلا ای نہیں ہویا اج ایہہ خاندان 100 سال دی قیادت توں محروم ہو گیا۔ ایہہ ای حال اس ویلے ٹوانہ خاندان دا اے۔ 1997ء وچ ایہناں دا کوئی امیدوار کامیاب نہیں ہویا۔

ٹوانہ خاندان دیاں ہور شاخاں

ٹوانہ خاندان ہُن تائیں کافی علاقے وچ ودھ کے کھلر گیا اے۔ اس خاندان ہِک شاخ حسنال اے جس دا اصل مرکز ہموکا (حسن آباد) اے۔ خدا بخش ٹوانہ تے فتح محمد ٹوانہ اس دا پُتر انور ٹوانہ اسمبلیاں دے ممبر رہے۔ خدا بخش ٹوانہ تے کافی عرصہ وزیر رہیا تے خوشاب دی سیٹ توں ہمیشہ جتدا رہیا۔ پر مسلم لیگ نال گڑبڑ دی وجہ نال اس واری کوئی سیٹ وی نہیں لے سکے۔

ایسے خاندان دی ہِک شاخ خواجہ آباد آہی جتھے ملک خدا بخش نے ریاست دی بنیاد رکھی اوہ افغانستان وچ ہندوستان دے سفیر وی رہے۔ ایہناں دا پُتر جس دا ناں اللہ بخش آہ۔ کافی اثر رسوخ دا مالک آہ۔ سیاست وچ کافی اثر رکھدا آہ۔ خضر حیات دا حمائتی تے مشیر آہ۔ پاکستان بنن توں پچھے خضر حیات دی طرح دَڑ وٹ کے وقت گزاریا۔ چونکہ ایہناں دا پُتر کوئی نہ اس کر کے ادھی جائیداد اس دی دھی لے گئی تے ادھی دا وارث فتح خان ٹوانہ بنیا۔ کجھ مربعے

اپنے بیلیاں وچ وی ونڈ گیا۔

مظفر آباد شاخ وی ہک وڈی شاخ اے۔اس دا بانی مظفر خان آہا۔ اس دا پُتر احمد یار خان تے اس توں پچھے خالق یار تے قادریار پُتر ہوئے۔ پر ایہہ خاندان سیاست وچ نہ چمک سگیا۔

سرگودھے دے پراچے

ضلع سرگودھا وچ پراچے دو شہراں دے وچ وڈی مدت دے وسدے پئے نیں۔ہک بھیرہ تے دوجا شاہ پور شہر۔ایہہ دوہیں شہر دریا جہلم دے کنارے تے آباد نیں۔ پراچے تاجر پیشہ قوم اے۔بھیرے دے پراچیاں سیاست وچ وی چنگا حصہ لیا۔ پر شاہ پور دے پراچے۔تاجر پیشہ ای رہے تے ایہناں دے کاروبار عراق تک پھیلیا ہویا اے۔کجھ پراچے خوشاب تے کالا باغ وچ وی ہین۔ایہناں اوہناں شہراں نوں مرکز بنایا جیہڑے دریاواں دے کنارے آباد آہن کیوں جے پرانے زمانے وچ دریا ای آن جان دا ذریعہ آہن۔ سڑکاں نہ ہونے دے برابر آہن تے ایہہ شہر تجارتی منڈیاں ہوندیاں آہن۔

پراچہ قوم دے جد امجد حضرت عزیز یمنیؓ آہن۔ جیہڑے حضورؐ اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے صحابی آہے۔ ایہناں دے ذمے فرش تے بیہن اُٹھین دا انتظام آہ۔ اس واسطے اوہ فراش اکھواندے آہن۔ ایہہ لقب ایہناں دے خاندان بلکہ قبیلہ وچ مشہور ہویا۔ ایہناں دے پُتر حضرت ابو العاصؓ لشکر

اسلام دے یمنی دستے دے امیر مقرر ہوگئے۔ خلافت فاروقیؓ دے زمانے وچ جد لشکر اسلام ایران فتح کرن واسطے گھلیا گیا۔ اس لشکر وچ حضرت ابو العاصؓ وی آہن۔ ایہہ ایران ای رہ پئے تے ایتھے ای شادی کرلئی تے فراشہ ای مشہور ہوئے۔

کابل دی فتح دے ویلے ہک عرب سردار امیر مہلب فراشہ مشہور ہوئے۔ ایہناں کجھ لشکر دریا سندھ دے کنارے ڈھنکوٹ دے مقام تے آباد ہوگیا۔ ایتھے پراچے کجھ مدت حکمران وی رہے۔ ایہہ جاہ ضلع بنوں وچ اے۔ اس توں بعد ایہہ کجھ کالا باغ وچ آباد ہو گئے۔ ہمایوں نے آہندے نیں ایہناں توں مدد منگی پر ایہناں دوہاں پاسے مسلمان ہونے دا عذر کر دتا تے مدد نہ کیتی جد ہمایوں واپس آیا تے ایہناں دے خلاف ہویا تے ایہہ ایتھوں نس گئے۔

پراچے قالین تے کپڑا ویچن دی وجہ توں۔ قالین دی نسبت نال فراش تے کپڑا دی نسبت نال پراچہ اکھواندے رہے۔ جیہڑے ہولی ہولی وگڑ کے پراچہ بن گیا۔ فراش عربی وچ قالین یا دری گھتن والے نوں آہندے نیں۔ ایس نسبت نال بغداد دے نیڑے ہک گاؤں فراشہ ناں دا اے۔

شیخ فضل الٰہی پراچہ

سرگودھے وچ جیہڑا بندہ سب توں پہلاں سیاست وچ چمکیا اوہ شیخ فضل الٰہی پراچہ آہا۔ اوہ علی گڑھ یونیورسٹی توں فارغ التحصیل آہن۔ 1934ء

توں 1947ء تائیں لگاتار مرکزی مجلس قانون ساز دے رکن رہے۔ انگریزاں ایہناں نوں نہ صرف جاگیر دتی بلکہ خان بہادر دا خطاب وی دتا۔ قائداعظم نے جد خطابات واپس کرن واسطے آکھیا تے ایہناں واپس کر دتا۔

پاکستان بنن توں پچھے شیخ صاحب نے عملی سیاست وچ حصہ لیا۔ سیاست وچ آون توں پہلاں اوہ ہندوستان تے پاکستان وچ کافی عہدیاں تے کم کردے رہے۔ 1951ء وچ اوہ نوکری توں ریٹائر ہو گئے تے مسلم لیگ وچ شامل ہو گئے۔ اسے سال اوہ پنجاب اسمبلی دے ممبر چنے گئے۔ دولتانہ تے عبدالحمید دستی دیاں اعلیٰ وزارتاں وچ وزیر رہے۔

شیخ فضل حق پراچہ

شیخ فضل الٰہی دے بھرا شیخ فضل حق وی سیاست وچ حصہ لیندے رہے۔ 1946ء وچ سرگودھے وچ اوہ مسلم لیگ دی طرفوں کامیاب ہوئے۔ ایہناں دے پُتر شیخ احسان الحق 1970ء وچ کونسل مسلم لیگ دی طرفوں صوبائی اسمبلی دے ممبر بنے۔ حنیف رامے دی وزارت دے زمانے وچ جد سینٹ دے انتخاب دی واری آئی تے کونسل مسلم لیگ دے کئی ممبر پیپلز پارٹی وچ شامل ہو گئے۔ اس ویلے احسان الحق پراچہ وی کونسل مسلم لیگ چھوڑ کے پیپلز پارٹی وچ رل گئے۔ اس دے صلے وچ ایہناں دا چاچا شیخ فضل الٰہی پراچہ سینٹ دا ممبر بنا دتا گیا۔

1977ء دے انتخابات وچ احسان الحق پنجاب اسمبلی دے ممبر بن

گئے۔ کجھ چر صوبائی کابینہ دے رکن وی رہے۔ 1981ء وچ ایہناں دا نکا بھرا شیخ انوار الحق مجلس شوریٰ دا رکن بن گیا۔

1985ء وچ احسان الحق آپ تاں نہ کھلوتے تے ایہناں دا نکا بھرا انوار الحق پنجاب اسمبلی دا ممبر بن گیا۔ احسان الحق صاحب نے سینٹ دا انتخاب لڑیا تے ممبر بن گئے۔ 1988ء وچ نگراں حکومت پنجاب وچ ٹرانسپورٹ دے وزیر بن گئے۔ 1988ء وچ دوہاں بھراواں انتخاب لڑیا۔احسان الحق جِت گیا تے دوجا بھرا کامیاب نہ ہوسکیا۔ بے نظیر دے دور وچ وزیر خزانہ رہے۔

1990ء وچ دوہاں بھراواں پی ڈی اے دے ٹکٹ اُتے الیکشن لڑیا تے دوہیں جت گئے۔ اس واری احسان صاحب مرکزی سیٹ اُتے جِتے تے انوار صاحب صوبائی سیٹ اُتے اپریل 1993ء وچ بلخ شیر مزاری دی نگراں کابینہ وچ احسان الحق پراچہ صاحب وزیر تجارت بنائے گیے۔ 1993 وچ وی الیکشن لڑیا پر دوویں کامیاب نہ ہوئے۔ 1994ء وچ احسان الحق سینٹ دی سیٹ تے کامیاب ہو گئے۔

باب نمبر12

انگریزی حکومت دا اجمالی خاکہ

انگریزاں دا ایتھے آؤنا تے وینا
کمشنر سرگودھا ڈویژن
سرگودھا دیاں جاگیردار قوماں

باب نمبر 12

انگریزی حکومت دا اجمالی خاکہ

برصغیر وچ انگریزاں دا آونا

سب توں پہلاں جیہڑی یورپی قوم برصغیر وچ آئی اوہ پرتگالی آہن۔ ایہناں اتھے سولھویں صدی آرام نال گزاری۔ ستارھویں صدی دے شروع وچ ای انگریز ولندیز (ہالینڈ دے لوک) تے فرانسیسی وی ایتھے ایہناں دی ویکھا ویکھی اپڑ پئے۔ پرتگالیاں نے ایتھے لُٹ مچائی سوداگراں دے جہاز لُٹے لوکاں نوں تنگ کیتا۔ اس کر کے دوجیاں قوماں دے آون نال ایہناں جد اپنی دال نہ گلدی ڈِٹھی تے ایتھوں ولندیز تے پرتگیز کھسک گئے۔ ولندیزیاں اتھوں نکل کے ملایا تے انڈونیشیا اُتے قبضہ کر لیا۔ آخر فرانسیسی تے انگریز میدان وچ رہ گئے۔ لیکن کلائیو دے آون نال فرانسیسیاں دا کم گڑ بڑ ہو گیا اُتے ملک تے قبضہ کر نے وچ کامیاب نہ ہو سکے۔ ایہناں دیاں آپس وچ لڑائیاں وی ہوئیاں جہناں وچ اوہ مات کھا گئے۔ تے انگریز ہکلے میدان وچ رہ گئے تے ہولی ہولی اوہ بنگال والے پاسیوں لڑدے لڑدے سارے ملک اُتے قابض ہو

گئے۔ آخری صوبہ پنجاب آہا جس دے اُتے ایہناں 1849ء وچ سکھاں نوں شکست دے کے قبضہ کیتا۔ انگریزاں دے ایتھے کامیابی دی سب توں وڈی وجہ دوجیاں یورپیاں قوماں دے مقابلے وچ سمندری فوج دی طاقت آہی۔جس دا دوجیاں قوماں مقابلہ نہ کر سکیاں۔ تے میدان انگریزاں نوں دے کے ایتھوں ہمیشہ ہمیشہ دے واسطے ٹُر گئیاں۔

انگریزاں سب توں پہلاں بنگال اُتے قبضہ کیتا۔ اس حکومت دی بنیاد کلائیو نے رکھی۔ اس نے نواب سراج الدولہ نوں شکست دے کے قبضہ کیتا۔ اس توں پچھے 1774ء وچ وارن سیٹنگز آیا۔ اس نے 1774ء تا 1785ء حکومت کیتی اس دے زمانے وچ میسور دیاں جنگاں دی ابتداء ہوئی۔ اس دے زمانے پچھوں میسور تری جنگ سلطان ٹیپو نال ہوئی۔ اس توں پچھے سر جان شور آیا۔ ایہہ 1793ء توں 1798ء تک رہیا۔ اس دے جان تے لارڈ ولزلی آیا۔ ایہہ 1797ء توں 1805ء تائیں ایتھے رہیا۔ اس دے زمانے وچ میسور دی چوتھی جنگ ہوئی تے انگریزاں میسور اُتے قبضہ کر لیا۔ اس دے نال ای اس نے مرہٹیاں دی طاقت وی ختم کر دتی۔ اس نے اپنی پالیسی دی بدولت انگریزی حکومت دے برصغیر وچ قدم جما دتے اس واسطے اس نوں انگریزی حکومت دا برصغیر وچ حقیقی بانی آکھیا ویندا اے۔

ولزلی توں پچھے لارڈ کارنوالس آیا پر اوہ ترے مہینے توں پچھے مر گیا۔ اس دی جاء تے سر جان بارلو 1805 توں 1807 تک رہے اس توں بعد لارڈ منٹو نے 1807ء توں 1813ء حکومت کیتی۔ اس دے زمانے وچ

رنجیت سنگھ نے اپنی طاقت ودھا کے سارے پنجاب اُتے قبضہ کر لیا۔ تے ستلج تک اپڑ گیا۔ انگریزاں ایس نوں ڈکن واسطے 1809 وچ امرتسر دے مقام اُتے معاہدہ کیتا جس وچ دریائے ستلج نوں دوہاں دے وچکار حد منیا گیا۔

وارن ہیسٹنگز 1813ء وچ آیا تے ایہہ 1823ء تک رہیا۔ اس دے زمانے وچ مرہٹیاں دی تری جنگ ہوئی اس توں پچھے لارڈ ایمرسٹ 1823ء وچ ایتھے آیا 1828ء تائیں ایتھے رہیا۔اس دے زمانے وچ برما دی جنگ ہوئی تے شملہ گرمائی دارالحکومت بنیا اس توں پچھے لارڈ بینٹنگ آیا ایہہ 1828ء توں 1835ء تائیں رہے تے اس دا زمانہ اصلاحات دی وجہ نال مشہور اے۔ اس توں پچھے لارڈ آک لینڈ 1835ء وچ آیا تے اس دے زمانے وچ افغانستان نال پہلی جنگ ہوئی۔ ایہہ 1842ء تائیں رہیا تے اس توں پچھے کمانڈر ایلن برا آیا اس دا زمانہ 1842ء توں 1844ء تائیں اے تے اس دے زمانے وچ 1843ء دے سال سندھ فتح ہویا تے انگریزی سلطنت دا حصہ بن گیا۔ اس توں بعد لارڈہارڈنگ 1844ء توں 1848ء تائیں رہیا اس دے زمانے وچ سکھاں نال پہلی جنگ ہوئی تے پنجاب دے فتح دا مُڈھ بجھ گیا۔

انگریز حالی تائیں ساڈے علاقے اُتے قابض نہیں ہوئے آہن۔ اس توں پہلاں دے جہناں حکمراناں دے حوالے دتے گئے نیں۔ اوہ صرف تسلسل رکھن واسطے ہے۔ ویسے ایہناں دا ساڈے پنجاب تے سرگودھے دی تاریخ نال کوئی تعلق نہیں۔ حالے تائیں سکھاں دی حکومت رہی پر اوہ ہُن آخری ساہاں

تے خانہ جنگی دی وجہ توں اپڑ گئی آ ہی۔

لارڈ ڈلہوزی 1848ء تاں 1856ء اِسے زمانے وچ سکھاں دی حکومت پنجاب وچوں مک گئی تے انگریز ایتھے حاکم بن گئے۔ ایسے زمانے وچ سکھاں نال چیلیاں آلے آخری لڑائی ہوئی اے۔ جس وچ سکھاں نوں شکست فاش ہوئی تے انگریز پنجاب اُتے قابض ہوئے۔ ایتھوں انگریزاں دی حکومت دا مُڈھ بجھدا اے۔ ایسے دے زمانے وچ مواصلات نوں وڈی ترقی ہوئی۔ ڈاک ریل تے تار دا نظام جاری ہویا۔

لارڈ کیننگ ایہہ 1856ء تاں 1857ء بطور گورنر جنرل دے کم کردا رہیا تے اس دے زمانے وچ جنگ آزادی لڑی گئی۔ 1857ء تا 1862ء ایہہ بطور وائسرا ئے کم کردا رہیا۔ کمپنی دی حکومت ختم ہو گئی تے ملک ملکہ وکٹوریہ دے ماتحت ہو گیا۔ ایسے زمانے وچ ساڈے ملک وچ جاگیردار طبقہ پیدا ہویا۔ مٹھہ ٹوانے دے شیش محل تے 1857ء دی تحریر موجود اے۔ اس توں بعد لارڈ الیگن 1862ء تا 1864ء وائسرائے بن کے آیا اس توں پچھے لارڈ لارنس دا زمانہ آیا اوہ 1864ء توں 1869ء تائیں رہیا اس توں پچھے لارڈ میو آیا جیہڑا 1871ء وچ جزائر، انڈیمان دے دورے تے شیر علی رمضان دے ہتھوں قتل ہو گیا۔ لاہور دا میو ہسپتال اس دی یادگار اے۔

لارڈ نارتھ بروک لارڈ میو توں پچھے آیا۔ ایہہ 1872ء تا 1876ء رہیا اس توں پچھے لارڈ لٹن آیا۔ اس دے زمانے وچ علی گڑھ یونیورسٹی دی بنیاد رکھی گئی۔ لاہور وچ لٹن روڈ ایسے دے ناں تے رہی ایہہ 1876 تا

1880ء رہیا۔ اس توں پچھے لارڈ رپن آیا اس دا زمانہ 1880 تا 1884ء اے۔ اس زمانے وچ لوکل سیلف گورنمنٹ دی بنیاد رکھی گئی تے شہراں وچ ڈسٹرکٹ بورڈ میونسپل کمیٹیاں دی ابتدا ہوئی۔ اس توں پچھے لارڈ ڈفرن آیا تے اس دا زمانہ 1884ء تاں 1888ء اے۔ ایس توں پچھے لارڈ لینٹرن 1888 تا 1894ء رہیا اس توں بعد لارڈ ایلگن آیا اس دے زمانے وچ کال تے طاؤن پھیلی۔ اس دا عہد 1894ء تا 1899ء اے۔ اس توں پچھے لارڈ کرزن آیا اس دا زمانہ 1899 تا 1905ء اے اس دے زمانے وچ محکمہ آثار قدیمہ دی بنیاد رکھی گئی۔

لارڈ منٹو 1905ء تا 1910ء تک ایتھے وائسرائے رہیا اس دے زمانے وچ مسلم لیگ دی بنیاد 1904ء وچ رکھی گئی۔ لارڈ ہارڈنگ 1910ء تا 1914ء رہیا اس دے زمانے وچ پہلی عالمی جنگ چھڑ گئی دوجی گل ایہہ ہوئی جے کلکتہ دی بجائے دہلی نوں دارالحکومت بنایا گیا۔ اس دی تحریک عمر حیات ٹوانے نے کیتی آہی، اس توں پچھے لارڈ چیمسفورڈ اس دا زمانہ 1914 توں 1921ء تک اے اس دے زمانے وچ جنگ ختم ہو گئی تے دنیا سُکھ دا ساہ لیا۔

اس توں پچھے لارڈ ریڈنگ آیا اس نے 1921 توں 1925ء تک حکومت کیتی۔ اس رولٹ ایکٹ منسوخ کر دتا۔

لارڈ اِرون (1925 توں 1931) اس دے زمانے وچ سائمن کمشن بنیا اس دے استعفے دے پچھے لارڈ ولنگڈن (1931 تا 1936) گورنر

جنرل بن کے آیا ایس دے زمانے وچ جارج پنجم مر گیا تے ایڈرورڈ ہشتم بادشاہ بن کے دستبردار ہو گیا تے جارج ششم بادشہ بن گیا۔ لارڈ لنتھگو (1931 توں 1936) اس دے زمانے وچ دوجی وڈی لام لگی۔ لارڈ ویول (1936 توں 1947) جنگ دا خاتمہ۔شملہ کانفرنس، آخری وائسرائے لارڈ ماؤنٹ بیٹن 1947ء اس دے زمانے وچ برصغیر آزاد ہو کے پاکستان تے بھارت بن گیا۔

فہرست ڈپٹی کمشنر ضلع شاہ پور/ سرگودھا

نمبر شمار	ناں	عرصہ
1	میجر ڈبلیوسی برچ	25 دسمبر 1852
2	جی ای ہولنگز	6 جنوری 1853ء توں 30 مئی 1860ء
3	گوراوسلی	31 مئی 1856ء توں 6 مارچ 1860ء
4	ڈی سی میکناب	10 مارچ 1860ء تا 20 اگست 1861ء
5	کپتان جے بی سِملی	21 اگست 1961ء تا 25 دسمبر 1861ء
6	کپتان ایچ جے ہاؤس	26 دسمبر 1961ء تا 25 جولائی 1862ء
7	کپتان جی ڈیوس	26 جولائی 1862ء تا 11 دسمبر 1867ء
8	کپتان ڈبلیو جی ایچ جانسٹن	12 دسمبر 1867ء تا 16 مئی 1870ء
9	کپتان ای پی گورڈن	27 مئی 1870ء توں 10 نومبر 1870ء
10	کپتان ای سی کاربائن	11 ستمبر 1870ء توں 8 مارچ 1872ء
11	کپتان آر پی نسبت	9 مارچ 1872ء توں یکم دسمبر 1872ء
12	کرنل ایچ اے ڈائر	2 دسمبر 1872ء توں 26 مارچ 1876ء

13	کپتان ای سی کار بائین	27 مارچ 1876ء توں 9 ستمبر 1879ء
14	جے فریزل	13 دسمبر 1879ء توں 15 جنوری 1882ء
15	لیفٹنٹ کرنل ای سی کار بائین	16 جنوری 1882ء توں 25 فروری 1884ء
16	جے ڈبلیو گارڈیز	26 فروری 1884ء توں 21 اکتوبر 1886ء
17	جے ولسن	22اکتوبر 1886ء توں 18 جولائی 1888ء
18	ایم ایف اوڈائر	19 جولائی 1888ء توں 17 دسمبر 1888ء
19	جے ولسن	18 دسمبر 1888ء تا 13 اپریل 1890ء
20	کپتان ایف ڈبلیو ایجرٹن	14 اپریل 1890ء توں 28 اکتوبر 1890ء
21	جے ولسن	29 اکتوبر 1890ء توں 30 نومبر 1893ء
22	اے برجز	یکم دسمبر 1893ء توں 19 اپریل 1896ء
23	لیفٹینٹ پی ایس ایم پرسٹن	20 اپریل 1896ء توں 4 اگست 1896ء
24	اے برجز	5 اگست 1896ء توں 9 جنوری 1897ء
25	ٹی جی لوریمر	20 جنوری 1897ء توں 5 مارچ 1897ء
26	لیفٹینینٹ کرنل ایچ پی پی اے	6-3-1897 توں 23-7-1897
27	لیفٹینینٹ اے سی الیٹ	2-7-1897 توں 14-11-1897
28	ای سی سٹڈ مین	17-11-1897 توں 28-2-1898
29	جی ایل ڈنڈاس	1-3-1898 توں 25-5-1899
30	ایم ایس ڈی ٹبلر	30-5-1899 توں 28-8-1899
31	جی ایل ڈنڈاس	29-8-1899 توں 1-10-1901
32	کیو کیو ہرکوئیس	2-10-1901 توں 3-12-1901
33	جے آر ڈرمنڈ	4-12-1901 توں 17-6-1902
34	بی ایچ برڈ	18-6-1902 توں 28-7-1902
35	جے آر ڈرمنڈ	29-7-1902 توں 18-6-1903

36	بی این یاسورتھ سمتھ	19-6-1903 توں 29-7-1903
37	جے آر ڈرمنڈ	30-7-1903 توں 6-9-1903
38	بی این باسورتھ سمتھ	7-9-1903 توں 23-11-1903
39	سی ایچ ایٹکنز	24-11-1903 توں 8-11-1905
40	لالہ لکھپت رائے	9-11-1905 توں 9-12-1905
41	پی ایل پارکر	20-12-1905 توں 18-6-1908
42	کپتان جے سی سی اینگلو	19-2-1908 توں 30-10-1908
43	ایل فرنچ	31-10-1908 توں 18-1-1910
44	وی کونلے	19-1-1910 توں 24-2-1910
45	پی ڈی ایگنئو	25-02-1910 توں 2-4-1910
46	ایچ ای اے ویکفیلڈ	3-4-1910 توں 12-4-1912
47	میجر اے جے او برائین	13-4-1912 توں 14-12-1912
48	سی ایف سٹرکلینڈ	15-12-1912 توں 1-1-1913
49	میجر اے جے او برائن	2-1-1913 توں 17-2-1913
50	سی ایچ اٹکنز	18-2-1913 توں 23-1-1914
51	جے اے فرگوسن	24-1-1914 توں 31-3-1914
52	بی ٹی گبسن	1-4-1914 توں 28-2-1917
53	ایچ اے سی بلاسکر	1-3-1917 توں 18-8-1917
54	بی ٹی گلیسن	1-1-1918 توں 28-2-1919
55	ایچ ایچ جنکنز	1-3-1919 توں 23-2-1922
56	سی ایم جی اوگلوی	24-2-1922 توں 30-6-1923
57	اے سی میکناب	18-12-23 توں 11-6-1927
58	ایچ ڈی بھناٹ	12-6-1927 توں 10-2-31

59	آئی ای جیمز	11-2-31 توں 2-2-1933
60	خان بہادر سید بنیاد حسین	3-2-1933 توں 10-4-1933
61	جیمز ریڈ	11-4-1933 توں 2-5-1936
62	جی معین الدین	16-5-1936 توں 16-10-1936
63	جیمز ریڈ	17-10-1936 توں 13-4-1937
64	ایس این ہسکر	14-4-1937 توں 17-4-1937
65	جی معین الدین	18-4-1937 توں 28-6-1937
66	ایس این ہسکر	1-7-1937 توں 22-11-1937
67	کے وی ایف مارٹن	23-11-1937 توں 25-2-1939
68	ایچ عبدالماجد	26-2-1939 توں 8-10-1939
69	ایم امین الدین	9-10-1939 توں 12-4-1941
70	ہری ونش لال کھنا	13-4-1941 توں 15-4-1941
71	ایم ایس اے بیگ	15-4-1941 توں 1-6-1942
72	ظفرالاحسن	2-2-1942 توں 11-3-1942
73	ایم ایم احمد	12-3-1944 توں 16-4-1944
74	ایم ناصر احمد	15-4-1942 توں 9-9-1945
75	سروپ کرشن	10-9-1945 توں 23-10-1945
76	ایم ناصر احمد	24-10-1945 توں 31-4-1946
77	کیول سنگھ چودھری	22-4-1946 توں 31-5-1947
78	خان بہادر چودھری غلام احمد	1-6-1947 توں 15-8-1947
79	خان بہادر سردار غلام حسین خان لغاری	16-8-1947 توں 14-11-1948
80	نیاز احمد	15-11-1948 توں 26-1-1951
81	سید غلام حیدر شاہ	27-1-1951 توں 2-10-1951

82	ایم زیڈ خان	3-10-1951 توں 2-1-1952
83	ظہور الدین اظہر	31-2-1956 توں 2-2-1952
84	چودھری عبدالحمید خان	3-2-1952 توں 24-11-1953
85	چودھری بشیر احمد تارڑ	25-11-1953 توں 4-2-1955
86	نیاز احمد	5-2-1955 توں 4-11-1956
87	میاں محمد شفیع	5-11-1956 توں 4-11-1956
88	اجلال حسین	18-6-1957 توں 18-7-1957
89	ایم اے کے بیگ	19-7-1957 توں 21-12-1957
90	علاؤ الدین احمد	22-12-1957 توں 12-5-1960
91	ایم اے باجوہ	13-5-1960 توں 23-7-1962
92	عبداللطیف انور	24-7-1962 توں 27-4-1963
93	اکرم حسن خان	28-4-1963 توں 29-5-1963
94	محمد یوسف	30-5-1963 توں 22-7-1964
95	مسعود الرؤف	3-8-1964 توں 1-2-1966
96	محمد ارشد ملک	15-2-1966 توں 23-3-1969
97	کپتان جمشید برکی	23-3-1969 توں 15-2-1971
98	محبوب احمد	16-2-1971 توں 12-4-1972
99	شمیم احمد خان	13-4-1972 توں 13-4-1973
100	چودھری محمد اسحاق	27-3-1973 توں 13-2-1975
101	اے زیڈ کے شیر دل	14-4-1973 توں 3-2-1975
102	حسن رضا پاشا	9-1-1975 توں 24-1-1977
103	غلام باقر علی خان	25-1-1977 توں 9-4-1977
104	محمد محبوب عباسی	18-4-1977 توں 9-8-1979

105	ملک عبدالماجد	10-8-1979 توں 12-12-1982
106	شہزاد حسن پرویز	12-12-1982 توں 6-2-1984
107	عبدالحکیم	7-2-1984 توں 28-8-1987
108	میاں محمد جمیل	22-8-1987 توں 3-10-1989
109	چودھری محمد صادق	3-10-1989 توں 6-8-1990
110	توقیر احمد رفیق	7-8-1990 توں 18-6-1991
111	انور سلیم احمد	18-6-1991 توں 11-4-1992
112	محمد اختر	12-4-1992 توں 3-5-1992
113	عارف اعظم	3-5-1992 توں 31-7-1993
114	مظہر علی خان	1-8-1993 توں 15-9-1996
115	حامد علی خان	15-9-1996 توں 27-11-1997
116	میجر شکیل احمد	30-10-1997 توں 26-11-1997
117	حامد علی خان	27-11-1997 توں 2-3-1998
118	محمد علی شہزادہ	3-3-1998 توں 2-1-1999
119	ندیم احسن آصف	3-1-1999 توں 31-12-99
120	صاحبزادہ سعید	31-12-1999 توں 23-10-2000
121	نسیم یوسف کھوکھر	23-10-2000 توں 2001
122	ملک غلام صابر	2001 توں 2001
123	جاوید اسلم	14-8-2001 توں 17-9-2001
124	ظفر اقبال	22-9-2001 توں 15-12-2001
125	احسن اقبال	22-2-2002 توں 12-8-2004
126	عبید ربانی قریشی	17-8-2004 توں 18-11-2005
127	ڈاکٹر ساجد یوسفائی	18-11-2005 توں 28-10-2006

128	حمید امجد وڑائچ	4-11-2006 توں 10-04-2008
129	شہر یار سلطان	17-04-2008 توں 28-01-2009
130	محمد امیر جان	07-03-2009 توں 03-04-2009
131	ذوالفقار علی شاہ	09-04-2009 توں 01-11-2010
132	عظمت محمود	01-11-2010 توں تا حال

ملک غلام صابر اس سلسلے دے آخری ڈپٹی کمشنر آہن۔ اس توں پچھے ایہہ عہدہ نویں نظام دے نال ختم ہو گیا۔ اے اج کل ضلع افسر ''ڈی سی'' دی بجائے ڈی سی او آکھویندا اے۔

کمشنر سرگودھا ڈویژن

نمبر شمار	ناں	عرصہ
1	چودھری نیاز احمد	9-12-1960 توں 15-4-1961
2	افضل آغا	16-4-1961 توں 18-7-1961
3	حماد رضا	19-7-1962 توں 31-3-1966
4	رفعت پاشا شیخ	1-4-1966 توں 23-6-1966
5	شیخ محمد حسین	24-6-1966 توں 28-2-1967
6	خان احمد رضا خان	1-3-1967 توں 22-7-1968
7	محمد قاسم رضوی	23-7-1967 توں 1-5-1969
8	رفیق عنایت مرزا	23-7-1968 توں 1-5-1969
9	محمد اسلم باجوہ	3-7-1969 توں 8-5-1971
10	محمد محسن	9-5-1971 توں 3-6-1972
11	صفدر حسین	4-6-1972 توں 9-10-1974

12	کپتان رضا علی	10-10-1974 توں 22-11-1975
13	صفدر حسین	23-11-1975 توں 9-4-1976
14	حاجی محمد اکرم	10-6-1976 توں 10-8-1977
15	محبوب احمد	18-8-1977 توں 6-4-1980
16	ایچ آر پاشا	6-4-1980 توں 5-12-1980
17	میاں محمد اظہر	5-12-1980 توں 28-5-1984
18	مہر جیون خان	28-5-1984 توں 8-11-1985
19	ایم نوید احسن	13-11-1985 توں 8-11-1986
20	ملک جہانگیر خان	8-11-1986 توں 14-9-1988
21	نذیر احمد چودھری	16-9-1988 توں 10-9-1991
22	عبدالرشید خان	18-9-1991 توں 20-2-1994
23	سید تجمل عباس	21-2-1994 توں 5-8-1996
24	سید محمد انیس صادق	21-8-1996توں 5-3-1997
25	سعید احمد خان	6-3-1997 توں 29-9-2000
26	جاوید اسلم	02-10-2001توں13-08-2001
27	رائے اعجاز علی ضغیم	04-11-2008 توں29-04-2010
28	جواد رفیق ملک	28-06-2010 توں 08-07-2011
29	شوکت علی	11-07-20011 توں تاحال

اسلم جاوید صاحب آخری کمشنر آہن اس توں پچھے اوہ نویں نظام دے تحت ڈی سی او بنا دتے گئے۔ تے ضلع ناظم ملک امجد علی نون بن گئے آہن۔ خوشاب وچ ملک احسان اللہ ٹوانہ ناظم بن گئے آہن۔ پر 2008 توں وت کمشنر دا عہدہ بحال ہوگیا۔

سرگودھا ڈویژن دے ڈی آئی جی پولیس

عرصہ	ناں	نمبر شمار
7-10-60 توں 26-2-62	سعید احمد خان	1
26-2-62 توں 1-6-1965	خلیل الرحمٰن	2
7-6-65 توں 12-2-66	چودھری فضل حق	3
15-6-66 توں 18-3-67	محمد اکرم شیخ	4
19-3-67 توں 22-5-67	سید آفتاب علی	5
22-5-67 توں 16-7-67	ایم اے کے چودھری	6
16-7-67 توں 13-8-69	محمد اکرم شیخ	7
25-8-69 توں 16-9-69	چودھری فضل حق	8
18-9-69 توں 20-11-70	کنور ایم اے آر عارف	9
23-11-70 توں 8-7-71	ایس حسن مصطفیٰ	10
8-8-71 توں 25-10-72	ایم اسلم حیات	11
25-10-72 توں 20-8-74	عبدالقیوم	12
10-10-74 توں 1-2-76	بشیر احمد ملک	13
3-2-76 توں 20-8-76	عبدالقیوم	14
14-9-76 توں 11-4-77	افتخار احمد خان	15
11-4-77 توں 18-8-77	عبدالمجید باجوہ	16
20-8-77 توں 23-6-79	سروش رؤف علوی	17
24-6-79 توں 18-10-81	علی عرفان ملہی	18
19-10-81 توں 28-8-82	سردار انور الٰہی لغاری	19

20	خالد لطیف	28-8-82 توں 8-1-83
21	سردار علی شیخ	8-1-83 توں 22-2-84
22	عبدالرؤف ملک	23-2-84 توں 5-5-84
23	سعد شریف	5-5-84 توں 1-6-85
24	شاہد حسن	1-6-85 توں 28-6-86
25	سردار محمد چودھری	28-2-86 توں 13-6-86
26	عبدالزاق	8-7-86 توں 21-1-88
27	میجر مشتاق احمد	22-1-88 توں 8-7-89
28	احمد نسیم	9-7-89 توں 4-5-93
29	میجر محمد اکرم	6-5-93 توں 1-6-93
30	اسرار احمد	13-6-93 توں 29-1-96
31	محمد وسیم	2-8-93 توں 29-1-96
32	محمد ارشد سعید	29-1-94 توں 31-7-96
33	سمیع الرحمٰن	1-8-96 توں 7-3-96
34	محمد علی	11-3-97 توں 15-4-98
35	محمد یعقوب	15-4-98 توں 20-10-2000
36	آفتاب سلطان	21-10-2000

پنجاب دے انگریز گورنر

نمبر شمار	ناں	عرصہ
1	چارلس گرانومل	1853--1849
2	سر جان لارنس	1859--1853

3	سر رابرٹ منٹگمری	1865--1859
4	سر ڈامل میکلوڈ	1870--1865
5	سر ہنری میرین ڈیونڈر	1871--1870
6	سر رابرٹ ہنری ڈیوس	1877--1871
7	سر رابرٹ اگلز ایجرٹن	1886--1877
8	سر چارلس امفرسٹن ایچیسن	1887--1886
9	سر جیمز	1892--1887
10	سر ڈی فنر پٹیرک	1897--1896
11	سر ڈبلیو ایم نیگ	1906--1897
12	سر ای ایم ریواز	1905--1902
13	سر ڈی سی جے ابینین	1905--1905
14	سر ای ایم ریواز	1907--1905
15	سر ڈی سی جے ابینین	1907--1905
16	ٹی بی ورکر	1907--1907 قائم مقام
17	سر ٹی جے ورکر	1908 قائم مقام
18	سر ڈی سی جے ایبٹن	1908--1907
19	سر ایل ڈبلیو زبن	1911--1908
20	جے لیک زوئی	1911 قائم مقام
21	سر ایل ڈبلیو ڈین	1913--1911
22	ایم ایف اڈوائر	1919--1913
23	مسٹر ای ڈی میکلیگن	1924--1919
24	ڈبلیو ایم ہیلی	1928--1924
25	جی ایف ڈی مونٹمورنسی	1934--1928

26	مسز ایچ ڈبلیو ایمرسن	1938--1934
27	سر ہنری کریک	1942--1938
28	سر گلینسی	1946--1942
29	سر جنکز	1947--1946

ضلع سرگودھا دے ہور جاگیردار

ضلع سرگودھا وچ انگریزاں دے آون نال ای ایہہ کم شروع ہو گیا۔ ایہناں نوں ہر ضلع وچ اپنے مطلب دے بندے چاہیدے آہن۔ جہناں اُتے اوہ اعتبار کر سکن تے باقی رعایا نوں وی قابو وچ رکھ سکن۔ اس طرح مختلف قبیلیاں نوں ایہناں دی فوجی خدمات دے صلے وچ کافی زمیناں ملیاں۔ جنہاں دی تفصیل ہیٹھاں دتی گئی اے۔

ٹوانہ خاندان

ٹوانہ خاندان ضلع سرگودھا دے جاگیرداراں دا وڈا خاندان اے۔ اس خاندان دا اصلی وطن مٹھہ ٹوانہ اے پر جیوں جیوں ایہناں نوں جاگیراں ملدیاں گئیاں ایہہ ایتھوں ٹُر کے اپنیاں جاگیراں اُتے آ گئے۔

مٹھہ ٹوانے وچ ملک فتح خان موتیاں آلے دے پوترے ملک شیر دی کافی جاگیر آہی اس دے دو پُتر آہن شہادت خان تے فیروز خان۔ شہادت خان نے اپنی ساری جائداد۔ ''مال مفت دِلے بے رحم'' دے اکھان دے موجب ساری زمی ویچ کے عیاشی کیتی۔ ہُن اس دی اولاد ملازمت کرن اُتے مجبور اے۔ فیروز دی زمی حالی تائیں اس دی اولاد کول اے تے ایہناں دی بھین دا حصہ ملک شیر احمد گھیبہ دے حصے وچ آیا۔

ملک شیر محمد کول دو پنڈاں دی جاگیر مالیت 4788 روپیاں دی آہی۔ خان بہادر ملک شیر محمد خان دے پچھے اس دے دو پُتر آہن ہک دا ناں غلام جیلانی تے دوجے دا ناں دوست محمد آہا۔ ملک دوست محمد نوں 7411 روپیاں دی مالیت دی جاگیر ملی تے ایس دے بھراواں دریا جہلم دے کنارے 1500 ایکڑز زمین ملی۔ ملک شیر محمد ایہناں دا پیو ملک صاحب خان دا بھتریا تے قادر بخش دا پُتر آہ۔

ملک صاحب خان

خان بہادر ملک صاحب خان 8709 ایکڑ زمی کالرا وچ ملی۔جیہڑی اس وڈی محنت نال اپنی پرائیویٹ نہراں نال آباد کیتی۔ تے سالانہ پیدا وار لکھاں روپے دین لگ پئی۔ اس دے علاوہ انعام تے درباری کرسی وی دتی گئی۔

ملک عالم شیر

ایہہ ملک فتح خان موتیاں آلے دا پُتر آہا تے اس نوں 2081 روپیاں دی جاگیر ملی تے درباری کرسی دا وی حق دار بنایا گیا۔ اس دا بھرا ملک شیر بہادر منصف بنایا گیا تے اس دا پُتر ملک خان محمد آف شاہپور نوں 1286 روپے مالیت دی جاگیر ملی تے درباری کرسی دا مستحق ہویا۔ اس دا ہک ہور بھر املک احمد خان ایکسٹرا اسسٹنٹ کمشنر بنیا درباری سیٹ ملی تے 1499 روپیاں

دی مالیت دی جاگیر وی ملی۔

کوٹ حاکم شاخ

ملک جہان خان نے دیوان ساون مل دے ہیٹھ بطور کاردار کم کیتا تے ملتان دی گڑ بڑختم کرن وچ انگریزاں دی مدد کیتی تے ایس دے پُتر جس دا ناں ملک محمد خان آہا نے وی اس دا ہتھ ونڈایا اس خدمت دے صلے وچ 511 ایکڑ زمی شاہپور دے ڈھن آلے پاسے ملی تے ایتھے ایہناں کوٹ محمد خان آباد کیتا تے ایہناں نوں درباری کرسی وی ملی۔ اس نے بطور سب رجسٹرار تحصیل شاہپور وی کم کیتا۔

مظفر آبادی شاخ

ملک فتح خان وی ملک صاحب دا بھرا آہا۔ اس نے وی انگریزاں دی چنگی خدمت کیتی تے خان بہادر دا خطاب حاصل کیتا۔ اس دے پُتر ملک مظفر خان نے وی پیوتوں ودھ کے انگریز سرکار دی خدمت کیتی تے انگریزی سرکار نے ہک ہزار ایکڑ زمی انعام دتی۔ نالے درباری کرسی دا وی حق دار بنایا۔

ہموکا شاخ

ہموکا دریا جہلم دے سجے پاسے تے اے اج کل اس دا ناں حسن پور رکھیا گیا اے۔ ملک سلطان محمود نے ملتان دے محاصرے دے ویلے انگریزاں

دی مدد کیتی ایہہ کئی سال ضلع شاہپور دا پولیس کپتان رہیا اس دے پُتر ملک خدا بخش خان ایکسٹرا اسسٹنٹ کمشنر رہیا۔ تے افغانستان وچ سفیر وی رہیا۔ کجھ چر گجرات دا ڈپٹی کمشنر وی رہیا۔

خواجہ آباد شاخ

ملک خدا بخش دی وفات توں پچھے فتح محمد اس دا واث ہویا اس کول 2266 ایکڑ زمین اہی اس توں وکھری 1500 ایکڑ زمی آہی جیہڑی ایہناں دی پرائیویٹ نہر نال پیوائی ویندی آہی۔

جہان آبادی شاخ

ملک جہان خان ہڈالی شاخ نال تعلق رکھدا آہا تے اس نوں فوجی خدمات دے سلسلے وچ جہان آباد دی جاگیر ملی اس دے دو پُتر آہن نواب مبارز خان تے نواب ممتاز خان ایہناں 3000 ایکڑ مالیہ معاف زمی ملی تے 1400 ایکڑ زمی پٹے تے ملی تے درباری کرسی وی دتی گئی۔

ہڈالی شاخ

ملک فتح خان وڈھل نوں فوجی خدمات دے صلے وچ 505 ایکڑ زمی شاہپور دے ڈکھن آلے پاسے دتی گئی۔

نون خاندان

ملک حاکم خان تے ملک محمد حیات دوویں پتر یرآ ہن تے دوہاں نوں درباری کرسی دتی گئی۔ اسنوں وی فوجی خدمات دے صلے وچ 1500 ایکڑ کوٹ حاکم خان دے کول 811 ایکڑ پٹے تے دتی گئی تے اعزازی مجسٹریٹ وی بنایا گیا۔

ملک محمد حیات 3500 ایکڑ قیمتی زمی نور پور نون وچ دتی گئی نوناں دی زمی وی ایہناں دی پرائیویٹ نہر نال پیوائی ویندی آہی۔ ایسے محمد حیات دا پُتر فیروز خان نون وزیراعظم پاکستان بنیا۔

ساہیوال دے بلوچ

رنجت سنگھ نے ساہیوال اُتے حملہ کر کے لنگر خان دے پیو فتح خان نوں قید کر کے لاہور لے گیا۔ کجھ چر پچھے اس نوں جھنگ وچ جاگیر دتی بعد وچ بھیرے دے سامنے دریاؤ پار احمد آباد وچ جاگیر دتی۔ پر فتح خان نوں دربار وچ لاہور ای رکھیا۔ کجھ چر پچھے اس نواب منکیرہ توں مدد لے کے اپنی ساہیوال دی جاگیر واپس لین دی کوشش کرن دا سوچیا پر کامیابی نہ ہون دی صورت وچ بہاولپور وچ چلا گیا تے ایتھے ای 1819 وچ فوت ہو گیا۔

لنگر خان دی اس ویلے عمر صرف 14 سال آہی ایہہ بہاولپور وچ 1822ء تائیں رہیا۔ رنجیت سنگھ جد 1822 وچ ملتان گیا تے اس نوں جد پتہ لگا کہ فتح خان مر گیا اے تے اس نے لنگر خان نوں بلا کے دو ہزار روپے

دی جاگیر دتی تے نالے ترے روپئے روک دیہاڑ دا روزینہ مقرر کیتا۔ بعد وچ ایہہ جاگیر ودھا کے ترے ہزار سالانہ دی کر دتی گئی۔

سکھاں دے زوال توں پچھے لنگر خان نے انگریزاں دی خدمت کیتی۔ کابل دی مہم وچ وی حصہ لیا۔ ملتان دی بغاوت وچ انگریزاں دی مدد کیتی۔ انگریزاں نے ایہناں خدمات دے بدلے وچ 3000 روپے مالیت سالانہ دی جاگیر بخشی تے نالے 1200 روپے دی پنشن وی منظور کیتی۔ ایہہ 1853ء وچ اللہ نوں پیارا ہو گیا تے اس دا پُتر محمد حیات وارث بنیا۔ اس توں پچھے اس دا بھرا سردار مبارک خان وارث بنیا۔ اس توں پچھے سردار محمد چراغ وارث ہویا تے نہراں دا داروغہ وی رہیا۔ محمد چراغ اس دا بھرا فتح خان تے چاچا لشکر خان کول پنج گراواں دی جاگیر آہی جس دی اس ویلے قیمت 3874ء روپئے اہی۔ اس توں وکھری وی ایہناں دے کول گروٹ وچ وی جاگیر آہی۔ پر ایہہ خاندان جاگیر توں کوئی خاص فائدہ نہ چُک سکیا۔ سردار چراغ درباری کرسی دا حقدار آہا۔

خوشاب دے بلوچ

احمد شاہ ابدالی دے حملے دے ویلے ایتھے لال خان دی سرداری آہی۔ اس دے بھرا مبارک علی خان نے اس نوں قتل کر کے بہاولپور پناہ لئی پر لال خان دے پُتر فتح خان نے اس نوں قتل کر کے بدلہ لے لیا۔ فتح خان سکھاں دا خراجی بن گیا تے ٹوانیاں دے خلاف ایہناں دی مدد وی کیتی۔ تے

جھنگ وچ جاگیر ملی۔ اس توں پچھے لنگر خان اس دے پتر انگریزاں نال رل کے افغانستان دی جنگ وچ حصہ لے کے جاگیراں حاصل کیتیاں۔

شاہ پور دے سیّد

رنجیت سنگھ دے قبضے توں پہلاں شاہپور سیداں دے قبضے وچ آہا تے اس دے نال نال گراواں تے وی ایہناں دا قبضہ آہا۔ فتح شاہ کول 372 روپیاں دی جاگیر بونگا اچھرال تے شاہپور دا ادھ اس کول آہا۔ اس توں پچھے سلطان محمود شاہ قبیلے دا سردار بنیا۔ جس نوں درباری کرسی وی دتی گئی۔

بھیرے دے دیوان

ایہناں وی سکھاں دے ماتحت کم کیتا اخیر چیلیاں آلے دی شکست توں پچھے ایہناں وی انگریزاں نال تعلق پیدا کر لیا۔ ایہناں نوں 700 ایکڑ ملکیتی تے 1800 ایکڑ پٹے تے زمی دتی گئی اس خاندان دا سردار دیوان جواہر مل آہا جس نوں درباری کرسی دتی گئی تے اعزازی مجسٹریٹ وی بنایا گیا۔ اس دے نال اس نوں بھیرہ تحصیل دا رجسٹرار وی بنایا گیا۔ اس توں بعد کالرہ دا مینجر وی بنایا گیا۔ اس بدلے وچ اس نوں چناب نہر کول زمین انعام دتی گئی۔ اس دا بھرا دیوان لکھمی داس دا پتر یر دیوان کرپا رام آہا۔ ونڈ توں پچھے ایہہ خاندان ہندوستان ٹُر گیا تے اوتھے دیوان چمن لال پارلیمینٹ دا ممبر تے ترکی وچ ہندوستان دا سفیر وی رہیا۔ اوہ پنڈت جواہر لال نہرو نال ولایت پڑھدا رہیا آہا۔

خاندان لانبا

سردار ہری سنگھ تے گیان سنگھ نوں نوشہرے 4457 روپے دی جاگیر دتی گئی۔

خاگوانی

نواب عطا محمد خان خاگوانی آف ڈیرہ اسماعیل خان۔ کابل وچ انگریزی ایجنٹ رہیا تے اس خدمت دے بدلے وچ 2000 ایکڑ زمی اس نوں سردار پور وچ ملی تے 3000 ایکڑ نواب پورجبھڑا دیگوال دے نیڑے اے ملی تے اس زمی نوں ایہہ پرائیویٹ نہرنال پیوندا آہ۔

تارا سنگھ والے سردار تارا سنگھ جس دا تعلق راولپنڈی نال آہ تے اوہ ہک انگریز دے نال یارقند مشن تے گیا تا کہ ایتھوں دے سیاسی حالات معلوم کر کے انگریزاں نوں صورت حال توں آگاہ کرن جے مسلمان ہندوستاں تے روس نال مل کے حملے دی تاں نہیں سوچ رہے۔ اس خدمت دے صلے وچ اس نوں 1000 ایکڑ زمی بھیرے دے نیڑے ملی ایتھے ایس اپنا گراں وسا کے اس دا ناں تارا سنگھ والا رکھیا۔

جلپانہ جاگیر

عبدالرحمٰن خان تے محمد نواز خان عیسیٰ خیلوی نوں 4475 ایکڑ دی قیمتی زمی جلپانے دتی گئی۔ جلپانہ شاہپور دے نیڑے مظفر آباد دے کول اے

ایہہ وی ایہناں دی اپنی نہر نال پیچیدی اے۔

سلیم آباد دی جاگیر

خان محمد سلیم خان تے ایس دا پتر محمد امین خان جہناں دا تعلق پشاور نال آہا۔ ایہناں نوں فوجی خدمات دے صلے وچ سلیم آباد تے امین آباد دیاں جاگیراں دتیاں گئیاں۔

شہزاد پور دی جاگیر

شاہ افغانستان شاہ شجاع دے پوتریاں نوں شاہپور دے ڈھکن آلے پاسے جہان آباد تے شاہپور دے وچکار 1200 ایکڑ دی جاگیر دتی گئی۔ ایہہ خاندان ہُن تک فارسی بولدا اے تے شہزادے اکھواندے اے۔

گوروبخش پورہ دی جاگیر

لدھیانے دے رائے بہادر اربیل سنگھ نوں فوجی خدمات دے صلے وچ بھیرے دے نیڑے گوروبخش سنگھ وچ جاگیر دتی گئی۔

رامپور دی جاگیر

ایہہ جاگیر رائے بہادر رادھا کشن جیہڑا اسسٹنٹ سرجن آہا تے گروٹ دا رہن آلا آہا اس نوں رامپور تحصیل شاہپور وچ جاگیر دتی گئی۔

حکم پور دی جاگیر

ایہہ جاگیر سردار حکم سنگھ والا سردار دیر سنگھ نوں فوجی خدمات دے بدلے وچ ملی ایہہ جلال دے گوڑھ دے نیڑے جہان آباد دے راہ دے سجے پاسے اے۔نالے ایہہ کرسی نشین وی آہن ایہہ سکھ دے پنڈدے ناں نال مشہور اے۔

ہری پوری دی جاگیر

ایہہ جاگیر دی فوجی خدمات دے بدلے وچ دتی گئی۔ ایہہ ہری سنگھ دلد گردت سنگھ نوں دتی گئی ایہہ پنڈ سکھنی دے پنڈ دے ناں نال مشہور اے۔ سرکاری ناں ہری پور اے۔ ایہہ وی تحصیل شاہ پور وچ حکم پور دے نیڑے اے تے ایہناں دی اپنی نہر آہی جیہڑی سکھنی دی نالی دے ناں نال مشہور آہی۔

ایہناں جاگیراں توں وکھرا صابو وال دے قریشی۔ رانجھے پہلے وی کافی جائداد دے مالک آہن۔ پر اج کل ایہناں جاگیرداراں دے اوہ رُعب تے دبدبے نہیں رہے جیہڑے برطانیہ دی حکومت دے زمانے وچ اہی ہُن زمانہ ہور اے تے اوہ زمانہ ہور آہا۔نوناں نے کارخانے لا کے اپنی کافی آمدنی ودھا لئی اے۔

کھتری تے اروڑیاں دیاں جاگیراں

مسلماناں دے نال کھتریاں دے کول وی کافی زمین آہی جس دی

تفصیل کجھ انج اے کہ ایہناں کول ترے علاقے تحصیل بھیرہ وچ آہن تے 5 تحصیل شاہپور وچ آہن ایہناں دے کول تقریباً 17000 ایکڑ زمی آہی تے ایہناں دا سب توں وڈا مرکز چک رامداس آہا جس دا ہکلّا مالک رامداس آہا۔

اروڑیاں کول چھ علاقے آہن ایہہ تحصیل شاہپور وچ آہن تے 3790 ایکڑ دے رقبے تے مشتمل آہن ایہناں دے کول اس علاقے دا ودھیا رقبہ آہا تے ایہہ وی کرسی نشین آہن۔

بھاٹیہ جاگیر

اروڑیاں تے کھتریاں دے نال بھاٹیہ ذات دے ہندوواں کول وی 1862ء ایکڑ زمین آہی۔

سکھ جاگیر

سکھاں دے کول 8600 ایکڑ دیاں ترے جاگیراں آہن تے ایہناں دیاں وی اپنی پرائیویٹ نہراں آہن۔ مثال دے طور تے سکھنی آلی نہر۔

نوٹ

مسلمان جاگیرداراں دیاں سرگودھے وچ اوہ حالت نہیں رہی کافی زمیاں ایوب خاں دی زرعی اصلاحات دے سبب مزارعیاں وچ ونڈیاں

گئیاں۔ کافی ایہناں وچوں چھوڑیاں۔ بچیاں کھچیاں خاندان دے ودھن نال وی ٹکڑے ٹکڑے ہو گئیاں۔ ایہناں دیاں سرگودھے وچ کوٹھیاں وی وک گئیاں آہن۔ جہناں نوں ویکھ کے دنیا دی بے ثباتی سامنے آ ویندی اے۔ اللہ دی شان اوہ خاندان ای باعث عبرت بنے جہناں پاکستان بنن دی مخالفت کیتی۔

☆☆☆

باب نمبر13

تحریک پاکستان تے سرگودھا

مسلم لیگ دا قیام
تاریخ میلہ جشن سرگودھا
تاریخ ضلع کونسل سرگودھا

باب نمبر 13
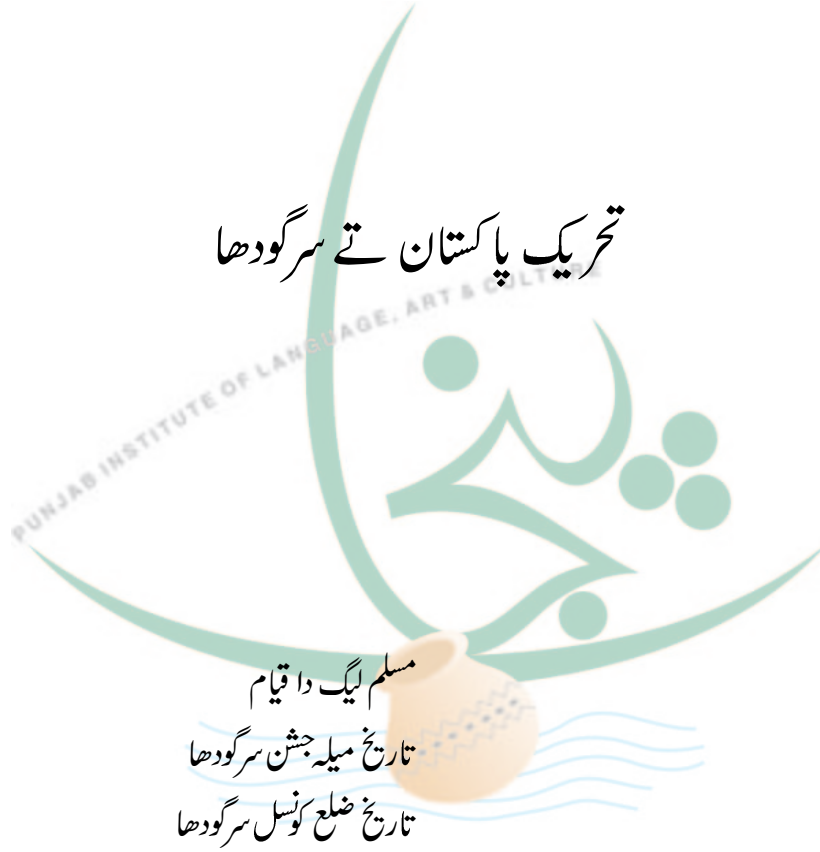
تحریک پاکستان تے سرگودھا
پاکستانی دور

ضلع سرگودھا دی تاریخ وچ مسلم لیگ دا تعارف 1938ء وچ ہویا۔ ملک مولا بخش صاحب ایڈووکیٹ اس دے ایتھے بانی آہن۔ اوہ میانی دے رہن آلے آہن۔ مسلم لیگ دا پہلا جلسہ جامع مسجد وچ ہویا۔ ایہہ جلسہ کانگرس دے خلاف تے مسلم لیگ دے تعارف دے طور تے ہویا اس جلسے وچ کانگرس دیاں وزارتاں دے خلاف مسلماناں نوں دسیا گیا۔ اس جلسے وچ شیخ عبدالغنی ایڈووکیٹ تے مولا بخش صاحب نے تقریراں کر کے مسلماناں نوں سیاسی طور تے جاگن تے زور دتا گیا۔ اس جلسے وچ دوعلی گڑھ دے طالب علم وی آئے ہوئے آہن۔ 1939ء وچ ہک ہور جلسہ ہویا۔ ایہہ کسے مسیت دی بجائے سرکاری کوارٹراں آلی گراؤنڈ وچ ہویا۔ جتھے اج کل مولا بخش ہسپتال تے مسجد شہدا پریس کلب دیاں عمارتاں بن گئیاں آہن۔ اس جلسے وچ سوتے دی نماز پچھے مولانا ظفر علی خان نے زبردست تقریر کیتی۔ کاش سرگودھا دے افسر اس

تاریخی گراؤنڈ نوں یادگار دے طور تے قائم رکھدے۔ تاکہ آون والیاں نسلاں نوں اس تحریک دی کہانی دا پتہ لگدا۔

ملک مولا بخش صاحب 1940 وچ میانوالی ٹُر گئے تے وت ول کے نہ آئے۔ ایہناں توں پچھے نواب محمد حیات قریشی ہوراں نے مسلم لیگ دی ذمہ داری سنبھالی۔ قریشی صاحب صابوال تحصیل شاہ پور دے رہن آلے آہن بعد وچ رادھن اپنی رہائش رکھ لئی۔ 1938ء وچ قریشی صاحب دا مقابلہ نواب اللہ بخش ٹوانے دے نال ہویا تے قریشی صاحب اس مقابلے وچ ہار گئے آہن۔ اس ویلے توں قریشی صاحب ٹوانیاں دے سیاسی حریف بن گئے آہن۔ اس توں علاوہ ہک دوئی وجہ وی ہوگئی آہی۔ قریشی صاحب دے پُتر محمد سعید دی شادی میاں ممتاز دولتانہ دی بھین نال ہوگئی۔ اس وجہ نال وی محمد حیات قریشی ہوری مسلم لیگ دے دھڑی بن گئے آہن۔ کیوں جے نواب اللہ بخش نے خضر حیات دی ہکا دھڑ بن گئی آہی۔

قریشی صاحب توں وکھ مسلم لیگ دے ہراول دستے دے طور تے ایتھوں دیاں وکیلاں وڈا کم کیتا۔ قریشی دے صدر ہوون دے پاروں ساری کارروائی ایہناں دی کوٹھی تے ہوندی آہی۔ اس ویلے شروع وچ چودھری حمید احمد ایڈووکیٹ مسلم لیگ دے سیکرٹری تے چودھری نصیر احمد اس دے جائنٹ سیکریٹری چُنے گئے۔ ایہناں دے ایہناں ہور سنگی ایہہ حضرات آہن۔ میاں محمد پراچہ، قریشی محمد عبداللہ شاہ، میاں ظہور الدین بار ایٹ لاء، چودھری فیض احمد، قاضی صادق حسین، صاحبان تے کجھ ہور حضرات مسلم لیگ واسطے کم کریندے

آ ہن۔ پر حالے تائیں مسلم لیگ دی آواز شہراں توں باہر ناہی نکلی۔

خضر حیات دی صلاح نال نواب اللہ بخش نے ہک نویں مسلم لیگ بنا لئی۔ جد سکندر حیات نوں پتہ لگا تے اس 1942ء وچ نواب محمد حیات قریشی ہوراں نوں شملے بلایا نے اس گل اُتے راضی کیتا کہ دوہاں مسلم لیگاں نوں اکٹھا کر دتا ونجے۔

تے اس دے دوہیں صدر ہٹا کے پیر قمر الدین سجادہ نشین سیال نوں صدر بنا دتا ونجے۔ دوہیں پرانے صدر پیر صاحب دے مُرید ہوون دے سبب انکاری نہ ہو سکے۔ تے انج پیر صاحب صدر بن گئے تے اوہ پاکستان بننے تائیں صدر رہے۔

عید میلاد النبیؐ دے جلوس دی ابتداء

سرگودھا شہر وچ 90 فی صد آبادی غیر مسلم دی اہی اس واسطے ایتھوں دی سیاست تے اوہ چھائے ہوئے آ ہن۔ سچی گل ایہہ ہے کہ مسلماناں وچ سیاسی شعور ای کوئی نہ ایتھے کانگرس دے جلسے ہوندے۔ ہندو تے سکھ اپنے اپنے تہواراں تے جلوس کڈھدے۔ اکالی ہر سال جلسہ تے جلوس کڈھدے۔ ہندوواں دے تے سکھاں دے مقامی لیڈر باپو پیارے لال، ملک برج لال، ماسٹر گوری لال تے ڈاکٹر لہنا سنگھ آ ہن۔ جن سنگھیاں دی ڈنڈا پریڈ وی ہوندی آ ہی۔ سکھاں دے دلیپ سنگھ ایتھے وڈے ٹُردے پھردے لیڈر آ ہن۔ یونائیٹڈ بس دے مالک ہر کشن سنگھ ایہناں دی مالی مدد کریندے آ ہن۔

میاں امین الدین صاحب اس ویلے ایتھے ڈپٹی کمشنر آہن ایہناں جد مسلماناں دی بے حسی ویکھی تے ایہناں مشورہ دتا کہ مسلمان وی اپنے آپ نوں مناون کان کجھ نہ کجھ کیتا کرن۔ ایہناں دے مشورے نال انجمن اسلامیہ ولوں ہر سال عیدمیلاد النبیؐ تے جلسے جلوس دا سلسلہ شروع ہویا۔ تے غیر مسلماں نوں ایہہ پتہ لگا کہ اس جلوس دے پچھے مسلمان ڈی سی دا ہتھ اے تے ایہناں تبادلہ کروا دتا۔ پر جیہڑا اوہ بی سٹ گئے آہن اس دا وڈا فائدہ ہویا تے مسلمان وی ودھ ودھ کے جلسیاں جلوساں وچ حصہ لین لگ پئے۔

غیر مسلم ایتھے سرگودھا شہر نوں اپنا شہر سمجھدے آہن کیوں کہ ایتھے نوے فیصد آبادی ایہناں دی آہی۔ تجارت تے دوجے کاروبار ایہناں دے ہتھ وچ آہن۔ سکھ آباد کار تھانہ کڑانہ تے تھانہ سلانوالی وچ چنگے کھاندے پیندے لوک آہن تے ایہناں دے سارے چک ہک دوجے نال جنجیر دیاں کڑیاں ہار ملے ہوئے آہن۔ باقی ضلع وچ مسلمان اکثریت وچ ہون دے باوجود بہو سارے دنیا توں پچھے آہن۔ ہر شے تے ہندو دا کنٹرول آہا۔ نکے نکے ھٹیاں دے ہندو دوکاندار دا مسلمان کسے طرح مقابلہ نہ کر سگدا۔ اوہ مالی طور تے ہندو دامحتاج آہا۔ مسلماناں دا کم صرف جان مار کے جو کجھ کمایا اور کراڑاں اگے آ کے رکھ دینا رہ گیا آہا۔ قرضے لے لے کے ایہناں دی مٹی پلیت ہوگئی آہی۔

خضر حیات دے خلاف قرارداد

4 جولائی نوں ہک میٹنگ ہوئی جس وچ ایہہ فیصلہ کیتا گیا کہ

ملک خضر حیات خان جیہڑے اس ویلے پنجاب دے وزیر اعلیٰ آہن اپنی وزارت توں مستعفی ہو وین کیوں جے اوہ مسلماناں دے نمائندے نہیں رہے تے قائداعظمؒ نے اوہنوں مسلم لیگ وچوں کڈھ دتا۔ کافی بحث توں بعد ایہہ فیصلہ ہویا جے قرار داد ضرور جلسے وچ پیش کیتی ونجے جلسہ اس توں دوجے دیہاڑے ست جولائی 1945 نوں ہونا آہا۔ حالی اس جلسے دی قرار داد وی شاہی ناہی سکی جے اس جلسے دے چار بزرگ سدھے ڈی سی میاں نصیر احمد دے کول گئے تے ایہناں نوں ساری گل بات دس دتی۔ ملک نصیر خضر حیات دا وڈ ابھروسے آلا افسر آہا تے اسے واسطے اس نوں چُن کے سرگودھے لایا گیا آہا تے اوہ الیکشن 1946ء تک ایتھے رہیا۔

دوجے دیہاڑے جد ملک محمد اقبال ہوریں جیہڑے سیکرٹری آہن۔ قرارداد دا مسودہ لے کے کمپنی باغ اپڑے تے ڈی سی ایہناں دی اُڈیک وچ ایتھے کھلا اہا۔ ایہناں نوں کول بلا کے پچھیا کہ تسیں انجمن اسلامیہ دے سیکرٹری ہو۔ جد ایہناں جواب ہاں وچ دتا تے اس دسیا کہ ہُن دفعہ 144 لگ گیا اے تے ہُن کوئی جلوس نہیں نکل سگدا۔ حالاں ڈی سی ملک اقبال صاحب نال متھا مریندا پیا آہا جے اتنے تائیں مولانا ظفر علی خان تے نواب محمد حیات قریشی ہوریں جلسے وچ اپڑ گئے۔ جد ایہناں نوں دفعہ 144 دسیا گیا پہلے تے ایہناں آکھیا جے دوویں گلاں ہوسن بعد وچ صرف جلسے تے اتفاق ہو گیا تے جلوس نہ کڈھیا گیا۔

خضر حیات تے مسلم لیگ

خضر حیات سرگودھے دا آپ ہون دا کر کے اپنی ساری طاقت اس اُتے لا دتی کہ مسلم لیگ ایتھے جڑ نہ پھدھ سکے۔ اس ایہہ کم کرن واسطے اپنے سارے سرکاری تے غیر سرکاری رچھ ازمائے۔ ایہناں لوکاں نوں لالچ وی دتے سب توں پہلاں وار اوس مسلم لیگ دے عہدے داراں اُتے کیتا۔ چودھری عبدالحمید ایڈووکیٹ نوں سرگودھا میونسپل کمیٹی دا ایگزیکٹو افسر بنا دتا۔ چودھری نصیر احمد چیمہ ہوراں نوں سرکاری وکیل بنا کے جھنگ گھل دتا۔ پر پاکستان بننے توں پچھے ایہہ دوویں برطرف کر دتے گئے۔ چودھری حمید توں پچھے چودھری فیض احمد ایڈووکیٹ جنرل سیکرٹری مقرر ہوئے تے ملک محمد اقبال ایڈووکیٹ ہوری جائنٹ سیکرٹری مقرر ہوئے۔ میاں عبدالعزیز صاحب پروپیگنڈہ سیکرٹری مقرر ہوئے۔ صدارت پیر قمر الدین صاحب کول ای رہی۔ دو نائب صدر وی چُنے گئے سینئر نائب صدر قریشی محمد عبداللہ شاہ صاحب تے دوجے چودھری فضل احمد چک 93 شمالی چُنے گئے۔

مسلم لیگ دا دفتر اس ویلے بلاک نمبر 4 وچ بنایا گیا۔ اس مکان وچ کدیں منوہر پریس کم کردا رہیا سی۔ اس مکان وچ ملک اقبال صاحب جائنٹ سیکرٹری رہندے آہن۔ ایتھے دفتر دا بورڈ تے مسلم لیگ دا جھنڈا وی لا دتا گیا۔ میاں ممتاز دولتانہ اس ویلے صوبائی مسلم لیگ دے جنرل سیکرٹری آہن نے نواب ممدوٹ مسلم لیگ دے صوبائی صدر آہن۔ ضلع دے ایہناں حضرات نے

دورے کر کر کے مسلم لیگ دیاں شاخاں قائم کیتیاں۔ کجھ ممبر جہناں دی اکثریت وکلاء حضرات دی آہی ہک یا دو روپئے مہینے دا چندہ دیندے آہن۔ 1944ء دے اخیر تے نواب محمد حیات قریشی ہوراں 100 روپے مہینہ دینا شروع کیتا۔

اس دفتر وچ کجھ کرسیاں تے بنچ رکھ چھوڑے۔ پر ایہہ ناں دا فرنیچر آہا۔ کجھ اخبار تے قائداعظم دے بارے وچ کتاباں وی رکھ چھوڑیاں آہن۔ اس دفتر نوں ویکھ کے اکالی لیڈر سردار دلیپ سنگھ مخول دے طور تے اس نوں پاکستان ہاؤس ادھا آہا۔

سرگودھا مسلم لیگ دا پہلا جلسہ

مسلم لیگ دی تحریک دی ابتداء جامع مسجد سرگودھا توں ہوئی۔ مولانا محمد شفیع ایتھے خطیب آہن۔ ایہناں نوں جمعے توں بعد مسلم لیگ دے جلسے دا مسیت دا لاؤڈ سپیکر تے اعلان کرن واسطے آکھیا گیا۔ آخر من گئے تے جمعے دی نماز توں پچھے ایہناں نوں صدر بنا کے قریشی محمد عبداللہ شاہ صاحب تے ملک محمد اقبال صاحب نے تقریراں کیتیاں۔ اس توں پچھے تحریک وچ جان پوندی گئی۔

ہک پاسے مسلم لیگ اپنی تحریک نوں اگانہہ ودھان دی کوشش کر رہی آہی تے دوجے پاسے 1946 وچ یونینسٹ پارٹی وی لوکاں نوں نال رلاون کان زمیناں تے خطابات ونڈنے شروع کر دتے۔ دہ 10 بندیاں نوں ہک ہک

مربع زمین دتی گئی۔ ایہناں بندیاں دے ناں ایہہ نیں۔

نو بہار شاہ سکنہ پیل، مظفر علی ولد امیر حیدر کفری، ملک اللہ یار اچھالی، قاضی مظہر قیوم نوشہرہ، ملک شاہ محمد کھبیکی، سردار احمد شیر بلوچ جمالی، راجہ محمد نواز سگھر وال، مہر لال خان جھاوری، مہر محمد یار سکیسر بار، ایہناں وچ صرف دو جھاوریاں تے سکیسر بار دے نواب اللہ بخش ٹوانے دے حلقے آ ہن باقی اٹھ دا تعلق تحصیل خوشاب نال آ ہا۔ ایہہ تحصیل خضر حیات دا انتخابی حلقہ آ ہی۔ اس توں علاوہ بہوں ساریاں لوکاں نوں، خان بہادر دا خطاب وی دتا گیا۔ ایہناں لوکاں دی اکثریت دا تعلق وی خوشاب نال آ ہا۔

ضلع سرگودھا وچ انتخابی دھڑے

ضلع سرگودھا وچ مسلم لیگ تے یونینسٹ پارٹی دی ٹکر ہون دی وجہ کر کے وڈے وڈے خاندان وی آپس وچ ونڈی گئے تے ہر اک نے دوجے نوں ہراون دی سر دھڑ دی بازی لا دتی۔ اس ویلے سرگودھا وچ چار تحصیلاں سر دھڑ دی بازی لا دتی۔ اس ویلے سرگودھا وچ چار تحصیلاں آ ہیاں اس واسطے تحصیل وار ایہناں دھڑیاں دا ذکر کیتا ویندا اے۔

تحصیل شاہپور

اس تحصیل وچ ٹوانے، قریشی، سید تے میکن برادریاں دا زور آ ہا۔ ٹوانیاں وچوں نواب ممتاز خان آف جہان آباد تے اس دی رعیت مسلم لیگ

نال تے دوجے پاسے خضر حیات آف کالرہ تے نواب اللہ بخش آف خواجہ آباد یونینسٹ پارٹی نال۔ قریشی خاندان آف صابو وال مسلم لیگ نال سلطان علی نگیانہ آف جلالپور یونینسٹ پارٹی نال۔ سید قلندر حسین شاہ نوازش علی شاہ آف جہانیاں شاہ مسلم لیگ نال محمد خان لاہڑی تے گل محمد کلیار مسلم لیگ نال تے کوٹ پہلواں دی ساری میکن برادری یونینسٹ پارٹی نال تے کوٹ بھائی دی میکن برادری کجھ مسلم لیگ نال تے کجھ یونینسٹ نال سردار امیر خان میکن جس نواب افتخار ممدوٹ نوں سونے دا ہار پایا آہا میکن برادری دا آہا۔ ایہہ 1945ء دی گل اے۔

تحصیل خوشاب

تحصیل خوشاب سبھ توں وڈی تحصیل آہی تے ایتھے ای سبھ توں وڈا سیاسی جوڑ آہا یعنی خضر حیات ٹوانے تے نواب ممتاز دا۔ ایہہ تحصیل دو حصیاں وچ تقسیم اے۔ تھل تے مہاڑ تے سون دا علاقہ۔ ایتھے وی وڈیرے تاں خضر حیات نال آہن تے عام لوک جنہاں وچ بساں دے ڈرائیور مسلم لیگ نال آہن۔ پیر قمر الدین آف سیال شریف دے اس علاقے وچ کافی مرید ہونے دی وجہ نال وی کافی لوک مسلم لیگ نال آہن۔ پدھراڑ وچ مولا بخش تے اس دا پُتر مسلم لیگی آہن۔ مولا بخش ہوراں ملک کرم بخش اعوان دے والد آہن تے باقی برادری دوجے پاسے آہی۔ نوشہرہ وچ ملک محمد سرور آہن۔ ملک اللہ یار، ملک سلطان مسلم لیگی آہن۔ انگہ وچ احمد ندیم قاسمی دا سارا خاندان مسلم

لیگی آہا۔ نوشہرے وچ ایہناں منظوم خطبہ استقبالیہ پیش کیتا آہا۔ خوشاب وچ ذیلدار الطاف حسین بلوچ تھل وچ نور محمد بگھور رنگپور۔ پیلو وینس دے فتح محمد سیال وی مسلم لیگی آہن۔

تحصیل بھلوال

مہر محمد یار لک، مہر خدا داد لک دے والد۔ ایہناں نوں خضر حیات مربع زمی تے خان بہادری دا خطاب دتا اس واسطے ایہہ پکے خضر حیات دے سنگی آہن۔ نون خاندان فیروز خان دی وجہ نال مسلم لیگی آہن۔ مُڈھ رانجھے وچ مخدوم نور احمد ایڈووکیٹ چودھری محمد حیات، محمد علی رانجھا، محمد نذیر بدرانہ تھانہ کوٹ مومن دا قاسم میلہ بھیرے دی پراچہ برادری، افضل جوش پراچہ، فضل حق پراچہ، حاجی محمد عبداللہ پراچہ دے ناں خاص طور تے مشہور نیں۔ مولوی ظہور احمد بگوی مسلم لیگ دے وڈے حمایتی آہن پر اوہ پاکستان بنن توں پہلاں ای اللہ نوں پیارے ہو گئے۔

تحصیل سرگودھا

اس تحصیل وچ وی ایہہ حالت آہی جے سرگودھا شہر وچ نوے فی صد آبادی ہندو آہی۔ سلانوالی تے ایس دے آس پاس دے چکاں وچ سکھاں دا زور آہا پر مسلماناں دیاں ہمدردیاں مسلم لیگ دے نال آہن۔ دھریمہ دے میاں قادر بخش ننگیانہ نمبردار ہوون دے باوجود مسلم لیگ دے نال آہن چک

86 شمالی دے چودھری عبدالمالک، چک 93 شمالی دے چودھری سردار خان مسلم لیگی آہن۔ وکیلاں توں علاوہ حکیم عبدالرزاق المعروف کابلی شاہ۔ حکیم عبدالرحمٰن، ماسٹر احمد دین تے ماسٹر عبدالحکیم ایہہ سارے حضرات مسلم لیگ دے کارکن تے معاون آہن۔

الیکشن 1946 دی تیاری

ضلع سرگودھا دے وچ خضر حیات دی ساری سرکاری مشینری دی مخالفت دے باوجود ایہہ لوکاں دے جذبے نوں نہ دبا سکے۔ جیوں جیوں وقت نیڑے آوندا گیا۔ ایہہ جذبہ ودھدا ای گیا۔ اس دی تیاری واسطے اس علاقے وچ سردار شوکت حیات نے وڈا کم کیتا۔ پاکستان بنن توں پچھے باغ سیتا رام ایہناں نوں الاٹ ہویا تے اج کل مقام حیات دے ناں نال کالونی ایہناں دے ناں تے ای اُے۔ ملک فیروز خان نون، پیر صاحب سیال شریف، نواب ممتاز خان تے نواب محمد حیات قریشی ہوراں وی ایتھے چُٹ کے مسلم لیگ واسطے کم کیتا لوکاں نوں مسلم لیگ وچ آون دے فائدے دسے تے پاکستان نہ بنن دے نقصان دسے۔ اس ویلے دا نعرہ آہا مسلم ہے تو مسلم لیگ وچ آ۔ قاضی مرید احمد، قریشی عبداللہ شاہ ہوراں وی جلسے کر کے وڈ اناں کمایا۔

الیکشن وچ علی گڑھ دے طلبا دا حصہ

1946ء دے الیکشن واسطے قوم نوں جگاون دا کم ایہناں طالب

علماں وڈا کیتا۔ اس ویلے لاؤڈ سپیکر کرائے اُتے لے کے ٹانگے دے خاکدان تے ہک دا مونہہ اگانہہ تے دوجے دا پچھانہہ کر کے بنھ دتا ویندا آہا۔ ٹانگے اُتے بہہ کے ایہہ سارے علاقے وچ پھرے کدائیں کدائیں لوکاں ایہناں دی مخالفت وی کیتی پر ایہناں اس کم نوں اپنا تے قومی فرض سمجھ کے کیتا حالانکہ ایہناں نوں پتہ آہا کہ علی گڑھ وی ہندوستان وچ رہ ویناں اے۔ وت وی اتھوں دیاں مسلماناں نوں جگاون دی خدمت کر کے اپنے ادارے دا ناں روشن کر گئے اس واسطے قائداعظمؒ نے اپنی جائداد دا تریجا حصہ علی گڑھ یونیورسٹی نوں دے دتا۔

الیکشن 1946ء

ایہہ الیکشن جتن کان دونہاں پارٹیاں سر دھڑ دی بازی لا دتی۔ خضر حیات دا ایہہ پیدائشی ضلع آہا تے دوجا اوہ صوبے دا وزیراعلیٰ وی آہا۔ دوجے پاسے مسلم لیگ اس نوں قوم دی حیاتی تے موت دا مسئلہ بنا کے میدان وچ آئی ہوئی آہی۔ ایہہ حقیقت اے جیہڑے اس ویلے قوم دے جذبات مسلم لیگ واسطے آہن اوہ وت کدی نہیں ہو سگدے۔ سارے دے سارے نکے توں لے کے وڈے کارکن تائیں جذبہ خدمت نال بھریا ہویا آہا۔ اس دے واسطے لوکاں جیلاں دی ہوا کھادی پولیس دی مار کھادی۔ حاجی اللہ یار سکنہ کھوڑہ ہمیشہ جلوس دے اگے اگے ہوندے جد پولیس ڈنڈے مریندی تے ایہہ بجلی دے کھمبے نوں پھدھ کے مار کھاندے تے ''اللہ اکبر اللہ اکبر'' دا ذکر

کردے۔ سِول نافرمانی دی وجہ نال نواب محمد حیات قریشی پیر خواجہ قمر الدین سیالوی۔ نوبزادہ عزیز اللہ شیخ فضل حق پراچہ۔ میاں عبدالعزیز ایڈووکیٹ میاں ظہور الدین بار ایٹ لاء، شیخ محمد ابراہیم، حکیم عبدالرزاق کابلی شاہ تے حکیم عبدالرحمٰن نوں پہلے ای پھدھ کے ڈک چھوڑیا آہنے۔ راولپنڈی ڈویژن وچ مسلماناں دی ہِک سیٹ آہی اس تے فیروز خان جت گئے۔ ایہناں دے مقابلے وچ محمد عالم لوٹا ہار گیا۔ لوٹا یونینسٹ اُمیدوار آہا۔ سرگودھا دیاں چار تحصلیاں آہن تے ایہناں دے وچ تحصیل خوشاب وڈی تحصیل آہی تے ایتھے مقابلہ نواب ممتاز تے خضر حیات دا آہا۔ تحصیل شاہپور وچ نواب محمد حیات قریشی تے سلطانِ علی ننگیانہ دا مقابلہ آہا تحصیل سرگودھا وچ قلندر حسین شاہ دا مقابلہ اللہ بخش ٹوانہ نال آہا بھلوال وچ شیخ فضل حق پراچہ دا مقابلہ میاں سلطان احمد رانجھا نال آہا تے صرف فضل حق پراچہ مسلم لیگ دی طرفوں کامیاب قرار دتے گئے۔ باقی تناں تے خضر حیات سلطان علی تے اللہ بخش جتائے گئے۔ دھاندلی بقول محمد اقبال صاحب ایڈووکیٹ سرگودھے دے ہِک پولنگ سٹیشن تے ایہناں ویکھیا جے ہِک افسر شیخ منظور علی نے پٹواریاں نوں حکم دتا کہ ووٹراں دا انتظار نہ کرو۔ پرچیاں اُتے اللہ بخش ٹوانے دے ناں دے سامنے مہراں لا کے پا دیو۔ ملک اقبال صاحب آپ پرچیاں اکٹھیاں کر کے اُتے لیٹ گئے تے افسر دوجا حکم دتا کہ اس نوں پھدھ کے ہِک پاسے کر کے اپنا کم چالو رکھو۔

پریس نے نوائے وقت تے زمیندار دی شکل وچ مسلم لیگ دا بھرپور

ساتھ دتا۔ نواب اللہ بخش ٹوانہ نوائے وقت توں اتنا ڈردا آہا جے۔ الیکشن دے نیڑے اس دیاں ساریاں کاپیاں خرید کے ساڑ دیندا آہا تاکہ مسلم لیگ نوں فائدہ نہ ہووے۔ اسے نواب اللہ بخش نے جنہاں افسراں نے اسنوں جتایا ایہناں نوں مربعے دتے۔ 4 مربعے چوھری بشیر احمد تارڑ افسر آبادی نوں دتے۔ 2 مربعے چودھری نثار احمد نائب تحصیلدار نوں دتے۔

سارے پنجاب وچ 79 مسلم لیگی کامیاب ہوئے۔ سارے مسلم لیگی ممبر کالی اچکن سفید شلوار جناح کیپ پا کے اجلاس وچ بہندے۔ خضر نے سکھاں نال مل کے مارچ 1946ء وچ مسلم لیگ توں وکھری وزارت بنائی کانگرس دا صدر بھیم سین سچر نوں وزارت ملی تے لوکاں خضر دی خ تے سچر دی چ ملا کے اس وزارت دا ناں خچر وزارت رکھ دتا۔

تحریک سِول نافرمانی

26 جنوری 1947ء نوں نواب ممدوٹ دولتانہ، شوکت حیات، فیروز خان نون دے گرفتار کر لین دی خبر نال سارے پنجاب وچ اگ لگ گئی لوک دھڑا دھڑ قید ہون لگ پئے سرگودھے دے وی سرکردہ بزرگ قید کر لئے گئے۔ جہناں دا ذکر پہلے کیتا گیا اے۔ آخر خضر وزارت 2 مارچ 1947ء نوں مستعفی ہو گئی۔ قائداعظم نے وی اس گل نوں پسند کیتا۔ سکھاں تے ہندوواں فساد پا کے مسلم لیگ دی حکومت نہ بنن دتی۔ گورنر راج شروع ہویا۔ تے فسادی دفعہ ہو گئے تے پاکستان بن گیا۔

آزادی توں پچھے دا سیاسی حال

14 اگست 1947ء نوں اللہ تعالیٰ دی طرفوں مسلماناں نوں ہک ملک پاکستان دا تحفہ ڈھیا۔ قائداعظم ہار کوئی ہور مخلص لیڈر نہ جمیا 1948ء وچ ایہہ اللہ نوں پیارے ہو گئے تے خواجہ ناظم الدین گورنر جنرل بن گئے۔ 1951ء وچ لیاقت علی خان ہوراں نوں گولی مار کے شہید کر دتا گیا تے خواجہ صاحب وزیر اعظم بن گئے تے ملک غلام محمد گورنر جنرل بن گئے۔ 1953ء وچ مرزئیاں دے خلاف تحریک چلی تے خواجہ صاحب دی حکومت نوں غلام محمد ختم کر دتا۔ تے ایہناں دی جاء تے محمد علی بوگرا آئے تے ایہناں نوں ہٹا کے چودھری محمد علی نوں لے آندا گیا ایہناں نے 1954ء دا آئین بنایا پر ایہناں نوں وی زیادہ دیر ٹکنا نصیب نہ ہویا تے ایہناں دی جائی حسین شہید سہروردی نوں لے آندا گیا۔ ایہہ چنگے سیاست دان آہن پر ایہہ وزارت وی محلاتی سازشاں دا شکار ہو گئی۔ ایہناں دی تھاویں مسٹر چندریگر آئے ایہناں نوں وی دو مہینے پچھے چھٹی کرنی پئی۔ 14 اکتوبر 1957ء نوں ضلع سرگودھا دے ملک فیروز خان نون نوں وزیر اعظم مقرر کیتا گیا۔ ایہناں گوادر دا علاقہ خرید کے پاکستان نال رلایا۔ایہہ متحدہ پاکستان دے ستویں تے آخری وزیر اعظیم آہن اس توں پچھے ایوب خان نے اقتدار اُتے قبضہ کر لیا تے صدارتی نظام نوں چالو کیتا تے بنیادی جمہوریت چلائی۔ ایوب دے آون توں پہلاں غلام محمد گورنر جنرل دی بیماری دی وجہ نال اس دی جاء تے سکندر مرزا قابض ہو گیا۔ ایسے نے ای 7

اکتوبر 1957ء نوں ایوب خان توں مارشل لاء لوایا۔ پر ایوب خان نے اس دی سیاست چلن نہ دتی تے اس نوں ملک توں ای بھجا دتا تے آپ صدر بن گیا ایوب خان نے صدارتی نظام چلایا ایہہ 1957ء توں 1969ء تک اقتدار تے قابض رہیا۔ 1969ء وچ ایہہ اقتدار توں الگ ہو کے یحییٰ خان دے سپرد کر گئے۔ یحییٰ خان نے 1970ء وچ انتخابات کرائے۔ مشرقی پاکستان وچ عوامی لیگ ساریاں سیٹاں لے گئی تے مغربی پاکستان وچ بھٹو صاحب دی نویں جماعت پیپلز پارٹی جت گئی۔ پر سیٹاں عوامی لیگ کول بہوں ہونے دی وجہ نال بھٹو صاحب اقتدار توں محروم ہوون دے خطرے دے پیش ایہناں دے نال متفق نہ ہوئے تے ہندوستانی سیاست کامیاب ہو گئی تے پاکستان بنگلہ دیش بن گیا۔ مشرقی پاکستان دے وکھرا ہوون نال ایتھے بھٹو صاحب دی حکومت بن گئی۔ پر ملک دے وچ حالات نہ سدھرے تے اخیر 1977ء وچ ضیاء الحق صاحب نے مارشل لاء لا کے بھٹو صاحب دی سیاست ختم کر دتی۔ ایہناں دے زمانے وچ محمد خان جونیجو وزیراعظم بنے پر وت ہٹا دتا گئے۔ اخیر ضیاء صاحب 17 اگست 1988 نوں حادثے وچ فوت ہو گئے۔ ایہناں دی جائی اسحاق خان آ گئے۔ ایہہ 1988 توں 1993ء تک صدر رہے۔ ایہناں بے نظیر تے نواز شریف دی حکومت برطرف کیتی ایہناں توں پچھے فاروق لغاری صاحب صدر بنے تے نواز شریف وزیراعظم بنے آخر لغاری صاحب نوں وی وینا پیا۔ بعد وچ محمد رفیق تارڑ صاحب صدر تے میاں نواز شریف صاحب وزیراعظم

بنے۔ نواز شریف دی حکومت 12 اکتوبر 1999 نوں ختم کر کے جنرل پرویز مشرف صاحب نے بطور چیف ایگزیکٹو حکومت سنبھال لئی۔ 2008ء وچ نویں انتخابات ہوئے مشرف چلا گیا تے زرداری صدر بن گیا۔

1951ء دے انتخابات دے نتائج، پاکستان دے پہلے الیکشن

(1) صالح محمد (2) میاں محمد بخش (3) فضل الٰہی پراچہ (4) قاضی مرید احمد (5) ملک فتح محمد ٹوانہ (6) ملک حبیب اللہ ٹوانہ (7) نوابزادہ سعید قریشی (8) احمد یار ملک (9) فیض احمد (10) امیر عبداللہ (11) خورشید احمد (مسلم لیگی مہاجر) باقی سارے مسلم اہن مقام۔ اس توں پچھے 1956ء وچ ون یونٹ دے انتخاب ہوئے جس وچ ایہہ حضرات چُنے گئے۔ (1) چودھری فیض محمد (2) ملک فتح محمد ٹوانہ (3) شیخ فضل الٰہی پراچہ (4) مہر خدا داد لک (5) محمد سعید قریشی (6) میاں خورشید احمد قریشی (7) قاضی مرید احمد (8) صالح محمد۔

1946ء

وچ ایوب خان دی بی ڈی سسٹم دے نال ایہہ ترے بندے چُنے گئے۔ (1) مہر خدا داد لک (2) نور حیات نون (3) محمد ذاکر قریشی۔

1965ء

وچ کنونشن لیگ دی طرفوں ایہہ حضرات چُنے گئے۔ (1) ملک محمد اسلم

(2) محمد حیات ننگیانہ (3) میاں خان کلیار (4) محمد قاسم میلہ (5) محمد حیات۔

1970ء

اس وچ ون یونٹ ترٹ گیا تے صوبائی تے قومی دے وکھرے وکھرے انتخابات ہوئے تے ایس ویلے پیپلز پارٹی مسلم لیگ دے مقابلے وچ آ گئی۔ قومی (1) انور علی نون (2) حفیظ اللہ چیمہ (پیپلز پارٹی) (1) بابو کرم بخش (2) میاں محمد ذاکر قریشی پنجاب پیپلز پارٹی (1) ملک مختار احمد (2) سردار صغیر احمد (3) غلام احمد (4) محمد صادق (5) محمد اعظم (6) محمد اکرم (کونسل مسلم لیگ) (1) احسان الحق پراچہ (2) نوازش علی شاہ (3) خالق داد (4) محمد بخش (آزاد)

1977ء

دے وچ قومی تے صوبائی دوواں وچ ساری دیاں ساریاں سیٹاں پیپلز پارٹی لے گئی لوک اوہ ای آہن پارٹی بدل گئے۔ (1) ملک دوست محمد اعوان (2) ملک میاں سلطان اعوان (3) ملک محمد اعظم (4) ملک محمد انور ٹوانہ (5) سردار سکندر حیات (6) خالد امیر خان (7) ممتاز احمد کاہلوں (8) سید مسعود زیدی (9) ظفر علی ملک (10) احسان الحق پراچہ (11) سردار صغیر احمد (12) نذیر احمد رانجھا (13) محمد بخش مخدوم۔ ایہہ سارے صوبائی اسمبلی دے ہین۔ قومی اسمبلی (1) کرم بخش اعوان (2) نسیم احمد آہیر (3) میاں محمد ذاکر

قریشی (4) مہر خدا داد لک (5) حفیظ اللہ چیمہ (6) نور حیات نون (7) ملک انور علی نون۔

1985ء

دے انتخابات ضیاء الحق دے زمانے وچ غیر جماعتی ہوئے۔ پر جد مسلم لیگ دی طرف اشارہ ہویا تے سارے لیگی بن گئے۔

قومی اسمبلی (1) نسیم احمد آہیر (2) ملک محمد نعیم خان اعوان (3) نصرت علی شاہ (4) محمد اسلم کچھیلا (5) انور علی چیمہ (6) امان اللہ (7) نور حیات نون۔

پنجاب اسمبلی (1) شجاع محمد خان (2) ملک مختار احمد اعوان (3)خدا بخش ٹوانہ (4) احمد اقبال ٹوانہ (5) صاحبزادہ غلام نصیر الدین (6) جاوید اقبال چیمہ (7) غلام دستگیر لک (8) فرخ جاوید گھمن (9) انوار الحق پراچہ (10) ریاض امیر عرف عبدالحق (11) مناظر علی رانجھا (12) شاہنواز رانجھا (13) محمد خان جسپال۔

1988ء

قومی اسمبلی (1) چودھری انور علی چیمہ (2) حاجی محمد جاوید اقبال چیمہ (3) شیخ احسان الحق پراچہ (4) کرنل قادر بخش میلہ (5) ملک نعیم اعوان (6)خدا بخش ٹوانہ۔

صوبائی اسمبلی (1) مہر غلام دستگیر لک (2) چودھری محمد خان جسپال (3) میاں محمد اسلم رانجھا (4) میاں سیف احمد رانجھا (5) صاحبزادہ غلام نصیر الدین (6) سکندر حیات میکن (7) میاں محمد اشرف کلیار (8) عامر سلطان چیمہ (9) چودھری عبدالحمید (10) مختار احمد اعوان (11) غلام محمد ٹوانہ۔

1997ء

قومی اسمبلی (1) چودھری انور علی چیمہ (2) چودھری عبدالحمید (3)چودھری غیاث احمد میلہ (4) ملک عدنان حیات نون (5) ملک محمد اسلم اعوان (6) طارق سی قیصر۔

صوبائی اسمبلی (1) چودھری عامر سلطان چیمہ (2) میاں محمد منیر قریشی (3) انور حیات لک (4) چودھری شاہنواز رانجھا (5) حاجی احمد خان ہرل (6) محمد الیاس قریشی (7) حاجی اللہ یار انصاری (8) میاں محمد اشرف کلیار (9) میاں احمد شیر رانجھا (10) سید محمد محسن شاہ (11) شیخ احسان الحق پراچہ سینیٹر۔ 12 اکتوبر 1999ء نوں ایہہ اسمبلیاں ختم کر کے جنرل پرویز مشرف نے نویں بلدیاتی نظام دا اعلان کیتا۔ ہُن ضلع دا سربراہ ڈی سی دی بجائے ناظم ہوسی تے اوہ ووٹاں راہیں چُنیا ویسی۔ پہلا ناظم امجد علی نون بنیا تے اوس توں بعد انعام الحق پراچہ بنیا 2008ء وچ صدر زرداری دی حکومت نے ایہہ نظام ختم کر دِتا۔

سرگودھے دے شاہیناں دے تاریخی کارنامے

6 ستمبر 1965ء دی کالی رات وچ ہندوستان نے بغیر کسے اعلان دے پاکستان اُتے حملہ کر دتا۔ اس دیاں فوجاں نے لاہور اُتے قبضہ کرن لئی وڈی تیزی نال ودھنا شروع کر دتا۔ سرحدی غریب عوام نوں شہید کر کے ایہہ سمجھ لیا جے پاکستان وچ مقابلے دی ہمت ای نہیں۔ ہندوستان دیاں فوجاں دے کمانڈر نے ایہہ اعلان وی کیتا جے اوہ لاہور فلیٹی ہوٹل وچ ونج کے چاء پیسن۔

پاکستان دیاں مجاہد فوجاں نوں جد دشمن دے اس ناپاک ارادے دا پتہ لگا تے اوہ فوراً ملکی دفاع واسطے میدان وچ آ گئیاں۔ایہناں حالات وچ زمینی فوج دی بہادری دے باوجود اس نوں سنبھلنے واسطے تھوڑا بہت وقت چاہیدا آہ۔ اس نے اپنی مدد واسطے دشمن نوں ڈکن کان پاکستان دے شاہین صفت ہوائی فوج نوں مدد واسطے آ کھیا۔

پاکستان دی ہوائی فوج نے کوئی وقت ضائع کیتے بغیر فوراً برکی تے واہگہ سیکٹر پہنچ کے دشمن اُتے بمباں دا مینہ وسا دتا۔ تے دشمن دا اگانہہ ودھنا رُک گیا تے پاکستانی زمینی فوج وی سنبھل گئی تے اس نے ایہناں محاذاں تے اپڑ کے دشمن نوں ڈک لیا۔ ساڈی ہوائی فوج نے زمینی فوج دی مدد کرن دے نال نال اگانہہ ودھ کے دشمن دے ملک وچ ونج کے اُدم پور، ہلواڑہ، پٹھان کوٹ

دے ہوائی اڈیاں اُتے حملے کر کے ایہناں نوں تباہ کر دتا۔

6 تے 7 ستمبر دی وچکارلی رات توں ای سارے پاکستان وچ بلیک آؤٹ کر دتا گیا تے کرفیو وی لا دتا گیا۔ اس رات نوں سرگودھے نے پہلی واری بلیک آؤٹ دا تجربہ کیتا۔ سرگودھے آلیاں نوں اس توں پہلاں کدی ہوائی جنگ دا تماشا ویکھن دا اتفاق نہ ہویا اوہ انتظار کریندے رہے۔ 4 بجے خطرے دے گھگھو وگے پر جلدی ای وت گھگھو وگیا کہ خطرہ ٹل گیا اے۔ پر اجے لوک سویلے دی نماز پڑھ کے مسیتاں وچوں نکل ای رہے آہن جے گھگھو وگن لگ پئے تے نالے توپاں دے گولیاں دی آتشبازی نے سارے سرگودھے نوں کج لیا۔ سرگودھے آلیاں ایہہ سمجھیا کہ فوجی مشقاں کر رہے نیں کیونکہ سائرن وگیا۔ حالانکہ ایہہ مشق ناہی بلکہ سرگودھے اُتے اچاک بھارتی حملے دا جواب دتا جا رہیا ہا۔ سارا آسمان دھوں نال بھری گیا۔ دہ پندھراں منٹاں بعد پتہ لگا کہ بھارتی ہوائی جہاز کافی اُچائی تے آہن تے اگے پاکستانی ہوا بازاں نوں تیار ویکھ کے بھج گئے نیں۔ جد لوکاں توں پتہ لگا تے لوک گلیاں سڑکاں میداناں وچ جمع ہو کے متحد ہو کے دشمن دا مقابلہ کرن دی تدبیراں سوچن لگ پئے۔ نالے ایہہ وی ادھے آہن جے حیاتی تے موت صرف اللہ دے ہتھ وچ اے جے موت لکھی اے تے گھر بیٹھیاں وی آ وینی اے۔ حالی لوک اس قسم دے پروگرام بنا ای رہے آہن جے 10 وجے دے نیڑے بھارتی ہوائی جہازاں سرگودھا تے وت زبردست حملہ کر دتا۔ خطرے دا سائرن سُندیاں نال ای لوک پناہ گاہواں وچ بھج گئے۔ اڈے تے توپاں نے گولے وگونے شروع

کر دتے تے اُڈ کے دشمن دا انتظار کرن لگے۔ لوکاں ویکھیا جے بھارت دے ترے جہاز بیٹھاں آ کے گولہ باری کرن دی کوشش کر رہے نیں تے پاکستان دا ہک سیبر جیٹ جہاز ایہناں اُتے بے جگری نال حملے کر رہیا اے۔ ویدھیاں ویدھیاں بھارت دے ہک جہاز نوں اگ لگ گئی تے اوہ پرتالیاں لیندا ہویاں زمین اُتے ڈھاندا ہویا ویکھیا گیا۔ اس توں پچھے دوجا وی گولی دا شکار ہو کے زمی تے آ رہیا۔ اس توں پچھے تے تریجا وی اگ دی نذر ہو گیا پاکستانی پائلٹ دوجیاں نوں ڈھوڈھن لگے رہے پر اوہ نس گئے تے حملہ ٹل گیا۔ اس وقت توپاں نے وی گولے وسا کے سارے ہوائی اڈے تے گولیاں دی چھاں کر دتی۔ جس دی وجہ نال کسے بھارتی جہاز نوں نیڑے آون دی ہمت نہ ہوئی۔ اس دے تقریباً پون گھنٹہ پچھے وت خطرے دا سائرن وجیا۔ تے اس دے نال ای پنج بھارتی جہاز اُڈدے ہوئے نظر آئے تے اوہ سرگودھا شہر دے سجے پاسے مُڑے ای آہن جے دو پاکستانی جہاز ایہناں دے پچھے اُڈدے ہوئے نظر آئے۔ آسمان اُتے کل ست جہاز ہو گئے۔ وڈے وڈے دھماکے ہوون نال وڈے خوف دی حالت طاری ہو گئی۔ پنجاں وچوں ترے جہاز غائب ہو گئے۔ پاکستانیاں ایہناں دا پچھا کیتا پر اوہ سارے دے سارے نس گئے۔ سارا دیہوں تھوڑی تھوڑی ڈھل توں پچھے سائرن وگدے رہے۔ تے بھارتی جہاز آ آ کے فناہ ہوندے رہے۔ اس دیہاڑے باوی جہازاں وچوں نو جہاز تباہ ہو گئے۔

دوجے پاسے پاکستان دے شاہین صفت ہوا بازاں دے سکاڈرن لیڈر محمد محمود عالم (ایم ایم عالم) نے صرف تریہہ سکنڈاں یعنی ادھے منٹ دے

اندر بھارت دے پنج جہاز مار ڈھائے۔ اس طرح دنیا دی تاریخ وچ اتنے تھوڑے وقت وچ پنج طیارے ڈھانا ہک شاندار ریکارڈ اے۔ اس دیہاڑے توں پچھے بھارت نوں کدی وی دن دیہاڑے سرگودھے آون دی جرات نہیں ہوئی۔ جد بھارت دی ہوائی طاقت دی کنڈ ترٹ گئی تے اس توں پچھے چن دی چاننی وچ اوہدے تے بم اِدے اُدے وگا کے نس وین وچ ای اپنی خیریت سمجھدے۔ سول ڈیفنس دے رضا کار سیٹی دی آواز نال لوکاں نوں خطرات توں ہوشیار تے خود اپنے بچاؤ دی تیاریاں وچ دیہوں رات جٹے رہے سول ڈیفنس پوسٹ جیہڑی ہوائی اڈے دے نیڑے آہی پوری طرحاں چوکس رہی اس دے سارے رضا کار دیہاڑی تاں اپنے اپنے کماں وچ لگے رہندے پر رات نوں سول ڈیفنس دی ہدایت دے مطابق علاقے وچ گشت کریندے۔

ایہناں ستارھاں دیہاڑاں دی جنگ وچ ہندوستان نے 59 حملے سرگودھے اُتے کیتے۔ ایہناں حملیاں وچ ایہناں کل 287 بمب سُٹے۔ ایہہ بمب ہزار ہزار پونڈ وزن دے آہن۔ بہوں سارے بمب کئی اہم جاہیں تے ڈھٹھے پر اللہ دے فضل نال اوہ نہ پاٹ سکے۔ چک نمبر 48 شمالی تے چک نمبر 101 شمالی وچ ایہناں حملیاں نال 24 پاکستانی شہید ہوئے۔ بہوں سارے ڈنگر مر گئے تے مکان تباہ ہو گئے تے فصلاں برباد ہو گئیاں۔ ایہناں ستاراں دیہاڑیاں وچ بھارت دے 111 جہاز بالکل تباہ ہو گئے 9 ناکارہ ہوگئے۔ ایہناں وچوں صرف سرگودھے وچ 22 جہاز ڈھائے گئے۔ ایہہ گل اللہ پاک دے خاص فضل دا ہک ادنیٰ نمونہ اے کہ دشمن اتنی طاقت تے تیاری دے

باوجود سرگودھے دے ہوائی اڈے دے کسے شے نوں کوئی نقصان نہ پہنچا سکے۔

اس جنگ وچ پوری قوم تے خاص کر سرگودھے دے شہریاں دی ہمت دی داد دینی پوندی اے جے ایہناں ہر طرحاں پوری چوکسی نال دن رات اپنے اپنے فرائض سرانجام دتے۔ ایہی وجہ اے جے لوکاں دے حوصلے بلند رہے۔ کسے قسم دی کوئی کوتاہی نہ ہوئی۔ ساڈے شاہین صفت ہوا باز ودھ ودھ کے حملے کریندے رہے جس دی وجہ نال سرگودھا انہاندی ہمت دی وجہ نال پوری دنیا وچ مشہور ہو گیا۔

اہل سرگودھا دی ایہناں قربانیاں نوں ویکھ کے اس وقت دے صدر محمد ایوب خان نے سرگودھا شہر نوں پرچم ہلال استقلال عنایت کیتا۔ اس پرچم نوں ہر سال خاص تقریب منا کے تبدیل کیتا ویندا اے تاکہ اوہ جذبہ تے ولولہ زندہ رہوے۔
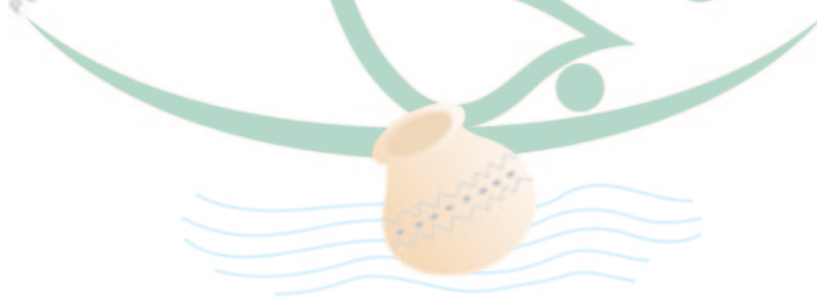
تاریخ میلہ جشن سرگودھا

تعارف

ضلع کونسل سرگودھا دے تحت ہک وڈے عرصے توں سالانہ میلہ اسپاں
و مویشیاں دے ناں تے لگدا رہیا اے۔ ایہہ ضلع دی تعمیر تے ترقی دا ہک وڈا
معیار اے۔ ایہہ میلہ نہ صرف سرگودھا ضلع وچ مشہور اے بلکہ صوبے وچ وی
اس دے مقابلے دا کوئی نہیں۔ 1983ء وچ اس دا ناں میلہ اسپاں و مویشیاں
توں بدل کے جشن سرگودھا رکھ دتا گیا۔ اس دے نال اس دی اہمیت ہور زیادہ
ودھ گئی اے۔

ایہہ ضلع چونکہ ہک زرعی علاقے وچ اے اس کر کے ایتھوں دے
بہوں لوکاں دا تذکرہ کھیتی باڑی نال وابستہ اے۔ اس واسطے اس میلے وچ زرعی
تے صنعتی نمائش دے نال زمینداراں نوں زراعت دے نویں نویں طریقے تے
تجربے دسے ویندے نیں۔ اس دے نال نویاں نویاں مشیناں نوں ورتن دے
فائدے وی دسے ویندے نیں۔ صنعت و حرفت دے لحاظ نال حالی ایہہ ضلع
دوجیاں ضلعیاں توں بہوں پچھے اے۔

جشن سرگودھا دا مقصد

اس میلے دا اصل مقصد لوکاں نوں اپنے ڈنگراں وچ دلچسپی لین کیوں

جے ایہناں نال ای ملک دی ترقی دا انحصار اے لوکاں نوں وافر دُدھ ملسی تاں اوہ صحتمند رہسن۔ پاکستان دی معیشت زراعت نال وابستہ اے۔ 70 فیصد آبادی دیہاتاں وچ رہندی اے۔ اس واسطے ایہناں نوں دسن واسطے کہ کیوں اج کل نسل کشی حیوانات دے نویں طریقے آ گئے آہن۔ جہناں نوں ورت کے اوہ وی اپنے مال ڈنگر نوں چنگا کر سگدے نیں۔ اس میلے تے دیہاتی کاریگراں نوں وی اپنیاں اپنیاں کاریگراں دیاں شئیاں بنا کے ایتھے لوکاں نوں دسن دا موقع ملدا اے۔ اس توں علاوہ ایتھے ہیٹھاں دتے گئے فائدے وی ہوندے نیں۔

(1) ڈنگراں دی منڈی

(2) لوکاں لئی تفریح

(3) کھڈکاراں نوں جوہر وکھاوَنے دا موقع

(4) کھیڈاں دا ودھا

تاریخ میلہ

شاہپور گزیٹر دی رو نال اس میلے دی ابتدا صدی دے اخیر وچ ہوئی۔ 1904ء توں پہلاں ایہہ میلہ اسپاں شاہپور صدر وچ لگدا آہ۔ کیونکہ اس ویلے ضلع شاہپور ای ہوندا آہا۔ ایہہ میلہ محکمہ سول وٹرنری دی نگرانی وچ ڈسٹرکٹ بورڈ شاہپور دے تحت لگدا رہیا۔ 1904ء توں پچھے نہر لوئر جہلم دی کالونی دے علاقے وچ گھوڑیاں دی نسل ودھان کان ہک ہور میلہ سرگودھے وچ وی لگن

دی منظوری مل گئی۔ ایہہ دوویں میلے 1909ء تائیں آرمی ریماؤنٹ ڈپو دی نگرانی وچ لگدے رہے۔ پر شاہپور دا میلہ برائے نام رہ گیا سارا زور سرگودھا ول ای آ گیا۔ اس واسطے 1910ء وچ حسب ہدایت سپرنٹنڈنٹ سول وٹرنری ڈیپارٹمنٹ و آرمی ریماؤنٹ ڈپو شاہپور دے میلے نوں سرگودھے دے میلے نال ملا دتا گیا۔ لیکن 1911ء وچ گھوڑی پالاں دے رولے دی وجہ نال اس نوں وت وکھرا کر دتا گیا۔ 1914ء وچ وت بند ہو گیا۔ تے ایہہ ہک کھیڈ بن گئی۔ 1914ء وچ وت وکھرا لگا۔ آخر 1918ء وچ وت بند ہو گیا تے سرگودھے دا ای کامیاب ہو گیا۔

1904ء دے ریکارڈ دے مطابق شاہپور تے سرگودھا دوواں میلیاں وچ 1721ء گھوڑے آئے۔ تے ہزار روپیہ انعام ونڈیا گیا۔ اس دے انتظامی خرچ دا بھار ڈسٹرکٹ بورڈ دے ذمے رہیا۔ پہلے صرف گھوڑے آوندے آہن اس نوں پچھے اس دا ناں اسپاں و مویشیاں رکھیا گیا۔ نال نال زرعی نمائش وی رکھی گئی۔ انگریزی حکومت وچ میلے دے اخیر اُتے ہک خصوصی دربار لایا ویندا آہا۔ جس دے وچ انگریز دے خطاب یافتہ اپنے درجے دے مطابق بہندے۔ اس وچ حکومت محکمہ ریماؤنٹ ڈپو تے سول وٹرنری ڈیپارٹمنٹ دی طرفوں سندات، تعریفی سرٹیفکیٹ ایہناں لوکاں نوں دتے ویندے۔ جیہڑے ضلع وچ نسل کشی اسپاں وحیوانات وچ کوئی خصوصی کارنامہ سرانجام دیندے۔ ایہہ دربار 1947ء دے پچھے ختم کر دتا گیا۔ پاکستان بنن توں پچھے اس میلے دی اہمیت دے پیش نظر اس وچ صدر مملکت صوبے دے گورنر وزیر تے ملک دے ہور

وڈے بندے ایتھے آ کے حاضری دیندے نیں۔ اس میلے دی وجہ نال لوکاں دا کاروبار خوب چمکدا اے۔ سرگودھے دے زمیندار اپنے گھوڑیاں نوں سونے دے گہنے ریشمی شال۔ رنگ برنگی واگاں تے سازاں نوں خوب سجا کے میدان وچ نچاوؤن کان لے آوندے نیں۔

1963ء تک ایہہ میلہ اپنے ضلع دے عوام تک ای محدود آہا۔ جد ایہہ ڈویژنل ہیڈ کوارٹر بن گیا تے اس جشن دی اہمیت ودھ گئی تے اس دے وچ وادھا کرن واسطے وڈے پیمانے اُتے صنعتی زراعتی نمائش دے نال ثقافتی پروگراماں دا وی وادھا کیتا گیا۔ ایہہ میلہ موسم بہار وچ لگن دی وجہ نال اس دا ناں وی جشن بہاراں سرگودھا رکھ دتا گیا۔ جشن بہار اہل سرگودھا دے واسطے ہک ثقافتی تہوار بن گیا اے۔ ضلع دا ہر بندہ سارا سال اس میلے دا انتظار کریندا اے۔ ایہہ میلہ پورا ہک ہفتہ لوکاں وچ خوشیاں ونڈ کے ختم ہوندا اے۔ سرگودھا آرٹس کونسل دے ماتحت جناح ہال وچ ڈرامے دا اہتمام وی کیتا ویندا اے۔ ایتھے ای ملک بھر دے شعراء ہک مشاعرے وچ شریک ہوندے نیں۔ حسن قرات دے مقابلے وی کرائے ویندے نیں۔ اس دے نال نال پی ٹی شولوک فنکاراں دے پروگرام وی ہوندے نیں۔ جہناں نوں ویکھ کے لوک خوش ہوندے نیں۔

تاریخ ضلع کونسل سرگودھا

ضلع کونسل سرگودھا دی تاریخ 14 جون 1884ء توں شروع ہوندی اے۔ شروع وچ ڈپٹی کمشنر اس دا چیئرمین ہوندا آہا 1947ء وچ پاکستان بنن تے پہلی واری غیر سرکاری ممبراں وچوں ہک رکن نوں چیئرمین چنیا گیا۔ اس ویلے ڈسٹرکٹ بورڈ دے ممبراں دی تعداد 54 اہی پر 1904ء وچ ڈسٹرکٹ بورڈ ختم کر دتا گیا۔ اس دا انتظام سرکار دے مقرر کردہ افسر دے سپرد کر دتا گیا۔ 1940ء وچ وت بنیادی جمہوریتاں پاروں بحال ہویا۔ ڈپٹی کمشنر اس دے چیئرمین بنائے گئے۔ ممبراں دی تعداد 35 اے موجودہ ڈسٹرکٹ کونسل اختیارات دے لحاظ نال ڈسٹرکٹ بورڈ نالوں زیادہ اختیارات دی مالک اے۔ ڈسٹرکٹ بورڈ دا عمل دخل صرف دیہات تک محدود آہا جدکہ ڈسٹرکٹ کونسل دا اثر دیہات تے شہر دوہاں تے اے۔ ڈسٹرکٹ بورڈ دے کم مقامی سطح دے آہن۔ ضلع دے عام نظم ونسق نال اس دا کوئی واسطہ نہ۔ ضلع کونسل صرف لوکل گورنمنٹ دا ہک ادارہ نہیں بلکہ سرکار دا ہک اہم جزو اے۔ ضلع دی ساری ترقی دی ذمہ دری ایسے تے ہے۔ ہر مہینے اس دے دو اجلاس ہوندے نیں۔ جس وچ ضلع دے مسائل تے ترقیاتی کماں دا جائزہ لیا ویندا اے۔ اس دی اہمیت دا اندازہ اس گل توں لایا ویندا اے۔

1886ء وچ ڈسٹرکٹ بورڈ دی کل آمدنی 71538 تے خرچ

60404 روپے آہا۔ 48-1947ء وچ اس دی آمدنی 172227 تے خرچ 1697247 روپے ہو گیا اس طرحاں 63-1962ء وچ آمدن 3688102 تے خرچ 2301011 روپے آہا۔ انجے ہارے 67-1966ء وچ آمدن 3512000 تے اخراجات 40 لکھ تک اپڑ گئے۔

1960ء وچ ہک نواں ترقیاتی فنڈ قائم کیتا گیا۔ جس نال یونین کونسلاں دے ترقیاتی منصوبے مکمل کرن واسطے چھ لکھ روپے رکھے گئے۔ ضلع کونسل اپنی آمدنی دا کافی حصہ رفاہی کماں اُتے خرچ کریندی اے۔

ضلع کونسل کول ہک ہزار تریہہ میل لمیاں سڑکاں آہن ایہناں دی مرمت اُتے تقریباً ڈھائی لکھ روپیہ سالانہ خرچ ہوندا اے۔ اپنے خرچے پورا کرن واسطے اپنے ٹیکس ودھا کے پورے کریندی اے۔ اس ویلے ڈسٹرکٹ کونسل کول 30 شفا خانہ حیوانات 4 مراکز زچہ و بچہ 54 ویکسی نیشن سنٹر۔ 54 یونانی حکیم، 45 شفاخانہ حیوانات 10 پھاٹک مویشیاں ہین۔ اس وقت ضلع کونسل دے ملازمین دی تعداد 800 سے زائد اے۔ اس طرح 800 خاندان کی پرورش اس دے زمے اے پونے تن سو ریٹائرڈ ملازمین نوں پنشن وی دتی جا رہی اے۔ اس مد اُتے کافی رقم خرچ ہو رہی اے۔ اس توں علاوہ دھریمہ چک 104 شمالی جوڑا سکیسر فروکہ چک 66 وچ واٹر سپلائی دیاں سکیماں مکمل کیتیاں گئیاں نیں۔ ایہناں سکیماں نوں چالو رکھن تے چار لکھ روپیہ سالانہ خرچ ہو رہیا اے۔ اس دے نال ضلع کونسل حسب روایت غریب طالب علماں نوں وظیفے وی دیندی اے۔ وظائف کمیٹی نوں پنجاہ ہزار روپے دتے گئے۔

گنگیاں تے ڈوریاں انھیاں دے سکولاں دے اپوا دے سکول نوں مجموعی طور تے ڈھائی لکھ روپے دے عطیے دتے گئے۔

1964ء توں پہلاں سارے تعلیمی ادارے پرائمری مڈل ہائی ضلع کونسل دے کنٹرول وچ رہے۔ دسمبر 1964ء وچ ایہہ گورنمنٹ کول چلے گئے۔ جولائی 1970ء وچ ہائی سکول وی گورنمنٹ نے لے لئے پر اُستاداں دیاں پنشناں ڈسٹرکٹ کونسل دے ذمے ای رہیاں۔ ضلع کونسل نوں گورنمنٹ دی طرفوں کوئی گرانٹ نہیں ملدی۔ ایہہ سارے خرچے اپنی آمدنی ویکھ کے کریندی اے۔

انتظامی اختیارات چیئرمین صاحب کول ہین وائس چیئرمین صاحب چیئرمین دے دتے ہوئے اختیارات استعمال کر سگدا اے۔ چیف افسر سارے دفتر دا انچارج ہوندا اے۔ اجلاس وچ بطور سیکرٹری کم کردا اے اس دے ماتحت ترے پرنسپل افسر ہوندے نیں (ڈسٹرکٹ انجینئر، کاؤنٹس، افسر۔)

سرگودھے دی تاریخ دا اجمالی خاکہ

ضلع سرگودھا دی تاریخ اتنی ای پرانی اے جتنی خود انسان دی اپنی تاریخ اے۔ جد ایسی تاریخ نوں پڑھدے آں تاں بھیرہ خوشاب چنیوٹ تے شاہپور دا ذکر ملدا اے۔ پر سرگودھے دا کوئی ذکر نہیں کیوں جے سرگودھے دا سو سال پہلے وجود ای کوئی نہ آہا۔ جیہڑی جاہ سرگودھا شہر اے ایہہ پہلاں بار ہوندی آہی۔ تے چک ساہنو جیہڑا وسدا اے اج اس دا کوئی ناں نہیں لیندا۔ کسے شے اُتے وی وقت ہکو جیہا نہیں رہندا۔ ہر کمال نوں زوال اے تے زوال نوں کمال اے۔ ایہہ مورخین دا کم اے کہ اوہ ایہناں ماضی دیاں کُڑیاں نوں تلاش کر کے عوام نوں دس کیوں جے ایہناں سلسلیاں وچ ساڈی تہذیب و ثقافت دبی پئی اے۔ ایہناں نوں پٹ کے محفوظ کر لینا ہک وڈا کم اے۔ نہیں تاں اج دے مشینی دور وچ ایہہ تاریخی ٹبے وڈی تیزی نال ختم ہو رہے نیں تے ایہناں وچوں جے کجھ ملدا اے اوس نوں سانبھ کے نہ رکھیا تے آون والے ایہناں کُڑیاں توں محروم ہو ویسن۔ تاریخ وچ جتنا ناں بھیرہ خوشاب دا آوندا اے لہور دا نہیں آوندا۔

ایہہ حقیقت اے کہ سرزمین سرگودھا کئی تہذیباں دا مرکز تے امین رہی۔ ایہہ دو دریاواں دے وچکار ہون دی وجہ کر کے پنجاب دا مرکز رہی۔ دریا جہلم تے چنھاں آبی گزرگاہواں آہن۔ ایہناں دے ذریعے اج کل دی موٹر

وے دی طرح سفر ہون دا ذریعہ آہن۔ درہ خیبر توں آون والے سارے حملہ آور ایتھوں ای ہو کے گزردے آہن۔ اس واسطے ساڈے علاقے دی تاریخ اتنی ای پرانی اے جتنی برصغیر دی اے۔

قدیم وسیب

بار دے زمانے دا وسیب وڈا سادہ ہوندا آہا۔لوک یا تاں اجڑ رکھدے آہن تے ایہناں نال اپنیاں ضرورتاں پوریاں کرلیندے آہن یا کجھ لوک کھیتی باڑی کریندے آہن تے باقی لوک ایہناں دی مدد کریندے آہن جنہاں نوں کمی آکھیا ویندا اے۔ ساڈے علاقے وچ مسلماناں وچ دوکانداری تے تجارت دا رواج بالکل نہ۔ سبھ توں پہلاں کھوجیاں تے پراچیاں نے تجارت دے میدان وچ ہندوواں دا مقابلہ کیتا۔ پاکستان بنن توں پہلے تائیں لوک دُکانداری نوں بہوں گھٹیا سمجھدے آہن۔

بیماریاں

مرد تے عورتاں عام طور تے وڈے محنتی ہوندیاں آہن۔ دو نویں دیہوں رات کم کر کے روزی دا سامان اکٹھا کریندے آہن ایس زمانے وچ صرف دو بیماریاں لوکاں نوں تنگ کریندیاں آہن۔ ہک ملیریا تے دوجی ہیضہ۔ کدی کدی طاعون وی آویندی آہی جیہڑی رہی کھہی کسر کڈھ دیندی آہی۔ ایہہ بیماری وڈی خطرناک آہی اللہ دا شکر اے جے ہُن ایہہ ختم ہوگئی اے۔

ٹھڈھیاں (چیچک) دی ہک مرض اہی جس نال بندے دے پنڈے اُتے چُٹ (داغ) پے ویندے آہن ہن ایہہ بیماری وی ختم ہوگئی اے۔ سادہ زندگی دے سبب ہُن دیاں نویاں بیماریاں کوئی نہ جاندا۔ مثلاً ڈیپریشن، ہارٹ اٹیک، ایڈز، بلڈ پریشر وغیرہ۔

مختلف قبیلے

اس ضلع وچ وڈے وڈے وسن والے قبیلے تے قوماں ایہہ نیں۔

(1) ٹوانے، نون، بلوچ، ہنگیانے، قریشی، رانجھے اس ضلع دے ایہہ وڈے وڈے قبیلے کاشتکار آہن۔ زرعی معیشت ایہناں دے قبضے وچ رہی۔ ایہناں دی آبادی دریاواں دی کدھیاں اُتے رہی ایہہ خاندان تحصیل شاہپور تے بھلوال وچ ای آہن باقی سارا ضلع بے آباد آہا۔ ایہہ قبیلے ایہناں علاقیاں دے وچ حکومت وی کریندے آہن۔ ایہناں دے رقبے ہک قسم دیاں ریاستاں ہوندیاں آہن۔

دوجے قبیلے

ایہناں وڈیاں قبیلیاں توں وکھ ہور کاشت کار قبیلے وی آہن جہناں دے کول گزارے دی زمی ہوندی آہی۔ چاچڑ، پوہلے، بکھر، اعوان، جھاوَری، کنڈان، بھسین، کمبوہ، لاٹی، لاہڑی، ہنجرا، چیے، بوسال، گوندل، چدھڑ، ہرل، ارائیں، پڑھیار، کھرل، مخدوم، میانے، سپرا، اجرا، کلیار، بھٹی،

بلوچ، بیرے، ہجن، بھلوانے، چھینے، ماہل، قطبی، کلواڑ، ہرگن، ریحان، کہوٹ، ہتار، چڈو، ناڑو، تھابل، نسوانے، گدوانے، بالی، بھوچرے، گورائے، کھارے، کُمے، چوہے، نیول، ککڑ، لاہوری، پنجتھے، لالی، کچھیلے، میلے، بچے، بھبھڑانے، سید، سیال، بالے، بدین، گجر، نائچ، ساہی، نیکے، کھچی، بھاگت، مانگٹ، گھنجیرے، جوئیے، سگھوال، جسپال، ممڑانے، ڈال، سنگھے، دھریانے، راجے، بھرت، ماس، منہاس، جوہی، مجوکے، نتھوکے، جفرانے، بکرانے، ملانے، لڈیانے، تارڑ وغیرہ۔

مغلاں دا آخری دور

محمد شاہ دے آخری زمانے وچ بھیرے اُتے راجہ سلامت رائے جیہڑا آنند قبیلے نال تعلق رکھدا آہا بطور گورنر کم کر رہیا آہ۔ خوشاب اس ویلے نواب احمد یار بلوچ دے قبضے وچ آہ۔ شاہپور توں ڈھن چھاں تائیں گورنر ملتان مہاراجہ کوڑا مل دے ماتحت آہا۔ باقی تھل دا علاقہ ڈیرے دے بلوچاں دے ماتحت آہا۔ اس ویلے سارے علاقے وچ افراتفری دا دور آہ۔ مغلاں دی کمزوری نوں ویکھ کے سارے پنجاب اُتے حملیاں دا ہک سلسلہ شروع ہو گیا۔ 1757ء وچ احمد شاہ ابدالی نے اپنے پُتر تیمور دی مدد واسطے نورالدین بامزی نوں بطور جرنیل گھلیا۔ تا کہ اوہ مرہٹیاں نوں خوشاب توں جہلم ٹپن توں روکے۔ پر نور الدین نے اس علاقے نوں مختلف بہانیاں نال انج لُٹیا۔ جے شہراں دے شہر غرق کر چھوڑے چک ساہنو، بھیرہ میانی تے ہور جیہڑے پنڈ (کھنڈر) اج نظر آوندے نیں سارے اسے جرنیل دے اگ تے تلوار دے ادنی نشانی نیں۔

نواب احمد یار دی وفات توں پچھے خوشاب وی راجہ سلامت رائے دے قبضے وچ آ گیا۔ پر اس نوں بہوں چر حکومت کرنی نصیب نہ ہوئی۔ کیوں جے عباس خاں خٹک جیہڑا احمد شاہ پاروں پنڈ دادنخان تے ونہار دا حاکم آہ تے اس نوں دھوکے نال قتل کر کے حکومت اُتے قبضہ کر لیا۔ عباس خاں نے

بھیرے اُتے قبضہ تاں کر لیا پر اس نوں ایہہ حکومت مہنگھی پئی۔ کیوں جے راجہ سلامت رائے دی بیوہ نے چاوہ دے قلعے وچ بہہ کے اس دا مقابلہ کیتا تے سلامت رائے دے بھتریئے فتح سنگھ نے فتح گڑھ دے قلعے وچ عباس خان دا مقابلہ کیتا۔ آخر کار عباس خان قید ہو گیا تے فتح سنگھ نوں سلامت رائے دا وارث بنا کے بھیرہ شاہپور تے خوشاب دا گورنر بنا دتا گیا تے جہلم پار دا علاقہ عباس خان دے پُتر محمد نواز خان نوں سونپ دتا گیا۔

1767ء وچ پورے سون دے پہاڑی علاقے تے چتر سنگھ نے جیہڑا سکر چکیہ مثل وچوں آہا قبضہ کر لیا۔ اس توں پچھے کڑانہ ساہیوال تے چنہاں دے کنارے تائیں دا علاقہ بھنگی مثل دے قبضے وچ آ گیا۔ مُدھ تے موسیٰ چوہا قادر آباد اُتے گنڈا سنگھ تے جھنڈا سنگھ نے قبضہ کر لیا۔ میانی تے تارا سنگھ دا قبضہ ہو گیا۔ بھیرہ تے احمد آباد مہان سنگھ دے قبضے وچ آ گئے بعد وچ دھنا سنگھ تے چیتر سنگھ وی حصے دار بن گئے۔

شاہپور دے ڈکھن آلے پاسے ساہیوال دے بلوچ سکھاں دی بھنگی مثل دے گھیرے وچ آوندے ویندے آہن محمد خان رئیس ساہیوال دی ریاست دا کافی حصہ سکھاں دے قبضے وچ آ گیا ہویا آہ۔ ایس دے پُتر فتح خان نے ہمت کر کے سکھاں توں کجھ علاقے کھو لئے پر دریا جہلم دے پار شیخوال تے کجھ دوجے لوک وی ٹوانیاں دے قبضے وچ لگے گئے۔ ملک شیر خان ٹوانے نے خوشاب تے وی قبضہ کرن دی کوشش کیتی۔ پر لال خان نے جان دی بازی لا کے اس نوں بچا لیا۔ اس توں پچھے اس دا پُتر جعفر خان خوشاب دا

حاکم بنیا۔

شاہپور دا علاقہ سیداں کول رہیا۔نقو شاہ تے اسدے پُتر غلام شاہ دے کول شاہپور تے نقو الا تے اس دے آس پاس دا علاقہ رہیا۔ کالو وال دا علاقہ عزت بخش ریحان دے کول آہ ایہناں حالات وچ مہاں سنگھ تے استوں پچھے اس دے پُتر رنجیت سنگھ نے ہولی ہولی ایہناں ساریاں علاقیاں اُتے ایہناں دی نااتفاقی توں فائدہ چُک کے قبضہ کرلیا۔

سردار جھنڈا سنگھ تے سردار گنڈا سنگھ دے مرن توں پچھے بھنگی مثل دا کوئی سردار نہ رہیا تے مہاں سنگھ نے کنہیا مثل دے نال رل کے 1761ء وچ مُڈھ رانجھا اُتے قبضہ کرلیا۔ اس توں پچھے اس میانی وی تارا سنگھ توں لے لئی۔ جیہڑا بھنگی مثل دا سردار آہا۔

رنجیت سنگھ

1790ء وچ اپنے پیو دے مرن تے رنجیت سنگھ دہ سال دی عمر وچ سکر چکیہ مثل دا سردار بن گیا تے اس دی ماں تے ہون والی سس سدا کور تے دیوان لکھپت رائے نے اس دی وڈی مدد کیتی۔ اس طرحاں رنجیت سنگھ ترقی کریندیاں ہویاں سارے پنجاب سرحد تے کشمیر اُتے قابض ہوگیا۔

دھنا سنگھ توں پچھے اس دا پُتر جودھ سنگھ وارث بنیا پر ایہہ چنگا حاکم ثابت ہویا رنجیت سنگھ نے 1803ء وچ حملہ کر کے میانی بھیرہ تے جھاوَریاں تائیں دریا دے دوہاں پاسے قبضہ کرلیا۔1804ء وچ رنجیت سنگھ نے ساہیوال

تے خوشاب دیاں بلوچ ریاستاں اُتے قبضہ کرن کان مالیہ ودھا دتا جد ایہہ نہ دے سکے تے بہانہ بنا کے 1809ء وچ ساہیوال اُتے حملہ کرن دی نیت تے ٹُر پیا۔ مانگوال اپڑ کے سردار عطر سنگھ نوں بلوچ سردار فتح خاں نوں لے آون کان گھلیا۔ فتح خان اپنے تجربے دی بنا تے اس دا ارادہ سمجھ گیا تے رنجیت سنگھ نوں ملن توں ڈھل مٹھ کیتی آخر سردار عطر سنگھ دی سہوں وساہ تے اپنا پُتر لنگر خان نوں گھلن اُتے تیار ہو گیا۔ رنجیت سنگھ نے فتح خان دے تحفے وڈی خوشدلی نال قبول کیتے تے اس دے پُتر نوں وی وڈا پیار کیتا تے اس دے ہتھ اپنی طرفوں تحفے گھلے تے اس نوں دوستی دا یقین دوایا کہ اوہ بے فکر ہو ونجے۔ ایسے گل اُتے فتح خان نے اپنی فوج نوں گھراں نوں دین دی اجازت دے دتی۔ جد رنجیت سنگھ نوں پتہ لگا کہ اوہ اس دے جال وچ آ گیا اے تے فوراً خوشاب دی فتح توں پچھے ساہیوال اپڑ کے فتح خان نوں قید کر کے نال لاہور لے گیا تے ایہہ جاگیر اپنے پُتر کھڑک سنگھ نوں دے دتی۔ اس توں پچھے بدھ سنگھ بھنگی کولوں بکھر تے سیداں کولوں شاہپور وی کھس کے اپنی سلطنت وچ شامل کر لئے۔ اس توں پچھے فاروقہ تے کالووال وی قبضے وچ آ گئے۔ 1814ء وچ مٹھہ ٹوانے اُتے وی قبضہ ہو گیا۔ باقی تفصیل ٹوانیاں دے حالات وچ لکھی گئی اے۔

عقیدت مندی

سرگودھے دے لوک بزرگاں دے بہوں عقیدت مند آہن۔ پورا ضلع بزرگاں دیاں خانگاہیں نال بھریا ہویا اے۔ اس ضلع دی سبھ توں وڈی گدی سیال شریف اے۔ بھیرہ تے گولڑہ شریف دیاں گدیاں ایہناں بزرگاں دیاں ای لڑیاں ہن۔ ایتھوں دے لوک سیداں دی وڈی عزت کریندے ہن۔ ایتھے ایہناں نوں شاہ جی آکھیا ویندا اے پیری مریدی دا وی کافی رواج اے۔ سید بادشاہ دی منجی اُتے باہنا بے ادبی سمجھی ویندی اے۔ کدائیں انج میں ڈٹھا اے جے پیر صاحب آئے ہوون تے مرید پُٹھیاں منجیاں کر کے بہنے نوں سعادت سمجھدے آہن تے پیر دے مقابلے وچ سدھی منجی تے بہنا گستاخی سمجھیا ویندا اے۔ پیر صاحب نوں جد ملدے آہن تے جھک کے ایہناں دے گوڈیاں نوں ہتھ لیندے آہن تے وت ایہناں دے ہتھ وی چُم لیندے آہن۔ جے پیر صاحب دورے اُتے آون تے ایہناں دی خدمت کرنا سعادت سمجھی ویندی اے تے ویندی واری ایہناں دی نذر وی پیش کیتی ویندی اے۔

وفات پا گئے بزرگاں دیاں مزاراں اُتے منتاں منّیاں ویندیاں آہن۔ منت پوری ہوون تے دربار تے ونج کے سوانیاں مٹھے روٹ تے

چوری ونڈیندیاں آہن۔ انج کر کے ایہناں نوں سکون حاصل ہوندا اے۔ ساڈے ضلع وچ کافی بزرگ ہوئے آہن ایہناں دے حالاتِ زندگی درج کیتے ویندے آہن۔

☆☆☆

باب نمبر 14

مذہبی تے روحانی بزرگ
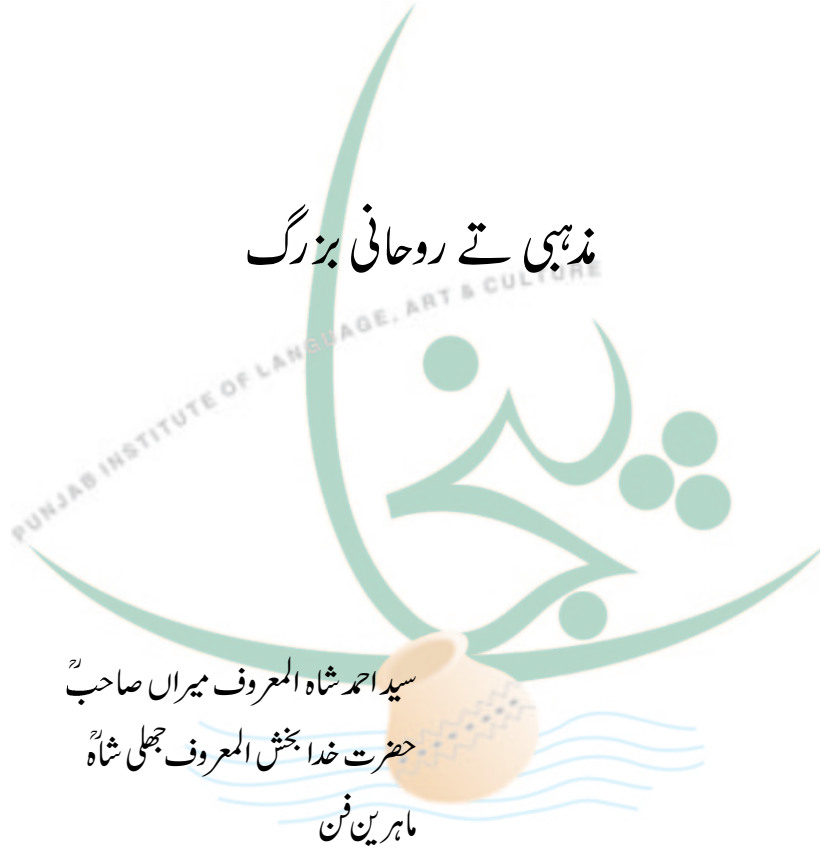
سید احمد شاہ المعروف میراں صاحبؒ

حضرت خدا بخش المعروف جھلی شاہؒ

ماہرین فن

باب نمبر 14

مذہبی تے روحانی بزرگ

سید احمد شاہ المعروف میراںؒ صاحب

آپ 979ھ وچ بیجا پور جمے آپ نکیاں ہوندیاں دے ای وڈے بختاں آلے بزرگ آہن۔ شروع وچ علم اپنے والد بزرگوارتوں پڑھیا۔ 12 سال دی عمر وچ اپنے والد دے نال دلّی آ گئے۔ ایتھے ایہناں ظاہری علوم دی تعلیم حاصل کیتی۔ ایتھے آپ نے حضرت غلام یٰسینؒ دے ہتھ اُتے بعیت کیتی۔ایتھے دِلّی وچ آپ دی بزرگی دی مشہوری دور دور تیک ہو گئی تے ہوندیاں ہوندیاں جہانگیر دے دربار وچ وی اپڑ گئی۔ آپ نوں جہانگیر نے قاضی القضاۃ مقرر کر دتا۔ جد سجدہ تعظیمی دا مسئلہ چھڑیا تے آپ نے حضرت مجدد الف ثانیؒ دی پیروی وچ دربارتوں کنارہ کش ہو گئے تے استعفیٰ دے کے دلّی چھوڑ دتی۔

دِلّی چھوڑ کے آپ سدھے اجمیر شریف آ گئے ایتھے چلہ کشی کر کے بغداد تشریف لے گئے۔ ایتھے حضرت پیران پیر دی میت وچ ہک سال درس

دیندے رہے۔ اس توں پچھے مدینہ شریف حاضری دتی تے ایتھے تیرہ سال گزارے تے حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم دی خواب وچ زیارت ہوئی تے آپؐ نے فرمایا کہ پنجاب ونج کے تبلیغ کرو۔ آپ پنجاب وچ آ کے سبھ توں پہلاں انگے وادی سون سکیسر وچ ڈیرہ لایا۔ کجھ چر پچھے موضع کلیال دے نیڑے ہک پہاڑی اُتے ڈیرہ لایا۔ جس دا ناں حیات المیر مشہور ہویا۔ استوں پچھے گروٹ کجھ چرکان گئے تے وت بیربل شریف چلے گئے۔ ایتھے گلاب شاہ دے کول اپنے ایتھوں دیاں لوکاں آ کے ہک شیر دے بارے وچ دسیا کہ اوہ کافی نقصان کر رہیا اے تے لوک پریشان ہو کے آپ دے کول آئے تے مصیبت توں چھٹکارا دینے دی درخواست کیتی۔ آپ نے لوکاں توں پچھیا جے کدی ایہناں شیر نوں سُتیاں پیاں وی ویکھیا اے تے ایہناں دسیا کئی واری رُکھاں ہیٹھ تے جھاڑیاں وچ سُتا پیا ڈِٹھا اے۔ آپ نے ہک مٹی دے بھانڈے دی پھبری منگوائی تے اس اُتے پڑھ کے لوکاں نوں سمجھایا جے شیر سُتا ہویا ہووے تے اس پھبری نوں انج کر کے اُس آلے پاسے وگاؤناں جے ایہہ پھبری شیر دے جسم نوں ضرور ہولی جیہی لگے۔ لوکاں انجے عمل کیتا تے شیر اوسے ویلے بھج کے اجیہا غائب ہویا جے وت اس نوں کسے نہ ویکھیا تے نہ ای کسے دا وت نقصان ہویا۔

بھیرے تشریف لے آؤنا

بیربل شریف توں پچھے اپ بھیرے تشریف لے آئے تے کجھ چر

حکیماں دی مسیتی رہے تے استوں پچھے پراچیاں دے محلے تشریف لے آئے۔ ایتھے آپ نے اعلائے کلمۃ الحق شروع کیتا۔ تے آپ دی شہرت سُن کے لوک جوق در جوق آون لگ پئے۔ آپ دے روحانی فیض نال بھیرہ مالا مال ہو گیا۔ ایتھے آپ نے پیر قمر الدین سیالویؒ دے بزرگ حافظ محمد شریفؒ نوں بعیت وی کیتا تے خلافت وی دتی۔ آپ جد تک اس دنیا وچ رہے دوروں نیڑیوں بزرگ ہستیاں زیارت واسطے آوندیاں رہیاں تے جد آپ اس فانی دنیا توں کوچ کر گئے تد وی آپ دا دربار اسی طرح مرجع خلائق بنیا ہویا اے۔ زائرین دی وڈی تعداد آپ دے مزار اُتے عقیدت دے پھل رکھن کان حاضری دیندے نیں۔

فضائل و مناقب

حضرت میراںؒ ظاہر باطنی علوم دے ہک سمندر آہن۔ زہد تقویٰ تے کمال اتباع شریعت و سنت دی سختی نال پابندی کریندے آہن۔ تصوف و سلوک وچ عمل و قول دے اعتبار نال وحید العصر اکھواندے آہن۔

ہک صوفی باعمل دا عالم ہونا تے ہک عالم باعمل دا صوفی ہونا لازم و ملزوم اے۔ حضرت میراں ایہناں دوہاں مرتبیاں اُتے فائز نظر آوندے نیں۔ آپ فقیراں تے مسکیناں کان سخاوت دا سمندر آہن۔ آپ غیر مسلماناں نال وی چنگا سلوک کریندے آہن۔ آپ نے ہزاراں ہندوواں نوں کلمہ پڑھا کے مومن بنا دتا۔

حضرت میاں شیر محمد شرقپوریؒ نے فرمایا کہ :۔
''بھیرے وچ میراںؒ صاحب حکومت کر رہے نیں۔

معمولات

آپ ادھ رات توں پچھے جاگ ویندے آہن تے وضو کر کے ذکر الٰہی وچ لگ ویندے فجر دی نماز جماعت نال پڑھ کے اشراق تے چاشت تائیں مسیتی رہندے تے استوں پچھے لوکاں نوں ملدے۔

وصال

آپ دا وصال 113 سال دی عمر وچ 18 رمضان المبارک 1096ھ وچ ہویا۔ آپ دا دربار پراچیاں دے محلے وچ اے تے لوح مزار اُتے ایہہ شعر لکھیا ہویا اے جنہاں توں تاریخ وصال وی نکلدی اے۔

بفضل اللہ تو خواہ ہر آنچہ خواہی
کہ بکشائندہ ہر مشکل فرار است
چرانہ آید دریں درگاہ ہرکس
کہ ایں دربار فخر روز گار است
اگر پرسش کے سال وصالش
بگو پُر فیض بس ایں یاد گار است

1092ھ

میلہ

چیتر دے مہینے ہر اتوار میلہ لگدا اے جس وچ لوک آ کے رت کڈھیندے نیں تے سمجھدے نیں کہ اوہ سارا سال تندرست رہسن ۔

حضرت خواجہ شمس العارفینؒ سیالوی

حضرت خواجہ شمس الدین سیالویؒ 1214ھ وچ سیال شریف جمے۔ سیال شریف ہک اجیہا زمین دا ٹکڑا اے جس دے اُتے ضلع سرگودھا نوں فخر اے۔ ایہہ زمی وڈے وڈے اولیا اللہ دی روحانی تجلیات نال چمکدی پئی اے۔ ایہہ جاہ راہ حق دے مسافراں واسطے روشنی دا منارہ بنی ہوئی اے۔

حضرت خواجہ شمس الدین سلسلہ چشتیہ دے ہک بہوں وڈے بزرگ آہن۔ ایہناں جیہڑی علم وعرفان دی شمع روشن کیتی آہی۔ اس توں ساری دنیا منور ہوئی۔ تے انشاء اللہ قیامت تک ایہناں دا ایہہ فیض جاری رہسی۔ انیسویں صدی وچ پنجاب دے جہناں لوکاں نے دین دی عظمت دے بلند کرن کان کوشش کیتی ایہناں ہستیاں وچ حضرت خواجہ شمس الدینؒ دا ناں سبھ توں اُچا اے۔

ایہناں دا زمانہ مسلماناں واسطے وڈا اوکھا وقت آہا کیونکہ جے ایتھے سکھاں دی حکومت آہی جیہڑے مسلماناں دے دشمن اہن ایہناں حالات وچ حضرت خواجہ شاہ محمد سلیمان تونسویؒ تے ایہناں دے مرید خاص شمس الدین سیالویؒ دا وجود مسلماناں واسطے وڈے حوصلے تے دلجمعی دا سبب بنیا۔

حضرت سیالویؒ دی حیاتی سنت نبویؐ دا پورا نمونہ آہی۔ آپ دی زبان مبارک وچوں نکلیا ہویا ہر لفظ قرآن و سنت دے عین مطابق ہوندا آہا۔ آپ دے فرمودات پڑھ کے بندے دے دل وچ اللہ تعالیٰ تے اس دے محبوب حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی محبت نال بھری ویندے۔ آپ دی محبت سالکاں نوں راہ حق وکھیندی تے عارفاں نوں عرفان دی منزل روشنی دا منارہ بن کے نظر آوندی۔

حضرت خواجہ سیالویؒ بے حد عبادت گزار ہر وقت اللہ تعالیٰ دی یاد وچ مست رہندے ہک واری ایہناں دے مرید خاص سید محمد سعید شاہؒ صاحب پچھیا کہ ایہہ کیہ گل اے کہ صوفیائے کرام کھاوَن پیون دی حاجت نہیں رہندی۔ آپ نے جواب دتا کہ اللہ تعالیٰ اس اُتے قادر اے کہ کھائے پیئے توں وکھرا کسے شے نوں زندہ رکھے۔ باقی کھاوَن پین دی حاجت خاکی وجود نال اے۔ خدا دے جیہڑے بندے بشیریت دی منزل توں نکل کے فنا دی منزل وچ اپڑ ویندے ایہناں نوں کھاوَن پیون دی حاجت نہیں رہندی۔

ہک واری آپ تونسہ شریف اپنے شیخ دی زیارت واسطے جا رہے آہن۔ ہک جنگل وچ ہک بزرگ نال ملاقات ہوئی تے ایہناں فرمایا کہ درود کبریت احمر پڑھیا کرو ایہناں آکھیا جے میرے مُرشد دا فرمان میرے واسطے کافی اے۔ جد ایہہ مرشدؒ دے کول اپڑے تے ایہناں فرمایا کہ اوہ بزرگ حضرت غوث الاعظم آہن اس واسطے ایہناں جیہڑا وظیفہ دسیا اے اوہ وی پڑھیا کرو۔ اس توں پچھے ایہہ درود کبریت احمر طریقہ چشتیہ وچ ملا دتا گیا۔ اس توں

پہلاں ایہہ شامل نہ۔ پیر سیال دی برکت نال ایہہ دولت سلسلہ چشتیہ نوں نصیب ہوئی۔

آپ دا وصال 1300ھ وچ ہویا۔ ساڈے علاقے دے خلفائے عظام ایہہ نیں۔کل تعداد 7136۔ (1) مخدوم فضل الدینؒ چاچڑ شریف (2) خواجہ معظم الدینؒ مرولیاں والا (معظم آباد) (3) پیر امیر شاہؒ صاحب بھیرہ (4) شیخ عبدالجلیلؒ صاحب شاہپور مولوی سلطان محمودؒ ناڑی (5) مولوی محمد علی کوٹ کالا (6) حضرت خواجہ محمد دینؒ سیالوی۔

آپ دی وفات دے بعد آپ دے صاحبزادے خواجہ محمد دینؒ مسند آرائے سیال شریف ہوئے۔ حضرت خواجہ شمس العارفین فرمیندے نیں۔ کہ دنیا صرف ترین دیہاڑیاں دا ناں اے۔ ہک دیہاڑا اوہ جیہڑا گزر گیا۔دوجا اوہ جیہڑا حالی آونا اے۔ تریجا اوہ جیہڑا اس ویلے گزردا پیا اے۔ گزری ہوئی دیہاڑ کدی واپسی پرت کے نہیں آ سگدی بھاویں اس واسطے کروڑاں روپئے خرچ وی کر چھوڑیے تے آون والی دیہاڑ دا کوئی یقین نہیں کہ آوے یا نہ آوے۔ باقی رہ گئی اوہ دیہاڑ جیہڑی تہاڈے کول اے اس نوں ضائع نہ کرو۔

حضرت سید خدا بخش المعروف جھلی شاہ

آپ دا مزار مبارک مُڈھ رانجھہ دے نیڑے نواں کوٹ وچ اے۔ آپ دے اپنے زمانے دے بہو وڈے بزرگ آہن۔ آپ دے متعلق ایہہ گل مشہور اے کہ آپ اپنی گودڑی جس نوں پنجابی وچ جھلی ادھے نیں۔ دریا

پار کرن واسطے استوں بیڑی دا کم لیندے آہن۔ اسے واسطے جھُلی شاہ آکھین لگ پئے۔ آپ دا خاندان ترے صدیاں توں ایتھے دین دی خدمت کر رہیا اے۔ اج کل ایہناں دی پنجویں پیڑی وچوں صاحبزادہ منظور علی ہاشمی ہوریں ایہناں دے سجادہ نشین آہن۔ ایہہ پنجابی دے منے پرونے شاعر وی اہن۔ ہک واری پیر جھُلی شاہ ہوراں کول حضرت رائے پوریؒ دے بزرگ کسے مصیبت دے دور کراوَن دی دعا واسطے حاضر ہوئے تے اللہ تعالیٰ نے ایہناں دے دشمناں نوں زیر کر دتا۔ اس کر کے ایہناں دی عقیدت ودھ گئی۔

حکیم مولوی شاہ محمد

حکیم ہوراں دا تعلق شیخوپوریاں دے حکماء دے خاندان نال آہ۔ حکیم صاحب نوں قدرت نے حکمت دا وافر حصہ دتا ہویا آہ۔ حکیم صاحب واقعی بابائے حکمت آہن۔ روزانہ سینکڑوں لوک ہتھ دکھاؤن واسطے بھیرہ آوندے۔ حکیم صاحب اپنے زمانے دے بہوں وڈے نباض آہن۔ اس دے نال نال اوہ وڈے منطقی وی آہن۔ حکیم صاحب اپنا منطقی ذہن ہمیشہ مذہب دے حق وچ استعمال کریندے آہن۔ ایہناں نوں علم و ادب نال وی کافی تعلق رہیا۔ حکیم صاحب نے اپنی حیاتی وچ لکھاں بندیاں دا علاج کیتا۔ آپ دا حکمت خانہ مولوی شاہ محمد دی بیٹھک دے ناں نال مشہور آہی۔ بیٹھک ہر ویلے لوکاں نال بھری رہندی آہی۔ ایہناں دے کول ہر ویلے حکمت دے نال نال مذہبی بحث مباحثے وی چلدے رہندے۔ حکیم صاحب اس گل دی تاک وچ رہندے کہ کدوں دو مخالف فرقیاں دے مولوی یا لوک اکٹھے ہوون۔ جیہڑے ویلے کجھ لوک مختلف فرقیاں دے لوک آ ویندے تے حکیم صاحب پہلے کسے اختلافی مسئلے دا دانہ سٹیندے۔ اس نال دوہاں نوں اپنے اپنے مسلک دیاں دلیلاں دینے کان آدھے۔ ہر آون والے دی مدد کریندے تے انج مجلس وچ نویں نویں پہلو سامنے آوندے۔ حکیم صاحب اس گل دا وی خاص خیال

رکھدے کہ مجلس بدمزگی دا شکار نہ ہووے۔ خاتمے تے ہر کوئی مطمئن ہو کے آئندہ تیار ہو کے آون دا جذبہ لے کے آوے۔ ایہناں دی خوش خلقی نال دلاں وچ خوشی دی لہر آ ویندی۔ ہر ہک نوں خوش رکھن دی کوشش کریندے۔ اسے واسطے ہر قسم تے مختلف مزاج لوک خوشی خوشی حکیم صاحب دے کول آوندے۔ کدی کدائیں سیاست وچ وی ٹنگ اڑیندے آہن۔ 1930 وچ ہک واری بلدیہ دے وائس چیئرمین بنے۔ حکیم صاحب وڈے بندے ہون دے باوجود ہمیشہ پوتی (کھدر) دے کپڑے پیندے۔ شیخ پور توں بھیرہ تائیں پیدل آوندے ویندے۔ کرسی کدی استعمال نہ کیتی ہمیشہ منجی تے بیٹھے رہندے۔ ٹیک واسطے تکیہ استعمال کریندے آہن۔ پین دی جائے ہمیشہ قلم دوات تے کالی شاہی ورتدے رہے۔ حکیم صاحب صرف نسخہ لکھ کے دیندے آہن۔ اس نسخے نوں صرف ایہناں دی دوکان والے ای پڑھ کے دوائی دے سکدے آہن۔ بھیرے وچ ہور کوئی بندہ اس نوں نہ پڑھ سگدا۔ راقم المعروف تے ایس بیٹھک دیاں رونقاں اپنی ملازمت دے سلسلے وچ بھیرے ویکھیاں اہن پر ایہناں توں پچھے ہُن ہر شے اجڑی ہوئی لگدی آہی۔ ہُن انہاں دے پوترے نے وت رونق لا دتی اے۔

باب نمبر15

سماجی تے سیاسی لوک

چودھری انور علی چیمہ

باب نمبر 15

سماجی تے سیاسی لوک

چودھری انور علی چیمہ

ایہہ ضلع سرگودھا دی وڈی ہر دل عزیز شخصیت آہن۔ ایہناں بی اے تک تعلیم حاصل کیتی۔ کجھ چر سول سروس وچ رہے تے اس توں پچھے سیاست دے میدان وچ آ گئے۔ آپ دے والد چودھری سلطان علی چیمہ صاحب مرحوم وی پرانے سیاست دان آہن۔ اوہ مرکزی کونسل بھاگٹانوالہ دے چیئرمین تے ڈسٹرکٹ کونسل دے ممبر رہے۔

چودھری انور علی چیمہ صاحب وڈیاں صلاحیتاں دے مالک آہن۔ آپ علاقے دے عوام دی بھلائی واسطے دیہوں رات لگے ہوئے آہن۔

ایہہ جنوری 1981ء توں جون 1984 تائیں ضلع کونسل دے وائس چیئرمین رہے۔ 1983ء وچ جد انتخابات ہوئے تے ایہہ دوجی واری وائس چیئرمین چُنے گئے۔ 10 جون 1984 تائیں ایس عہدے اُتے رہے 11 جون 1984ء نوں چیئرمین چُنے گئے۔

ایہناں نے دن رات عوام دی فلاح بہبود واسطے دیہاتاں وچ بجلی، واٹر سپلائی، خاص طور تے تعلیم تے آون تے جاون دے ذرائع آلے پاسے خاص توجہ دتی۔ ایہناں دی ایہناں کوششاں نال ضلع وچ ہر پاسے سڑکاں دا جال وچھ گیا اے۔ ایہناں بحثیت چیئرمین ضلع کونسل تے پراجیکٹ ڈائریکٹر دیہی ترقی دی حیثیت نال اپنے اختیارات نوں ورت کے عوام نوں ممکنہ حد تائیں سوکھ وکھایا اے۔

ایہہ عوام وچ ہر دل عزیز ہون دی وجہ نال کئی واری اسمبلیاں دے ممبر چُنے گئے۔ایہناں دے صاحبزادے عامر سلطان چیمہ وی صوبائی اسمبلی دا ممبر اے تے وزیر وی رہ چکیا اے۔ ایہناں دی بہو تنزیلہ عامر چیمہ ضلع کونسل دی چیئرپرسن آہن۔ 12 اکتوبر 1999ء نوں فوجی حکومت دے آون نال ایڈمنسٹریٹر مقرر کر دتے گئے آہن۔

باب نمبر16

ثقافت

ثقافت تے تاریخ

بچہ جمن دیاں رسماں

رسم و رواج

باب نمبر 16
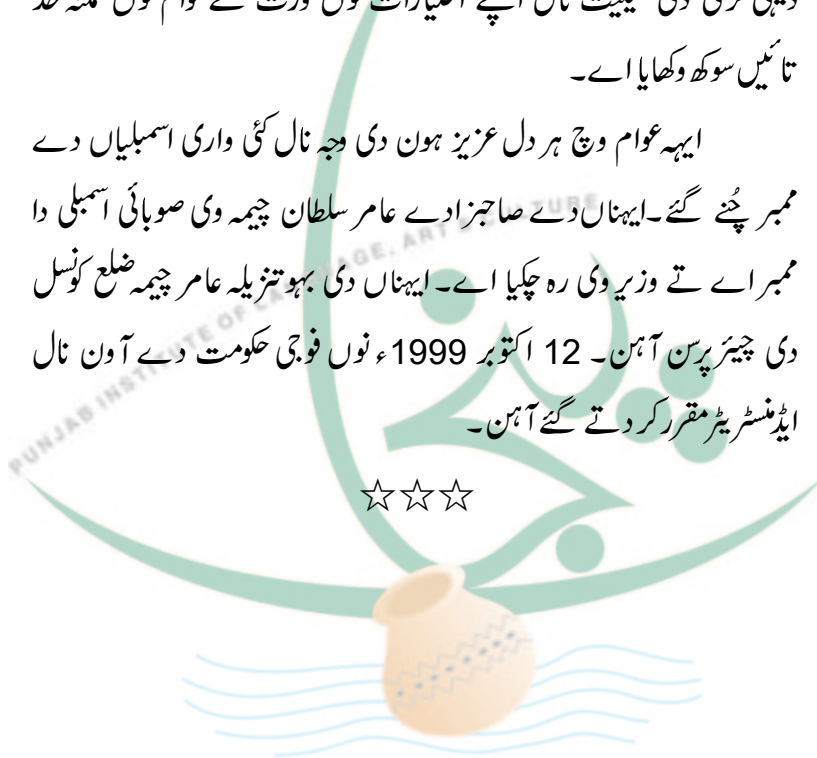
ثقافت

ثقافت تے تاریخ

دوجے علم ہار ساڈے اس ضلع وچ وی تاریخ، آثار قدیمہ۔ انسانی نسلاں تے زمین اُتے کوئی خاص تحقیق نہیں کیتی گئی۔ پتھر زمانے دے جے کدائیں آثار لدھے نیں تے اوہ وی قدرتی لبھ پئے نیں۔ کسے ایہناں واسطے کوئی خاص پدھ نہیں کیتا۔ ایہہ آثار سون سکیسر وچ کئی جائیں کھلرے پئے نیں۔ سرگودھے کول کڑانے دی پہاڑی وی اپنے اندر بہوں کجھ رکھدی اے۔ پر ہُن اوہ فوج دے قبضے وچ ہوون دے سبب محقق دی پہنچ توں دور ہو گئی اے۔ ایسے سلسلے دیاں پہاڑیاں جیہڑیاں دریا جھناں دے کنارے تے آہن۔ ایہناں دے اندر وی وڈے وڈے تاریخی راز آہن۔ پر اوہ پتھر بھنن آلیاں مشیناں تباہ کر چھوڑیاں نیں۔ حالی وی کڑانہ دیاں پہاڑیاں اُتے بہوں ساریاں کھٹیاں ہوئیاں پتھراں اُتے مورتاں اِہن۔ جنہاں دا زمانہ قبل مسیح دسیا گیا اے۔ اس دا مطلب ایہہ ہویا جے ایتھے وی بندے وڈی مدت توں وس رہے نیں۔

سلطان محمود غزنوی تے محمد غوری دے اگے پچھے جتنے حملہ آور افغانستان دی راہ آئے۔ اوہ اٹک دے ڈھکن آلے پاسیوں لنگھ کے نمک دا پہاڑ پار کر کے دریائے جہلم توں گزر کے شاہپور (سرگودھا) دے میداناں وچ اپڑ کے ایتھوں ملتان آلے پاسے یا لاہور والے پاسے مونہہ کریندے آہن۔ ایہہ واپسی لئی وی ایہا راہ لیندے آہن۔ ضلع سرگودھا دیاں ایہناں میداناں۔ وڈے وڈے سورمے ایتھوں لنگھدے ویکھے۔ ایس تے تحقیق کر کے اسی اپنی تاریخی کھڑائیاں ہوئیاں کڑیاں نوں ملاون دی کوشش کر سگدے آں۔

انسانی ترقی دی کہانی

انسان نے ہُن تائیں ترقی دیاں وڈیاں منزلاں طے کر لیاں نیں۔ شروع توں لے کے ہُن تائیں وی ترقی دی کہانی وڈی لمی اے۔ پر اتنا سارے اسی جان دے آں شروع دے انسان دی حیاتی تے رہن سہن دوجے جانوراں دے نال ملد اجلدا آہا۔ جیوں جیوں زمانہ اگے ودھدا گیا انسان وی ترقی کردا گیا۔ اج دے تے زمانہ قدیم دے انسان وچ زمین آسمان دا فرق ہون دے باوجود اسیں ایہناں وچکارلیاں کڑیاں نوں چھوڑ نہیں سگدے۔ ایہہ کڑیاں ای پرانے وقتاں دیاں گلاں دسیندے ہن اُتے ہن اسیں پڑھ کے حیران ہوندے آں کہ انج وی انسان رہندا آہ۔ انسان تے خوشی تے غمی دا وقت وی آوندا رہیا اے۔ ایس ہُن دیاں رسماں تاں ویدھے رہندے آں پر پچھلے زمانے دیاں گلاں پڑھ کے اندازہ کر لیندے آں کہ انسان کیویں اگانہہ

ترقی کریندا رہیا۔

ہر علاقے وچ وکھرے وکھرے قبلیاں دے لوک وسدے رہے۔ ہُن ایہناں دے رہن سہن بولی، چال چلن دوجیاں علاقیاں نالوں وکھرا ہوندا اے۔ اسیں ایتھے ضلع سرگودھا دے لوکاں دے بارے وچ دسن دی کوشش کریندے پے آں کہ ساڈے بزرگاں ایتھے کِناں حالات وچ اپنی اپنی حیاتی دے ڈنگ پورے کیتے۔

مشینی دور دے اثرات

ہُن دا دور مشینی دور اے ہر شے مشین دی محتاج اے۔ شروع وچ انسان سارے دے سارے کم ہتھ نال کریندا آہا۔ وت کجھ ہتھیار بنا کے کم لین لگ پیا تے ہوندیاں ہوندیاں وی ویویں صدی وچ اپڑ کے اتنی تیزی نال مشینی دور آیا کہ انسان آپ حیران ہو گیا۔ اُنیویں صدی تائیں بودو باش وچ کجھ بہو وادھا نہ ہویا تسی انج اندازہ لا سگدے او جے نلکے، بائیسکل، لالٹین، کپڑے سینے آلی مشین ویہویں صدی دے شروع تائیں ساڈے ضلع وچ ناہی آئی۔ ترقی دی رفتار دی تیزی آون ونجن دیاں سہولتاں نال ہوئی تے ایہہ تیزی زندگی دے ہر شعبے وچ آئی۔

حملیاں دے اثرات

ضلع پرانے زمانے دیاں دھاڑاں دے راہ وچ ہون کارن امن دا

مونہہ نہیں ویکھیا۔ ایتھوں دے لوکاں کول جیہڑا کجھ ہوندا آہا۔ اوہ لُٹ کے لے ویندے آہن اسے واسطے ہک اکھان وی بنیا کہ:۔

کھادا پیتا لاہے دا

باقی احمد شاہے دا

ایہناں دھاڑاں دے سببوں ایتھے ون سونی بولی اکٹھی ہو گئی تے ایہناں مختلف نسل دے لوکاں دے ملن نال ایتھے ساڈی تہذیب تے ثقافت دا ہک نواں گلدستہ بنیا۔ جس دا ہور کوئی ثانی نہیں۔ سرگودھے دا ضلع حملے والیاں دی راہ وچ پہلا میدانی ضلع وے۔ ایتھوں ای حملہ آور بعد وچ ملتان یا لاہور تے دلی دا راہ لیندے آہن۔

ہندو تے مسلم تہذیب دے اثرات

ایہناں حملہ آوراں توں وکھرا ایتھے دو تہذیباں وی رہیاں۔ ہک ہندو تہذیب تے دوجی مسلم تہذیب۔ ایہناں دیاں تہذباں نے وی ہک دوجے تے اثر کیتا ایسے واسطے ساڈے بہوں سارے رسم و رواج ہک دوجے نال ملدے نیں۔ ایہہ رواج تے رسماں اتنیاں پکیاں ہو گئیاں آہن جے ہندوواں دے 65 سال وینے توں بعد وی ایسے طرحاں چل رہیاں آہن تے ایہہ پتہ کرنا وڈا اوکھا اے کہ ایہہ رسماں ہندوواں دیاں ہین۔ یا کتھوں آیاں۔ ہندو وی ایتھوں ونج کے انجے ہار کر رہے نیں۔ کیوں جے رسماں توں چھوڑنا وڈا اوکھا کم اے۔ جد کسے نوں کوئی مت آکھن کان آکھے وی تاں جواب ملدا اے کہ

جے میں چھوڑاں تاں نک کپیندا اے۔ ایہناں رسماں دا کسے مذہب نال وی کوئی تعلق نہیں۔ صرف مذہبی رسماں وکھریاں وکھریاں ہوندیاں نیں۔ باقی شادی ویاہ مرن دیاں رسماں وچ بہوں گھٹ فرق ہوند اے۔ مثال دے طور تے ویاہ دی آخری رسم نکاح توں پہلے دیاں ساریاں رسماں سبھ وچ ہکا جیہاں نیں۔ گھڑولی، سہرا، گانا، کھارا، مایوں، لوہے دی کھونڈی، چھٹی سارے پنجابی کریندے نیں۔ چاہے اوہ ہندوستان دے ہوون تے چاہے پاکستان دے ہوون۔

جیہڑے لوگ مذہب دے بہوں نیڑے لگ ویندے تے اوہ ایس دی ٹوہ کریندے نیں کہ ایہہ رسم شرعی طور تے جائز اے کہ نہیں جے عالم اس نوں دس دیوے کہ نہیں تے اوہ بالکل نہیں کریندے چاہیے برادری چنگا جانے یا نہ جانے۔ کیونکہ اوہ ہر حال وچ شریعت دی پیروی کرنا ای ضروری سمجھدے نیں۔ بعض فضول رسماں جنہاں وچ نہ دین دا فائدہ تے نہ دنیا دا۔ ''گھر پھوک تماشا ویکھنا'' کوئی چنگی گل وی نہیں۔ ہُن تاں کئی رسماں اُتے گورنمنٹ نے وی پابندی لا دتی اے۔ جے لوک فضول خرچی نہ کرن۔ کوئی ساریاں رسماں خراب وی نہیں ہوندیاں۔ اسی کوشش کرساں کہ ایہناں رسماں دے سارے پہلوں پڑھن والیاں نوں دس دیئے۔

آخر نتیجہ ایہناں اُتے چھوڑ دیندے آں۔ جیہڑیاں چنگیاں لگن ایہناں نوں چلائی رکھن تے جیہڑیاں ماڑیاں لگن اوہ چھوڑ دین۔ کئی گلاں اجیہیاں وی ہن جیہڑیاں توہم پرستی دیاں نشانیاں آہن اوہ گلاں جیوں جیوں

تعلیم دی روشنی ہوندی ویندی اے۔ اوہ آپو آپ ای مکدیاں وینداں آہن۔
ساڈے زمانے وچ کئی گلاں ایہہ آہن۔

توّہم پرستی

(1) بدھ آلے دیہاڑے کوئی پیسہ خرچ نہ کرنا تے ایہہ خیال کرنا کے انج برکت نہیں رہندی۔ (2) کوٹھے تے کاں بولے تے سمجھنا کہ پروہنا آوسی۔ (3) نچھ آوے تاں سمجھنا کہ کسے یاد کیتا ہوسی۔ (4) کسے سُتے پئے یا بیٹھے دے اوتوں ٹپن نال سمجھنا جے جس توں ٹپیا گیا اے اس دا قد مدھرا رہ ویسی۔ (5) آٹا گُنھدیاں آٹا اُڈ کے باہر ڈگ پوے تے سمجھنا کہ مہمان آوسی۔ (6) پیر بھاری رن دے کولوں سپ لنگھے تاں اس دی آواز سنے تے اوہ انھا ہو ویندا اے۔ (7) جمعرات نوں جھڑی لگے تاں پورا ہفتہ مینہ وسدا اے۔ (8) زچہ دے کول چھُری رکھی ویندی اے جے جن نہ تنگ کرن۔ (9) جے کسے دا کم نہ ہووے تے آدھے کوئی بھیڑا بندہ متھے لگا۔ (10) جیہڑا بال گلاں نہ کرے اس نوں کاں دا جوٹھا پیوندے آہن۔

بچہ جمن دیاں رسماں

جد کسے گھر اُمیدواری ہووے تے اجیہی سوانی دی پہلے نالوں خاطر بہوں کیتی ویندی تے جس شے اُتے اُسدا دل ہووے اوہ اوس نوں لے کے دتی ویندی۔ بچہ جمن دے نیڑے کدائیں کدائیں ایہہ وی رواج اے جے پیکے کجھ

دانے، گُڑ تے دھی دے ترے کپڑے پُتر آلے گھر گھل چھڑیندے آہن تے پترے آلے ایہناں دانیاں نوں چکی تے دل کے اسدا بھت بنا کے کمنیانی دے ہتھ محلے تے رشتے داراں وچ ونڈ دیندے آہن۔ بچے دے جمن دے ویلے توں پہلاں پیکے پہلی واری گھر لے آوندے آہن تا کہ اس دی ماں اس دی چنگی طرح دیکھ بھال کر سکے تے اس کم واسطے محلے دی دائی جیہڑیاں بہوں تاں مچھانیاں ہوندیاں آہن۔ ایہناں نوں بلا کے وڈے ویلے تے نماشی لتاڑن دی خدمت لا دتی ویندی۔ اس دا ایہہ وی فائدہ ہوندا اے جے دائی نوں پتہ لگدا رہوے کہ بچہ کدوں تائیں جمن دی اُمید اے۔ جد بچے دے جمن دیاں نشانیاں شروع ہو ویندیاں تے دائی بلالئی ویندی تے اس دے واسطے کیچی صابن رکھیا ویندا۔ جد بچہ پیدا ہو ویندا تے دائی اس دی تسلی کریندی کہ دھی اے یا پُتر اے۔پتر دی بہوں خوشی ہوندی اے تے دائی نوں وی کافی مزدوری ملن دی اُمید ہوندی اے۔ تے دھی دی مزدوری ادھی ہوندی اے۔ پرانے زمانے وچ دائیاں صفائی دا خیال نہن کریندیاں۔ گندی چھری نال ناڑ کپن نال بچے نوں ٹیٹنس دی بیماری ہو ویندی آہی۔ کئی بچیاں دی دُھنی پک ویندی تے رت واہندی اس دا وی اس دائی کول کوئی خاص علاج نہ۔ بچے نوں جمن توں پچھے نہوا دھوا کے کپڑے وچ ولھیٹ کے ماں دے حوالے کردتا ویندا تے بانگ واسطے مولوی صاحب یا محلے دا کوئی پرہیز گار بندہ بلا کے بانگ اکھوائی ویندی اے۔ اس توں پچھے کسے نیڑے دے رشتہ دار یا نیک بندے توں گھٹی لوائی ویندی ۔ گھٹی کسے نیک بندے توں اس واسطے لوائی ویندی کہ بچہ نیک تے لائق

ہووے۔ کیونکہ ایہہ عام بندیاں دا خیال اے کہ گھٹی دا اثر بندے دی ساری حیاتی وچ رہندا اے۔ اس دیاں عادتاں اس بندے تے ضرور ہوندیاں آہن۔ بچے نوں عام طور تے پیڑھی اُتے لٹایا ویندا آ ہا تے اس دی ماں کول چھری یا چاقو لوہے دی کوئی شے رکھ بنا کے رکھی ویندی۔ تا کہ جن بھوت نیڑے نہ آوے۔ قرآن حکیم کسے اُچی جائی یا چھت نال لٹکایا ویندا تا کہ برکت رہوے۔ ایہہ رکھاں چالھی دیہاڑے تک رہندیاں اس توں پچھے ختم کر دتیاں ویندیاں۔ ایہناں چالھی دیہاڑیاں دے وچ ڈیوا وی زچہ دے اوڈھر رکھیا ویندا اے تا کہ اوگیل نہ پوس۔ بچے دے باہیں نال ہنگ بدھی ویندی تا کہ جن بھوت نیڑے نہ آوے۔ بچے دے جمن دے پہلے ست دیہاڑے دھمان تے باقی نوں چھلہ آدھے آہن۔ دھمان وچ باہر دیاں سوانیاں زچہ دے کول وینے توں منع کیتا ویندا۔ کیوں جے اس نوں کسی غیر سوانی دی نظر لگن دا ڈر ہوندا اے۔

گُڑ ونڈنا

پُتر دے جمن تے مبارک دین آلیاں نوں گُڑ دتا ویندا تے اُنج وی خوشی تے بچیاں وچ ونڈیا ویندا اے۔ اس دی مقدار ہر بندے دی اپنی ہستی دے مطابق ہوندی کئی لوگ گُڑ دی جائی پتاسے وی وینڈے آہن۔

سر بہاوناں

بچے دے سر نوں ہتھاں دیاں تلیاں نال منڈ منڈ کے گول کیتا ویندا

جے گول نہ ہووے تے لوک مہنے ویندے جے ماؤ سر وی نہیا بہایا۔ سرے ہیٹھ پتھر رکھیا ویندا اے۔

دھماؤن

ستویں دیہاڑے جمن توں پچھے بچے دی جھنڈ لہائی ویندی اے تے اس دا ناں وی رکھیا ویندا اے۔ ہر رشتہ دار دے گھر سیر سیر گُڑ ویندے اوہ بچے دے کپڑے وی لے آون تاں دو سیر گُڑ دیندے۔ جھنڈ لہاؤن دے ویلے نائی تے نائین دوویں آوندے آہن نائی بچے دے وال استرے نال مُن کے روڈ کر دیندا اے تے اوہ وال سنبھال کے رکھے ویندے نیں۔ تے ایہناں نال چاندی تول کے خیرات کر دتی ویندی اے۔ نائین کپڑا گھت کے بہہ رہندی اے تے بچے دے رشتہ دار اس کپڑے اُتے دانے پا دیندے نیں تے گھر آلے ایہناں تھالیاں وچ گُڑ پا دیندے نیں۔ پرانے زمانے وچ نائی دی ضرور ہک روپیہ تے نانکے کپڑے دیندے آہن۔ ستویں دیہاڑے بچے دا ناں وی رکھیا ویندا اے۔

مبھارکھ (مبارک)

جد پلیٹھی دا بچہ ہوندا تے نائی یا مراثی دور تے نیڑے دیاں رشتہ داراں نوں جا کے مبارک دیندے تے اوہ ایہناں نوں روپیہ دیندے۔

بچی دے جمن دے ستویں دیہاڑے جھنڈ لاہ کے اس دے کن وی

سیتے ویندے نیں۔ کناں وچ ہک توں لے کے پندرہ تک موریاں کیتیاں ویندیاں تے ایہناں موریاں وچ کالا دھاگا پا دتا ویندا اے تا کہ سوراخ مل نہ وین۔ کن چھٹن توں پچھے ایہناں وچ چاندی دیاں والیاں پا دتیاں ویندیاں جد بچی ٹُرن پھرن والی ہو ویندی۔ اس دے کناں وچ چاندی دے بُندے پا دتے ویندے آہن۔ ایہہ اس ویلے تک رہندے آہن۔ جد تائیں اس دی شادی نہ ہو ونجے۔ ایہہ ہک قسم دی کوارے پن دی نشانی وی اے۔ پر اج کل بُندیاں دا رواج تقریباً ختم ہو گیا اے۔

دُر نشانی منگنی

دُر دی شکل بُندے ہار ای ہوندی۔ دوہاں کناں وچ ہک ہک جد بچی دی منگنی ہو ویندی تے اس دے سوہرے اس نوں سونے دے دُر پواندے آہن ۔اس دا مطلب ایہہ ہوندا دُراں آلی جیہڑی اے اس دی منگنی ہو گئی اے۔ کسے توں پچھن دی لوڑ وی نہیں پوندی تے جس دے کناں وچ بندے نہ ہندے اس دا مطلب ایہہ لیا ویندا کہ اوہ شادی شُدہ اے۔ اج کل ایہہ سارے نشان تقریباً ختم ہو گئے آہن۔ ہُن تاں کناں نوں سواوَن دا رواج وی نہیں رہیا۔

ڈھووا

ڈھووا (تحفہ) کاریگر لوک مثال دے طور تے ترکھان بچے واسطے

پنگھوڑا بنا کے لے آوندا۔ سنار اس واسطے چاندی دا چھنکنا لے آوندا۔ جے ذرا وڈا ہوندا تے موچی جُتی بنا کے لے آوندا تے ایہناں ساریاں نوں حسب توفیق انعام دتا ویندا۔جیہڑا اس دی اصل قیمت توں بہوں زیادہ ہوندا۔

گھگھوٹی

ایہہ کپڑے دا ہک قسم دا پنگھوڑا ہوندا۔ جس نوں منجی دے سگھیاں نال بنھ کے تے وچ بچے نوں لٹا دتا ویندا۔ بچہ گھگھوٹی وچ ترکھا سین ویندا اے تے ماں اس نوں اس ویلے تائیں جھوٹے دیندی رہندی جد تک اوہ گھوک سین نہ ونجے۔ کدی جاگ کے روپوے تے وت دو چار جھوٹے دے کے اس نوں سنوا دتا ویندا اے۔ ماں بچے نوں جھوٹے دین دے نال نال ہک لوری وی گاوندی رہندی۔ جس نوں سُن کے بچہ اطمینان نال سین پوندا اے۔

سُنتاں

بچیاں دیاں سُنتاں ہک سال توں پنج سال دی عمر تک کیتیاں ویندیاں آہن۔ جیہڑے بچے وڈیاں ہسپتالاں وچ جمدے نیں تے ایہناں دیاں سنتاں ناڑ کپن نال ای کر دتیاں ویندیاں آہن۔ تے ہسپتالاں والے بچیاں دی کوئی رسم نہیں کیتی ویندی۔ سُنتاں دے ویلے نائی گھل کے دور نزدیک دے رشتہ داراں نوں اطلاع دے دتی ویندی کہ فلاں تاریخ نوں سُنتاں نیں۔ سُنت دی رسم ڈیگر ویلے کیتی ویندی نالے ایہہ وی کوشش کر کے

دھیان رکھیا ویندا جے سنتاں مئی جون دے سخت موسم وچ ہوون کیوں جے ایس موسم وچ پھٹ ترکھا چھٹ ویندا اے۔ سیالے وچ پھٹ کپڑے لیپھ نال ڈھکن دا خطرہ ہوندا اے۔ تے انہالے ننگا وی پیا رہوئے تے کوئی حرج نہیں مکھی توں بچاون کان ململ دا کپڑا اُتے پا دتا ویندا اے تے ہفتے دے اندر اندر پھٹ چھُٹ ویندا اے۔

سُنتی بہاوَنے کان ساڈے علاقے وچ ایہ کم پر ہائیں کرینددے نیں۔ کدائیں نائی وی کر لیندے نیں۔ بچے نوں بلا کے صحنک اَپٹھی رکھ کے اس دے اتے بہا دتا ویندا تے اس دیاں ٹنگاں دے ہیٹھوں اسدیاں باہیں لگھا کے ہک دوجا بندہ پھدھ رکھدا اے۔ سُنتی بہاون والا بچے نال دوستی دیاں گلاں شروع کر دیندا۔ اس دا ناں پچھدا اتے وچ بچے نوں بے دھیان کر کے اپنا کم کریندا۔ اس توں پچھے ہک پٹی کسی ملھم وچ تر کر کے پھٹ تے ولھیٹ ویندے۔ ہفتے توں پچھے زخم ٹھیک ہو ویدنا۔ پٹی نوں گھلونے کان کسے نہر دی نالی تے ونج کے نویندے تے ہولی ہولی پٹی وی لہن دی کوشش کر کے لہہ لیندے اس طرح ایہہ مرحلہ طے ہو ویندا اے۔

سُنتی بہاون والے نوں ہک روپیہ تے اوہ دانے دتے ویندے جیہڑے رشتہ دار سوانیاں لے آوندیاں۔ ایہناں تھالیاں وچ گُڑ دے کے گھلیاں ویندیاں تے ایتھے موجود ہر اِک نوں روڑی روڑی گُڑے دی دتی ویندی۔ قریبی رشتے دار کپڑے لے آوندے تے بدلے وچ ایہناں نوں وی کپڑے دے دتے ویندے۔

ہیجڑے

ہیجڑے ضروری نہیں کہ ایسے شہر دے ہوون اوہ جتھے وی رہندے ہوون ایہناں دا ایہہ کم ہوندا اے کہ ایہناں علاقے ونڈے ہوئے ہوندے نیں۔ سال وچ ہِک دو چکر پنڈاں وچ ضرور لیندے۔ ایہناں دے نال ہِک دو طبلے کھڑکون والے ہوندے۔ محلے وچ وڑھ کے پچھدے کہ ''دسوں نی کس دا مُنڈا ہویا اے۔'' ایہہ سوال اوہ بچیاں توں پچھدے کیوں جے بچے خوش ہو کے دس دے دیندے نیں کہ فلاں دے گھر کاکا ہویا تے نالے آپ وی ناچ تے گوناں نوں سنن واسطے ایہناں دے پچھے پچھے ٹُر پوندے۔ پرانے زمانے وچ ایہناں دا لاگ ہِک روپیہ ہوندا آہا تے انجے ہار ایہہ سارے پنڈ وچوں پھر کے تے ڈھول وگا کے ٹُر ویندے آہن۔ ایہناں نوں نیڑے دے رشتے دار ویلاں وی دیندے انج ایہناں دے کافی پیسے بن ویندے آہن۔

پگڑی بنھنے دی رسم

جس ویلے جاتک پگڑی بنن دی عمر نوں اپڑ ویندا تے اس ویلے اس نوں پہلی پگڑی بنن دی رسم کیتی ویندی۔ پہلی پگڑی نانکے گھر دی ہوندی تے برکت واسطے قریبی رشتہ داراں دی موجودگی وچ مولوی صاحب بندھے۔ اس توں پچھے دعا خیر کرائی ویندی۔

نکے منگیوے

بچہ جمدیاں ای ماؤ پیونوں بچے دی شادی دی فکر ہو ویندی۔ اپنے نیڑے دے رشتہ داراں دے گھر کسے بچے بچی تے ہتھ رکھ دتا ویندا کہ ایہہ ہُن ساڈا یا ساڈی ہو گئی۔ بچے دے ماں پیو وی اعتراض بالکل نہیں کریندے بلکہ خوش ہوندے آہن چلو مسئلہ حل ہو گیا۔ اوہ زمانہ سادگی دا آہا۔ رشتے دار سارے تقریباً اکٹھے رہندے آہن۔ ہور دے کدائیں باہروں رشتے دی تلاش چنگا نہ سمجھیا ویندا تے ایہہ آکھیا ویندا آہا کہ ساڈے اپنے گھر جد ساک (رشتے) موجود آہن تاں باہر وینے دی کیہڑی لوڑ اے۔صرف پُتر آلے بچی نوں کنگنیاں پوا دیندے آہن۔ انجے ہار بہوں شادیاں ''وتو لئی'' دیاں ہوندیاں آہن وتوں لئی دا مطلب ساک دے کے اس دے بدلے وچ لینا۔ پر ایہہ جیہیاں شادیاں کجھ گھٹ ای توڑ چڑھدیاں۔ گھراں وچ فساد پیا رہندا۔ ہک دا جنا ناراض ہو کے بیوی نوں مارے تے اوہ رُس کے جد پیکے آوندی تے کارروائی سنیندی تے اس دا بھرا وسدی رسدی اپنی سوانی نوں مار کُٹ انجے ہار گھروں کڈھ دیندا۔ اس نال چار گھر تے ایہناں دے جاتک پریشان رہندے نیں۔ ماواں دے رُسن نال بچیاں دی تربیت دا کم ختم ہو ویندا اے۔ اج کل اس قسم دیاں شادیاں دا رواج گھٹدا ویندا اے تے انج وی پڑھیا لکھیا طبقہ نیڑے دی شادی نوں طبّی لحاظ نال وی چنگا نہیں سمجھدا کیوں جے اس نال ڈاکٹراں دے بقول کئی موروثی بیماریاں ہو ویندیاں نیں۔

اپنے رشتہ داراں وچ شادی کرن ویلے امیری غریبی نوں بالکل نہ ویکھیا ویندا۔ ایہہ آکھیا ویندا کہ دھی پُتر نے اپنے متھے دا مکسوم کھانا اے۔ ایہہ گل وی دسی ویندی جے اسی ایس غریب نوں رشتہ نہ دیواں تے ایہناں نوں کون دیسی۔ اس دے وچ ہک راز ایہہ ہوندا کہ جوان ساڈی وی خدمت کریسی تے دھی نوں وی خوش رکھسی۔ اس دے بر خلاف امیراں دے گھر ساک کیتا تے ایہناں دی خوشامد کرنی پوسی۔

منگنی دی رسم

پرانے زمانے وچ کمیاں دے ذریعے وی شادیاں ہوندیاں آہن۔ اس وچ مراثی تے نائی اصل وڈے کردار ہوندے آہن لڑکے دا والد ایہناں دے ذریعے رشتہ منگدا۔ جے لڑکی دا پیو راضی ہو ویندا تے اوہ واپس آ کے دسیندا کہ اوہ راضی اے یا نہیں جے جواب ہاں وچ ہوندا تاں وت ونج کے دعائے خیر دی رسم کیتی ویندی۔ اس دا مطلب کہ رشتہ منظور ہو گیا۔ منگنی دی رسم دے ویلے لڑکے دی بھین یا کوئی قریبی سوانی لڑکی نوں ترے کپڑے تے جُتی وی پیوندے۔ اس دے کناں وچ سونے دے دُر پا دتے ویندے جس دا مطلب کہ ایہہ ہُن منگی گئی اے دُر لڑکے دا والد لے آوندا۔ اس دے بدلے وچ کدائیں کدائیں لڑکے نوں وی چھلا پوایا ویندا۔ پر بہوں تاں لڑکی نوں ای چھلا پواون دا رواج آہا۔ ایہہ منگیوے دا سلسلہ کافی لمبا ہوندا تے پُتر والے ہر عید تے لڑکی دی ٹکی تے اس دے کپڑے دے ویندے۔

کدائیں ایہہ وی رواج ایہہ جے منگیندے توں کسے رشتے دار دے گھر بلا کے سالیاں اس نوں کھاؤن واسطے چوری کُٹ کے کھواندیاں تے اوہ اس دے بدلے چھلے پراندے تحفے دے طور تے دیندا۔ بعض اوقات ساری ساری رات گاوندیاں تے کھیڈدیاں گزر ویندی۔ سالیاں ون پونے مخول کریندیاں تے تنگ کریندیاں عید دے موقع اُتے سالیاں نوں پیگھن واسطے پینگھ دا رسہ وی لے کے دیندا۔ ایہہ پیگھ شہروں باہر کسے رُکھ نال بنھ کے ہور سہیلیاں دے نال عید آلے دیہاڑے جھوٹے لئے ویندے۔ اسے دے نال بنڈی وی ہوندی آہی۔

رنگ سٹنا

رنگ سٹنا منگیوے تے ضروری ہوندا اے اس توں وکھرا منگیوے دا تصور ای نہیں بندا۔ رنگ کئی قسم دا ہوندا مثال دے طور تے ساوا، پیلا، نیلا، وکھرے وکھرے بھانڈیاں وچ گھول کے پُتر آلے پاسیوں آون والیاں دے کپڑیاں تے وگایا ویندا۔ جد اوہ واپس ہوندے تے پتہ لگدا کہ کدائیں منگیوا ہویا اے۔

رنگ توں پچھے دُعا خیر آکھی ویندی تے پتاسے ونڈے ویندے آہن۔ منگنی توں پچھے جلدی شادی کرن دا رواج کوئی نہ۔کئی کئی سال بعد شادی ہوندی آہی کدی دھی آلے آدھے کہ اسی نہ اپڑ سگدے کدی پُتر آلے نہ اپڑن دا بہانہ کریندے۔ کیوں جے شادی تے برادری دے کھانے تے وی کافی خرچا

ہوندا اے۔ زیور بھانڈے بہوں کجھ بناوَن دیاں رسماں مسے مر کے پوریاں ہونداں۔ بہوتاں شادی دی وجہ نال مقروض رہندے۔

شادی دی تاریخ تے گڈھ

اج کل دے زمانے وچ دھیاں والیاں دے مسئلے بہو ودھ گئے نیں۔ پہلے زمانے وچ عورتاں دی نسبت مرد ڈھیر آہن تے دھیاں آلے ایہناں دیاں تاریخ دین تے جُتیاں گھسا چھوڑیندے آہن تد کدائیں ونج کے ہاں ہوندی۔ اس وچ کجھ مجبوریاں وی ہوندیاں آہن۔ دوہاں پاسیاں دے بندے مل کے دھی آلے گھر ونج کے تاریخ رکھدے آہن۔ تاریخ عام طور تے چن دی رکھی ویندی آہی تے نال انگریزی مہینے دی تاریخ وی لکھ دتی ویندی آہی۔ تاریخ رکھین توں پچھے اپنے دور دے تے نیڑے دے رشتے داراں دا کمی ٹورے ویندے تے ایہناں نوں ایہہ وی دسیا ویندا کہ ایہناں نوں آکھنا کہ فلانے دن نماشا دی روٹی ایتھے آ کے کھاوَنی اس نوں گڈھ گھلنا آکھیا ویندا اے۔ جس کول کمی ونجے اوہ اس نوں کجھ نہ کجھ اپنی ہستی دے مطابق روپئے دیندا اے۔ واپسی تے ایہہ کمی پربھاں نوں آ کے دسدا اے۔ ایہہ گڈھ دھی تے پُتر آلے دوویں گھلیندے آہن۔

شادی دی تیاری

گڈھ ٹورن توں پچھے شادی واسطے سامان خریدیا ویندا بجا جی آلے

کولوں کپڑا تے بھانڈیاں آلیاں دی ہٹی توں ضروری بھانڈے خرید کیتے ویدنے۔ اکثر ایہہ کم عورتاں کریندیاں آہن مرد راشن پانی دے انتظام وچ لگ ویندے۔

بالن ہک دوجے کولوں منگ کے اکٹھا کیتا ویندا۔ پکاوَن دا سارا سامان نائی پکاون والے دے ذمے ہوندا آہا۔ عام طور تے دوقسماں دا کھانا ہوندا اے۔ یا تاں گوشت، روٹی، یا حلوہ روٹی، یا گُڑ دے چول۔

سامان کراکری

گوشت اس زمانے وچ اج کل دی طرحاں دیگاں وچ نہیں پکدا ۔ بلکہ اس واسطے وڈے وڈے مٹی دے کُنے ہوندے آہن۔ ایہہ کُنے کبھار دے ذمے ہوندے آہن۔ کُنے دا ردھا ہویا لون بہوں سوادی ہوندا آہا۔ حلوہ یا گوشت پا کے کھونے کان مٹی دیاں پھیلیاں ہوندیاں آہن۔ ایہناں وچ پا کے ہر کوئی کھاندا اہا۔ ایہہ وی کبھار دیندا آہا۔ اس واسطے کبھار نوں پہلے دسیاں ویندا آہا تا کہ اوہ بنا کے تے پکا کسے وقت تے دے سکے۔ اس ویلے سارے مٹھے کھانے چاول تے حلوہ گُڑ دے ای ہوندے آہن۔ سفید چینی دا رواج حالی نہ ہویا۔ اس ویلے سارے کھاوَن پین دے بھانڈے مٹی دے ای ہوندے آہن۔

دانے چھڑنے

جد تاریخ مقرر ہو ونجے آہ تے اس دے نیڑے حساب کر کے اپنے

نیڑے دے قبیلے دیاں سوانڑیاں نوں بلایا ویندا آہا۔ اوہ سارے دانے چھڑ ویندیاں آہن۔ اج کل تاں آٹے دیاں مشیناں دا زمانہ اے۔ مشیناں توں پہلے ایہہ دانے سارے قبیلے دیاں سوانیاں ہتھ آلیاں چکیاں اُتے پیہہ کے لے آوندیاں ہر کوئی ایہہ کم خوشی خوشی کریندا آہا۔

جنجے دی ٹکی

ہر بندہ اپنی ہستی دے مطابق ٹکی دیندا آہا۔ پُترے آلے دوٹکیاں دھیو آلے ہک دیندے آہن۔ پُترے آلے پہلے دیہاڑے میلواں دے آون کے گوشت تے حلوا پکیندے دوجے دیہاڑے جنج دھیو آلے گھر ڈھک کے کھاندی۔ اس ویلے راتی دیاں جنجاں ہوندیاں اہن تے رات دھی آلے گھر جنج رہندی آہی تے دوجے دیہاڑے ڈولی واپس آوندی آہی۔ دھیو آلے صرف حلوہ روٹی، یا گُڑ دے چاول کھویندے آہن۔ ایہہ رسم آہی جیہو جیہا برادری دا کھادا ہویا ہووے اوہ جیہا کھوایا ویندا آہا۔ برادری بہہ کے ایہہ فیصلہ کریندی آہی کہ ایہو جیہا کریئے جیہڑا غریب امیر ہر کوئی دے سگے۔ جے کوئی امیر اپنی عزت واسطے زردہ پُلاء کھویندا تے باقیاں واسطے ایہہ مثال ناہی ہوندی۔ پہلے پتر دی شادی اُتے ساری برادری وکھری ٹکی گھر سردی دتی ویندی کیوں جے پہلے اس لے کے کھادی ہوئی ہوندی اے۔ جے روٹی نہ گھلے تے اگلے منگ کے وی لے لیندے۔ جیہڑی بندے سر سیر حلوہ تے ترے بوملے ہوندی آہی گھر دے جتنے جی ہوندے اسے حساب نال ٹکی ملدی۔

چکی چُنگ

جس ویلے دانے صاف ہو ویندے تے چُن کے ست سہاگناں ترے، پنج یعنی طاق تک لے کے دانے پیہنے دی بسم اللہ کریندیاں اس نوں چکی چُنگ آکھیا ویندا اے۔

نانک والی

دھی دی شادی اُتے نانکے پلگھ پیڑھا تے ہک لیف، تلائی، اپنی دوہتری نوں شادی اُتے دیندے آہن جے نانکے امیر ہوون تے اوہ ست بسترے ست منجیاں ست بھانڈے گہنے تے مجھ یا گاں لیاری وی دے دیندے آہن۔ پر ایہہ نبھے دیاں گلاں آہن۔

مائیاں بہنا

شادی تریخ رکھین توں پچھے نڈھا تے کُڑی کپڑے میلے کڑی پائی رکھدے آہن۔ ایہہ خیال کیتا ویندا اہا انج رہن نال شادی تے چنگا تے چوکھا روپ چڑھسی۔ ایہہ شادی تک میلے رہندے۔ ایہناں توں علاوہ کوئی بندہ میلے کپڑیاں والا ملدا اتے پچھیا ویندا کہ مائیاں بیٹھا ہویا این۔

گون بہاوُنا

نڈھے دے گھر والے جنج چڑھن توں ترے دیہاڑے پہلے رات نوں

گون بہاون دا انتظام کریندے۔ اس واسطے محلے تے رشتہ داراں وچ مراثن یا نائین بھنوائی ویندی کہ فلانے گھر اج گون بہنے نیں۔ اس واسطے آوَ تاں سوانیاں نوں محلے وچ شغل لبھ ویندا تے گھڑا تھالی لے کے ساری رات جٹیاں رہندیاں آہن۔ ایہناں وچ کجھ سُر آلیاں وی ہوندیاں آہن تے اوہ رونق بنا دیندیاں۔ گھڑا وگون کان کسے پرانے جُتی دا تھلا ہوندا تے تھالی واسطے چھلے کم دے ویندے۔

جنج دی تیاری

دھیو تے پترے والے اپنی اپنی برادری نوں بلا کے پروگرام دیندے تے نالے ایہہ وی آدھے کہ کم نوں اپنا کم سمجھ کر کرنا ایہہ ساڈی ساری برادری دی عزت دا سوال اے۔ کھانا پکاوَنا ایہہ سارا انتظام برادری دے ہتھ وچ ہوندا۔ اس وچ دھی تے پتر آلے دا کوئی دخل نہ ہوندا۔ اس کم واسطے سمجھدار بندے چُن کے ایہناں دے ذمے کم دتا ویندا۔ جیہڑا سارے کم دا مختار بنایا ویندا۔ اس نوں وی ایہہ خیال ہوندا کہ کسے قسم دی کمی بیشی دا اوہ ذمہ داری دا اپناں احساس ہوندا جے ایہہ اس وقت تک آپ نہیں کھاندے جد تائیں سارے کھا نہ لین۔ کیوں جے خدانخواستہ کھانا تھُڑ پووے تے ایہناں دی بدنامی ہوسی۔

گھڑولی

جنج آلے دیہاڑے کُمھاری سبھ توں پہلاں گھڑولی بنا کے لے آوندی۔ گھڑولی گھڑے اُتے کاغذ دے پھُل بنا کے لائے ویندے تاکہ ایہہ

گھڑا سوہنا لگے۔ اس کم دا ایس نوں اپنا لاگ مل ویندا پرانے زمانے وچ لاگ روپیہ ہوندا آہا۔ ڈیگر ویلے نڈھے (دولہا) دی بھرجائی، چاچی، ماسی محلے دیاں سوانیاں تے میلو عورتاں نوں لیکے سر اُتے اُنُو رکھ کے گھڑولی چا لیندی تے ایہناں دے اگے مراثی ڈھول وگیندا ویندا۔ ایہہ ساریاں گویندیاں تے نچیدیاں کھوہ اُتے اپڑ ویندیاں تے اتھوں پانی بھر کے گھر آویندیاں واپسی وی اونجے ہار ہوندی۔ کدائیں کدائیں رڑے تے سمی وی مریندیاں تے مراثی نوں روپیہ روپیہ ویل وی دتی ویندی۔ ایہہ جنہاں گھراں دے کولوں لنگھدیاں ایہناں دے جنیاں دے ناں لے لے کے سٹھنیاں دیندیاں ویندیاں تے دوجیاں ہس ہس کے مودھیاں پے ویندیاں۔

سٹھنیاں

کیوں چرکا چڑھیوں وے نڈھیا لال اُچیا
میں چرکا چڑیوس نی کھارے ڈھل پئی
میں چرکا چڑیوس نی ماں میری اُدھل گئی
اساں گلیاں ہجھ ونجایاں نڈھیا لال اُچیا
تیریاں بھیناں نچدیاں آیاں نڈھیا لال اُچیا

کھارا

نڈھے نوں نہوانے کان کانیاں دی بنی ہوئی کھاری مُصلّی لے کے

آوندا۔ اس نوں آ پٹھا رکھ کے نڈھے نوں اس دے اُتے بہایا ویندا۔ نائی دہی لے کے اوندا اس وچ رشتے دار کجھ نہ کجھ نقدی دی صورت وچ سٹ دیندے۔ چوانی اٹھانی وغیرہ۔ نڈھے (دولہا) دا پیو روپیہ سٹیندا۔ نائی پیسے کڈھ کے نڈھے دے سر تے دہی ملیندا۔ اس توں پچھے اس نوں نہوایا ویندا۔نہواوَن ویلے اس دے اُتے کپڑا تانیا ویندا جیہڑا گھڑولی دے اتے رکھ کے پانی بھرن گئیاں آہن۔ اس کپڑے دیاں چار گٹھاں چار بندے انج پھدھ کے کھلوندے جے نڈھے دے اُتے تنی ونجے۔ سباہلا لوہے دی کھونڈی جیہڑی کبھار دے گھرو آوندی نال اوچکاروں چوک دے کے اُتانہہ کر رکھدا۔ کھارے تے ای نائی نڈھے نوں کپڑے پویندا تے لتھے ہوئے کپڑے آپ لے لیندا دوجے پونے آلے کپڑے وی مومولی ہوندے کیوں جے سوہرے گھر وت نویں کپڑے پا کے ایہہ وی نائی نوں دینے پوندے نیں۔

کپڑے پوا کے نائی نڈھے نوں چیکو ملیندا۔ چیکو جواں دا آٹا سرہیوں دا تیل تے ہروہل رلا کے بنایا ویندا اے۔ اس دے نال نڈھے دے مونہہ اُتے کجھ رونق آ ویندی اے۔

چھونی بھننا

جد نڈھا کھاری توں لہندا اے تے اس دے اگے گھڑولی الی چھونی رکھی ویندی اے۔ اس نوں اس تے پیر مار کے بھننی ہوندی اے۔ اس نوں سوئمبر دی ہک قسم سمجھنی چاہیدی اے۔ اصل وچ نڈھے دی طاقت دا اندازہ لاوَنا

ہوندا اے کہ چھونی بھن سگدا اے کہ نہیں۔ جے نڈھا کمزور ہووے تے کبھار پتلی جہی چھونی اگے رکھ دیندے جیہڑے پیر دھرن نال ای ٹوٹے ہو ویندی۔ جے وت وی نہ بھجے تے نال دے سنگی جلدی بھن کے اعلان کرن دیندے کہ چھونی بھج گئی۔

کھارے دے لاگے

رشتے دار تے بیلی ساتھی نڈھے نوں حسب توفیق نیوندر دے طور تے رقم دیندے یا کوئی جانور گاں مجھ وی دیندا۔ برادری دے پیسے کسی کاپی تے لکھے ویندے کیوں جے وت ایہناں دی شادی اُتے دینے پوندے نیں۔ جس ویلے نڈھا نہا دھو کے کپڑے پا کے تیار ہو ویندا اے تے اس نوں سہرا بنیا ویندا۔ چاہے اوہ بازاری ہووے یاں پھُلاں دا ہووے جیہڑا وی ہووے مونہہ دے سامنے بدھا ویندا۔ مالن پھُلاں دا سہراں لیا کے لاگ لیندی اے۔ اس طرح نڈھا تیار ہو ویندا۔ گھوڑے اُتے سوار ہو ویندا جد اوہ گھوڑے اُتے سوار ہوندا اے بھین اس دی واگ پھدھ کے گھوڑے نوں دانا کھویندی تے اس نوں نڈھا واگ پھدھائی دے لاگ دیندا۔ تے انجے ہار گھر توں تیاری دا آخری مرحلہ طے ہو ویندا۔ سہرا بدھے ہوئے نڈھے نوں مہاراج آدھے آہن۔

جنج چڑھنا

جنج عام طور تے رات دے وقت سوہرے دے گھر ڈھکن کان ویندی

آہی۔ جاننے واسطے نائی ڈھیر ساریاں مشالاں بنا کے لے آوندا اہا۔ مشال (مشعل) لکڑی دا ہک ڈنڈا ہوندا اہا تے اسدے سرے تے ڈھیر ساریاں تھگڑیاں ولھیٹیاں ہوئیاں ہوندیاں آہن۔ ایہناں دے اُتے تیل ایس طرح پایا ویندا جیہڑا ہک کپے دے وچ ہوندا۔ جیہڑا اُٹھ دی کھل د ابنیا ہویا ہوندا۔ سارے جانجیاں کول مشالاں ہوندیاں آہن تے جد اوہ بُجھن تے آ ونجے آہ تے نائی توں وت تیل پوالیندے آہن۔ انج ایہہ جنج وڈی مزیدار ہو ویندی آہی۔ اس ویلے گلیاں دے وچ ہنیرا ہوندا آہا تے اس واسطے وی جنج بہوں چنگی لگدی آہی۔ راہ دے وچ عورتاں نڈھے نوں دُدھ پیویندیاں تے گون گوندیاں۔ ایہہ رات سارے شہر دی خوشی دی رات ہوندی آہی۔ شاید ای کوئی جنا سوانی یا جاتک اجیہا ہووے جیہڑا جنج دی رونق ویکھن توں رہ گیا ہووے۔

جنج تے لوک فنکار

شادیاں تے مذہبی طبقہ کھیل تماشے باقی غیر ضروری رسماں توں بچیا رہندا۔ پر دوجے پاسے دنیا دار طبقہ اپنی دولت نوں لٹانے دی کوئی کمی نہ چھڑیندا۔ شادیاں تے کلال، بھنڈ، کنجریاں، نقلئی، قوال، بلائے ویندے۔ ایہناں نوں اڑی تڑی تے ویلاں دتیاں ویندیاں۔ ایہہ سارے فنکار اپنے اپنے کم دے ماہر ہوندے تے اجیہیاں گلاں کریندے کہ سارے جانجی ہس ہس کے دوہرے ہو ویندے تے فنکار اپنا اُلو سدھا کریندے۔ ایہہ فنکار وڈے حاضر دماغ ہوندے آہن۔ ہک جنج نال دو نقلئی بلائے گئے تے جد اوہ

اپنے فن دا مظاہرہ کر رہے آہن۔ تے ہک رئیس نے خوش ہو کے دوشالہ انعام وچ دتا۔ نقلئی اس نوں ویکھ کے سمجھ گیا کہ دو شالہ پرانا اے۔ ایس اس نوں اس ویلے انج کھلاریا جیویں اوہ اوس توں کوئی شے پڑھ رہیا ہووے۔ دوجے پچھیا کہ کیہ لکھیا ہویا اے اس دسیا کہ لااِلہ لکھیا ہویا اے۔ اس وت پچھیا کہ اگانہہ کیہ لکھیا ہویا اے دوجے جواب دتا کجھ نہیں۔ کیونکہ جے ایہہ حضورؐ اکرم دے آون توں پہلے دا اے۔ اس واسطے اس تے محمد الرسول اللہ نہیں لکھیا ہویا۔ رئیس وڈا پچی پیا تے ایہناں دا گھر پورا کر دتا۔ نقلیاں دی ایہہ وی عادت آہی جے اپنے میزبان دی نقل ضرور کریندے کدی اس دی ذات اُتے کدی صفات تے جستوں لوک وڈے خوش ہوندے۔ ایہہ لوک گلاں ای گلاں وچ اس طرحاں وڈے وڈے حل طلب سرکاری مسئلیاں دی طرف اشارے کر ویندے۔ مطلب ایہہ ہوندا کہ لوکاں نوں اپنیاں کمزوریاں تے تنبیہ کیتی ونجے۔ ایہناں گلاں نوں کوئی وی برا نہ منیندا۔

ہک واری کسے شادی تے مشہور قوال دھی آلے گھر بلائے جنہاں قوالی دے وچ ہک اردو دی نظم دھی آلیاں دے حسب حال پڑھی تے اس ویلے کوئی اجیہی اکھ ناہی جیہڑی نہ رو رہی ہووے آہ۔

بیٹیوں کو اپنے گھر سے کیوں جدا کرتے ہو تم
زندگی بھر پال کر پھر الوداع کہتے ہو تم
زندگی کے گرم صحراؤں میں ہم کو پھینک کر
"خوش رہو تا حشر" والی کیوں دعا کرتے ہو تم

مداری

ہک واری ہک مداری تماشا وکھون آیا تے اس ہک جوان نوں اندر بلایا۔ جد اوہ آ گیا تے اس اس نوں آکھیا کہ اپنے ہتھ ہک دوجے دے اُتے رکھ کے ڈھڈ ھ توں فٹ ہک پچھانہہ رکھے۔ اس توں پچھے اس مداری جوان نوں آکھیا کہ میری اکھ نال اکھ ملا کے ویکھے۔ اس دی نظر ملاون دی ڈھل آہی جے اس دی مداری ہار ہتھ بھوانے شروع کر دتے مداری ہتھ بھوونے بند کر دیندا تے اوہ وی بند کر دیندا۔ لوکاں دا ہس ہس کے برا حال ہویا کئیاں نے نوجوان نوں آکھیا کہ اوہ کہ ہتھ چھوڑ دیوے یا پھیرنے بند کر دیوے پر اس اُتے کوئی اثر ای نہ ہوندا۔ نڈھے نوں کوڑ چڑھی تے اوہ گیا پر اوہ وی انجے کرن لگ پیا۔ بس اس طرحاں دے تماشے تے شغل وی شادی دے نال ضروری سمجھے ویندے آہن۔ مطلب ایہہ ہوندا کہ بھائی شادی دا مطلب خوشی ہوندا تے لوکاں نوں خوش کیتا ونجے۔

بینڈ واجے وگونے

غریباں دی شادی اُتے صرف ہکی ڈھول نال وی کم چل ویندا۔ پر پیسے آلے ہکی ڈھول تے ای بس نہن کریندے۔ سرگودھے شہر وچ پُلس دا بینڈ منگوایا ویندا۔ جے ایہہ نہ ملے تے مراثیاں دی بینڈ پارٹیاں نوں بلا کے بینڈ وگوایا ویندا۔ ایہہ بینڈ پارٹیاں وی پُلس بینڈ دی طرز تے بنیاں ہویاں ہوندیاں۔ فرسٹ کلاس وردی تے سامان اپنے مثال آپ ہوندا۔ لوک ویکھ کے

خوش ہوندے تے ویلاں دا مینہ وسا دیندے۔ اس توں علاوہ فوجی بینڈ وی ہوندا پر اس دے پیسے بہوں ہوندے نیں۔ ہر کوئی نہیں منگوا سگدا۔ جے کسے فوجی افسر دی شادی ہووے اُتے اس نوں اجازت ہوندی کہ اوہ شادی تے سرکاری طور تے بینڈ منگوا سگدا اے۔

آتش بازی

امیر لوک آتش بازی دا وی وڈا زبردست مظاہرہ کریندے۔ پر ایہہ کافی فضول خرچی وچ آوندا اے۔ ہر وڈے پنڈ وچ گولے تے شوکنیاں مقامی طور تے داروکٹ (آتش باز) تیار کر دیندے۔ایہناں دی دکان شہر توں باہر ہوندی کیوں جے بارود خطرناک شے سمجھی ویندی اے۔ عام آدمی شادی تے گولے ضرور وگویندا۔ گولے سیڑھاں نال بدھا ہویا بارود ہوندا اے۔ جیہڑا کافی زور نال پھٹدا اے تے پتہ لگدا کہ کدائیں شادی اے۔ جنج دے راہ تے گولے وگدے رہندے آہن تے ڈھکن لگیاں باقی دے واری واری وگا کے ختم کر دتے ویندے نیں۔

ناچے

جنج دے نال ناچیاں دے ناچ دا وی رواج کدائیں کدائیں ہو گیا اے۔ ناچا گھگھرو پیراں نال بنھ کے جنج دے اگے نچدا ویندا لوک اس نوں وی ویلاں دیندے ناچے عام طور تے جوان چھور ہوندے اُتے اپنے فن دے ماہر

ہوندے۔ لوک ایہناں دی سمی دھریس ویکھ کے خوش ہوندے۔

ویڈیوفلم

اج کل دے دور وچ جنج دی پوری فلم بناون دا وی وڈا رواج پے گیا اے۔ فلم بناؤن والا جنج دے اگے اگے کسی کار تے بہہ کے فلم بندی کریندا ویندا اے تے جنج توں پچھے گھر بہہ کے پرانی یاداں دی فلم چلا کے خوش ہوندے۔ ہُن تاں اس دی فلم بندی کُڑی کول ونج کے وی ہوون لگ پئی اے۔ جیہڑے ایہہ نہیں کر سگدے اوہ فوٹو بنا کے کسر پوری کریندے نیں۔

کنجریاں دا مجرا

جیہڑے بہوں امیر ہوندے اوہ نچن تے گون آلیاں سوانیاں بلیندے اس نوں سرگودھے وچ کنجری آکھیا ویندا۔ گون والی سریلی دے نال شکل شباہت والی ہوندی تے لوک ویلاں دے دے کے کملے ہو ویندے۔ ویلاں کان پیسے مُک ویندے تے ادھارے لے کے وی نک اُچی رکھن دی کوشش کیتی ویندی۔ مجرا دور دور توں لوک ویکھن آوندے۔

ہُڑا

جد جنج پھر پھرا کے سوہریاں دے گھر دے کول اپڑدی تے مصلی رسہ لے کے جنج دا راہ بند کر دیندا کہ اگانہہ اوہ لاگ دتے بناں نہیں ونج

سگدی۔چنانچہ جنج آلے ایہہ لاگ دے کے کڑی آلے گھر اپڑ ویندنے تے ایتھے ایہناں دے بہاون دا انتظام محلے وچوں ڈھیر ساریاں منجیاں منگ کے کیتا ویندا تے اوہ ایتھے بہہ رہندے۔سب توں پہلاں روٹی کھوائی ویندی۔

چوکی بہنا

جنج دی روٹی کھون والی ٹولی نوں چوکی آدھے نیں۔مثال دے طور تے آکھیا ویندا حالی پہلی چوکی بیٹھی اے۔ہُن دوئی بیٹھی اے۔ وت آخری چوکی ہوندی۔ جد لوک چوکی بہہ کے کھون لگدے آہن تے چھوہریں وی اپنے بھاجی انج کر کے منگدیاں اہن۔

باجرے دا ٹانڈا نسر گیا
چھوہریں دا بھانڈا وسر گیا
باجرے دا ٹانڈا کڑک گیا
چھوہریں دا بھانڈا لڑک گیا

انج آکھن نال چھوہریں وی اپنا حصہ لے لیندیاں نیں۔ دوجیاں فنکاراں ہار گوؤن والیاں وی وڈی آفت دیاں پرکالیاں ہوندیاں آہن۔مجلس نوں ناز ادا نال قابو کرن دا ڈھنگ جان دیاں آہن۔کدائیں کدائیں اپنی دولت دی مشہوری کان لوک ایہناں‌نوں اپنیاں پیاریاں دی خوشی تے یا شادی ویاہ تے کنجریاں دا مجرا کرویندے ۔ ایہہ مجرے آلی گاندی وی ہے تے نالے نچدی وی اے ہرفن مولا ہوندی آہی۔ حالانکہ اس زمانے وچ ایہناں‌نوں بلا

کے نچاؤناں کوئی چنگی گل ناہی سمجھی ویندی۔ پر عام لوک مجرے دا سُن کے وڈی دورو ں دوروں آوندے تے ساری رات شغل رہندا۔ ایہناں نوں جانجی تاں ویلاں دیندے ای آہن کیونکہ رواج اہا۔ پر تماشبین وی گھروں ویلاں دینے دی تیاری کر کے آوندے۔ ایہہ کنجریاں وڈیاں تیز تے ایہناں جاہی جاہی دا پانی پیتا ہوندا آہ۔ اپنیاں حرکتاں توں لوکاں دے دل قابو کر لیندیاں تے ایہناں دے ہتھ مجبوراً جیبے آلے پاسے ویلاں دین تے مجبور ہو ویندے۔ کسے نوں اکھ دے اشارے نال کسے نوں ہتھ دے اشارے نال قابو کریندیاں۔ کئی واری تے اتنیاں ویلاں ہوندیاں کہ جیویں روپیاں دا مینہ وس پیا ہووے۔ ایہناں دالُٹن دا طریقہ ایہہ وی ہوندا جیہڑا ویل دیندا اس دے کول آ کے اس مونہہ ول کر کے نچدی تے گوندی۔ جد کوئی ہور ویل دیندا تے اس پاسے لگی ویندی ایس گل تے مقابلہ شروع ہو ویندا تے ایہناں دی موج ہو ویندی۔

ایہہ صرف نچن گاوَن والیا ای نہن ہوندیاں بلکہ وڈیاں حاضر جواب وی ہوندیاں۔ ہک واری دو وڈیاں سوہنیاں نچن والیاں آہن۔ کسے مذاق دے طور تے آکھیا کہ ''وڈی سوہنی جوڑی اے''۔ اس دا مطلب گھوڑیاں دی جوڑی وی ہو سگدا اے۔ فوراً ہکی آکھیا سائیس دے پُتر نے خوب سیاتا اے نالے ای آکھن آلے ول گھور کے تے ناراض ہو کے ویکھیا۔ کیوں گھور کے ویدھی پئی ایں انجے لگدا اے جے کھاوَن لگی ایں۔'' اس فٹ جواب دتا۔

''ساڈے مذہب وچ سور کھاوَ نا حرام اتے ایہہ سُن کے اوہ بندا وڈا پچی پیا۔ اس توں پچھے اوہ ہولی ہولی ٹُردی ایس دے کول گئی تے اس نوں اکھیوس۔

''بھیناں نال گُوڑنہیں رکھیندی۔میںنوں اپنی نکی بھین سمجھ کےغصہ تھُک سُٹ۔''

چودھری تاں شرم دے مارے اتنا پچی پیا جے کجھ نہ پچھو تے لوک ہس ہس کے دوہرے ہو گئے۔

عجیب رسماں

پنجاب وچ عام طور تے نڈھے (دولہا) نوں خصم آکھیا ویندا اے۔ خصم دے معنی فارسی زبان وچ دشمن دے ہوندے۔جیہڑے ویلے ایہہ جنج لیکے ڈُھکدا تے اس نوں دشمن فوج دا سالار تے جانجی حملہ کرن والے فوجی سمجھے ویندے آہن تے جد ایہہ دھی آلیاں دے گھر دے نیڑے اپڑدے تے ایہناں دی پرانی جُتیاں گوہے دی تھاپیاں نال حملہ کیتا ویندا۔ زبانی اجیہیاں اجیہیاں سٹھنیاں سنائیاں ویندیاں جے توبہ ای بھلی۔ اس رسم دا پس منظر نیاز فتح پوری ہوریں دسدے نیں کہ زمانہ جاہلیت وچ اسلام توں پہلاں ایہہ رسم عرباں وچ آہی تے اوہ مخالف قبیلے دیاں دھیاں حملہ کر کے لے ویندے تے ایس نوں ایتھے لونڈی بنا کے رکھیا ویندا۔ تے اسے رسم نوں اج وی کسے نہ کسے رنگ وچ زندہ رکھیا گیا اے۔ ہتھاں دے کنگن ہتھکڑی پیراں وچ بیڑی پنجیب پازیب نک دی نکیل نتھ پا کے ویناں شکست دا اعتراف اے۔

اج کل دیاں جنجاں تے دیہاڑی دیہاڑی دیاں ہو گئیاں آہن پرانے زمانے وچ دو دو ترے ترے دیہاڑے جنج رکھن دا رواج آہا۔ اج کل سرکاری طور تے وی ایہہ رواج ختم ہو گئے آہن۔ ہُن تاں رات دی شادی دا

رواج ختم ہو گیا اے۔ دیہاڑی دیہاڑی کھلیاں کھلیاں نکاح پڑھایا تے گھر آ گئے۔ اس وچ دھی آلے نوں کافی بچت ہو گئی اے۔

بھٹھ جھلکا

ایہہ رسم تنور وچ جھلکا پونے دی رسم نڈھا تنور وچ اگ لا کے ایہہ رسم پوری کریندا۔ اس توں پچھے کھانا دتا ویندا۔ ایہہ رسم پتہ نہیں آتش پرستاں توں آئی اے۔ کیوں کہ اوہ سارے کماں توں پہلاں اگ بالن دا کم کریندے۔ ایسے دا ناں ہک ہور رسم وی ایہہ جے نڈھے نوں اگ بالن واسطے آکھیا ویندا جے اوہ نہ بال سکے تے جرمانہ ماچھن نوں دیندا۔

سٹھنیاں

ہک قسم دا فحش مذاق جھدے نال براتیاں تے نڈھے دے قریبی رشتہ داراں نوں خوب سنائیاں ویندیاں تے نالے ایہہ وی آکھیا ویندا کہ سٹھنیاں دا برا نہیں منایا ویندا آہا۔ پر دھی والے اوہ ساری کسر کڈھ دیندے جیہڑا بعد وچ ایہناں دے نال ہونے والا آہا۔

پھُلاں بھری چنگیر جوٹا چھلیاں دا
اساں نہ معلوم نڈھا پُتر مصلیاں دا
پھُلاں بھری چنگیر وچوں مُٹھ بھر وے
سالیاں بلایا ای حرامیاں چُپ کروے

انجے ہار جد جنج ٹکی کھون لگدی تے اس ویلے وی اسے قسم دیاں سٹھنیاں شروع ہو ویندیاں:

ہتھ چھلا نہیں
اُتے پلا نہیں
پریں کھلا نہیں
پیرو واہنا ائیوں مہاراج وے

اساں کے جناں وے ساوے ساوے ڈوڈے
نڈھے دا پیو کھاوَن لگا کڈھ بیٹھا گوڈے

اساں کے جناں وے ساوی ساوی پلی
نڈھے دا پیو کھاوَن لگا جھجھی داڑھی ہلّی

تھوڑا تھوڑا کھاوَ
ساڈیاں گلیاں نہ ترکاوَ

نکے نکے مونہہ
ڈھڈھ نیں کھوہ

مہندی دی رسم

ہتھ دھو کے پنج چھٹا کی مہندی گھول کے نیڑے دیاں سِیر (رشتہ دار) آلیاں ماسی۔ چاچی مامی وغیرہ کُڑی نوں لیندیاں آہن۔ ایہہ شادی دی رات نوں نڈھے دے گھر توں آوندیاں۔ مراثی ڈھول وگیندا تے سوانیاں نچدیاں گوندیاں کڑی دے گھر اپڑ ویندیاں۔

مہندی بھیرے دی رنگین رنگ لئیے
چڑھ کے سمّیے لوے کڑیے ہان دی اے
مہندی تھوڑی آندی آ
کُڑی تاں لائی بیٹھی سہہ باہلی رہندی آ

انجے ہار دے گون گا کے تے ہاسے مذاق کر کے گھر لگھ ویندیاں۔

لال جگاون

جد ساری جنج ٹُکر روٹی کھا بہندی تے نڈھے نوں ہک نال دے گھر وچ لے ویندے تے اُتھے کُڑی دیاں نیڑے دیاں سوانیاں آ کے نڈھے نوں ساری رات جگائی رکھدیاں تے آپ گون گوندیاں رہندیاں۔ اس رسم نوں لال جگاوٗناں آدھے نیں۔ اس قسم دے گون گوندیاں:

اٹھی	جاگ	وے	لالہ
لگی	بھاگ	وے	شالا

☆

اسی آئیاں وے
اسی آئیاں تے گلیاں سہایاں وے

☆

کجھ بھیناں تے کجھ بھرجائیاں وے
اُٹھی جاگ وے لگنی بھاگ وے

☆

اسی کیہڑے ویلے دیاں کھلیاں
لگ گئیاں پیراں دیاں تلیاں

☆

اُچی ماڑی لالے دی داتری وے
اسی آئیاں لالے دی خاطری وے

☆

اُچی ماڑی لالے دا ڈیرہ وے
سس پچھدی جوائی میرا کیہڑا وے

☆

اُچی ماڑی لالے دی تھئی وے
نڈھا سوہنا سہ بالا پٹی پئی وے

☆

ہولے ٹُر نڈھیا تیرے نال ٹُرن بھرا
جیوے بھائی پر تیں عزتاں نال

☆

خوشیاں دا چن چڑھیا
اج پرنیاں بھاگے بھریا

☆

بیڑا گھوڑی

ایہہ رسم وی ہک شغل میلہ ہوندا آ ہ۔ جد سالیاں لال جگو نے دی رسم پوری کریندیاں نیں تے اس توں پچھے ایہہ رسم شروع کیتی ویندی۔ نائین اپنے لاگ لینے کان نڈھے دے نیڑے دے رشتہ داراں دے آٹے دے بُت بنا کے کسے بھانڈے وچ رکھ کے لے آوندی اے تے نڈھے دے سامنے رکھ کے ایہناں دے ناں لیکے انہاں دی بے عزتی کریندی اے تے نڈھا اس نازک حالت توں جلدی خلاصی پاؤن کان لاگ دے کے جان چھڑالیندا اے:۔

تیری ماں موئی تاں میں رو ساں
اندر وڑ کے مونہہ چا دھو ساں

وری سوہی

نڈھا اپنے پیو تے رشتہ داراں دے نال سہورا لاگ لے ویندا اے۔

جس وچ کپڑے گہنے تے شرینی پھل وغیرہ ہوندے نیں۔

میڈھی کھولنا

سویرے دیہوں ابھرنے دے نیڑے کُڑی نوں کھارے چاڑھیا ویندا آہا۔ نائین کپڑے بدلویندی آہی تے لتھے ہوئے کپڑے اس دے ہوندے آہن۔ میڈھی ہک خاص قسم دی والاں دی طرز بنائی ویندی تے اس نوں کھارے توں پہلاں کھولیاں ویندا۔ میڈھی کھولنے دے ویلے گون گائے ویندے۔

میری مڈھی نہ کھولو نی
زور کیتا بھرجائیاں
اماں میرا لالو جگ دا اے

اساں جے آکھیا بُندے نہ لاہو
زور کیتا سنیارے

داج

کُڑی نوں جیہڑا مال پیکے سہرے پاسیوں ڈھیندا اس نوں منجیاں گھت کے اتے رکھیا ویندا۔ تے لوک اس نوں ویکھن آوندے۔ اس ویلے مراثی داج ہوکیندا جس دے وچ ساریاں شیّاں دے ناں لیندا۔ جیہڑیاں اس دے وچ

موجود ہوندیاں۔

داج ہوکنا

مراثی کوٹھے اُتے چڑھ کے زور نال داج ہوکیندا:۔

بسم اللہ حرف سہیوے
شرعی صفتاں دا ذکر کریوے
مائی صاحب خاتون دا داج ہکیوے
کوزہ تسلہ حاضر تھیوے
مصلیٰ مسواک ڈھیوے
چادر دی پوشاک بنھیوے
دھیاں آلے دلوں نمانے، جھنوں فکر اندر بھلائی دا
گھتو داج تے کرو تیاری
تے ویکھن سب لوکائی دا
دھر تھالاں وچ گاہنے آئے
چام کلی کٹ مالا سومائے
دھیاں الے دلوں نمانے، جھناں فکر اندر بھلائی دا
کڈھ پیڑا داج وچھایا
ریشم پشم بافتہ آیا
زری عظیم روپہ منگایا

لیف تلائی لال سرہانہ سوہنا رنگ رضائی دا
دیگاں چھنی تھال
چُلھے کروے توے
بھکھن پیہڑے پلنگ
آدم تکن گھروں رزق لائی دا
واہ ہزار گاہنے
چھ سروپا پکی اِکیھیں
قدرت ویکھ خیال ربانے
شرع نبیؐ دی قائم ٹکانے ویکھے کُل لکائی دا
رو رو مامے پھُپھیاں مامِیاں
بھین بھرا عزیز قبیلہ
رو رو کے وداع کریسن
جو کجھ لکھیا جھولی پیسن مولا کرم کمائی دا
صدا مبارک نوشہ پاندے جو ویکھے سبھ لوکائی دا
شہر جھاوریاں طور امیراں
مدد کیتی اے پنجے پیراں
شان وڈا اس جائی دا
پڑھ کے میاں محمد داج سناوے جے دان ڈھیوے دعائی دا

رسم نکاح

نکاح دی رسم شریعت دے مطابق ہوندی اے۔مرد وکھرے بیٹھے ہوندے نیں تے ایس ویلے مولوی صاحب دو گواہاں نوں کڑی کول اجازت لین واسطے گھلیندے نیں۔ اجازت مل وین تے مولوی صاحب نڈھے توں چھ کلمے، پچھدے۔ اس زمانے وچ ہر نوں کلمے آوندے آہن۔ اس توں پچھے مولوی صاحب خطبہ پڑھدے تے ایجاب و قبول ہوندی۔ دعائے خیر منگی ویندی تے چھوہارے ونڈے ویندے۔ اس توں پچھے نڈھے نوں مبارک دتی ویندی۔ نائی نڈھے نوں نویں کپڑے پویندا سر اُتے چیرا (ریشمی پگڑی) بنویندا اُتے اخیر تے اس نوں شیشہ وکھا کے لاگ لیندا۔

ڈولی

ماچھیاں دے گھر ڈولی بنی بنائی رکھی ہوئی ہوندی۔ ایس دے وچ کڑی نوں پایا ویندا تے اس نوں اسدے محرم چا کے اس دے سوہرے گھر اپڑا آوندے۔جس ویلے ڈولی چائی ویندی اس توں پہلاں کُڑی سارے گھر آلیاں دے گاٹے لگ کے روندی کیونکہ ایہہ اس گھر توں وداع ہو کے نویں گھر ویندی پئی ہوندی اے۔ جس ویلے ڈولی وچ بہہ راہندی تے ڈھول آلے ڈھول وگاوَنا شروع کر دیندے گولے وگائے ویندے تے راہ تے ڈولی تے پیسے وارے ویندے تماشبین خوشی نال پیسے چند دے ایہہ ہک قسم دا صدقہ ہوندا۔جد کڑی سوہرے گھر اپڑ ویندی تے اوہ سوہری مہاٹھ پھدھ کے کھلو رہندی۔

سوہرا اس نوں کجھ نقد یا زیور دا وعدہ کر کے مہاٹھ چھڑیندا۔ اس توں پچھے کُڑی نوں کڑے تے بہایا ویندا جیہڑا مصلیٰ سر دا بنا کے لے آوندا شاید ایہہ رسم قبل از تاریخ توں آ رہی اے پر ہُن تاں شاید ختم ہو گئی اے۔

اس توں پچھے مولوی صاحب دی بیوی قرآن حکیم نوں اگانہہ کر کے بوسہ دیوندی تے لاگ لیندی اس توں پچھے کوئی خوش قسمت بچہ اس دی جھولی وچ بہایا ویندا تا کہ اللہ تعالیٰ نے اس دی جھولی وچ اولاد دی نعمت پاوے تے اس بچے نوں وی لاگ ملدا۔ اس توں پچھے موہنہ وکھالی دی رسم شروع ہوندی تے کڑی نوں موہنہ وکھالی دے لاگ ملدے۔

تل وتیرے کھیڈنا

آٹا گھیو تے گُڑ آپس وچ ملا کے وڈی ساری صحنک وچ رکھے دیندے۔ کُڑی تے نڈھا بُک بھر بھر کے ہک دوجے نوں دیندے۔ جیہڑا لے کے دوجے بھانڈے وچ رکھیندا ویندا۔ ایہہ کُڑی نڈھے دی پہلی ملاقات دا طریقا آہا۔ اخیر اُتے جیہڑا بُک بھرلیندا اوہ جتیا ہویا سمجھیا ویندا۔ اس گُڑ گھیو تے آٹے دیاں روٹیاں پکا کے ونڈ چھوڑیندیاں آہن۔

بیودھا

دوجے دیہاڑے کُڑی دا بھرا بھین نوں گھر لے ویندا۔ اس توں پچھے نڈھا سوہرے گھر آ کے کُڑی نوں واپس لے ویندا اس نوں بیودھا آدھے۔

پہلا ہفتہ نائین باقاعدگی نال سویلے آ کے کُڑی دی میڈھی کریندی وال بنیدی تے لاگ لیندی۔ مالن پھل لے آوندی تے لاگ لیندی۔

پہلی عید

پہلی عید اُتے کُڑی دے پیکے کُڑی نوں جوڑا کپڑے من دانے حلوہ پرات گھلیندے۔ انجے ہار ایہہ رسماں ہر کوئی اپنی اپنی ہستی دے مطابق پوریاں کریندا اے تے کریندا راہسی۔

بیمار نوں پچھنا

جد کوئی بندہ بہوں بیمار ہو ویندا تے اسنوں رشتے دار بیلی سنگی ضرور پچھن آوندے نیں۔ اسدی کوئی خدمت ہوندی تے خوشی نال کریندے تے ویندی واری اس نوں پچھنی دا روپیہ دے کے ویندے۔ انج اس دی خدمت وی ہو ویندی۔

مرنے تے ایس دیاں رسماں

مرنے تے آکھیا ویندا کہ مرنا ہر ہک دا ساجھا اے۔ جد کوئی بندہ رضا الٰہی نال مر ویندا تے اس دے گھر آلے کمی گھل کے سارے قبیلے نوں اطلاع دیندے۔ اج کل مسیتاں وچ اعلان کرن دا رواج ہو گیا اے۔ قبیلے دے لوک سن کے کم کار چھوڑ دیندے تے سدھے اس دے گھر آوندے تے اس دی قبر

دی تیاری تے کفن دفن دا انتظام کرن لگ پوندے۔ جد جنازہ تیار ہو ویندا تے باہر جنازہ گاہ تے یا کُھلی جائی تے پڑھایا ویندا۔ سوانیاں پہلاں جنازے تائیں نال رہندیاں اہن۔ ہُن رواج ویندا رہندا اے۔ پہلے قبر کھٹن کان سمجھدار رشتے دار ویندے آہن۔ ہُن ایہہ کم موچی کریندے نیں۔ شہراں دے وچ قبرستان وچ ای گورکن مل ویندے نیں۔ کوشش ایہہ کیتی ویندی جے قبر اپنے رشتہ داراں دی قبراں نال ای ہووے۔ گستاناں وچ ہر قبیلے دیاں وکھریاں قبراں ہوندیاں نیں۔ جویں شہراں وچ محلے ہوندے نیں۔ شہراں وچ الگ قبراں رکھنیاں بہوں مشکل کم اے۔ دیہاتاں وچ سوکھا اے۔

غسل تے جنازہ

عام طور تے غسل کراوَن والے نوں مخیتم آدھے نیں۔ اس دا کم ای مُردیاں نوں غسل دینا ہوندا۔ اے ہن تاں کدائیں مولوی صاحب مرداں نوں تے مولویانی صاحبہ عورتاں نوں غسل دیندے نیں۔ ایہناں نوں وی لاگ دتے ویدنے۔ جنازے تے ہک چادر وچھائی ویندی جس تے کجھ قرآنی آیات لکھیاں ہوئیاں ہوندیاں نیں ایہہ منگ کے پائی ویندی اے۔ تے مردے نوں سامی وچ رکھ کے ایہہ اوتھوں لائی ویندی اے۔ اس توں وکھرا ہک ہور کپڑے ویہوندا جیہڑا کمی آپس وچ ونڈ لیندے آہن۔ جے اِٹاں دی لوڑ پوے تے کبھار لے آوندا اے۔ اس توں پچھے ماچھی کنڈے لے آ کے قبر نوں کنڈیاں نال ڈھک دیندا تاکہ کوئی جانور مردے نوں نقصان نہ پہنچائے۔ پہلاں رات

نوں اگ وی بالی ویندی آہی جس نوں دھواں آدھے آہن۔ اس دا وی مطلب جانوراں توں حفاظت اہی۔ ایہہ خیال کیتا ویندا آہا کہ بجو آ کے مُردے کڈھ لیندا اے۔ پر اج کل بجو الی گل وی پرانی ہو گئی۔ قبر بند ہوون توں پچھے کمیّاں نوں لاگ دتے ویندے نیں تے گھر آ کے بھورا گھتیا ویندا اے۔ جیہڑا بہوں تاں دریاں اتے گھت لیا ویندا اے۔ عورتاں پھوڑی گھت لیندیاں نیں۔ ہر آون والی عورت گاٹے لگ کے روندی اے۔ دیہاتاں وچ اُچا اُچا رون دا رواج اے۔ اس نوں وین آدھے نیں۔ روندیاں ہویاں مرنے الے دا ناں لے کے اوس دیاں صفتاں دسیاں ویندیاں نیں اس توں پچھے دے آون آلے حالات دی پیشن گوئی کیتی ویندی۔

کوڑا وٹہ

مرنے آلے دے رشتے دار مرن والے دے گھر کھانا پکا کے گھلیندے ایس نوں کوڑا وٹا آدھے نیں۔ ایہہ ہک سنت طریقہ اے۔ ترے دیہاڑے میّت آلے گھر کوئی شے نہ پکدی بلکہ ایہہ ذمہ داری رشتہ داراں دی ہوندی۔ اوہ دال تے روٹیاں پکا کے میت وی گھلیندے۔ اج کل الٹ رواج ہو گیا اے۔ مرن والے گھر پکا کے گھلن دی بجائے ایس دے گھر توں کھاون دی کوشش کیتی ویندی۔ مرن آلا حالی گھر ای ہوندا اے جے دیگاں کھڑکن لگ پوندیاں نیں۔ انج مرن والے دے گھر دا جنج نالوں وی بہو خرچ ہو ویندا اے۔

قُل

تریجے دیہاڑے مسیتی ونج کے قُل پڑھایا ویندا۔ قُل دی رسم وی مختلف علاقیاں وچ مختلف اے۔ اعلان کر دتا ویندا اے تے سارے مسجد وچ ونج کے کلمے شریف دا پہلاں لکھ پڑھدے تے اس توں پچھے مولوی صاحب دے حوالے کیتا ویندا تے مولوی صاحب دعائے خیر ادھے۔ لوکاں وچ کجھ دانے تے پھل ونڈن دا رواج وی کدائیں اے تے مولوی صاحب نوں وی قُل تے لاگ دتے ویندے جے مرنے آلا بزرگ ہووے تے مولوی صاحب وڈے پُتر نوں پگ وی بنھیندے۔ مرن توں پچھے قُل تائیں بھورے اُتے آون دا رواج عام اے کدائیں ست دیہاڑے تائیں وی اے شرعاً ترے دناں توں پچھے منع اے۔ اس توں پچھے کدائیں جمعرات کرن دا رواج اے۔ جمعرات تے حلوہ پکایا ویندا اے۔ کدائیں چالھیواں دی وی رواج اے۔ اس اُتے سارے رشتہ دار وت اکٹھے ہوندے نیں تے کھان پین دا وی کافی انتظام کرنا پوندا اے۔

وداگی

مرن الا بزرگ جنا ہووے یا سوانی ہووے اس دے مرن تے قریبی رشتہ داراں نوں کپڑے دتے ویندے نیں۔ اس رسم نوں وداگی آکھدے نیں۔ ایہہ وی داج ہار وکھائے ویندے نیں۔ استوں پچھے پہلی عید تے وت ماتم ہوندا اے تے لوک افسوس کرن آوندے تے قریبی رشتہ دار عید تے کوئی

مٹھی شے نہن پکیندے تے نویں کپڑے وی نہن پیندے۔ انج کرکے ایہہ دسیا ویندا آیا کہ سن عید دی خوشی نہیں ہوئی بلکہ حالی تائیں مرن آلے دا افسوس اے۔

برسی

ہر سال مرن آلے دی مرن آلی تریخ اُتے اس دی برسی منائی ویندی اے۔ ایس واسطے قرآن خوانی کیتی ویندی اے تے کجھ خیرات وی کیتی ویندی پر ایہہ رسم کوئی کوئی کروینداا ے۔

عجیب رسم

مرن آلے مرد نوں خفن (کفن) سوہرے پیندے نیں۔ تے جاتکاں نوں وی نانکے دھی نوں وی پیکے۔ اپنے گھروں نصیب ایہہ نہ ہووے تا نانکیاں تے چٹی اے۔ جیویں پر نیوے اُتے نانکے لاہن اس نالوں ودھ کے مرن اُتے وی نانکے لاآہن ایس دا خلاصہ ایہہ ہویا جے دھی آلے گھر دا کفن دفن وی سارا نانکا ہونداا ے۔ اصل وچ ایہناں ساریاں لاواں دا مطلب ایہہ ہونداا ہا جے سارا قبیلہ لوڑی دے وقت سارا کم آپس دے وچ ونڈ لین تا کہ دوجے تے بھار نہ پوے پر ہونداں ہونداں ایہہ رسماں انج پکیاں ہو گئیاں آہن۔ چاہے کوئی نبھدا اے یا نہیں رسم ضرور پوری کرنی ہوندی اے۔ حالانکہ اسلام سادگی نال سارے کمّاں دی تبلیغ کرینداا ے۔ ساڈیاں بہو رسماں شادی

تے مرنے اُتے فضول خرچی دیاں ہو گئیاں نیں۔ ایہناں ساریاں رسماں دے بانی مبانی یار لوک ہوندے نیں۔ جنہاں دا کم غلط مت دینی تے کھا پی کے اٹنگ ہو بہناں اے۔

اج کل گورنمنٹ نے وی ایہناں کھاؤن پین دیاں فضول رسماں اُتے پابندی لا دتی اے۔ اس طرحاں ہُن غریب لوکاں کجھ سُکھ دا ساہ لیا اے۔نہیں تاں پہلاں تاں چاہے گھر وچ آٹا نہیں جنج دی روٹی کئی کھانیاں نال ضروری کرنی پوندی آہی۔ انجے ہار مرن آلے دے گھر وی، مرن تے، قل تے، جمعرات، چالھیے اُتے اتنا خرچ ہو ویندا اے جے کجھ نہ پچھو۔ اصل وچ ہر کوئی اپنی امارت وکھونی چاہندا اے۔ پہلے زمانے وچ ایہہ رواج بالکل نہ۔

خواجہ احسان الحق مثالی نیک افسر

خواجہ احسان الحقؒ سرگودھا خوشاب توں علاوہ وی کئی ہور ضلعیاں وچ وی سیشن جج رہے۔ اج کل دے معمولی افسراں کول سرکاری تے غیر سرکاری کاراں دی کٹ چڑھی ہوئی ہوندی اے۔ پر اوہ اللہ دا بندہ انہاں ساریاں دنیاوی کروفرتوں بے نیاز آہ۔ اوہناں دے کول سواری واسطے شاید سائیکل وی ناہی۔ اوہ پیدل ای کچہری اوندے ویندے۔ چپڑاسی وی کدی نال نہ ویکھیا۔ لیکن جتھوں تائیں انصاف دا تقاضا ہوندا پوری پوری چھان بین کریندے۔حتی کہ ایس علاقے وچ ونج کے مسجد دے نمازیاں توں قتل دی پوری تفصیل معلوم کرکے فیصلہ کریندے تے ہمیشہ درست فیصلے دی حقیقت تائیں اپڑ ویندے۔

خود حافظ قرآن اہن ۔بعض اوقات مولوی صاحب دی غیر حاضری وچ جماعت وی کرا دیندے۔ کدی کدی ایتھے ای مسجد وچ علیحدہ چار پائی تے فیصلہ خود ای لکھ دیندے اہن۔ واقعی اوہ اللہ دے نڈر انسان اہن۔ ریٹائرمنٹ دے بعد باقی زندگی تبلیغ دین واسطے وقف کر چھوڑی ہن اللہ نوں پیارے ہوگئے اہن۔ اللہ تعالیٰ اوہناں نوں آخرت وچ اعلیٰ مقام عطا کرے۔

باب نمبر 17

کھیڈاں

بچیاں دیاں کھیڈاں

جواناں دیاں کھیڈاں

سرگودھے دیاں مشہور کھیڈاں

باب نمبر 17
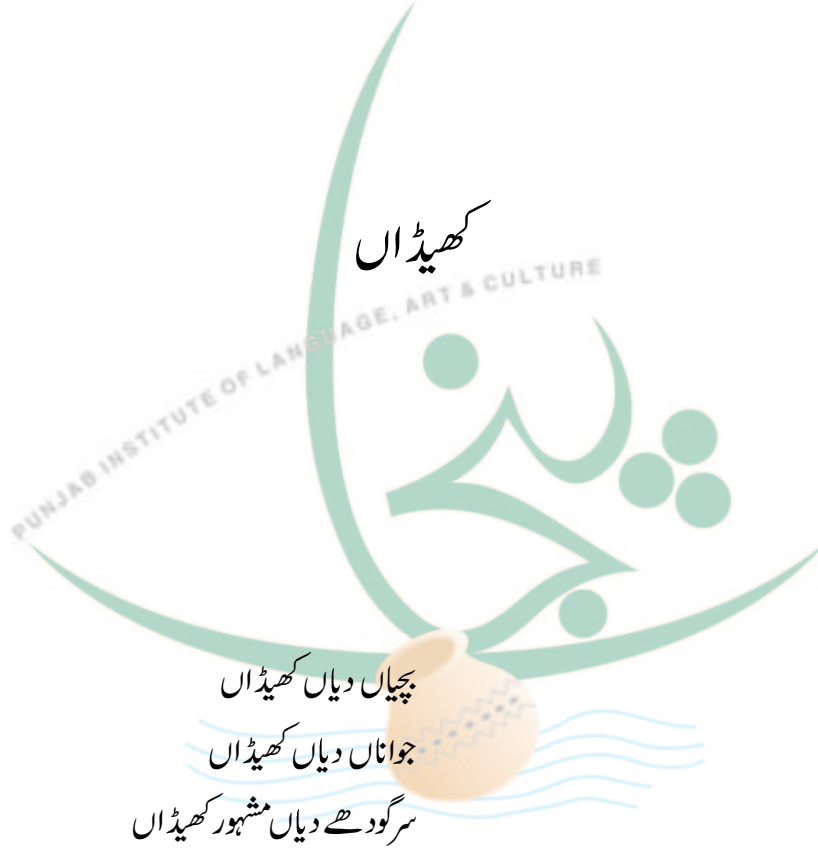
کھیڈاں

بچیاں دیاں کھیڈاں

دیہاتاں وچ بے شمار کھیڈاں نیں جہناں نوں بچے جوان تے بڈھے سارے کھیڈدے نیں۔ پر ہُن تے اگلے ویلیاں دیاں کھیڈاں وچ مُڈھلا فرق ایہہ ہے جے ہُن دیاں کھیڈاں پیسے دیاں کھیڈاں نیں تے اگلے زمانے دیاں کھیڈاں بغیر پیسے دے ہوندیاں آہن۔ جس شے دی لوڑ ہووے آہا اوہ خود بنا لئی جاندی آہی۔ کسے کولوں مُل لین دی ضرورت ناہی ہوندی۔

کھیڈ دیہاتاں دے وچ ہک وڈی مزے دی شے ہے۔ بچیاں توں لے کے وڈیاں تائیں سارے ای پسند کریندے آہن۔ بچہ تاں ہک جھٹ وی آرام نال نہیں بہہ سگدا۔ ماواں وی تنگ پے کے آدھیاں ونجو باہر کھیڈ آوَ۔ انج بچے دی صحت وی بندی اے تے معاشرے وچ رہن سہن دے طور وی سکھدے ۔

بِکنا

بِکنا کھڈکاراں دے آپس وچ ونڈن کان جیہڑا طریقہ ورتیا ویندا اے

اس نوں بکنا آ کھیا ویندا اے۔ ایہہ طریقہ تقریباً ہر پاسے ای ہے۔

دو وڈے کھڈکاراں وچوں دو معتبر بن ویندے جیویں اج کل ٹیم دے کپتان ہوندے آہن۔ ایہہ دوہیں ہک پاسے کھلو ویندے آہن تے باقی دے جا تک دو دو دی جوڑی بن کے بکن واسطے اپنے نویں ناں رکھ کے اپنے سرداراں کول آ و ویندے نیں۔ ایہناں نویاں کپتاناں (سرداراں) نوں وی ایہناں دے خفیہ ناواں دا پتہ نہیں ہوندا۔ جیہڑے ویلے اوہ آ کے آ کھدے آہن۔ کہ اساں ہک کے آ گئے آں تے اوہ ناں پچھدے نیں تے اوہ شعر وچ جواب دیندا اے۔

کوٹھے تے کتاب
کوئی لئے میم تے کوئی لے صاحب

جس کپتان دی چننے دی واری ہووے اوہ میم فرض کیتا منگدا اے تے دوجا جیہڑا صاحب بنیا ہویا اے۔ دوجے پاسے لگا ویسی انجے ہار جتنے کھڈکاراں دی لوڑ ہووے کپتان واری واری چُندے لگے ویندے نیں۔ جد ٹیم مکمل ہو ونجے تاں پاسا ملنے واسطے ٹاس دی لوڑ پوندی اے۔ اس دے کئی طریقے نیں۔ پھبری تے تھک لا کے اتانہہ سُٹنی جس دا پاسا ملیا ہویا اتے آ ونجے اوہ ٹاس جت گیا۔ کسی سکے نوں وگا کے۔ الغرض اس طرحاں دی چونڑ وڈی انصاف آلی ہوندی اے تے کسے نوں اعتراض دا موقع نہیں دتا ویندا۔

ایہہ جیہڑیاں کھیڈاں دا اساں ذکرنا ایں اوہ ساریاں پنڈاں دے لوکاں دیاں نیں شہراں دیاں کھیڈاں ہور ہوندیاں نیں۔ تے اوہ پیسے آلے ای

کھیڈ سگدے نیں۔ ایہہ کھیڈ کرکٹ، ہاکی، فٹ بال والی بال باسکٹ بال ٹینس، پنگ پانگ، پولو، شطرنج وغیرہ۔ ایہناں کھیڈاں دا حال احوال لکھن دی ایتھے لوڑ نہیں۔ اساں صرف اوہ کھیڈاں دسنیاں نے جہناں دا تعلق دیہات تے ساڈی ثقافت نال اے۔

کھدو نال کھیڈاں

کھدو، اصل وچ گیند دا بدل اے کیوں جے دیہاتی ایہہ مانگھے گیند خرید نہیں سگدے اس دا حل ایہناں ایہہ کڈھیا جے پرانیاں لیراں لے کے ایہناں نوں ولھیٹ لیا تے اس نوں پکا کرن واسطے اُتے پکے دھاگے دی جالی بنا لئی ویندی اے۔ انج کھدو پکا ہو ویندا اے تے لیراں نوں قابو رکھدا اے۔

گھیر گھمڈا

ایہہ چھوراں دی کھیڈ اے۔ ایہہ کھیڈ ہاکی ہار بنایاں ہوئیاں کھونڈیاں نال کھیڈی ویندی اے۔ اس دا طریقہ ایہہ اے کہ وچکار ہک وڈا سارا ٹوہا ہوندا تے اس دے آس پاس گول چکر دی شکل وچ نکیاں نکیاں ٹوہیاں بنائیاں ویندیاں نیں۔ ہر نکی ٹوہی تے ہک چھور اپنی سوٹی وچ رکھ کے کھلوتا ہوندا اے۔ باہر آلا ایہہ کوشش کریندا اے۔ جے میں وڈے ٹوہے وچ کھدو پا دیواں پر جیہڑے پاسیوں اوہ سٹن دی کوشش کریندا ساہمنے آلے اس نوں نہیں پان دیندے تے ایہناں دی منشا ایہہ ہوندی اے جے سٹ مار کے اس نوں دور سٹے

اسے مقابلے وچ مقابلہ کرن آلے دی خالی کھتی یا ٹوہی وچ باہرالا اپنی سوٹی رکھ لے تاں کھُتی آلے تے وار آ ویسی۔ ایسے طرحاں ایہہ مقابلہ چلدا رہندا اے۔ جے باہر آلا وڈے ٹوہے وچ کھدو سٹ لے تاں ساریاں چھوراں واسطے ضروری اے کہ اگلی کھتی تے لگا ونجے اس طرحاں سارے نویاں کھتیاں تے لگے ویندے آہن۔ باہر آلا کسے دی سُستی توں فائدہ چُک کے اس توں پہلاں خالی کھتی وچ سوٹی رکھ لے تاں وی اوہ جت گیا تے جیہڑا کھُتی توں وکھرا رہ گیا اوہ ہر گیا تے وار اس اُتے آ گئی۔ اس کھیڈ واسطے ضروری اے کہ سارے کھڈاری حاضر ہون۔مثال دے طور تے 11 کھُتیاں بنائیاں ہویاں ہین تے 11 کھڈار ہو سن تے کھیڈ ہوسی۔نہیں تاں ہوای نہیں سکدی کیوں جے کوئی کھُتی خالی نہیں رہ سگدی۔ کھڈاریاں دی تعداد وی مقرر نہیں ضرورت دے مطابق رکھے ویندے نیں تے کھتیاں بنائیاں ویندیاں آہن۔

کھدو نال کھیڈن دیاں ہور وی بہوں ساریاں رسماں تے طریقے ہین جیہڑے کھیڈن آلیاں دی مرضی تے ہے چاہے تاں فٹ بال بنا کے کھیڈن لگ پون چاہے تاں والی بال بنا کے کھیڈن یا طبیعت کرکٹ دے نال ملدے جلدے کھیڈ کھیڈناں چاہن تے ایہہ وی کھیڈ سگدے ہن۔ ایہہ چھوراں دی نِت نِت تجربے نال کھیڈاں تیار ہوندیاں رہندیاں آہن۔

ایٹی ڈنڈا

ایہہ کھیڈ دو چھوہر ہک وقت وچ کھیڈ سگدے ہن۔ ایٹی کجھ دو

انگلیاں موٹی لکڑی دی ہوندی اے تے کوئی چھ انگلیاں لمی ہوندی اے۔ اس دے سرے گھڑ کے نوکدار بنائے ویندے آہن۔ ڈنڈا کوئی دو فٹ لما تے کوئی دو انگلیاں موٹا ہوندا اے۔ ایڈی زمی تے رکھیے تاں اس دیاں دوہاں پاسے دیاں گھڑیاں ہویاں چنجاں ذِمی توں اُتانہہ اُٹھیاں ہوندیاں آہن۔ انج اس نوں ڈنڈے نال سٹ لونی سوکھی ہو ویندی اے۔ سٹ لگن نال ایہہ زِمی توں ٹپ کے اُتانہہ اُچھلدی اے تے کھیڈن آلا اس نوں سٹ مار کے دور سٹن دی کوشش کریندا اے۔ جیہڑا کھڈاری بہو دور سٹے اوہ کامیاب کھڈار سمجھیا ویندا اے۔

بارہ مار

ایہہ چھوراں دی کھیڈ اے۔ اس وچ دو کھڈاری حصہ لیندے نیں۔ ایہہ بہو تاں آجڑی اپنے ویلھے ویلے ہک دوجے نال کھیڈدے نیں۔ اس وچ صرف دو کھڈاری ہوندے نیں تے دوہاں پاسے بارہ بارہ گوٹیاں ہوندیاں آہن۔ اس دے کھیڈنے واسطے پھبری یا کولے نال زمی تے اس شکل دے مطابق لکیراں لا کے کھیڈدے نیں۔ اس وچ ہر کھڈاری کول 12 گوٹیاں ہوندیاں آہن۔ کل 25 خانے ہوندے نیں صرف ہک خانہ خالی ہوندا اے۔ ایہہ شطرنج دی طرز دی ہک کھیڈ اے کھڈاری نوں اپنی گوٹیاں بچاون واسطے وڈا سوچ کے چلنا پوندا اے۔ اپنیاں گیٹیاں نوں اگانہہ پچھانہہ سجے کھبے کر کے خالی اگلے خانے وچ رکھیا ویندا اے۔ جے نال آلی گوٹی مخالف وی ہووے جے اس توں اگلی جاہ خالی ہوئے تاں اوہ

گوٹی ماری ویسی انجے ہار جد ساریاں گوٹیاں ختم ہو ویسن تاں جس ماریاں نے اوہ کھیڈ جت ویندا اے۔

نو بھر چر

ایہہ کھیڈ وی چھوراں دی اے۔ اس کھیڈ دی شکل ہور اے۔ اس وچ نو نو گوٹیاں ہوندیاں نیں۔ دوواں کھڈاریاں دیاں گوٹیاں مختلف جنس دیاں بنایاں ویندیاں نیں۔ کوئی مستقل طرز نہیں جو شے مل جائے اس نوں گوٹی بنا لیا ویندا اے۔ مثلاً ہک ساتھی نے پھبریاں رکھیاں آہن تے دوجا پتھر رکھ لیندا اے۔ اس دی وی چال چلنے دا تے ساڑنے دا طریقہ بارہ مار دی طرح ای اے۔ ایہہ کھیڈ بارہ مار نالوں جلدی مُک ویندی اے۔

بنٹے کھیڈنا

ایہہ چھوہراں دی کھیڈ اے۔ پہلے زمانے وچ کالیاں ریٹھے دیاں گولیاں ہوندیاں آہن۔ جدوں دے شیشے دے بنٹے آئے گولیاں دا رواج ختم ہو گیا۔ ہک کھیڈ بنٹے کھُتی وچ پونا ہوندی اے جس دی وار ہووے اوہ بنٹے کھُتی الے پاسے سٹیندا اے جیہڑے ٹوئی یا کھُتی وچ ونج پون اوہ اس دے ہو ویندے نیں تے باقیاں وچوں کسے نوں نشانہ بنا لے تاں سارے بنٹے جِت لیندا اے۔ جے نشانہ نہ لگے تاں دوجا واری لیندا اے۔

گولی پلا

دوجی ہک ہور کھیڈ وی بنٹیاں نال کھیڈی ویندی اے۔ جس توں گولی پلا آدھے آہن۔ ایہہ کھیڈ انج کھیڈی ویندی اے جے کھڈاری گولیاں یاں بنٹے ٹوئی آلے پاسے سٹیندا اے تے وت ہر اک نوں چوٹ چوٹ کے گِتی جاندا اے جے چوٹ نشانے تے نہ لگے تاں دوجا واری لیندا اے۔

مُڈھیاں چوٹنیاں

ایہہ کھیڈن آلیاں واسطے ضروری اے جے اس دے کول ڈنگیاں پھڑنگیاں لکڑیاں ہوون ایہہ کھیڈ کھیڈن آلے دو لکیراں مار کے ہک لکیر توں دوجی لکیر تے پی مڈھی نوں اپنی مڈھی نال مار کے لکیر توں باہر کڈھن دی کوشش کیتی ویندی آہی جے اوہ پار کرا دیوے تاں اوہ جت گیا نہیں تاں دوجا کوشش کریندا آہا جتن آلا اپنی چُلھی دا بالن بنا لیند آہا۔ ایہہ بنٹیاں اخروٹاں دی طرحاں جوئے دی ہک شکل اہی۔

دھرک

اس کھیڈ دا انگریزی ناں لانگ جمپ اے تے ہن وی کھیڈی ویندی اے۔ اس واسطے کہی نال زمین نرم کرلئی ویندی اے جے کھڈاری نوں سٹ نہ لگے۔ اس کھیڈ اچ کھڈاری دوروں بھج کے آوندا اے تے بُتی توں اُچھل کے اگانہہ دھرک مریندا اے۔جیہڑا سب توں اگے چھال مارے اوہ

اول نمبر تے جیہڑا اخیر تے رہ ونجے اوہ کمزور سمجھیا ویندا اے۔

کوکلا چھپاکی

ایہہ کھیڈ چھوہریں تے چھوہر دوویں کھیڈ دے آہن۔اس دا طریقہ ایہہ اے سارے کھڈاری ہک گول دائرہ بنا کے بہہ ویندے نیں۔ تے جس تے وار ہووے اوہ ہک کپڑے دی وٹ کے کھنڈوری بنالیندا اے تے دائرے پچھے چکر لیندا اے چھوہراں دا مونہہ دائرے دے اندرلے پاسے ہوندا اے تے کسے جاتک توں پچھوں تکنے دی اجازت نہیں ہوندی۔ پھرنے والا پھردیاں ہویاں آدھا اے''کوکلے چھپاکی جمعرات ائی اے جیہڑا پچھوں ویکھے اس دی شامت آئی اے۔'' تے اس طرحاں پھردیاں اوہ کسے جاتک دے پچھے کھنڈوری رکھ دیندا اے جے اس نوں پتہ نہ لگے تے اوہ چا کے اس دی اس نال مرمت شروع کر دیندا اے جد تائیں اوہ بھج کے اپنی جاہ تے نہ اپڑ ونجے یا جے بیٹھے ہوئے نوں پتہ لگ ونجے جے کھنڈوری اس دے پچھے رکھی ہوئی اے تے اوہ رکھن آلے نوں اس نال ماردا اے۔

چینچی

ایہہ چھوراں تے چھوریں دوہاں دی کھیڈ اے۔اس وچ ہک پھبری دا گول کیتا ہویا ٹکڑا ہوندا اے جس نوں تھیتھوں آدھے نیں۔ کھیڈن واسطے زمی تے ہک مستطیل شکل بنا کے اس وچ مختلف خانے بنائے ویندے جیہڑے

کجھ انجیں ہار ہوندے نیں۔ مثلاً پہل، دوج، ترتیج، چینچی، ساہو، ٹاپو۔ اس دے کھیڈن دا طریقہ ایہہ اے کہ اس کھیڈ وچ کھڈاری ہکی لت تے ٹھیتھوں نوں پہلے خانے وچ سٹ کے اس نوں انگوٹھے دے زور واپس باہر سٹ مار کے کڈھ دتا ویندا اے تے انجے ہار وت دوجے خانے ترتیجے تے اگانہہ چینچی ایہہ کوئی چھ انچ چوڑا خانہ ہوندا ہے اس نوں وی وت کھڈنا اوکھا کم اے۔ جے دوجا پیر لگ ونجے تے کھڈار کھیڈ ہار ویندا اے جے لکیر اُتے ٹھتھوں کھلو ونجے تاں وی کھڈاری سڑ ویندا اے۔ سڑنا مطلب ہارنا ہوندا اے۔ اگانہہ ساہو وچ دوہیں پیر رکھ کے ساہ کڈھ سگدا اے۔ ٹاپو وچ لت نہیں رکھ سگدا۔ اس نوں ہکی لت تے ٹپ کے پار کرنا پوندا اے۔ اس توں بعد کھوئی ہوندی اے اس وچوں وی کڈھ کے چینچی دے راہ باہر کڈھنا اوکھا کم ہوندا اے۔

اس کھیڈ دا مقصد ایہہ ہے جے کہ کھڈاری نوں حیاتی وچ ہمت تے حوصلے دا سبق ملدا اے۔ اس نوں زندگی وچ کئی اوکھے سوکھے کماں نال واسطہ پوندا اے ہوشیار تے طاقت ای حوصلے نال درجہ بدرجہ ساریاں مشکلاں تے قابو پالیندا اے۔

چوہریاں دیاں کھیڈاں

چھوہراں ہار چھوہریں دی کھیڈاں ہوندیاں نیں تے اوہ وی وڈے شوق نال کھیڈدیاں نیں۔ سب توں پہلاں ایہہ وی چھوہراں ہار پکیندیاں نیں۔

پگن دا طریقہ

پگن توں پہلاں ہک لوک گیت دوہرایا ویندا اے۔ ایہہ لوگ گیت مسلماناں تے ہندوواں دے وکھو وکھ ہوندے آہن۔ جیہڑے کجھ انج آہن۔

مسلمان چھوراں دے پگن دا گیت

اڑنگ بڑنگ ستارے ٹنگ
جھجھی بکری جھجھے کن
پپلاں ہیٹھ بہائی جنج
جنجوں پچھیا کیہڑا راہ
ڈھول وگے ڈھمکا وگے
پیر بہادر شاہ

جس چھور تے پیر بہادر شاہ آوے اوہ پُگ ویندا۔

ہندو چھوراں دا گیت:۔

اینگن پینگن تلی تلیگن
ساوا لاٹو پیلی ڈور
اُڈ ونج کاواں جا لاہور
لاہور وآئے تتر مور
تتراں موراں پائی لڑائی
چام چیٹھی چھڑاون آئی

چام چچھی دے سر وچ ڈنڈا
نکل آوے توں رام چندا
جس تے رام چندا آوے آہ اوہ پگ وینداں یا وینڈی آہی۔

چھوہریاں دیاں کھیڈاں

چھوہریاں دیاں گھریلو قسم دیاں کھیڈاں ہوندیاں آہن۔ جہڑیاں اوہ اپنے کماں کاراں توں ویلا ہو کے کھیڈ دیاں ایں۔ کھیڈن توں پہلاں اپنیاں سہیلیاں توں گھراں وچوں اِنج کر کے بلیند یاں آہن

1۔ اک دی لکڑی کڑک دا تیل، آوَنی چھوہری او کھیڈ نے دا ویل

2۔ ساریاں چھوہریں ستھ وچ
عاشی ماں دی کچھ وچ
آ جا عاشو کھیڈیے

ایہہ آواز سُن کے ماں دی اجازت نال بھج کے سہیلیاں وچ رل ویندیاں جد ساریاں آویندیاں تے اپنی مرضی نال کوئی کھیڈ چن کے کھیڈن لگ پوندیاں۔

چھوہریاں دیاں وڈیاں کھیڈاں ایہہ نیں:۔

ہرا سمندر، گڈیاں پٹولے، گڈی گڈے دی جنج، ککلی، رسی ٹپنا، وارو وار، تھیتھوں نال کھیڈنا۔

رسی ٹپنا

چھوہریں اپنے قد نالوں دوہری رسی لے کے اپنے سراں توں الار کے پیراں ہیٹھوں کڈھدیاں آہن جے ہک رسی ہووے تے پٹن آلیاں بہوں ہوون تاں دو چھوہریں وارو واری رسی دے سرے پھدھ کے کھلو رہندیاں آہن تے اوہ رسی توں الرینداں آہن تے باقی اُس توں ٹپدیاں رہندیاں آہن اس دے نال وی کافی ورزش ہو ویندی اے۔

گڈیاں پٹولھے

امور خانہ داری دی مشق کرن دی کھیڈ اے اس وچ اوہ ساریاں رسماں کیتیاں ویندیاں نیں جیہڑیاں شادی ویاہ تے ہوندیاں نیں۔ اس وچ گڈی گڈے دی شادی وی شامل ہوندی اے۔ ایہہ وڈی رونق تے ویکھن والی کھیڈ ہوندی اے۔ جس ماں پیو دی لوہندیاں دی دھی ہووے تاں اوہ اوہنوں خوش کرن واسطے بہوں سارا خرچہ کر کے پوری جنج دا نقشہ بنھ دیندے نیں۔

ایہہ ساریاں کھیڈاں ساڈی ثقافت دا حصہ آہن پر ہُن نویں ثقافت نے ایہہ کھیڈاں ختم کر دتیاں آہن۔

گھول

ساری دنیا وچ گھول یا کُشتی دا اجے تائیں رواج اے۔ اس دے وچ

دو پہلوان اک دوجے نال طاقت تے پیچ لا کے مقابلہ کریندے نیں۔ ہر ہک دی ایہہ کوشش ہوندی اے جے دوجے دے کنڈ زمی تے لائے دوجا بچاون دی کوشش کریندا اے۔ پر جیہڑا ڈاڈھا ہووے اوہ کنڈ لا ویندا اے۔ ساڈے کول ایہہ گھول حالی تائیں روائتی کھیڈ دی روح دے مطابق ہوندے نیں کسے نوں جسمانی نقصان نہیں پہنچایا دیندا۔ اس دے الُٹ یورپ وچ تے ہُن انج وحشیانہ طریقے نال جیہڑی شے مار کے لہولہان کر دین تاں وی کوئی نہیں پچھدا۔ بے ہوش دے جسم تے دھرک مارن توں وی نہیں جھکدے۔ اس قسم دیاں کھیڈاں نوں انسانی کھیڈاں نہیں آکھ سکدے۔

پھلوچے کھیڈناں

ایہہ کھیڈ اصل وچ ڈنگر چوگون آلے چھیڑوان دی اے۔ اس دا طریقہ ایہہ اے جے جد دیسی کِکر اُتے پھلیاں دودھ نال بھرلی ویندیاں نیں تے ایہناں نوں تروڑ کے تے ایہناں دے مونہہ اُتے کِکر دے دوترے کھنڈے پرو دتے ویندے نیں ایس توں بعد اسنی مٹی یا گوبر لے کے اس دے اُتے پھلیچے نوں کنڈیاں دے زور کھلوا دیویندا اے۔ دوجا کھڈاری اس پھلوچے نوں اپنے پھلوچے نال چوٹ لیندا اے۔ اس دے کنڈے اس وچ کھبھ ویندے نیں تے جے اوہ اس نوں اُتانہہ پٹ لے تے اوہ جت گیا تے اوہ پھلوچا اسدا ہو گیا۔ ایہہ وقت گزارن دی کھیڈ اے۔ گھراں وچ وی بچے کھیڈ لیندے نیں۔

وینی پھدھنا

گبھرو اپنی اپنی طاقت تے جوانی دا زور وکھان واسطے دوجے گبھرونوں مقابلہ کرن واسطے ونگاردے آہے۔ اس دا طریقہ ایہہ ہوندا آہا جے دوہیں جنے آمنے سامنے بہہ کے پپاں دے بھار ہو ویندے آہن اس توں پچھے ہک گبھرو دوجے دی گُٹی کولوں کھبی بانہہ زورنال گھٹ کے پھدھ لیندا آہ۔ تے دوجا جناں سجے ہتھ دے ہکی زور نال اس توں بانہہ چھڑانے دی کوشش کریندا آہا جے اوہ چھڑا لے تے جت گیا۔ انجے ہار ترے واری گھٹوگھٹ اس نوں کرنا پوندا آہا جے ترے واریں ای جت ونجے تے اس نوں جتیا ہویا من لیندے آہن۔ دوجے نوں وی انجے ہار بانہہ پھدھن دا موقع دتا ویندا آہا۔ پر جیہڑا طاقت وچ زبرا ہوندا آہا اوہ ای ایہہ وی جت دا آہا۔ کمزورتاں وینی نہیں چھڑا سگدا۔

منگلیاں تے مگدر

ایہہ وی گبھرووااں دی طاقت ویکھن دا ہک طریقہ آہا منگلیاں لکڑی دیاں ہوندیاں آہن تے بھار ودھونے کان لوہے دے کڑے وی پوا چھڑیندے آہن۔ جیہڑا ودھ توں ودھ پھیر لیندا آہا اس نوں سہن منیا ویندا آہا۔ اسی طرحاں مگدر لکڑی تے پتھر دے ہوندے آہن۔ ایہناں توں جیہڑا سرتوں اُتا نہہ چا کے لے ویندا آہا اس نوں واقعی طاقتور منیا ویندا آہا۔ ایہہ کسے زمانے داریاں تے وی رکھے ویندے آہن۔ کوئی گبھرو باہر دا آ ونجے آہا تے اس نوں چون دی دعوت دیندے کہ انجے ہار چھٹ چونی دی اک کھیڈ آہی۔

اخروٹ کھیڈنا

اخروٹاں دیاں دوقسماں ہوندیاں آہن۔ ہک کھاوَن آلے جس نوں کاگتی اخروٹ آدھے نیں تے دوجے کاٹھے جیہڑے صرف چھوہراں دے کھیڈن دے کم آوندے نیں۔ ایہناں وچ بہوں تھوڑی گری ہوندی اے۔

ایہناں دے کھیڈن دا طریقہ ایہہ تے ہر کھڈاری کول کجھ اخروٹ تے ہک سٹ ہوندی اے۔ جیہڑی ہک وڈے اخروٹ توں بنا لئی ویندی اے تے اس نال اخروٹ نوں چٹیندے آہن۔ کھیڈن دا طریقہ ایہہ ہے مثلاً ترے ساتھی کھیڈ رہے نیں۔ ایہناں دو دو اخروٹاں دی میر پائی تے کل چھ اخروٹ ہو گئے۔ جس دی واری اے اوہ ایہناں نوں اڈھے تے کھلو کے ٹوئی (کھُتی) تے انج کر کے سٹیندا اے جے سارے دے سارے ای ٹوئی وچ ونج پوون جیہڑے باہر رہ جان اویہناں نوں سٹ نال چوٹنا پوندا اے۔ جس دا نشانہ چنگا ہووے اوہو سارے ای جت سگدا اے۔ جیہڑے بچ جان دوجا واری لیندا اے۔ جے سارے ای جت لے جاون تے نویں سمندی میراں پا کے کھیڈ چلائی رکھیندی اے۔ جیہڑے دے اخروٹ ختم ہو ونجن اوہ ہرجاندا اے تے باقی چلدے رہندے نیں۔ آخر کار کوئی نہ کوئی ایہناں دے وچوں سارے دے سارے اخروٹ جِت لیندا اے تے اپنا بوجھا بھر کے خوشی خوشی گھر جاندا اے۔ ایہناں اخروٹاں وچوں جے دوجا خریدنا چاہے تے ویچ وی دیندا اے۔ انج اس دے پیسے بنا لیندا اے۔

وارو واری

لُک چھُپ، اس کھیڈ وچ کھیڈن آلے جس تے وار ہووے اس دیاں اکھاں ہک ہور کھڈاری بند کر رکھدا اے۔ باقی سارے کھڈاری اِدے آدے لُک ویندے نیں۔ اس توں بعد اس دیاں اکھیاں توں ہتھ ہٹا لیا ویندا اے تے اوہ اپنے اندازے تے اپنے بیلیاں نوں ڈھوڈھیندا اے۔ جے وار دین آلا کسی نوں پھدھ لے تاں اُستے واری آ ویندی اے۔ جیہڑا بھج کے اڈھے تے آونجے اوہ بک ویندا اے۔ اکھیں بند کرن آلا اپنے ساتھیاں نوں ہوشیار کرن واسطے وار آلے دے پچھے داڑ آئی داڑ آئی دی آواز دیندا اے۔ تاکہ لُکن آلے ہوشیار ہو جاون جد داڑ اگانہہ نکل ویندی تے اوہ موقع پا کے بھج کے اڈھے تے اپڑ کے تھوکڑا سٹیندا اے۔ تھوکڑا اس تُھک نوں ادھے جیہڑی کھڈاری اڈھے تے اپڑ کے سٹیندا اے اوہ اس گل دی نشانی اے جے اوہ کامیاب ہو گیا اے۔

کدائیں انج وی کھیڈ دے نیں جے کھڈاری لُک کے آواز دیندے نیں تے وار الا اس نوں سُن کے انداز لا لیندا اے تے اپنی ہوشیاری تے چالاکی نال لکن آلیاں نوں ڈھوڈھ کے نپ لیندا اے۔ صرف ہکی نوں ای پھدھنا ہوندا اے۔ جیہڑے نپسی ونجے وت اوہ وار دیندا اے۔

ایہہ کھیڈ رات نوں کھیڈی ویندی اے کیونکہ انھیرے وچ لُکن دے زیادہ موقع ہوندے نیں۔ کھڈاری، پولیاں دیاں کھڈیاں وچ کھاراں دے

دوکاناں وچ رُکھاں کھولیاں وچ۔ ہر اس جاہ تے پچھے جتھے بندہ نظر نہ آوے۔ اس کھیڈ وچ اوہ کھڈاری سمجھدار سمجھیا ویندا اے۔ جیہڑا اندازے نال جلدی اپنا شکار پھدھ لے۔

گڈی گڈا

ایہہ چھوہریں دی کھیڈ اے۔ اس کھیڈ نال چھوہریں شادی ویاہ دی ساریاں رسماں توں واقف ہو ویندیاں نیں۔ حقیقت وچ ایہہ کھیڈ جوانی توں پہلاں شادی دی ہک مشق اے۔ اس وچ سارے اوہ کم کیتے ویندے جیہڑے اصلی شادی تے ہوندے نیں۔ ایہہ وڈی مزیدار کھیڈ اے۔ کدی کوئی لوہندیاں دی چھوہر ہووے تے اس دے ماتے پیو اس شادی عملی شادی دا رنگ دین دی کوشش کردے۔ مثلاً منگیوا، جنج، نکاح، رخصتی وغیرہ۔ بچے اس کھیڈ تے وڈے خوش ہوندے۔

دھی دھی کھیڈنا

ایہہ کھیڈ چھوہراں دی اے تے اس جائی ہوندی جتھے نہر نالا وگدا ہووے۔ کیوں جے ایہہ پانی دی کھیڈ اے۔ اس دے کھیڈن دا طریقہ وی شروع توں اخیر تائیں وڈا مزیدار اے سب توں پہلاں سارے کھڈاری پانی وچ ہک دوجے دا ہتھ نپ کے ہک گول دائرہ بنا لیندے نیں۔ اس توں بعد سارے دے سارے اپنے ہک ہتھ دی تلی اُتے دوجا ہتھ رکھدے نیں۔

مثلاً سدھے ہتھ آلے بہوں ہون تاں اوہ سارے پگ گے اسی طرحاں باقی وی کریندیاں کریندیاں اخیر تے ترے باقی رہ ویندے ایہناں وچوں جیہڑا ہکلا رہ ونجے اس نوں دھی بننا پے ویندا اے۔ اس دا کم ایہہ اے کہ اوہ باقیاں وچوں کسے نوں ہتھ لا لے تے جت ویندا اے۔ پر دوجے کھڈاری، ترکے، ٹبکی لا کے استوں بھجدے نیں جس نوں ہتھ لگ ونجے وت اوہ وار ویندا اے۔ ایہہ کھیڈ کافی دلچسپ ہو ویندے نیں تے ورزش وی کافی ہو ویندی اے۔

باڈی

ایہہ چھوہراں دی کھیڈ اے تے اس وچ وڈی چُستی تے چالاکی دی ضرورت ہوندی اے ڈِھلا بندا اس وچ نہیں چل سکدا۔ ایہہ کھیڈ زمی اُتے مستطیل شکل دی ہک شے بنا دتی ویندی اے تے اس دے وچ ہور ضرورت دے مطابق شکل وچ جویں لکیراں چھکیاں گیاں آہن انجیں ہار بنا کے کھیڈیا ویندا اے۔ جتنے خانے ہوسن اتنے ای کھڈاری اندر تے اتنے ای باہر ہو سگدے نیں۔ مثلاً اس شکل وچ چار+ ہک پنج خانے بنائے جس اُتے اتھے اوہ چھوہر کھیڈ سگدے نیں۔ کھیڈن دا طریقہ ایہہ تے جو پنج کھڈاری اندر یعنی چار پہلے خانے آلے سجے کھبے پاسے پھر سگدے نیں تے وچکارلے خانے آلا اپنے اس راہ تے شروع توں لے کے اخیر تائیں ونج سگدا اے۔ باہر آلے ہر کھڈاری دی کوشش ہوندی اے جے اوہ بغیر ہتھ لگے ہک واری ساریاں خانیاں وچوں پار ونج کے واپس خیریت نال اپنے اڈھے تے ایہناں پنجاں توں بچ

کے نکل ونجے ہر خانے الا اسدا شکاری ہوندا اے جے کسے ہکی نوں وی ہتھ لگ ونجے تے پوری ٹیم سڑ ویندی اے۔ اس توں پچھے اوہ اندر تے اندر آلے باہر۔ کھیڈ شروع کرن دا طریقہ ایہہ اے جے دوہاں پاسیاں دے کپتان آمنے سامنے آ کے ہتھ تے ہتھ مریندے نیں تے کھیڈ شروع ہو ویندی اے۔ڈھلا کھڈاری تے ہک خانہ وی نہیں ٹپ سگدا۔ کدائیں نہ کدائیں ہتھ لوا ای باہندا اے۔

پڑ کوڈی

پڑ کوڈی ضلع سرگودھا دی ہک مقبول عام کھیڈاں وچوں کھیڈ اے۔ اس کھیڈ دے قانوناں وچ وقت دے نال نال دوجیاں کھیڈاں ہار تبدیلیاں ہوندیاں رہندیاں نیں۔ اسیں اس دے موٹے موٹے کھیڈن دے قانون ہیٹھاں لکھدے آں:

(1) مقابلہ ضلع وار یا علاقہ وار جوڑیاں دی بنا تے ہوندا اے۔

(2) ہک جوڑی نوں دوئی جوڑی دے مقابلے واسطے چُندے واری اس دی رفتار جسمانی طاقت تے پچھلے کھیڈن دے ریکارڈ سامنے رکھیندا اے۔

(3) کھڈاری عام طور تے دو ترے درجیاں وچ چن لیندے نیں۔ مثال دے طور تے پہلے دوجے تے تریجے درجیاں دے وچ اتنا فرق ہونا چاہیدا اے۔ پہلے درجے دے کھڈار دوجے درجے دے کھڈاراں توں اتنے اگانہہ ہوون کہ دوجے درجے آلے نوں کدی وی اپنے تے اُتے آلیاں توں جتن دا کوئی امکان

نہ ہووے۔ انج ہار فرق دوجے تے تریجے درجے وچ وی ہونا چاہیدا اے۔ تریجے درجے دے کھڈاری عام تے معمولی قسم دے ہوون۔ البتہ ایہہ جوڑیاں وچ اپنی جماعت نالوں چنگا کھیڈن تاں وت اُتلے درجے وچ کھیڈن دے حقدار ہوسگدے نیں۔

(4) ہک پاسے دیاں ساریاں جوڑیاں اپنے درجہ دی مقابلے دیاں جوڑیاں نال کھیڈن واسطے نامزد کیتیاں ویسن۔ دوہاں نوں وکھرا وکھرا کرن واسطے کھڈاریاں دی گنتی لینی چاہیدی اے۔ باہر دے کھڈاری جج صاحبان آلے پاسے تے ایہناں دے مقابلے آلے اندر دیاں جوڑیاں ایہناں دے کھبے پاسے ہو وینیاں چاہیدیاں نیں۔ اس توں پچھے اس گل دا خاص خیال رکھیا ونجے جے ایہہ وت ہک دوجے وچ مل کے گڑ بڑ نہ کرن تے کھیڈ وچ کسے قسم دا خلل نہ پوے۔

(5) عام طور تے کھیڈ سبھ توں ہیٹھلی جوڑی توں شروع کیتا ونجے تے اعلیٰ جوڑیاں نوں پچھے کھڈایا ونجے۔ تاکہ ویکھن آلے چنگے کھڈاریاں دے ویکھن دے لالچ وچ اخیر تک بیٹھے رہن۔ وقت تھوڑا ہووے تاں معمولی جوڑیاں دی کھیڈ ختم وی کیتی جا سگدی اے۔ انج ودھیا کھڈاریاں نوں موقع دے کے مقررہ وقت تے کھیڈ ختم کر سگیسی۔

(6) جد جوڑیاں تے انہاں دے مقابلے دے کھڈاری مقرر ہووین تاں ہک پاسے دی سبھ توں ودھیا تے دوجے پاسے دی جوڑی قرعہ اندازی کر کے قرعہ جتن آلی نوں ایہہ اختیار اے کہ ایہناں دی طرفوں جوڑی بطور باہری دے یا

اندر دی دے کھیڈن۔ اس توں پچھے فہرست دے مطابق باہری بلونے واسطے پڑ وچ نکلسن۔ اگر ممکن ہووے تے فیرستاں انج کر کے بنائیاں وین کہ جوڑیاں توں ''آ گی'' یعنی کہ کھبے پاسے کھلون آلا کھلاڑی تے پچھی کھلاڑی سجے پاسے کھلون آلا کھڈارتوں پچھ کے آ گی دا ناں اُتے تے اس دے ہیٹھاں پچھی دا ناں لکھیا ونجے۔ تا کہ پچھی کھڈاری آ گوں پہلاں نکلے۔ اس طرح تاں لکھن دا ایہہ فائدہ ہوسی۔ کہ کئی کھڈار جان بجھ کے لمے فاصلے واسطے بھجا کے اپنے مقابلے آلے نوں تھکا دین وچ کامیاب نہ ہوسکن تے ایہناں دا بہترین نمبر لین آلا سنگی تھکی ہوئی جوڑی توں نمبر حاصل نہ کر سگے۔

(7) جد ہک باہری اپنی واری ختم کرے تاں دوجی جوڑی باہر بلاوَن کان پڑ وچ نکلسی۔ جد تائیں پہلے دوجے تے تریجے درجے دے کھڈاری اپنی اپنی واریاں ختم کریسن تے ایہہ ایہناں واریاں دا پہلا کواٹر اکھویسی۔ جس وچ ساریاں جوڑیاں دا ہک پچھی اپنی پہلی واری ختم کریسی۔

دوجا کواٹر اسی جوڑی دے دوجے کھڈاری یعنی آ گی توں شروع ہوسی۔ اس نال اس طرح باہری کھڈاری دا ادھا حصہ کھیڈ دا ختم ہو ویسی۔ کھیڈ دا دوجا حصہ وی اسے ویلے کھیڈیا ویسی۔ جد سارا باہری کھیڈ ختم ہو ویسی تے پاسا بدلن واسطے کھڈاری جج صاحبان دے سامنے توں لنگھن۔ اس توں پچھے کھیڈ اونجے ہار شروع ہو ویسی۔ پر اس ویلے باہری اندرے تے اندرلے باہر کھڈاری سمجھے ویسن۔

(8) جے دو دیہاڑے لگا تار کھیڈ کراوَن دا خیال ہووے تاں ہر کھڈار دو واری

بلونے کان پڑ وچ نکلسی۔ پر ہکی دیہاڑے کھیڈ وچ ہر کھڈاری ترے واری بلا سگدا اے۔ شرط ایہہ ہے جے بلونے دی واریاں دی تعداد پہلے توں مقرر نہ کیتی گئی ہووے۔

(9) بلون آلے دا فرض اے کہ اوہ اپنے پچھے آون والیاں وچوں ہکی یا دوہاں نوں ہتھ مار کے نکل تے اس نوں اپنے پچھے آون والے کھڈاری دے وچکاروں بھُل کے وی نہیں گذرنا چاہی دا۔ جد تائیں کہ اس دوہاں نوں ہک ہک ہتھ نہ مار لیا ہووے۔ جے اوہ ہکی نوں ہتھ مار کے جان بجھ کے تے بلا وجہ ایہناں دے وچکاروں لنگھن تے اس نوں کوئی نمبر نہ دتا ویسی۔ نالے جج صاحبان نوں اختیار ہوسی کہ اس دی واری ختم کر دین یا چاہن تے اسنوں اسے ویلے میدان وچ بلونے کان گھلن تا کہ اوہ اپنی واری نوں پورا کرن۔

(10) پیچھا کرن آلی جوڑی دی کھڈاری اجیہے غلط طریقے ورتن جنہاں دے نال بلونے آلے اُتے حملہ کرن تے پھدھن دی بجائے۔ اتنی دور تائیں اس نوں بھجان کہ باہری نوں مجبوراً یا میدان توں باہر نکلنا پوے یا دوہاں دے وچوں گزرنا پوے۔ ایہہ گل ایہناں دے خلاف سمجھی ویسی بلکہ باہری نوں ہک نمبر ملسی۔ اگر باہری بہوں تیز بھجن آلا ہووے جے اوہ پچھا کرن آلے دے سامنے توں لنگھ ونجے تے اس نوں دو نمبر ملسن۔

(11) جے باہری کئی واری دوہاں کولوں وت وت نکل ونجے یا ایہناں نوں ڈھاہ کے نکل ونجے پر ایہناں دوہاں دے وچوں نہ گزرے تاں اس نوں چار نمبراں دا حقدار سمجھیا ویسی۔

(12) جے باہری ہک نوں مار کے نکل ونجے تاں اس نوں ترے نمبر ملسن۔
(13) باہری واسطے مکیاں نال مارنا منع اے۔ پر پیچھا کرن آلی جوڑی نوں اختیار اے کہ اوہ پچھا کرن دی حالت وچ باہری نوں دھون اُتے مار سکے۔
(14) ہر اوہ کھڈار جیہڑا جج صاحبان دی ہدایت اُتے عمل نہ کریسی باہر کڈھ دتا ویسی۔
(15) جج صاحبان دا ہر فیصلہ قطعی تے نالے آخری ہوسی۔
(16) جے اندری کھڈاراں وچوں کوئی زخمی ہو ونجے تے اس دی جاہ تے دوجا کھڈاری کھیڈ سگدا اے۔ جے اوہ باہری کھڈاری دے طور تے زخمی ہووے۔ تاں اس دے سنگی اس دی جاہی بلونے دا حق حاصل ہوسی۔ لیکن دوجا کھڈاری اس وقت تائیں اس دی جاہی نہیں کھیڈ سگدا جد تائیں اوہ اپنی جوڑی وچ وی اپنے کھیڈن دا فرض ادا کرن دا وعدہ نہ کر لے۔
(17) جے کوئی کھڈاری ایہناں قواعداں اُتے عمل نہ کریسی یا کھیڈن واسطے پڑ وچ نہ ملسی تے اس دی جوڑی دے خلاف ہار وین دا فیصلہ کیتا ویسی۔
(18) جے کھیڈ دو دیہاڑیاں واسطے ہووے تے دوجے دیہاڑے وی اوہ ای جوڑیاں آپس وچ کھیڈسن۔ پر شرط ایہہ اے کہ ایہناں وچوں کسے جوڑی پہلے دیہاڑے دی کھیڈ وچ ودھ نمبر نہ لے ہوون۔ چنگی گل ایہہ اے جے کھڈاریاں دیاں جوڑیاں نویں سرے توں ترتیب دتیاں ونجن تے ایہناں دے مقابلے دیاں جوڑیاں اسے درجے دیاں یا اس درجے توں گھٹ کھڈاریاں وچوں جنھاں اپنے توں اُتلے درجے وچ کھیڈن دی مہارت حاصل کر لئی

ہووے مقرر کیتے ویسن۔ ایہہ کوشش وی کرن جے پہلے دیہاڑے دیاں جوڑیاں نال نہ کھیڈن تاکہ ویکھن آلیاں نوں ہک نوی کھیڈ ویکھن دا موقع ملے۔

(19) ڈھٹھے ہوئے کھڈاری نوں گوڈیاں نال منڈنا یا مکیاں نال مارنا یا اس نوں دھرُوکنا منع اے۔اس قسم دی خلاف ورزی کرن والے نوں جج صاحبان تنبیہہ کر سگدے نیں۔جے اوہ وت وی باز نہ آوے تے اس نوں ہاریا ہویا سمجھیا ویسی۔ جج صاحبان نوں ایہہ اختیار اے جے اوہ مناسب سمجھن تے اوس دا ناں کٹ دین۔

(20) جے کوئی کھیڈن آلا زمی اُتے گر جائے تے یا اس دے جسم دا کوئی حصہ گوڈیاں توں اُتانہہ زمی نال لگ ونجے تاں پھدھیا ہویا سمجھیا ویسی۔

(21) دوہاں پاسیاں واسطے ہک ہک امدادی افسر مقرر کیتا ویسی۔ یعنی ہک باہری جوڑی واسطے تے دوجا اندر دی جوڑی واسطے ایہناں دا فرض ہوسی جے اوہ کھڈاریاں دیاں فہرستاں جج صاحبان دی فہرستاں دے مطابق اپنے کول رکھن تاکہ کھڈاریاں نوں ترتیب وار میدان وچ گھل سکن۔ جے کوئی کھڈاری زخمی ہو ونجے یا فہرست وچ کوئی تبدیلی کیتی ونجے تے ایہہ اس دا فرض ہوسی جے اوہ جج صاحبان دیاں فہرستاں دے مطابق اپنے کول رکھن تاکہ کھڈاراں نوں ترتیب دے مطابق پڑ وچ گھل سکن۔ جے کوئی کھڈاری زخمی ہو ونجے یا فہرست وچ کوئی تبدیلی کیتی ونجے تاں اس دا فرض ہوسی جے جج صاحبان نوں دسے جج صاحبان ایہناں دی اطلاع مقابلے دے افسر دی فہرست وچ درج کر

دیسن۔

(22) جے کھیڈ دا مقابلہ ضلع وار ہووے یا ہِک وڈے علاقے دے وچکار ہووے تے جتن آلے دے حق وچ اس دیاں ساریاں جوڑیاں دے نمبر خاص طور تے سرے آلیاں جوڑیاں دے نمبراں دی تعداد تے ہر قسم دیاں خوبیاں اُتے وی نظر رکھی ویسی۔ جے ضلع وار نہ ہووے تاں ایہناں جوڑیاں دی ہار جت تے فیصلہ دتا ویسی جہناں آپس وچ مقابلہ کیتا ہووے۔

(23) کھیڈ دیاں ہر قسم دیاں فحش گلاں کرنیاں منع آہن۔ امدادی افسر دا فرض اے جے اوہ ہر قسم دیا اطلاع جج صاحبان نوں دیوے تے جج صاحبان دوجیاں افسراں دی فہرست وچ درج کرا دیسن۔

(24) امدادی افسراں دا فرض ہوسی کہ کھیڈ شروع ہوون توں پہلے کھڈاریاں توں ساریاں بے قاعدگیاں خاص طور تے قاعدہ نمبر 10 ایہناں نوں دسن۔

ساڈے بلدیاتی نظام دی تاریخ

ہُن دے زمانے وچ لوکل گورنمنٹ یا مقامی حکومت دا ناں انیویں صدی وچ سامنے آیا۔ پر برصغیر پاک و ہند وچ مقامی حکومت دا تصور تے کئیاں علاقیاں وچ اس قومی حکومت دے ہوون دیاں جڑاں تاریخ دے صفحیاں وچ کھلریاں پئیاں نیں۔ ستارھاں سو سال قبل مسیح وچ سیگا ستھنیز اپنی لکھت وچ اس دا ذکر کریندا اے۔ وادیٔ سندھ دی ہزاراں سال پرانی تہذیب وچ وی اس قسم دے اداریاں دا تصور ملدا اے۔ ایہہ ادارے مختلف زمانیاں وچ

کسی نہ کسی شکل وچ موجود رہے۔ وقت دے نال نال اس تصور کئی روپ بدلے تے ہر دور وچ حالات دے تقاضیاں دے نال اس وچ تبدیلیاں ہوندیاں رہیاں انج کر کے مقامی حکومت دا تصور اپنے ارتقائی سفر دی اوچ نیچ توں گزر کے اج توڑیں اپڑیا اے۔ اج ایہہ ویلے دی ہک وڈی لوڑ بن چکیا اے۔ مقامی حکومت دی ایہہ تعریف کیتی گئی اے کہ مقامی آبادی وچوں چن کے ارکان دے ذریعے اپنے مسئلے حل کرنے دا طریقہ۔ اقوام متحدہ دی رو نال لوکل گورنمنٹ ہک اجیہی تنظیم اے۔ جیہڑی مقامی چون دے نال قانون دے مطابق وجود وچ آوندی اے تے اوہ مقامی وسائل نال مسئلیاں نوں حل کریندے اے تے اسنوں مقامی کماں دے حل کرن وچ کافی مہارت ہوندی اے۔ اسے نوں محصول لاؤن دا اختیار وی ہوندا اے۔ ایہہ اپنے مقصد نوں حل کرن واسطے مقامی آبادی دی مدد وی لے سگدی اے۔ اس قسم دی تنظیم نوں مقامی حکومت یا بلدیاتی نظام آکھیا ویندا اے۔ اس نظام دے نال مقامی لوکاں نوں انج کر کے منظّم کیتا ویندا اے کہ اوہ اپنے علاقے دا انتظام سنبھال کے اس دے مسئلے حل کر سکن۔ دوجیاں لفظاں وچ ایہہ ہیٹھلی سطح تے جمہوریت دی تربیت دا موثر ذریعہ اے۔ اس وچ اپنی مدد آپ دا نظریہ پروان چڑھدا اے۔ اس دے فرائض کسی گھر دی دیکھ بھال ہار اس علاقے وچ رہن آلی آبادی دی روزانہ دی ضرورتاں دا خیال رکھنا تے ایہناں نوں اپنے وسائل نال حل کرنا ہوندا اے۔

مقامی حکومت دے اس تصور نے ترقی دیاں منزلاں تیزی نال طے

کیتیاں نیں۔ کہ اج لہندا ہووے یا اُبھردا دنیا دے ہر ترقی یافتہ ملک وچ جتھے چاہے جمہوری حکومت ہووے یا غیر جمہوری بلدیاتی ادارے وڈی اہمیت رکھدے نیں۔ اج دنیا دے سارے مہذب مُلکاں وچ بلدیاتی ادارے اپنے اپنے حالات تے تقاضیاں دے مطابق ایتھوں دی سماجی معاشرتی تے اقتصادی زندگی وچ اہم کردار انجام دے رہے نیں۔

برصغیر وچ مقامی حکومت دا تصور نواں نہیں۔ پرانے زمانے وچ اس دی ہک شکل پنچائیت ہوندی آہی۔ جیہڑی دیہاتی تہذیب وتمدن دا ہک اہم جزو آہن۔ لوک اپنے مسئلے تے جھگڑے پنچائتاں وچ لے ویندے تے ایتھے بزرگ لوک بہہ کے فیصلہ کر دیندے۔ کدائیں کدائیں ٹیکس جمع کر کے ایہہ ادارے حکومت دی مدد کریندے۔ مغلاں دے زمانے وچ ایہہ ادارے رفاہ عامہ دے کماں وچ حصہ لیندے۔ قصبیاں و چ محصول وی ایہہ وصول کریندے تے ایہہ رقماں شہراں دیاں ضرورتاں اُتے خرچ کیتیاں ویندیاں۔ ایسٹ انڈیا کمپنی نے اس قسم دیاں تنظیماں ختم کر دتیاں۔

لارڈ ڈلہوزی نے 1850ء وچ پہلا آل انڈیا میونسپل ایکٹ منظور کیتا۔ جس دا دائرہ کراچی تک ودھایا گیا۔ ایہہ قانون رضا کارانہ بنیاد تے آہا۔ البتہ اس دے ماتحت محصول دی جاہی راہداری دا محصول وصول کیتا ویندا آہا۔ پر ایتھوں دیاں لوکاں کوئی خاص دلچسپی نہ لئی۔ 1856 وچ چوکیداری ایکٹ بنایا گیا۔ جس دا اصل مقصد چوکیداری کرنا آہا۔ جتھے جتھے ایہہ قانون آہا ایتھے ڈی سی مدد کیتی ویندی۔ ایہہ بلدیاتی ادارے دی ہک بھونڈی کوشش آہی۔ ڈی

سی پنچایت وی قائم کریندا۔ اس دا وی کم عوام توں ٹیکس لینا آہا۔

اس توں پچھے 1858ء وچ ایسٹ انڈیا کمپنی دا خاتمہ ہو گیا تے ایتھے برطانیہ دی پکی حکومت قائم ہو گئی۔ اس ویلے حکومت دی مالی حالت خراب آہی تے حکومت ہند دے وزیر خزانہ جیمز ولسن نے 1869ء وچ اپنی بجٹ تقریر وچ ایہہ رائے ظاہر کیتی کہ نکیاں نکیاں کماں دی ذمہ داری لوکل گورنمنٹ اُتے پا دتی ونجے۔ تاکہ انج لوکاں نوں سکھایا ونجے کہ اوہ ہر کم کرن واسطے حکومت آلے پاسے ویکھنا چھوڑ دین تے آپے حل کرن۔

1864ء وچ لارڈ لارنس دی حکومت نے ہک قانون دا ذکر کیتا کہ کئی صوبیاں وچ لوکل سیلف گورنمنٹ دے واسطے کجھ کیتا ونجے تاکہ لوک اپنے مسئلے آپے حل کرن دے قابل ہو سگن۔ اس توں پچھے لارڈ رپن دا زمانہ مقامی حکومت واسطے نمایاں زمانہ اے۔ پہلی واری مقامی حکومت دی ہک منظّم طریقے نال بنیاد رکھی گئی۔

18 مئی 1884ء وچ لاہور میونسپلٹی دے ہک اجلاس نوں خطاب کریندیاں ہویاں اعلان کیتا کہ بہترین لوگ اگانہہ آ کے اپنے کم آپ کرن دی سیاسی تربیت حاصل کرن۔ اس واسطے اس کجھ اصول وی بنائے جیہڑے ہن تائیں رہنمائی دا کم دیندے پے نیں۔ 1935ء دے قانون نال مقامی حکومت دا کم صوبائی حکومت نوں سونپ دتا گیا۔ اس پنچائتاں کان قانون وی بنائے جس نال پنجاب دے 37000 پنڈاں وچوں ہک ہزار وچ مسّے پنچائیتاں قائم کیتیاں۔ ایہناں پنچائتاں تے سرکاری افسر غالب رہے تے ایہہ

کامیاب نہیں ہوسکیاں دوئی جنگ عظیم وچ ایہہ کم مُک گیا۔ اوڑک 1947ء تائیں ایہہ کوئی ٹھیک طرحاں نال نہ ہوسکیا۔ آزادی دے ویلے پتہ لگا جے کوئی وی ادارہ ٹھیک کم نہ کریندا پیا۔ 1885ء تائیں مقامی حکومت دا کم صفر رہیا۔ آخر 27 اکتوبر 1909ء وچ بنیادی جمہورتاں دا قانون منظور ہویا۔ اس نظام دے نال ہک مربوط درجہ وار ڈھانچہ بنایا گیا۔ جیہڑا یونین کونسل توں لیکے ڈویژنل کونسل تک آہا۔ اس توں علاوہ شہراں وچ میونسپل کمیٹیاں ٹاؤن کمیٹیاں تے یونین کونسلاں بنائیاں گئیاں۔ایہناں واسطے پہلی واری 1940ء وچ ووٹ پئے۔

1971ء دا سال مقامی حکومتاں واسطے وڈا چنگا سال آہا۔ 1965ء توں پچھے پندراں سال بعد انتخابات ہوئے۔ مقامی حکومتاں دا تصور ہک واری وت لوکاں دے ذہناں وچ آیا۔ اس دی بدولت مقامی حکومت دی بنیاد رکھی گئی۔ اس سال پہلی واری خواتین نوں وی نمائندگی دتی گئی۔ اس توں پچھے بلدیاتی انتخابات 1970 وچ ہوئے۔ ایہہ ادارے کم رہے۔ ہُن وت حکومت نیایڈمنسٹریٹر مقرر کر دتے گئے آہن۔

سرگودھے دیاں مشہور کھیڈاں چپلی تے کوڈی

چپلی ساڈے ضلع دی دل پسند کھیڈ اے۔ اس وچ قدیم زمانے دے فوجی طریقے تے شہسواری دے ودھیا نمونے ویکھن نوں ملدے نیں۔ آج دے مشینی دور وچ پرانے زمانے دیاں کھیڈاں جواناں تے گھوڑیاں دے

کرتب ویکھ کے ہراک دا دل واہ واہ کرن لگ پوندا اے۔ جنہاں لوکاں اج تائیں ایہہ روایتی کھیڈاں زندہ رکھیاں ہویاں آہن ایہناں نوں وی شاباش آکھن نوں دل کریندا اے۔ نہیں تاں اس زمانے وچ قیمتی گھوڑے پالنا تے آپ وقت کڈھ کے کلہ پٹن دی مشق کرنا صرف قدرتی شوق دی ای گل اے۔ کیتیاں پرانیاں گلاں اسیں چھوڑی ویندے آں۔ اس کھیڈ دے نال سن مسلمان بادشاہاں دا زمانہ یاد آ ویندا اے۔ جنہاں دے سوار ایتھے آ کے اپنے جنگی فن دا مظاہرہ کریندے تے دشمناں نوں ہریندے رہے۔ اج وی سوار محض کلہ نہیں پٹیندا بلکہ اس دے پچھے دشمن نوں انج ہار نیزہ مار کے ختم کرن دا جذبہ ہوندا اے۔ اس کھیڈ نال لوکاں وچ بہادری دے جوہر ابھردے نیں تے نالے گھوڑے پالنے دا شوق تے اس نوں فوجی طرح تے تیار کرن دا موقع وی ملدا اے۔

چپلی دے قانون

چپلی نیزہ بازی جیویں ہر کھیڈ دے قانون تے قائدے ہوندے انج ہار چپلی دے وی قانون تے قائدے نیں۔ جنہاں نوں کوئی کھڈاری نظر انداز نہیں کر سگدا۔ کھڈار آپ وی کسے دے آکھے سنے توں وکھرا ایہناں دی پابندی کریندے نیں۔

(1) چپلی 9 وجے شروع ہو کے ہک وجے ختم ہوسی۔

(2) جج، منصفی دے فرائض صرف اوہ لوک دیسن جنہاں نوں چیئرمین ضلع کونسل

مقرر کریسی تے ایہناں نوں قواعد دی نقل دے دتی ویسی۔

(3) چپلی شروع ہوون توں پہلے سوار پڑیاں تے بھاج بھج سگدے نیں۔ چکر لا سگدے نیں۔ پر چپلی شروع ہونے تے کوئی سوار پڑی تے اپنی واری توں وکھرا نہیں آ سگدا۔ جے کوئی خلاف ورزی کرے تاں اس نوں انتظامیہ تے جج صاحبان کھیڈن توں روک سگدے نیں۔

(4) ہر سوار نوں نیزہ بازی (چپلی) واسطے تیار کھلونا پوسی۔ اس دا ناں بولن توں پچھے اس نوں سٹتّا بھجنا پوسی جے اوہ دو منٹ دے اندر نہ بھنّا تے اس دی واری ختم ہو ویسی۔

(5) جیہڑا سوار اپنے نمبر توں وکھرا بھجسی اس نوں اپنے نمبر تے نہ بلایا ویسی۔ تے نہ بھجن دتا ویسی۔

(6) سنگل وچ جیہڑا سوار چھ نمبر لیسی اوہ فائنل وچ بھجن دا حقدار ہوسی۔

(7) کلے۔ چپلی دے کلے 14 انچ لمے ڈھائی انچ چیڑے تے ہک انچ موٹے ہوسن کلے کھجور دی لکڑی دے ہوسن۔ ایہناں دی سریاں تے وچکار ست انچ تے تار لگی ہوئی ہوسی۔ آڑی کلہ سوا انچ موٹا ہوسی۔ آڑی ویلے کلہ موٹائی آلے پاسیوں چوٹیاں ویندا اے۔

(8) سانگ یزہ دی لمبائی، 10 فٹ توں گھٹ نہ ہووے۔ ایہناں دے سرے کھورے نہ کیتے گئے ہون یا اتے دندانے نہ بنے ہوئے ہون۔

(9) سنگل کوالیفائنگ راؤنڈ۔ کوالیفائنگ راؤنڈ صرف دو ہوسن۔ کوالیفائنگ راؤنڈ سدھے کلے تے ہوسی تے فائنل تے آون والے سوار واسطے جتنے نمبر

ضروری ہوسن۔ اس دے واسطے چپلی شروع ہوون توں پہلے اعلان کردتا ویسی۔ تے کوالیفائنگ توں پچھے ایہناں سواراں نوں خارج کر دتا ویسی جیہڑے پورے نمبر نہ لے سگسن۔

(10) چپلی، سنگل دے فائنل راؤنڈ ہر سوار نوں ترے دوڑاں دوڑنے دی اجازت ہوسی۔ دو دوڑاں سدھے کلے تے تریجی آڑی کلے تے ہوسی۔ زیادہ تعداد سواراں دی کر کے ایہہ جج صاحبان نوں اختیار ہوسی جے اوہ ترے دوڑاں دی بجائے دو کر دیون کیونکہ وقت دا خیال وی رکھنا ضروری ہوندا اے۔ اس صورت وچ پہلی دوڑ یا بھاج سدھے کلے تے دوجی بھاج آڑی کلے تے ہوسی تے چپلی شروع ہون توں پہلاں اس دا اعلان کر دتا ویسی۔ اس توں پچھے جس کسے سوار دے نمبر سب توں زیادہ ہوئے تاں اوہ پہلے نمبر دا سوار گنیا ویسی۔ باقی دے برابر نمبر والیاں دا مقابلہ آڑی کلے تے کرایا ویسی۔ اس حالت وچ سواراں نوں ضرورت دے مطابق زیادہ بھاجاں بھجن دی اجازت ہو سی۔ ایہہ اس وقت تائیں بھجدے راسن جد تائیں ایہناں دیاں نمبراں دا فرق پتہ نہ لگ ونجے۔

(11) نیزہ بازی سیکشن کوالیفائنگ راؤنڈ، قائدہ نمبر 4 دے مطابق عمل ہوسی۔

(12) نیزہ بازی سیکشن فائنل راؤنڈ، قائدہ نمبر 5 دے مطابق عمل ہوسی۔

(13) نمبر لونے، کلہ پٹ کے اس نوں اس لکیر توں پار لے وینا پوسی جیہڑی کلے توں 15 گز دے فاصلے تے چھکی ہوئی ہوسی۔ اس نال سوار چار نمبراں دا حقدار ہوسی۔ جیہڑا کلہ زمین توں صاف پٹی کے ڈھ پوے اس دے دو نمبر ہو

سن۔ کلے نوں صرف سانگ نال چھونے دا کوئی نمبر نہیں۔ کوالیفائنگ راؤنڈ تے فائنل راؤنڈ دی حالت وچ نمبر لونے تے کوئی فرق نہ ہوسی۔

(14) سانگ ڈھیہہ وینا، جے کسے سوار دی کلہ پٹیند یاں ہویاں سانگ ڈھیہہ پوے یا کلے نوں لگ کے تُرٹ ونجے پر کلہ اپنی جاہ توں نہ پٹیوے تاں وی کوئی نمبر نہ ملسی صرف ایہہ دوڑ گنی ویسی۔

(15) کلے دی حد پار کر وینا۔ جیہڑا سنگل سوار کلے دی حد نوں پار کر ونجے پر کلے نوں سانگ نہ مار سگے تاں وی دوڑ گنی ویسی۔ جے کسے سیکشن دا ہک سوار کلے دی حد نوں پار کر ونجے تاں اوہ بھاج گنی ویسی پر اس سیکشن نوں اس راؤنڈ واسطے بھجن دا حق نہ ہوسی۔

(16) رفتار، جج صاحبان نوں ایہہ اختیار ہوسی جے کسے گھوڑے دی بھاج نوں اوہ مٹھا سمجھن تے اوہ سوار دے دو نمبر کٹ لین، سیکشن دے ویلے جے جج صاحبان کسے سوار دی ڈریسنگ تے لباس نوں غیر مناسب سمجھن تے ایہناں نوں اختیار اے جے اوہ کجھ نمبر کٹ لین پر اوہ چار نمبراں توں ودھ نہ ہون۔

(17) سیکشن دے کسے سوار دا بیمار ہونا، جے کسے سیکشن دا کوئی سوار بیمار ہو ونجے تے اس دی جائی کوئی سوار بھج سگدا اے جے اوہ کسے ہور سکیشن وچ نہ بھجدا پیا ہووے۔ اتنا ضرور اے جے اوہ بھجن توں پہلاں جج صاحبان توں اجازت لے لے۔

(18) مُنڈا لنگڑا گھوڑا بھجاؤنا۔ جج صاحبان نوں ایہہ اختیار اے جے اوہ کسے اجیہے سوار نوں باہر کڈھ دین جیہڑا منڈا گھوڑا بھجائے یا اس نوں بھجاؤن دی

کوشش کرے۔

(19) دھوکھا کرنا، جے کوئی سنگل سوار کسی دوجے دی جاہی مطلب کسی دوجے سوار دے ناں تے بھج کے دھوکھا کرن دی کوشش کرے تے جج صاحبان نوں اختیار اے کہ اوہ دھوکھا کرن والے سوار نوں فہرست وچوں کڈھ دین۔

(20) چپلی دا رڑا میدان چپلی واسطے اجیہا رڑا ہونا چاہیدا اے جس نوں چپلی شروع ہوون توں پہلاں کسے سوار نہ ورتیا ہووے۔

کوڈی، کبڈی

چپلی ہار کوڈی وی ساڈے علاقے دی وڈی مشہور کھیڈ اے۔ اس نوں ویکھن واسطے لوک وڈی دوروں دوروں آوندے نیں۔ چنگا کھیڈن والے نوں خوش ہو کے نوٹ دتے ویندے نیں۔ ایہہ اس کھڈکار یا کھڈیار دی حوصلہ افزائی ہوندی۔ دیہاتی اس کم وچ کدی وی کنجوسی توں کم نہیں لیندے۔ اس دے واسطے ایہہ ضروری نہیں کہ کھڈاری واقف ای ہووے۔ کوڈی دیاں ساڈے ضلع سرگودھا وچ ترے قسماں نیں۔ (1) گول دائرے آلی (2) سوچی (3) لمی۔ لمی کوڈی دا اج رواج تقریباً ختم ہو گیا اے۔ ایہہ ہک بندے دے پچھے دو کھڈار بھجدے آہن جے اوہ ایہناں دوہاں نوں ہتھ لا کے مل آوندا تے اس نوں جتیا ہویا سمجھیا ویندا۔ جے ڈھیہہ ونجے تے ہریا ہویا سمجھا ویندا۔ اج کل اس دا رواج نہیں اس واسطے دوجیاں دے اصول تے قائدے لکھدے آں۔

دائرے آلی کوڈی

ہر ٹیم یاراں کھڈاریاں دی ہوسی، کھیڈ دیاں ہویاں ریفری دی اجازت نال دو کھڈکار تبدیل کر سگدے نیں۔ کھیڈن دا وقت 40 منٹاں دا ہوسی جس وچ 20,20 منٹاں دے دو ہاف ہوسن جنہاں دے وچکار 5 منٹاں دا وقفہ ہوسی۔ گراؤنڈ دا دائرہ 75 فٹ نصف قطر داہوسی۔ ایہہ دو برابر حصیاں وچ تقسیم کردتا ویسی تے پالے دا وچکارلا فاصلہ 20 فٹ ہوسی۔ ہر کھڈیار واسطے ضروری اے جے اوہ لنگوٹا یا کاسٹیوم پائے۔ کسے نوں وی اپنے جُثے اُتے تیل گریس یا پانی لونے دی اجازت نہ ہوسی تے نہ ای اوہ کسے قسم دی جُتی پا سگدا اے۔ اس دے نال ای اوہ کوئی اجیہی شے نہ پیسی جس نال مخالف کھڈار نوں زخم لگنے دا خطرہ ہووے۔

کوڈی دی کھیڈ دا فیصلہ نمبراں تے ہوسی مطلب ایہہ ہویا جے مقرر وقت دے مُکن تے جس ٹیم دا بہونمبر ہووے اوہ جتی ہوئی سمجھی ویسی۔ جیہڑی ٹیم ٹاس جت لے اس نوں حق اے جے اوہ اپنی مرضی دی سائڈ تے مرضی نال چاہے تے پہلاں کوڈی پائے تے دوجے ہاف دے شروع وچ اوہ ٹیم کوڈی پائے جس پہلے ہاف وچ کوڈی نہ پائی ہووے۔ ہر ٹیم واری واری پائے لیکن ہک کھڈاری دو واریں لگاتار کوڈی نہیں پاسگدا۔ کوڈی پاؤن آلے کان ایہہ ضرور اے کہ اوہ ویہاں سکنڈاں دے اندر اندر مخالف ٹیم دے کسے کھڈاری نوں سدائے اس دے جیہڑا کوڈی واپس گیا ہووے ہتھ لائے۔ جے اوہ مقررہ وقت

تے ہتھ نہ لا سگے تے ریفری اس نوں دوجی واری کوڈی پونے کان آکھسی۔ جے اوس اس واری وی ہتھ نہ لا سگیا تے نمبر اس دے مخالف نوں دتا ویسی۔ کوڈی پاؤن والا مخالف ٹیم دے کسے کھڈاری نوں ویہاں سکنڈاں دے اندر ہتھ لائے تاں اس واسطے ضروری ہوسی جے اوہ پنجھیاں سکنٹاں دے اندر اندر اپنے پاسے (حد) وچ داخل ہو ونجے جے اوہ انج نہ کر سگے تے نمبر اس دے خلاف ہوسن۔ جد کھیڈ دے ختم ہوون وچ پنج منٹ باقی ہوون تے کوڈی پون آلے کھڈاری واسطے ضروری اے کہ اوہ پہلے ای حملے وچ مخالف کھڈاری نوں ہتھ لائے جے اوہ نہ کر سکے تے پوائنٹ اس دے خلاف دتا ویسی۔ تے ایہی طریقہ زیادہ وقت وچ وی اختیار کیتا ویسی۔

کھیڈ دیاں ہویاں جے کوڈی پاون والا یا پکڑن والیاں وچوں کوئی وی پڑ توں باہر پہلے لگا ونجے تے اس دے خلاف پوائنٹ دے دتا ویسی جے دوہیں لگے وہین تاں فیصلہ برابر ہوسی۔

باب نمبر18

سرگودھا وچ زراعت

گھوڑی پال سکیم

ککڑاں دی لڑائی

ڈیری فارم واسطے ڈنگراں دا چناؤ

باب نمبر 18

سرگودھا وچ زراعت

نہراں دے آون توں پہلاں واہی بیجی دا سارا دارو مدار میہنہ اُتے آہ ضلع سرگودھا وچ سب توں پہلاں 1864ء وچ ملک صاحب خان ٹوانہ نے اپنی ذاتی نہر چالو کیتی۔ نہر لوئر جہلم کدائیں 1903ء وچ چالو ہوئی۔ 1910ء وچ نہر شاہپور برانچ نوں چالو کرن دی کوشش کیتی گئی پر ٹوانیاں اس نوں چالو نہ ہون دتا۔ کیونکہ اس طرح ایہناں نوں آب پاشی دے صلے وچ جیہڑا چہارم یا چوتھ جنس دی صورت زمینداراں توں لیندے آہن اوہ ختم ہو ویندا۔ آخر 19 اپریل 1952ء وچ ایہ چالو ہوئی تے سارے پرائیویٹ راجباہ اس وچ ضم ہو گئے۔ پرائیویٹ راجباہ ایہہ آہن۔

1۔	پٹھان والا	2۔	میکناں والا
3۔	صاحب خان والا	4۔	ملک خدابخش والا
5۔	ملک سلطان محمود والا	6۔	سکھنی آلی نالی

7۔ چیل والا۔ انہاں وچوں زیادہ تر تحصیل شاہ پور وچ آہن۔

نہراں دے آون نال پیداوار وچ وڈا وادھا ہویا لوک امیر ہو گئے گورنمنٹ نے انہاں دے واسطے چار کروڑ روپے دا سونا منگوایا تا کہ ایہناں دیاں عورتاں زیورات بنوا کے خوش ہوین۔

گھوڑی پال سکیم

انگریزاں نے زمیاں آباد کرنے واسطے ہک سکیم بنائی جس نوں گھوڑی پال سکیم آکھیا ویندا آہ۔ اس سکیم وچ گھوڑی سرکاری ہوندی آہی س دا پالنا زمیندار دے ذمے آہ اس نوں اس خدمت دے بدلے 50 ایکڑ زمین ملدی آہی۔ جس دیاں شرطاں اتنیاں سخت آہن جے زمیندار وچارہ گھوڑی دا نوکر ہو کے رہ گیا۔ یا ریمونٹ ڈپو دے محکمے دے زر خرید غلام بن کے رہ گئے۔ ہر وقت اوہ ڈراندے رہندے کہ گھوڑی دی خدمت درست طریقے نال نہیں ہو رہی۔تہاڈی شکایت کر کے ذمی کسی ہور نوں دے دتے ویسی۔ زمینداراں دی اس مشکل نوں فضل حق پراچے اسمبلی وچ بل دی صورت وچ پیش کیتا تے انج کر کے ایہناں دی خلاصی ہوگئی۔نہیں تاں ووٹ وی ایہناں دے اشارے اُتے دینا پوندا آہ۔

دیہاتی وسیب

دیہاتی لوگ زمانہ قدیم توں مال مویشیاں نوں پال کے اپنیاں ضرورتاں پوریاں کر لیندے آہن۔ سالن پکاوٴن دا بالکل رواج نہ۔ مرچ نوں حالی تائیں لوک جاندے ای نہن۔لون واسطے کری دے درخت دیاں

جڑاں نال جمیاں ہویا لون وکھرا کر کے استعمال کرن دا رواج آہ۔ گرمی دے موسم وچ پیلاں چُن کے کھالیندے آہن۔ اس دیاں گلکڑاں رات نوں دُدھ وچ جے کے سویرے جد اوہ پھُل ویندیاں تے وڈے شوق نال کھاندے۔ گوشت دے وڈے وڈے ٹوٹے کر کے بھن کے کھاندے آہن۔ دودھ ای بطور خوراک استعمال کیتا ویندا۔ کنک دی روٹی دا رواج وی کوئی خاص نہ۔

بیماری تے پریشانی دی صورت وچ اپنے قبیلے دے وڈے بزرگاں کول ویندے۔ اوہ بزرگ ایہناں دا اجیہا علاج دسدے کہ اوہ بندہ واپسی تے یقین تے قوت ایمانی دی دولت لے کے آوندا۔ بدن دی اکثر بیماریاں دا علاج مکھن دی مالش نال کیتا ویندا۔

لوک بہوں تاں ننگے پیریں ٹُرن دے عادی آہن جُتی دا رواج کوئی نہ۔ پیر چل چل کے اتنے سخت ہوویندے جے ایہناں وچ کنڈا وی نہ پڑ سگدا۔ لباس دے بارے لوک زیادہ فکر مند نہ ہوندے گرمیاں سردیاں صرف دھوتی وچ ای گذار دیندے۔ گھر بہوں تاں کانیاں دی کلی دا ہوندا۔ یا لوک ویہوں دے وقت درختاں دے ہیٹھ گذار دیندے تے رات نوں اُتے چڑھ ویندے کیونکہ وحشی جانوراں دا خطرہ ہوندا۔

جنگل جھاڑیاں نال اتنے پُر ہوندے کہ راستہ ای نہ ملدا۔ کوئی راستہ بھُل ویندا تے جنگل وچوں نکلنا مشکل ہو ویندا۔ لوک اپنی سہولت کان راہ وچ درختاں نال کپڑے دیاں ٹاکیاں بنھ دیندے تا کہ راہ بھُل نہ جان۔

جرم

لوک عام طور تے پر امن رہندے آہن۔ صرف جانوراں دی چوری نوں بہادری سمجھیا ویندا۔ جیہڑا نہ کریندا اس نوں مسیتڑ آکھیا ویندا۔ جانور چوری ہوویندا تے کھوجی دی مدد نال ڈھوڈھیا ویندا۔ پولیس وچ رپٹ دا رواج نہ۔ جیہڑا بندہ چوری دے جانور دی اطلاع دیندا اس نوں مرکھت آکھیا ویندا۔ کھوجی اتنے ماہر ہوندے کہ چور چاہے چال بدلے یا جتی بدلے اوہ اس دا قد تے وزن دس دیندے۔

ککڑاں دی لڑائی

دیہاتی اپنا وقت مختلف شغلاں نال ٹپیندے آہن۔ جہناں وچوں ہک ککڑاں دی لڑائی وی آہی۔ اس واسطے اصیل نسل دے ککڑ پالے ویندے آہن۔ اوہ زبردست لڑائی کریندے آہن۔ ایہہ وی آکھیا ویندا اے جے شیر شاہ سوری نے فوجیاں دی تربیت واسطے اس دے رواج نوں ودھایا۔ اس دی ہک وجہ ایہ وی اے کہ اصیل مرغ وچ ایہہ خصوصیت اے جے اوہ مرونجے اس دی اکھ نکل کے دور ونج پوے پر اوہ میدان وچ جم کے لڑدا رہندا اے۔ لوک ایہناں مرغیاں اُتے پیسے وی لاندے آہن۔ جیہڑے ہک جوئے دی شکل اے۔ مرغ توں وکھرا مرغیاں تے ایہناں دے چوچے وی لڑلڑ کے ادھ موئے ہو ویندے آہن۔

ڈیری فارمنگ

دودھ دی کمی نوں پورا کرن واسطے ڈیری فارمنگ ہک نواں پیشہ بن گیا

اے۔اس کم واسطے سرکار دی حوصلہ افزائی کریندی اے۔ قرضے دیندی اے۔ سب توں وڈی ڈیری فارمنگ نوناں نے بھلوال وچ شروع کیتی اے۔ جیہڑی نور پور دے ناں تے مشہور اے۔ ایہہ مختلف دیہاتاں وچوں دُدھ مُل لینے کان ڈپو بنا کے لیندے اہن تے وت کارخانے وچ۔ مکھن تے سکا دُدھ بنا کے وچیندے آہن۔ میں ازبکستان ایئر ویز وچ سفر کریندیاں ہویاں ویکھیا جے اوہ وی نور پور ڈیری فارم دا مکھن ورتدے نیں۔ شاہپور ڈیری فارم جیہڑا دُدھ تے دہی سپلائی کریندا اے تے اس دیاں شاخاں خوشاب جوہر آباد وچ وی موجود اہن۔

ڈنگراں دا چناؤ۔ڈیری فارم واسطے چنگے دودھ دین آلیاں مجھیں تے گائیں دیاں کئی نسلاں آہن جہناں وچوں نیلی بار دیاں مجھیں تے ولایتی گائیں کافی دُدھ دیندیاں آہن۔ بہوں دُدھ دین آلیاں گاواں تے مجھاں دی اگانہہ نسل ودھاون دی کوشش کیتی ویندی اے۔ سرکار نے مشوریاں کان سرکاری ملازم رکھے ہوئے آہن جیہڑے نسل دے چناؤ توں وکھرا ایہناں دے ونڈے تے پٹھے دا وی مشورہ دیندے آہن کہ اس طرح وی دُدھ دا وادھا ہو سگدا اے۔

مگس بانی

تجارتی پیمانے تے شہد ویچن کان شہد دیاں مکھیاں پالن نوں مگس بانی آکھیا ویندا اے۔

☆☆☆

باب نمبر19

لوک فنکار

استاد علی بخش

عابدہ پروین

مشہور کھڈکار

باب نمبر 19

لوک فنکار

استاد علی بخش

استاد ہوراں دا پنڈ گاگا بھیرے دے نیڑے آہا۔ ایہ کلاسیکی موسیقی دا منیا ہویا استاد آہ۔ اپنی قسمت ازماؤنواسطے بمبئی گیا۔ ایتھے اس نوں وڈی شہرت ملی۔ اسے دی وجہ کر کے کامنی ناں دی ہک فلم ایکٹریس نے اس نال شادی کرلئی۔ اس وچوں اس دیاں ترے دھیاں جمیاں جہناں دے ناں مہ جبیں عرف مینا کماری حسین بی بی عرف مدھو تے خورشید آہن۔ ایہناں فلمی دنیا وچ وڈی شہرت کمائی۔ تناں بھیناں بطور ہیروئن کم کیتا پر جیہڑی شہرت مینا کماری نوں ملی ہور کسے دے حصے وچ نہ آئی اس مشہور شاعر کمال امروہی نال شادی کیتی۔ مینا آپ وی شاعرہ آہی تے ناز تخلص ورتدی آہی۔ مینا کماری طبیعت دی سادہ آہی تے کمال امروہی پیسے دا پُتر ثابت ہویا۔ فلماں توں میناں نوں جیہڑا پیسہ ملدا اوہ سارے دا سارا آپ ای رکھ لیندا۔ مینا کماری جال وچ پھس گئی۔ آخر کار نہ نبھ سکی تے اوہ وکھری ہوگئی پر ذہنی تے جسمانی طور تے تباہ ہو کے اللہ

نوں پیاری ہوگئی۔

نیلو

فلمی دنیا دی مشہور رقاصہ تے اداکارہ 1940ء وچ بھیرے جمی۔ اس دے پیو دا ناں الیگزنڈر آہ تے اس دے بھائی دا ناں انور الیگزنڈر آہ۔ اس ویلے اس خاندان دا تعلق عیسائی مذہب نال آہ۔ نیلو دا اصل ناں نسیم الیگزینڈر رکھیا گیا۔ جد اس دی دوجی بھین جمی تے ایہ بھیرے نوں چھوڑ کے لاہور ٹُر گئے۔

لاہور وچ نسیم نوں فلم وچ کم کرن دا موقع مل گیا۔ اس دی پہلی فلم ''انجام'' آہی۔اس دا فلمی ناں نیلو رکھیا گیا۔ماسٹر عاشق حسین ہوراں کولوں رقص دی تربیت لئی۔ اس دی ''ناگن''فلم اتنی کامیاب ہوئی جے اس دے اتے ہیروئن دی مہر لگ گئی۔ کجھ چِر بعد اس مشہور فلمی اداکار ریاض شاہد نال شادی کر لئی۔ اس شادی توں پہلاں اسلام قبول کر لیا تے عابدہ ریاض بن گئی۔ اج کل فلمی دنیا دا ہیرو شان اسے دا پُتر اے۔

بلراج ساہنی

اس دا وی تعلق بھیرہ نال آہ۔ ایہہ بمبئی دی فلم انڈسٹری دا کامیاب ڈائریکٹر ہویا اے۔فلمی دنیا دا کامیاب مزاحیہ اداکار قاضی بدر الدین قلمی نام جان واکر اسے بلراج ساہنی دی دریافت اے۔ قاضی صاحب بس دا کنڈکٹر

آہ۔ ہک واری انج ہویا جے بلراج بس وچ سفر کرر ہیا آہ تے اس ڈٹھا کہ کنڈکٹر دوجیاں کنڈکٹراں دی عادت توں ہٹ کے ہر سواری نال ہس ہس کے ٹکٹ دین دے نال نال لطیفے تے فقرہ بازی وی کردا جا رہیا اے۔ اس نوں اس وچ گوہر نایاب نظر آیا تے اس نوں فلم وچ کم کرن دی دعوت دتی جیہڑی اس قبول کرلئی تے اس اتھے اتنی محنت کیتی جے بلراج دے اندازے توں ودھ شہرت پائی۔ جانی واکر 2003 نوں فوت ہوئے۔ بلراج دیاں مشہور فلماں مغل اعظم، ٹیکسی ڈرائیور، چودھویں کا چاند، بہو، بیگم، آدمی اور انسان آہن۔

اس توں علاوہ زاہدہ پروین تے شاہدہ پروین دو بھیناں فلماں وچ کم کر رہیاں نیں۔ ہما اکبر دا وی تعلق سرگودھے نال اے۔ ایہہ جھوریاں دے نیڑے کدلتھی دی رہن آلی اے۔

فاطمہ

مشہور لوک سنگر اے۔ اس دیاں کئی کیسٹاں مارکیٹ وچ آ گئیاں آہن لوک ورثے آلے اس نوں وڈ اپسند کریندے آہن۔ اس دا تعلق وی بھیرے نال اے۔

وصی شاہ

وصی شاہ سرگودھا دا مان اے۔ اردو زبان دا ہک اُچا تے سُچا شاعر اے۔ اس دی ہک کتاب جس دا ناں ''آنکھیں بھیگ جاتی ہیں۔'' 15

دیہاڑیاں وچ دوجی واری چھاپے چڑھی۔ اس توں اس دی پسندیدگی دا پتہ لگدا اے۔ اس توں وی بہوں اس دے ٹی وی ڈرامے اس دی شہرت داوڈا سبب آہن۔ ایہناں ساریاں کامیابیاں دا سبب اوہ ماں دی دعا دا اثر سمجھدا اے۔اس دے دو کامیاب ڈرامے دھواں اور انگار وادی آہن۔ ستاراں قسطاں اس دے ہک ڈرامے ''نمک'' تے چلیاں آہن۔ اس توں وکھ ''سمندر چاہتوں کا'' دھڑکن اور کروٹ نامی ڈرامے وی لکھ چکے نیں۔ دعا تے وڈا یقین رکھدے آہن ادارے دا ناں وی دعا رکھیا اے۔

عابد گوندل

طارق بھلوالی۔ وارث لدھیانوی اپنے زمانے دے منے پرونے نغمہ نگار اہن۔ اس توں علاوہ سعید دوشی وی نغمہ نگاری کر رہیا اے۔ ناصر ادیب فلم سٹوری رائٹر اے۔ اس ''مولا جٹ'' تے ''وحشی'' لکھیاں آہن۔ فضل الٰہی، مشرف حسین، محمد حسین کلاسیکی موسیقی دے منے ہوئے استاد آہن۔ فیض ملک ہدایت کاری کر رہے آہن۔ ریاض ملک ڈرامہ نویس اے۔ اعجاز لوہار، اللہ دتہ پنچھی، بشیر مخلص، طالب صرف اپنی اپنی گلوکاری دا لوہا منوا رہے آہن۔ نظام الدین تے فخر الدین ستار نواز آہن تے فخر الدین وائلن نواز آہن۔

ظہیر الدین ظہیر

تے خورشید عالم فن خطاطی وچ مشہور آہن۔ کوثر علی جھاوریاں دے

ہک وڈے گلوکار خاندان نال تعلق رکھدا اے۔ ملک توں باہر وی اپنے ملک دا ناں روشن کر رہیا اے۔ فضل الٰہی مرحوم وی اسے خاندان دا زبردست گلوکار آہ۔ پنجابی شاعر تے منیا ہویا کلاسیکی سنگر آہ۔

میاں سلطان شطرنج دا ورلڈ چمپیئن آہ اس دا تعلق کھوڑہ نال آہ وت سرگودھے وچ زمین ملن تے ادے ای آ گیا۔ مس فاطمہ وی شطرنج دی عورتاں دی ورلڈ چمپئن آہی۔ اس دا تعلق کالرے نال آہ۔

ریکارڈ لما قد

بھائی خان ولد جوایا بکھر جیہڑا بکھر بار دا رہن آلا اہ اس دا قد ست فُٹ توں اُچا آہ اس قد بُت دا بندہ اجے تائیں سرگودھے وچ نہیں جمیا۔

مشہور کھڈکار

دوڑ وچ ریکارڈ 440 گز دی دوڑ وچ ریکارڈ قائم کرن آلا چک شہزاد دا شہزادہ قاسم آہ جیہڑا پورے برصغیر وچ اول رہیا۔ چک شہزادہ شہزادیاں آلا چھاؤنی شاہ پور دے نیڑے اے۔ گولہ سُٹن دا ایشیائی ریکارڈ ظہور خان جیہڑا اس ویلے گورنمنٹ کالج سرگودھا دا بہترین اتھلیٹ آہ۔ اس 52فٹ 6.5 انچ گولہ سُٹ کے ایشیا دا ریکارڈ قائم کیتا۔ اس نوں مہاراجہ پٹیالہ لے گیا۔

میراتھن ریس وچ عابد خان تے بندرا سنگھ 26 میل لمی دوڑ وچ اول تے دوم آئے اس ویلے ایہہ گورنمنٹ کالج شاہ پور دے طالب علم آہن۔

کرکٹ

کرکٹ وچ تقسیم توں پہلے غیر مسلماں نے وڈا ناں کمایا جس دی تفصیل کجھ انج اے۔

بھیرے دے گورنمنٹ ہائی سکول دے سائنس ماسٹر لالہ دیوی داس دا پُتر امرناتھ تقسیم ملک توں پچھے ہندوستانی ٹیم دا کپتان بنیائے اس دے دو پُتر مہندر امرناتھ تے سرندر امرناتھ بھارتی ٹیم دے ٹیسٹ کرکٹر آہن۔

بشن سنگھ بیدی وی جیہڑا بھارتی ٹیم دا کپتان بنیا ایس دا تعلق وی بھیرے نال اے اس دا والد کشن سنگھ بیدی شاہ پور ہسپتال وچ سول سرجن آہ۔ قادر یار ٹوانہ پولو دا بہترین کھلاڑی آہ۔

موت دا کنواں

اس وچ شہرت پاون آلا راجہ محمد اشرف جھاوُریاں دا رہن آلا اے۔ ایہ دنیا دا پہلا بندہ اے۔ جس موت دے گولے تے کھوہ وچ کار چلائی۔

وڈی لمی عمر

خان احمد رانجھا پیدائش 1855 وفات 1980۔ فلک شیر اعوان جمن 1876 تے مرن 1990 اس توں علاوہ میانی دا رہن آلا احمد وی دسیا ویندا اے کہ ایہہ 1852 وچ جمیا تے حالی تائیں ٹھیک ٹھاک واہی بیجی دا کم کار کر رہیا اے۔

دوست محمد ایماندار تے مثالی تاجر

دوست محمد بھیرہ دے قریب ہک دیہات دے رہنے آلے ہن۔ انہاں دی دیانتداری دوجے ہیرا پھیری آلے تاجراں واسطے اپنی مثال آپ اے۔ انہاں اپنا بنک کھاتہ دی کرنٹ رکھیا ہویا اے۔ انہاں لاہور آ کے قسمت ازمائی کیتی پہلاں ہک دوکان تے بطور ملازم کم کیتا بعد وچ اپنا کاروبار شروع کیتا اس ویلے اوہ لاہور تے اسلام آباد وچ بہوں وڈے تاجر دے طور تے مشہور اہن۔ہن دوکاناں وی ذاتی نیں تے ہمیشہ مال نقد ادائیگی تے منگویندے اہن۔ کدی وی کسے نال غلط مثال نہیں قائم کیتی۔ اس دا ایہہ اللہ تعالیٰ نے صلہ دتا کہ ہن کروڑاں دا کاروبار اے تے بقول انہاندے آج کل 50 لاکھ ہر سال زکوۃ اللہ دی راہ وچ ونڈیندے اہن۔ کدی وی کوئی الجھن ہووے تاں اللہ تعالیٰ غیبوں مدد کریندا اے۔

باب نمبر20

ضلع سرگودھا وچ پنجابی ادب

شاہپوری لہجہ

رنگیلا، لیلیٰ مجنوں

میاں اللہ دتہ

باب نمبر 20
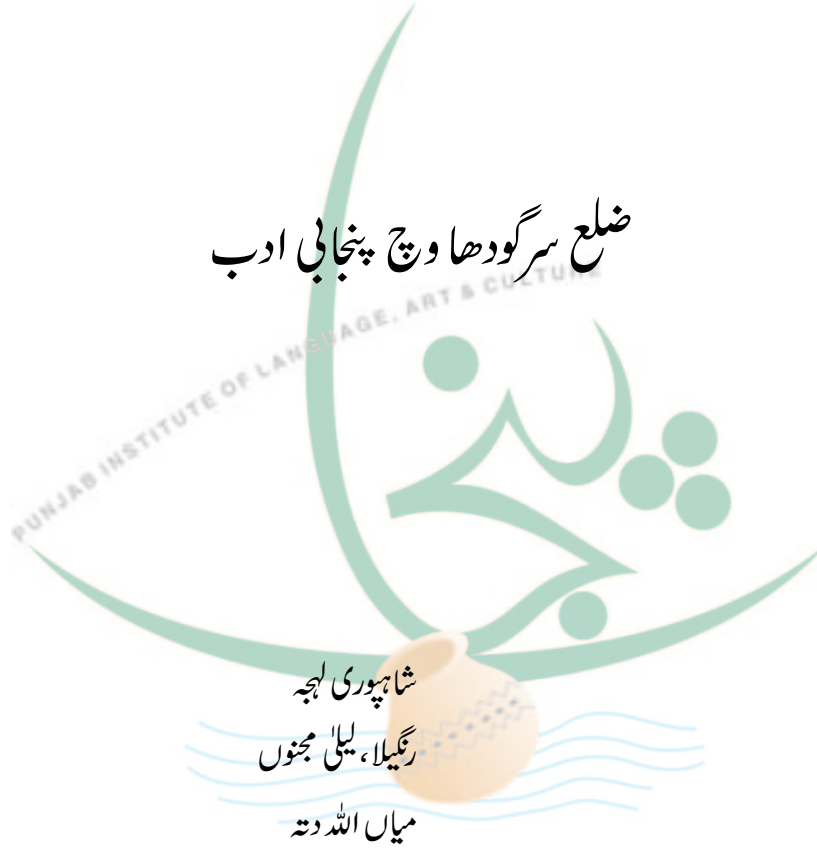
ضلع سرگودھا وچ پنجابی ادب

شاہپوری لہجہ

پنجابی ادب وچ شاہ پوری لہجہ ہک منیا ہویا لہجہ اے پر افسوس دی گل اے کہ ایتھے وڈے وڈے لکھاری ہون دے باوجود ہُن انہاں دا کوئی پتہ نہیں۔ جتھوں تائیں شاعری دا تعلق اے اسی پیلو تے حافظ برخوردار رانجھا نوں پیش کر سگدے آں۔ جنہاں نے پنجابی ادب دی نینہہ رکھی تے ایہناں تے پچھے آون آلیاں نے ایہناں دی پیروی وچ اسے شاہپوری لہجے نوں اپنایا۔ ایہہ گل وی شاید بہوں گھٹ لوکاں نوں پتہ ہوسی جے حافظ برخوردار ہک اجھیا بندہ اے۔ جس نے پنجابی زبان نوں پنجابی دا ناں دتا۔

اس ادب دی بدقسمتی ایہہ ہوئی جے ساڈی ساری آبادی دریاواں دے کنارے ہوون دی وجہ کرکے کانگاں نال جتھے مال ڈنگر لڑ ویندے آہن ایتھے ادب تے لکھی ہوئی کائی شے کتھے بچدی ہوسی۔ اسے واسطے اس زمانے وچ یاد کرنے دا رواج آہ۔ اس کر کے جس نے وی کجھ اکٹھا کرنے

آلے پاسے دھیان دتا اس لوکاں توں سُن سُن کے اکٹھا کیتا۔

افسوس اس گل دا اے کہ جدید دور وچ جد کہ ہر قسم دیاں سہولتاں دے باوجود اساں اس پاسے دھیان نہیں دتا تے اس دا ایہ نتیجہ ہویا کہ بہوں سارا ادب ضائع ہو گیا۔ میں وی اس سلسلے وچ کجھ کم کرن دا اتفاق ہویا تے معلوم ہویا کہ ساڈے علاقے دے مراثی وڈے کم دے بندے آہن۔ ساڈی بے فکری پاروں اوہ اس دنیا توں لد گئے تے باقیاں نے دوجے کم سمھال لئے۔ میں کجھ تقریباً 30 اجہے شاعراں دا کلام پرانے گون والیاں کولوں توں لدھا اے جنھاں نوں ہُن ضعیفی کر کے بہو سارا وسر گیا اے۔ وت وی جو کجھ ملیا اے اوہ لاہے دا اے۔ کجھ کلام ہک کاپی وچوں لدھا اے۔ ایہہ وی وڈی عجب گل اے کہ سارا کلام تقریباً ان پڑھ لوکاں توں لدھا اے۔ اوہ وی عمر دے اس حصے وچ اپڑ گئے اہن کہ ذہن اُتے زور پاوَن دے باوجود دو شعر لکھا کے تریجا بھُل ویندے۔ اس طرح جیہڑا کلام وی شاعراں دا ملیا اے اس توں پتہ لگدا اے کہ اوہ اپنے زمانے دے وڈے اُچے شاعر ہوئے آہن۔ انہاں وچوں اکثر نے لیلیٰ مجنوں، ہیر رانجھا، سسی پنوں دے قصیاں تے طبع ازمائی کیتی اے اوہ کون آہن کدوں ہوئے کوئی پتہ نہیں۔ پر ساڈا ایہہ حق بندا اے کہ بقول حافظ برخوردار رانجھا:

اتے مویاں گیاں دے سخن نوں عاقل دیندے داد
پر موئے گئے ہن حافظا نہ کسی نوں یاد

اخیر تے میں پلینی دی ینگر دے اس قول نوں نقل کرنا وی ضروری سمجھدا واں۔ جیہڑا انہاں نے اجہے لوکاں دے بارے وچ لکھیا اے۔ اوہ

لکھدے نیں کہ:۔

''میں ایہناں لوکاں نوں جیہڑے یاد رکھن دے قابل آہن ایہناں نوں گمنامی وچوں کڈھنا وی کار خیر سمجھدا آں۔''

اسے واسطے میں وی ایجیہے لوکاں دا ذکر خیر کر کے اس کار خیر وچ حصہ لے رہیا آں۔ کجھ نہ معلوم شاعر:۔

صابر، سائیں، پرویز، مختار، ظہور، حبیب، ملنگ، حفیظ، جلال، عصمت، حسرت، طاہر، فضل، عاجز، آزاد علی، طالب، حسنین، عامر، دتہ محمد شاہ، یاسین، حیات، سارنگ، ریاض، سائیں اختر، رنگیلا، رحمت، ناصر، بشارت، تنویر، طارق، خان فاروق، حسنین، الٰہی بخش، راجن شاہ، اللہ بخش، عظمت، گودڑی، خادم علی شاہ۔

صابر

ایہہ دُکھ کہانی بہوں لمی سجناں کیہڑا کھول بیان سناوے
بہو عرصے توں ودا کوشش وچ میں کجھ وی سمجھ نہ آوے
جیہڑے پلدے آہن نازاں دے اندر انہاں نوں گھڑیاں وچ لکاوے
صابر قدر دکھاں دا دکھی جانن جنہاں پل بھر چین نہ آوے

سائیں

وطنوں بے وطن چا کیتا ای ایہہ تاں سجناں تیرے بھلے
آپ تاں وسنا ایں نال خوشی دے ساڈے بخت غماں وچ رلے

تخت تے بخت سلامت رہن شالا حکم حکومت چلے
سائیں دور دے ڈھول سوہاندے نیں کیہ جانن لوکی جھلے

غلام حسین

عزرائیل نوں آکھے سسی کیویں یسیں تیں میری جان اے
جس روح نوں توں قبض کرنا اوتاں لے گیا کیچ دا خان اے
مویاں نوں وت مارن آیا اِہ لکھیا کتھے فرمان اے
ویکھ کے حوصلہ عاشقاں دا ملک الموت ہویا حیران اے

پرویز

ہوندا ہر کوئی اے وسدیاں دا ہووے بخت تے سجن ہزاراں
جد بخت دا سایہ اٹھ ونجے ترٹ ویندے مان پیاراں
گُل ہار دی زینت پھُل جیہڑے اوہ بن ویندے تلواراں
پروؔیز نصیب دے اجڑے کئیں ڈٹھے رُلدے شاہ بازارں

منیر

جداں بخت انسان دا ساتھ چھوڑیندن ربو یار وی مونہہ پرتاویندے
جیہڑے دُکھ غربت دا ورم بنیندے تن من انسان دا کھا ویندے
جداں وقت زوال دا ویہڑ ونجے چت سجن پیارے چا ویندے
چونیں پوندے نے بھار منیر سرے تے جیہڑے وچ مقصوم دے آ ویندے

مختار

توں سلطان حسن دی نگری دا کیوں ہونا یار ناراض اے
جیویں توں اکھیں میں من ویندااں چن کیتا کدیں اعتراض اے
دیہوں نیویں ویکھ کے چھوڑ وینا انج کریندے نہیں ہم راز اے
مختار دا چن نہ رُسیا کہ شالا ہووی عمر دراز اے

ظہور

دل کدی کدی آدھا اے تنگیساں توں کیہ کرنا ای کملیا جی کے
تیری لکھاں دی عزت برباد ہو گئی بے درد توں نت جھڑ کی کے
جیندے دم پچھے عمر ظہور ونجائی اوہ سٹ گئے نی گھبری کے
خود کشی دی موت حرام نہ ہوندی مر ونجاں آ موہرا پی کے

حبیب

قسم خدا دی دل انج آدھا اے نہ سنگت ماہی دی چھٹے
دل دیاں دل وچ نہ رہ نہ ونجن متاں مر ونجائیں رُٹھے
لوک مریندا میں نال طعنیاں دے نالے ہجر تساڈے کھُٹے
ایہو دعا حبیب دی اے شالا یار کسے دا نہ رُسے

ملنگ

عزرائیل نوں آکھے سسی سُن درد ونداوے حالے
میں ستیاں یار کھڑائی ودی آں ٹھگی کر گئے شُتراں والے
کدیں میں مسکین تے بھلا کریندے لئی ویندے کیچ اچ نالے
آکھ ملنگ سسی بسمل ہو کے ودی کھوج اٹھاندے بھالے

حفیظ

وقت ہمیش دا ساتھی ہووی شالا بخت نہ کھانی ڈولے
کوئی کسے دا متر نہیں بندا سنگی تک کھلوندے اوہلے
کمال زوال تے عرشوں اوندا کوئی نہ سمجھے دل دے بھول اے
حفیظ فتح اس دی ہو سی جیہڑا رہندا ہمیشہ کول اے

انہاں درد کشالیاں مار مکایا نہیں رہی چنن دی
سنگتاں تریٹاں تے ساجھاں مکیاں گئی بجھ تاہنگ ملن دی
ویریاں ویر کمایا لا کے بازی تن من دھن دی
سر نذرانہ کر حفیظ پیش کیتا خاطر اس سجن دی

جلال

ت تاج سوہاگ آ عشق پایا چاہڑی عشق دی عشق براتِ آہی
گانا عشق دا عشق دے ہتھ بدھا ملی عشق نوں عشق سوغات آہی
عشق عشق نہیں عشق دا لکھنا تے جدوں کاغذ نہ قلم دوات آہی
بناں عشق جلال کجھ ہور نہا نہ دیہو آہا نہ رات آہی

عصمت

ہری شاخ شہتوت دی لگر سسی پئی وصل دی آس تے جھلدی
راتیں رات دی رانی نوں ماند کردی ذرا موںہہ دی کلی جد کھلدی
حُسن پری تے کوئی حور نہیں مِثل اس کالے تِل دی
عصمت پھلاں دی سیج تے سون آلی بار دے تھلیں پئی رُلدی

حسرت

انج شادی ہوئی اے سسی دی ناہے کول کوئی ہم جولی
اس نوں آن کے کنڈیاں مہندی لائی میڈھی واولوہنیاں کھولی
پئی بجلی وانگ مثالاں بن بن چمکے بنے بدل شادی دے ڈھولی
بدھا گانا آن قضا نے حسرت بھری عزرائیل گھڑولی

طاہر

قلزم نیل دے ہڑ اُتے جد آیا بیڑا جاں دُکھیاں دا
آپے دھاپے کھاندی رہی ملکہ لگے تھپڑ جد سخت ہوا دا
اوہ لڑ پئی بھرے طوفاناں وچ کر کیچ دا خاص ارادہ
سسی جمدیاں لادی دکھیاری طاہر ڈٹھا بخت نہ پیو تے مادا

فضل

نہ میں سوہنی نہ گُن پلے نی میں کس دا مان کر سیاں
چارے چوکاں میریاں چکڑ بھریاں میں کیہڑی مل مل دھوساں
صابن تھوڑا تے میل امیک اے میں بہہ کدھیاں تے روساں
چا فضل تے فضل کریسی آپے وت کیوں شرمندی ہوساں

عاجز

تیں دلبر دی خاطر ماہی آساں کیتے ویس ملنگ دے
ہوش حواس اڈے سبھ سارے جداں لد گئے سنگتی سنگ دے
دشمن خویش قبیلہ بیٹھا جوڑ ارادے جنگ دے
عاجز مولا بھلا کریسیں گل صدمے پے رنگ رنگ دے

آزادعلی

پھاہی عشق محبت اندر اقراری ہویوسے آپے
نال بے درداں نہیوں لگایا کرنے پئے سیاپے
واہ پیاں یا سنگ ٹُریاں کھوٹا کھرا سہاپے
آزاد علی وس ٹھگاں پیوسے ساڈی توڑ چڑھی تاں جاپے

طالب

آدم جام دیجائی سسی آہی نازک طبع شہزادی
تھل مارو وچ ریت گرم دے پئی رل دی پیر پیادی
ہوت پُنل چا بھُل کیتی ناہی تھل دے رلن دے وادی
طالب سسی درداں ماری آہی تسی دید نگاہ دی

حسین

ت ترس نہیں تیرے دل اندر مینوں مار کے کیوں وسار گئیوں
چپ چاپ اُٹھ رووں ہویوں کوئی دس نہیں خبر سار گئیوں
سسی وانگ رووں پھردی پنوں وانگ کدے لد بھار گئیوں
دساں نت حسین درد کس نوں جیہڑے تیر جدائیاں دے مار گئیوں

عامر

لجپال جہاں وچ گھٹ لبھدے آہن، سانگے اکثر غرضاں تائیں آہن
اُچ جھک دازری ہک فرق لگے، کمزور ہو ویندیاں باہیں آہن
جتھے دولت ہووے اج کل دے لگدے وگ ویندے یار ادائیں آہن
عامر اندر بل بل کے بجھ ویندیاں اندر دیاں بھائیں آہن

دتہ

مجنوں لوک سدیندے مینوں میرے ہتھ عشق دی ترکڑی
عشق پیالہ میں بھی پیتا میں سُک کے ہو گیا لکڑی
جس دن دا میں عاشق ہویا مل کے بیٹھاں چھپڑی
لیلیٰ چھوڑ گئی سِن اتھے نہیں کِدائیوں اپڑی

محمد شاہ

الف آکھیا رانجھے ہیر تائیں سام لے مجھیں رہو آباد ہیرے
تیرے باپ نے صاف جواب دتا قول اپنا رکھ لے یاد ہیرے
بارہ ورھیں دتی تیری نوکری میں گئیاں محنتاں کل برباد ہیرے
محمد شاہ ہزاریوں ٹُر آیا لیکھے ناں تیرا رہو شاد ہیرے

یٰسین

اج مک گئے جھیڑے نت دے جی آیا عزرائیلا
میری درد بھری زندگانی توں بہوں تنگ آ خویش قبیلا
چھُٹی جند سجناں دیاں مہنیاں توں آ بنیا یار وسیلا
اج غیر دی پچ یٰسین گئی نا کام گیا ہر میلا

نا معلوم

اس حال دا حال سناون کیہنوں کیہڑا حال اس حال دے حل دا
ول ول تاہنگاں نہ اوہ ولے کیہڑا ول اس ول دے ول دا
گل گل دے اندر گل گل ونجے کیہڑا حل اس گل دی گل دا
بادشاہ جھل صدمے جھُلدے کیوں میں جھل جھلاں اس جھل دا

حیات

تھکے پے آں گھاٹے جھل جھل کے کر لگدے کوڑ دی حد گئے
ایہہ لوک ضعیف عقیدیاں دے اُکا مار وفا دی حد گئے
جد دیہوں چڑھدا اے رنگ ہور ہو ویندے پہلے فیصلے پیار دے رد گئے
سجن حیات تے چنگیاں رتیں اوہ دور جہان توں لد گئے

سارنگ

چھوڑ محل وڑی وچ تھل سسی پل پل کردی سوچاں، مگر بلوچاں
شُتر مہاری جے لبھ جاوے کھل نال لہو دے نوچاں، کرے تروچاں
جس ڈاچی میرا خان کھڑایا دسدا آوے پیر کھڑ وچاں، نکلس موچاں
خان عدالت کرسی سارنگ پیا لیسی جُرم بلوچاں، کر کر سوچاں

ریاض

مینوں عام مریض نہ سمجھ طبیبا ایویں شربت عرق پلا نہیں
اوہ بدبخت مریض ہاں میں جس دی طب وچ مول دوا نہیں
ہُن ایہ گھبراہٹ جھنکاں دی میری قسمت وچ شفا نہیں
ہک صورت ریاض اے بچ سگدا پر سجناں دی منشا نہیں

سائیں اختر

مجرم قانون محبّ دا ہوندا مشکل نال رہا اے
ہے فیصلہ پیار دے قیدی نوں مل ویندی عمر سزا اے
وت طالب کان حسن دے شاہ دا ہوندا ہر فرمان بجا اے
سائیں اختر منی پوندی اے محبوب دی ہر منشا اے

اختر

آج میں مسکین دے مسکن تے آئے بدل فراق دے گج کے

پا دلبر باہیں غیر دے گل وچ میرے راہ توں لنگھیا سج کے

جیندیاں تکیاں باجھ نہ جھٹ پوندا لنگھے میں کولوں مونہہ کج کے

کیتا خون اختر دیاں خوشیاں دا آہ ڈھول بے قدرا رج کے

نا معلوم

شالا وقت زوال دا پیش نہ آوے چھڈ ویندے ما پیو جائے

یار پیارے کرن کنارے جویں لگدے لوگ پرائے

دشمن بھی ہو غالب ویندے جیہڑے ڈر کے لنگھدے آہے

وخت پیاں دا بیلی کوئی نہیں اساں سارے وقت لنگھائے

ریاض

ہر کوئی ہوندا وسدیاں دا کہڑی زندگی اجڑ گئیاں دی

مقصوم جہناں دے نیک ہوندے ہوندی قسمت وی طرف انہاں دی

کدی ریاض امن دا عادی آہ ہی جند واقف ظلماں دی

اج درداں انج مجبور کیتا رکھ سونا کفن سرہاندی

ناصر

مینوں بعد مدت دے نظری آیاں توڑے ہن تاں مُکھ پرتا نہیں
اگے لگدے لڑدے رہندے آہن توں اصلوں ساجھ مُکا نہیں
تیرے باجھ گذارا نہیں ہونا میرے صبر نوں توں آزما نہیں
ایہہ حیاتی چار دیہاڑے ماہی توں ناصرنال ونجا نہیں

بشارت

آہی ملکہ حسن دی اوہ شہزادی رہی ریت گرم تے رُلدی
اس نوں عشق بلوچ بے ہوش چا کیتا گئی واٹ پنل دی ملدی
اتے مارو تھل دے ٹبیاں وچ گئی رُل اوہ پھُل کنول دی
بشارت ہوت قدر شناس ہوندے سسی نال پھُلاں دے تل دی

تنویر

آہی ازلتوں ہار مقدراں دی ذمے غیراں دے کیوں لاواں
گئی وہٹر ہجر دی دھپ یک دم گیا پیار دا ڈھل پچھاواں
تاسوں مُڑ کے تکیا ہِک واری رہیاں ملن نوں سکدیاں باہواں
تنویر لا وارث اس ویلے ہویا جداں بدلیاں ڈھول نگاہواں

اختر

تکے حسرت نال قفس دا پنچھی جداں سر توں کونجاں لنگھیاں
رہی وچ قسمت دے قید لکھی توڑے ڈھیر دعائیں منگیاں
ہوندی ساری کھیڈ مقدراں دی کدی دوس نہ دیواں سنگیاں
ہوندا ظالم ساڑ ہجر دا اختر شالا کدی نہ آون تنگیاں

میں ہسڑ کے ماہی نوں خط لکھیا زخم دلے دے سی کے
تنگ ہجر فراق دی سختی کیتا تاہیں لکھ بیٹھاں گھبری کے
سکدے سُک کے انج کرما گئے میری آس دے گل جھلسی کے
کدوں درد ونڈیسیں اختر دے کدوں آسیں چن پرتی کے

طارق

ہر دم عشق ماہی وچ روندا میں بہوں سمجھاواں دل نوں
نہ کر اڑیاں مُڑ جا بھلیا پیا واسطہ پانواں دل نوں
عشق سمندر غوطے کھاندا کیویں بچاواں دل نوں
طارق جے یار ہس کے بولے میں گھول گھماواں دل نوں

خان فاروق

دس ہک دیہوں سکھ دی عید کرائی ای میریاں جداں دیاں اکھیاں لڑیاں
ساری حیاتی میری سنگت دے وچ توئیں کداں کیتیاں کھریاں
وس لگدیاں اُکا نہیوں گھٹ کیتی اپنی جدوں دیاں تاراں اُڑیاں
ساری عمر فاروق دی غربت تے توئیں چن پیّاں کیتیاں چڑھیاں

حسنین

پل پل نوں روح گھبری ویندا گل رہی نہیں اپنے وس دی
اس دے سر تے تاج شاہانہ ٹھاندا اے تے میںوں ویکھ کے دنیا ہس دی
افسوس کراں تے کجھ نہیں بندا گھڑی کائی نہیں گذری چس دی
حسنین ایڈے نقصان نہ ہوندے جے جند عشق دے جال نہ پھس دی

طارق

رونا پیش پیا گل میرے نی میں بیٹھی روساں رج کے
عشق تیرے دے طعنے سُن کے میں ہُن ٹُراں مونہہ کج کے
عشق کماونا تے موہرا کھونا میں تتڑی نوں چج کے
طارق دھوکھا معلوم ہوندا میں کدی نہ لیندی بھج کے

الٰہی بخش

سسئے نی او کد سُکھ پاون جھناں نال بلوچاں یاری
پل پل کوچ کریندے رہندے اوہ جھوکاں لان نہ کاری
تنگ چھکیندے تے جھل چریندے رہندے سفری عمراں ساری
الٰہی بخش وسار انہاں نوں پرت گھراں ہک واری

عظمت

ھالو ھال پکاریا تھل ماروسسی پیر پایا جدوں تھل دے وچ
سڑی بلی ہوئی مینوں وی ساڑ چھڑیسی اگے سڑمویاں کسے گل دے وچ
نہیں جھیلیا یار تاں ہوئی جھلی جھلی پکار دی جھل دے وچ
عظمت وانگ کنول تتی ریت تے سسی اجڑ گئی ہک پل دے وچ

تنویر

یارو حسن دی کل کائنات اندر سوہنے ڈھول دا نہیں کوئی ثانی
ہے مثل یوسف دی حسن اس دا ٹالے قیامت خیز جوانی
آہن اکھیاں سونہہ رب دی جیویں کنول دا پھل وچ پانی
تنویر نہیں لفظ پے ساتھ دیندے کراں کیہ تعریف زبانی

نا معلوم

ہک خاطر تیں دلبر دی زندگی دا تے لائی بیٹھاں
کیہ کھٹیا اساں پیار وچوں ہتھیں اپنی جھوک لٹائی بیٹھاں
اس دی ہر گل میں تسلیم کیتی نہیں مونہہ وچوں اج تائیں سی کیتی
اس دیہوں نوں رات جے آکھیا اے اس دی ہاں دے نال میں ہاں کیتی

گودڑی

ک کرو دعا سہیلیو نی کدی ماہی میرا آوے گھر میرے
نال گل لاوے چریں سکدی نوں زخم دیوے جدائی دے بھر میرے
کھلے وال بد حال کنگال ہویاں پلے ملن جوگی نہیں زر میرے
کُٹھی گودڑی عشق ہتھ چھُری پھڑا کے ہوئی نیم بسمل کھڑکن پر میرے

عشق دا وجیا ڈھول مارو جان سندیاں سار ہوا ہو گئی
پچھے رہیا کرنگ جلان جوگا جان عشق دی خاص عذاب ہو گئی
موئے ہوئے نوں مارنا مُڑ مُڑ پھر ظالم عشق دی ایہ ادا ہو گئی
مرنا گودڑی آپے ایہہ جاتا، جان عشق دے راہ وچ فدا ہو گئی

خادم علی شاہ

مدتاں ہویاں راہ سجن دا تک تک نیر وہاواں
ہو گئے نین بے چین بے وسے میں کس نوں کوک سناواں
تانگھ ماہی وچ شاہی گھولی میں کونج وانگوں کرلاواں
خادم علی شاہ میں کون سدیواں جے راہوں مُڑ جاواں

ہائے میں کیئں کوں ٹانگا لایا دور سجن وسنیک اے
کس نوں دساں حال اندر دا ایہہ کوئی راز بریک اے
اُٹھ اُٹھ بھالاں راہ ماہی دا ساہ ساہ نال اُڈیک اے
خادم علی شاہ پچھانہہ مُڑاں تے پریت نوں لگدی لیک اے

رحمت

فقیر حقیر دلگیر اپنے دا حال سُنی بے دردا
ہجر فراق دے دُھخدے دھوئیں ہاں رہندا ہر دم سڑدا
دل بے تاب نوں تاپ نہ آوے ملے شربت وصل مہر دا
رحمت ٹل زحمت ساری ویسی جداں مونہہ ڈٹھا دلبر دا

رنگیلا، لیلیٰ مجنوں

دے جواب جلدی سانوں دیر ہوئی اسی پچھدے تیتھوں سوال جیہڑا
کیہ دنیا دے وچ اعمال کیتے دس رکھیا سدا خیال کیہڑا
اوہ بھی عمل تیرے گل لھکے پونے کرائیوں حرام حلال جیہڑا
نیکی بدی دا کل حساب لکھی کے اوس لینا کون ساتھی تیرے نال کیہڑا

میاں اللہ دتہ

اللہ دتہ ارائیں میانی دا ہک مشہور شاعر ہویا اے۔ اس ہیر رانجھے تے مرزا صاحباں دے قصے لکھے۔ ہیر رانجھا تے چھاپے وی چڑھی مرزا صاحباں دا پتہ نہیں لگ سکیا پر پرانے گاوَن والیاں دیاں زباناں اُتے حالی تائیں سنن وچ آوندی اے۔ مینوں وی ایہہ دس میاں محمد ماچھی سکنہ جھاوریاں پائی اے کسے زمانے وچ ایہہ وی مقابلے تے گاوَندا آہ پر ہُن پچھلی عمرے حافظ ہون دی بنا تے امامت کراوَن لگ پیا اے۔ کافی شعر بھُل گئے اہن۔

ہیر رانجھے دا نمونہ

اجڑیا سُن آجڑ چگیندیا ذرا ہو ارے اُرے
وڈے ویلے دا میں بھُلی پے اوسوں عقل نہیں ڈھکدا نیڑے
نِکیاں ہوندیاں مر گئے ماپے رب چا سجن نکھیڑے
ناں اللہ دے لاچا رستے جس پنڈ وسدے کھیڑے

جواب رانجھا

تخت ہزارہ وطن اساڈا رانجھا ناں ای میرا
منگنا پِنّا کم اساڈا ٹِلے ساڈا ڈیرا
ہیرے نال محبت اساڈی اوہ لے گیا سیدا کھیڑا
رنگ پور چوں میں ڈھوڈھ لے آوساں کر کے وہیڑا وہیڑا

جواب آجڑی

رنگ پور حکم کھیڑیاں دا چلدا اتے سیدا مہر سدیندا
لنڈیاں نوں پھدھ قید کریندا اتے چوراں سولی دیندا
جیہڑا لیندا ناں ہیرے دا اوہ سریو مار ونجیندا
میں وی نمک کھیڑیاں دا کھانداں ہُن بھجیاں نہوں مل ویندا

جواب رانجھا

نہ کائی اتھے شہر نہ وستی کسے نہیں آن چھیڑاوَنا
مختی مار سٹیسیں مینوں ایہہ ویلا ہتھ نہیں آونا
جہناں کھاہدے منگ کے ٹکڑے انہاں کیہ عشق کماوَنا
جس اجڑ دا توں مان کرینا ایں اوہ اجڑ بگھیاڑاں کھاوَنا
اجڑ وچ بگھیاڑ وڑ گئے تے بھیڈاں مرن لگ پیاں آجڑی عرض کریندا

نہ کائی میری بھیڈ تے بکری نہ میں اجڑے دا سائیں
محنت کر کے ٹکڑا کھانا میری روزی بھنگ نہ پائیں
اجڑے دے وچ وڑ گئی سختی ست بگھیاڑ بلائیں
میں واسطہ گھتیا ای رب سچے دا میرا سختیوں اجڑ بچائیں

جواب رانجھا

پنجاں پیراں دی مدد اسانوں جنہاں گھلیا جھنگ مگھیانے
بالناتھ میرا مُرشد ہوندا پچھے زور تنگیانے
جتی ستی میں پھراں کوارا جے توں قدر پچھانے
اجڑ وچوں نکل او بلیا۔ مت کائی بھیڈ ونجانے

آجڑی

عقلوں چھوڑ بے ہوش ہویوس من آن شیطان بھلایا
نہیں میں تیری خدمت کیتی نہیں ادبے نال بلایا
نہ تن دسیا راہ کھیڑیاں دا یتن نہ میں سڑ کے لایا
ہُن ہر جوگی دے قدم چمیساں جیہڑا وی ٹلیوں آیا

نمونہ مرزا صاحباں

کلمہ لکھن والیا کلمہ لکھیں ول
صاحباں مرزا پیگھدے وچ کرڑ تے دی ڈھل
مینوں جھوٹے دیہن سہیلیاں ہکی دوجے دے ول
میری چڑھ گئی پیگھ ہلارے میرے رب نہیں بھانی گل

سو جا نال یقین دے ہویوں کیوں دلگیر
میں جوہ پچھاتی اپنی ایہہ دان آباد جاگیر
میں چیلا نوشہ پیر دا میری کنڈیں دستگیر
جدوں دی گھوڑی پکڑی میں کنمبیا نہیں سریر
سو جا نال یقین دے ڈور قادر تے سٹ
میں شیر جھلاں وچ بوکدا مینوں کسے نہ پائی نتھ

راجن شاہ

چیتر چار دیہاڑے سئیاں کھیڈن گئیاں
بیٹھی ہتھ مروڑاں دل دیاں دل وچ رہیاں
ٹریا دِلے دا جانی کائی گل نہ کرئیاں
آکھ راجن نظر نہ آئیو ڈھوڈھاں بوٹے تے لئیاں

ہدایت

چڑھیا چیت نہیں گھر جانی رو رو ڈھائیں ماراں
پھلے باگ پکے سبھ میوے میں کتنے نظر گذاراں
جُھک رہی ڈالی وچ نہیں مالی میں بلبل وانگ پکاراں
جیکر ہدایت یاد نہ آوے میں کتنے نظر گذاراں

اللہ بخش

تخت ہزاریوں رانجھا ٹریا آس اللہ دی کر کے
بھرجائیاں مین طعنے مارے اندروں اٹھیا سڑ بل کے
پاٹ کلیجہ میرا ٹکڑے ہویا ماس آیا مونہہ جھڑکے
عشقے جیہی بری زحمت کائی نہیں جس پایا سو مر کے

ادھی راتیں کپر کڑکن ٹھل پئی ہک جنی
ٹھاٹھاں لین کلاوڑے کوئی کوئی بوند کنی
جتول قدم ٹکاوندی ڈھ ڈھ پون منی
کوئی خبر کرے مہینوال نوں تیری سوہنی نال کے بنی

خلش

تیری ذات سوا ساڈا اسرا کوئی نہیں تینوں کیویں سرکار چھڑیوے
جیہڑا روکے تیرا ناں چائیاں اوہ کافر مار چھڈیوے
ترے خلش وفا دے پرچم تے کر ایہہ اقرار چھڑیوے
لکھ وار جان خدا دیوے تیری جتی توں وار چھڑیوے

محمود اسیر

پیو وی پیسہ، ماں وی پیسہ
پتر پیسہ بھرا وی پیسہ، پیسہ پیسہ کردے لوکی
جنڈری دا تے لا جاندے نیں
سدھے قبرے جا پیندے

☆☆☆

باب نمبر21

ضلع سرگودھا وچ اردو ادب تے لوک گیت

پنجابی زبان تے شاہپوری لہجہ

لوک گیت

نامعلوم شعراء دے دوہڑے

باب نمبر 21
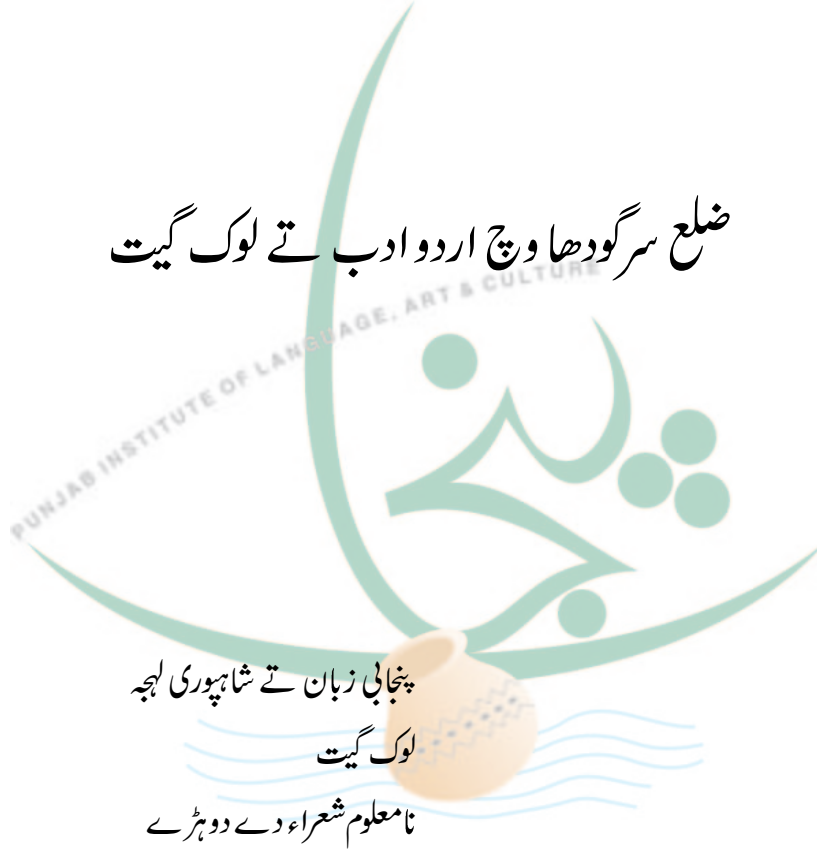
ضلع سرگودھا وچ اردو ادب تے لوک گیت

اللہ دے فضل نال سرگودھے دی مٹی ادبی لحاظ نال بہوں زرخیز اے۔ اِتھوں وڈے وڈے ادیب تے شاعر پیدا ہوئے۔ بھیرہ زمانہ قدیم توں ای علم دا مرکز رہیا اے۔اس اتنے ادیب تے شاعر پیدا کیتے جنہاں دا شمار مشکل اے۔ اج وی لوک انہاں نوں عزت دی نگاہ نال ویدھے آہن۔

پاکستان بننے توں پچھے اردو پڑھن لکھن دا رواج بہوں ودھ گیا۔ اس دا ہک چنگا نتیجہ ایہہ ہویا جے لاہور اردو زبان دا مرکز بن گیا۔ اس ویلے پاکستان وچ جتنیاں کتاباں اخباراں تے رسالے لاہور توں نکلدے نیں کسے ہور شہر توں نہیں۔ سرگودھے وچ اردو لکھن آلے ادیباں تے شاعراں دا جائزہ پیش کیتا ویندا اے۔

ڈاکٹر وزیر آغا

سرگودھے نوں اس گل اُتے ہمیشہ فخر راسی جے اس وچ ہک وڈا شاعر

ادیب تے نقاد وزیر آغا جیہا جمیا۔ انہاں دی ادبی شخصیت نوں ساری دنیا وچ منیا ویندا اے۔انہاں دا شمار برصغیر دے نامور انشائیہ نگاراں۔ شاعراں تے نقاداں وچ ہوندا اے۔ انہاں نے صرف آپ ای ادب وچ نویاں راہواں تلاش کیتیاں بلکہ آون والی نسل نوں وی نئی راہواں دسیاں۔ اسے وجہ کر کے ادبی دنیا وچ انہاں دا ہک وڈا اُچا مقام اے۔

احمد ندیم قاسمی

قاسمی صاحب وی عالمی شہرت دے مالک آہن۔ انہاں پوری حیاتی معیاری ادب لکھیا تے ادب نال پیار کرن والیاں دی حوصلہ افزائی کیتی۔

پروفیسر غلام جیلانی اصغر

جیلانی صاحب گورنمنٹ کالج سرگودھا دے بزرگ اساتذہ وچوں اہن ایہہ شاعر تے ادیب آہن طنز و مزاح وچ انہاں دا جواب نہیں۔ سرگودھا دی ادبی مجلساں دی جان آہن۔

پروفیسر منور مرزا

اقبال شناسی دے حوالے نال مرزا صاحب اپنی مثال آپ آہن۔ انہاں نہ صرف اقبال دے شعری فلسفے نوں سمجھیا سگوں دوجیاں تائیں پہنچان دی کوشش وی کیتی۔ ایہناں وڈی محنت نال فکر اقبال دے حوالے نال کتاباں

تے مقالے لکھے۔ جہناں دی مثال اقبالیات دی دنیا وچ مشکل اے۔

انہاں بزرگاں توں وکھ ہور وی وڈے وڈے ناں آہن۔ جیہڑے اپنی ہمت تے حوصلے نال ادب دی خدمت کر رہے ہن۔ ایہناں وچوں کجھ ناں ایہہ نیں:۔ ڈاکٹر انور سدید، نصرت چودھریؒ رشک ترابی، پرویز بزمی، ظہیر الدین ظہیر، پروفیسر ریاض احمد شاد، پروفیسر شیخ محمد اقبال، شاکر نظامی، بشیر راجن ادیب، شوکت راز، آصف راز، محمود اسیر، اخلاق عاطف، کامران رشید، اصغر شامی، اختر، امان، ادارہ شعر و ادب نیشنل سنٹر سرگودھا، آرٹس کونسل وغیرہ۔ ادب دی خدمت کر رہیاں آہن۔ اس جائزے توں پتہ لگدا اے کہ سرگودھا وی ادبی میدان وچ کسے دوجے علاقے توں پچھے نہیں۔

ضلع سرگودھا دی صحافت تے ادب

صحافت دے میدان وچ ضلع سرگودھا دے شہر بھیرہ نوں ایہہ ہمیشہ فخر راسی جے اتھے سرگودھے تے راولپنڈی وچ صحافت دا بوٹا لون آلیاں دا تعلق بھیرہ نال آہ۔ ایہناں بزرگ ہستیاں وچوں ہک دا ناں قاضی سراج الدین بار ایٹ لا ایڈیٹر چودھویں صدی تے دوجے دا ناں میاں احمد دین وکیل آہ۔ اسے طرح شمیم بھیروی مدیر شیراز مجید افضل پراچہ، سید تصدق حسین منشی غلام حسین۔انہاں سبھناں دا تعلق بھیرہ نال کسے نہ کسے طرح رہیا۔

اسے طرح بھیرہ توں چھپن آلے اخبار ''دوست ہند'' 1927، اخبار بصیرت 1928، نور القمر 1928، شمس الاسلام 1929، ضیائے حرم 1971۔

سچی گل ایہہ ہے کہ بھیرہ نے ای سرگودھا دی صحافت دا مُڈھ بدھا تے اس توں پچھے سرگودھا وچوں سماچار محمد علی نے کڈھیا انور گوٹندی صاحب یاد خدا 1940ء وچ کڈھیا وت کامران کڈھیا۔ ایسے طرح نظام نو، خلوص، شعلہ، نسیم بہار، پاسبان، سیاست تے فیض لدھیانوی صاحب دا شاباش وی اپنے وقت دے بہوں چنگے رسالے آہن۔اج کل تاں سرگودھے نے ایس میدان وچ کافی ترقی کرلئی اے۔ ہُن تاں ایتھوں روز نامے وی نکلن لگ پئے آہن جہناں دے ناں کجھ انج آہن۔

روزنامہ اتحاد، بقا، منشور، الجلال، تجارت، ضرورت، وفاق، دعوت عمل، نوائے شرر، نوائے جمہور تے نسیم بہار۔اپنے اپنے رنگ وچ سرگودھا دی صحافت وچ اگے توں اگے ودھن دی کوشش وچ لگے ہوئے ہن۔ ہک ہور معیاری روزنامہ دنیا تے ایکسپریس نکل کے سب نوں مات کررہیا اے۔ ایتھے وڈے وڈے کہنہ مشق صحافی رہے۔ جہناں وچوں میر عبدالرشید اشک، انور گوئندی، ارشد بھٹی، مولانا اخگر سرحدی، یوسف گوئندی، اپنے وقت دے وڈے پائے دے صحافی ہوگذرے نیں۔

صحافت دی خدمت واسطے سرگودھا پریس کلب۔ ایڈیٹرز کونسل یونین آف جرنلسٹ تے انجمن صحافیاں موجود آہن تے اپنے طور تے خدمت وچ پیش پیش آہن۔

باب نمبر22

ضلع سرگودھا دا پنجابی شعری ادب

پہلا دور

دوجا دور

تیجا دور

باب نمبر 22

ضلع سرگودھا دا پنجابی شعری ادب

پہلا دور:۔ مغلاں تے سکھاں دے دور دے شعراء

پیلو

پیلو وینس دا رہن آلا آہ۔ایہہ کدوں جمیا کوئی خاص دس نہیں پائی گئی۔ لیکن ایہہ پنجابی زبان دی شاعری دا باوا آدم منیا گیااے۔ سب توں پہلاں اسے ای مرزا صاحباں دا قصہ لکھیا اس دے متعلق ہک شعراے جس توں اندازہ اے کہ اوہ اکبر بادشاہ دے زمانے وچ ہویا۔

اکبر جیہا بادشاہ تے پیلو جیہا جٹ
نہ کوئی ہویا پہلے تے نہ کوئی ہوسی وت

اس توں قیافہ لایا گیا کہ اوہ اکبر بادشاہ دے زمانے وچ ہویا سی۔ اس پورے علاقے دے لوکاں نوں اس شاعر دے شعر زبانی یاد آہن۔ اس دے بہوں سارے شعر دنیا دی بے ثباتی دے بارے آہن۔ مثلاً:۔

پیلو چڑھیا پنڈ تے ہو کھلا حیران
نہ اوہ مٹ شراب دے نہ اوہ نیل دوکان
پیلو پچھیا ٹھیکرے تیرا کت ول گیا جہان
جتھے کر کر گئے مجلساں تے لا لا گئے دیوان

پیلو تیں نالو چنگے جیہڑے جمدے ای مر گئے
انہاں چکڑ پیر نہ بوڑیا تے نہ آلودہ ہوئے

ایس وچ مزاح تے تنقید دی وی بہوحس اہی آدھے نیں:۔

کن جنہاں دے پیلے اوہ بوجو وانگ تکین
جنہاں آپ منگ کے کھاہدا تن کتھو دین

ہک واری بھیرے گئے تے رات وڈی اوکھی گذاری تے آکھیا:۔

نہ اساں وت بھیرے آونا نہ آونے دی نیت
ہیٹھوں لڑن کیڑیاں اتوں چووے مسیت

اس دے بہوں سارے شعر بطور مثال دے استعمال ہوندے آہن:۔

عشق لتاڑے آدمی ورف لتاڑے رُکھ
نیندر نہ آوٗندی چورنوں تے عاشق نہ لگے بھُکھ

پیلو دی شاعری دی بعد دے بہوں سارے مشہور شاعراں تعریف کیتی اے۔ انہاں دے کجھ نمونے دے اشعار درج کیتے وینِدے آہن۔

حافظ برخوردار

یارو پیلو نال برابری شاعر بھل کرین
اس نوں پنجاں پیراں دی تھاپنا کنڈیں ہتھ دھرین

مولوی احمد یار

پیلو نال نہ ریس کسے دی اس وچ سوز علیحدی
مست نگاہ ہوئی اس پاسے کسے فقیر ولی دی

میاں محمد بخش

جیہڑی جیہڑی گل آکھی جو اکھی سو بچھی
پیلو جیہڑے پہلے ہوئے بہوں زمین کچھی

ایہہ کجھ نمونے دے شعر لکھے آہن جنہاں توں ثابت ہوندا اے کہ اوہ کتنا وڈا شاعر ہو گذریا اے۔ عجیب تے افسوس والی گل ایہہ وی اے کہ اس دا اجے تائیں سوائے جاوید گھنجیرا دے کسے وی اسدا ٹھکانہ نہیں لکھیا۔ ہنجے تکے پے مارے نیں۔ ہور تے ہور باوا بُدھ سنگھ ہوریں جیہڑے شاہ پور وچ انجینئر آہن تے ''پریم کہانی'' پنجابی شاعراں تے لکھی اوہ پیلو دے بارے لکھدے نیں کہ:۔

پیلو کون سی کتھے ہویا کدوں ہویا کوئی پتہ نہیں۔

حافظ برخوردار رانجھا

حافظ برخوردار رانجھا ساڈے سرگودھے دی شان نیں۔ ایہناں توں وڈا عالم فاضل صاحب طریقت شاعر حالی تائیں پنجاب وچ نہیں ہویا۔ ہور تے ہور حافظ صاحب دا پنجاب اتے ایہہ وڈا احسان اے جے ایہناں ساڈی زبان نوں پنجابی دا ناں دتا۔حافظ صاحب حضرت مجدد الف ثانی دے سیالکوٹ وچ ہم درس آہن تے ایہناں دے نال سعد اللہ خان وزیر اعظم شاہجہان وی پڑھدے رہے۔ اس واسطے وی اس زمانے وچ ایہناں دی کافی قدر کیتی ویندی آہی۔ حافظ صاحب نے دین دی خدمت بارے بہوں ساریاں کتاباں لکھیاں آہن۔ جنہاں دی فہرست بہوں لمی اے۔بقول ڈاکٹر قریشی احمد حسین قلعداری انہاں دی صرف ہک کتاب ''انواع حافظ برخوردار''۔

علم فقہ تے ہک مکمل انسائکلو پیڈیا اے۔علم و حکمت دا انمول خزانہ اے۔ حافظ صاحب اپنی ذات تے وطن بارے لکھدے آہن۔

عاصی دعوٰی فضل نہ کوئی آکھن جٹ انجان
ذات رانجھا وطن تخت ہزارہ روشن وچ جہان

ڈاکٹر فقیر محمد لکھدے نیں:۔

دفتر واچے درد دے حافظ برخوردار
قصے کردا عاشقاں گل رہے سنسار

میاں محمد بخش صاحب فرماندے نیں

رانجھا برخوردار مصنف گورجنہاں دی چٹی
ہر ہر بیت انہاں دا مٹھا جیویں مصری دی گٹی

حافظ صاحب نے پنجابی نوں سب توں پہلاں ناں دتا آہ پہلاں آپ وی ہندی لکھدے آہن۔

ترجمہ قصیدہ بانت سعاد جیہڑا عربی زبان وچ ایہہ حافظ اس وچ لکھدے آہن:۔

رانجھے برخوردارے معنی ہندی لکھ وکھائے
کہے غلام محمد ہو وس بخت سوائے

بعد وچ ہندی دی بجائے پنجابی لفظ استعمال کرن والے پہلے آدمی ہن:۔

معنی گنج العرش دے پنجابی لکھ وکھائے
کہے غلام محمد ہو وس بخت سوائے

ڈاکٹر فقیر محمد فقیر حافظ صاحب دے متعلق لکھدے ہن:۔

1081ھ توں 1276ھ دے تاریخی کھپے وچ پنجابی شعر تے ادب دی مجلس وچ رونق نظر آوندی اے۔ ایہہ ساریاں رونقاں ہکلے حافظ برخوردار دے دم قدم نال اے۔حافظ برخوردار پنجابی ادب تے فن وچ اپنی سوچ وچار دے اجے گوڑھے گوڑھے رنگ بھرے نیں کہ ایہہ کھڑی ہوئی پھلواڑی اج تیکر انجیں ہار پئی مہکدی اے۔

ایس طرح حافظ برخوردار نے پنجابی علم و ادب تے بے شمار کم کیتا اے۔جس دی جتنی وی قدر کریے تھوڑی اے۔ دینی کتاباں توں علاوہ ایہناں دی معرکے دی تصنیف ''مرزا صاحباں'' اے جیہڑی پوری دنیا وچ مشہور اے تے پورے پنجاب وچ منی پرمنی سمجھی جاندی اے۔ سچی تے مکدی گل ایہو ای اے حافظ توں پہلاں وی تے پچھوں وی اوہدے ورگا ان تھک راہی ایس راہ وچ ٹُردا نظرنہیں آندا۔ ایہناں نے بوہل نماز لکھ کے پنجابی وچ نثر لکھن دا رواج دتا۔ جیہڑی ہُن تائیں پنجابی نثر دی پہلی کتاب منی ویندی اے۔

نجابت

نجابت چاوٴ وال تحصیل بھلوال ضلع سرگودھا دے رہن آلے آہن۔ ایہناں دی شہرت دا سبب انہاں دی لکھی ہوئی کتاب ''نادر شاہ دی وار'' اے۔ ایہہ تقریباً 1669 وچ جمے تے 1779ء وچ سکھاں دے ہتھوں مسجد دے اندر شہید ہو گئے۔

ایہناں اس وار وچ نادر شاہ دے برصغیر اُتے حملے دے حالات تے واقعات بیان کیتے آہن۔ اس نوں پڑھن نال شاعر دے تاریخی شعور دا پتہ لگدا اے۔اس دی منظر نگاری، تشبیہات تے استعاریاں دا استعمال ہور کسے دے حصے وچ نہیں آیا۔ نجابت دی فنی بصیرت اپنی فکری عظمت دے سبب اس وار نوں پنجابی ادب دے آسمان اُتے ہک روشن ستارہ بنا دتا اے۔ اسے واسطے نجابت دا ناں ادبی دنیا وچ عزت تے احترام نال لیا ویندا اے۔نمونہ کلام:۔

اوہناں سُن دیاں لائی اڈی تازی گھوڑیاں
جاں آس جیوندی چھٹدی وڑیاں وچ میداناں
دھروہ میانوں کڈھی ہر ہک سورمے
ماس کھاوے سن ہڈی لہو پیوندی
فوج تمامی وڈھی آہمو ساہمنے
چا عید منائی وڈی دے قربانیاں

واگ اٹھائی گھوڑیاں دھالشکر وڑدے
سٹ کماناں پہلوان ہتھ گرزاں پھڑدے
ہاتھی سنے مہاوتاں وڈھ ٹوٹے کردے
مارن ہتھیں برچھیاں جا اتے چڑھدے

لال میاں عرف دائم

ایہناں دا تعلق کوٹ مومن دے قریشی خاندان نال اے۔1782ء وچ جمے تے بچہ کلاں وچ فوت ہوئے۔ ایہناں بوسالاں تے ہرلاں دی وار لکھی جس وچ بوسالاں دے 150 بندے مارے گئے تے ہرلاں دے 60 بندے قتل ہوئے۔نمونہ کلام:۔

بوسالاں پرتیا دھاڑ نوں دے لوہے دی چھنڈ
پون بندوقاں گولیاں اوناٹھی دی پھنڈ

چنن ونگار بڑ وچ شہینہ پھاتا منڈ
کولوں گئے سواد دے پوترے کردے پہلی کنڈ

لوک ناچ تے لوک گیت

ضلع سرگودھا وچ خاص لوک ناچ صرف دھریس مشہور اے۔ عام طور تے لوک جھومر تے لڈی نوں اس نال گڈ مڈ کر دیندے اہن۔ حالانکہ ایہہ تینوں مختلف آہن۔ دھریس ڈھول دی تھاپ تے لوک گیتاں نال مزہ کریندی اے۔لوک گیتاں دے بول قدماں دی دھمک ڈھول دی گت۔ہتھاں دیاں تاڑیاں تے زبان نال شی دے استعمال نال وڈی احتیاط ورتی ویندی اے۔ دھریس دے انگ تے لڈی دے انگ وچ وڈا فرق اے۔ پہلے زمانے وچ صرف دھریس ای مشہور آہی۔کھارا، گھڑولی تے سہرے سا دے ویلے دھریس دے فن دا وڈا مظاہرہ کیتا ویندا تے وڈے جوش نال ڈھول دی تھاپ اُتے دھریس ماری ویندی اس واسطے صرف ڈھول ای کافی سمجھیا ویندااے۔ کسے ہور ساز دی ضرورت نہیں ہوندی۔ لڈی، جھومر، بھنگڑا وچ چمٹ تے گھنگرو دی ڈھول دے نال استعمال کیتے ویندے آہن دھریس کان ساڈے علاقے دا مقبول ترین لوک گیت ایہہ اے۔

دھریس مارن آلے وجد وچ آ کے اس نوں گاوندے نیں تے ہک اوپرا اسمان بجھ ویندا اے۔

لوک گیت:۔

مہینوال ملے دے آئے نی
جٹی رو رو حال ونجائے نی
وے میں پانی بھریناں چھک دا
میرا ڈھول مسافر نت دا
کئیں جادو گھول پوائے نی

دوجا دور:۔ انگریز دے ویلے دے شعراء

پیر عارف ہاشمی

جمن 1860ء نواں کوٹ وفات 1973ء ۔ہاشمی صاحب دا کلام جنگ نامہ امام حسین دی شکل وچ چھپ گیا اے۔

نمونہ کلام:۔

ہوگئے نین بے چین بے وسے کیں نوں کوک سناواں
مدتاں ہویاں راہ سجن دا تک تک نیر وہاواں

پیر مردان علی شاہ مضطر

جمن 1865ء شاہ پور صدر وفات 1936ء ۔ آپ پیشے دے لحاظ نال وکیل آہن۔ اردو فارسی تے پنجابی وچ شاعری کریندے رہے آہن۔

مولانا حالی تے مولانا آزاد دے شاگرداں وچوں آہن۔نمونہ کلام:۔

سن کے ساکھ رنجیٹھے دی جٹی نوڑا لایا بھج کے
پچھے چاک دے بیلے رلیاں آ تن سسیاں تج کے
ساری عمر روندیاں گزری پا پلڑا مونہہ کج کے
شالا ہسدے ملن مضطر جہناں روایا رج کے

☆☆

بن کے جوگی ہیرے رانجھا پھیرا پاسی کداں
درد فراق رنجیٹھے دا تینوں مار مکیسی جداں

دلپذیر

جمن 1866ء بھیرہ وفات 1945ء انہاں دا اصل ناں محمد امین آہ۔ پنجابی زبان دے بہوں وڈے شاعر ہوئے نیں۔ ایہناں بے شمار کتاباں تے رسالے لکھے۔مولوی محمد حسین احمد آبادی نوں اپنا استاد مندے آہن۔ ایہناں ہر صنف وچ شاعری کیتی اپنے علاقے وچ اسے وجہ توں بہوں مشہور ہوئے۔

نمونہ کلام:۔

غماں دی رات ظلمات اندر آہا کدیں چن چراغ بھیرہ
گئے بجھ چراغ سراغ گئے اچن چیت ہویا داغ داغ بھیرہ
جگہ بلبلاں دی اہی باغ اندر زاغاں مل لیا ساڈا باغ بھیرہ
دلپذیر خبرے کیہڑے روز مُڑ کے ہوسی پھیر ایہہ عالی دماغ بھیرہ

تحریک خلافت بارے لکھیا:۔

کر دور مالا مکر دی جنجو کفر دا توڑ دے
ہو جا پجاری رب دا ایہہ رام رولا چھوڑ دے

بے نقطہ شعر:۔

اول حمد الٰہ العالم واحد ہک اکارا
مالک ہر مالک دا مالک ڈر دا عالم سارا

دان محمد

جمن 1866 کوئلہ سیداں وفات 1967ء۔ 59 شمالی ایہہ ہک وڈے شاعر آہن کئی کتاباں لکھیاں پر کوئی وی چھاپے نہ چڑھ سگی۔

نمونہ کلام:۔

تخت ہزارے رانجھے وسدے کدھی چندل چھاں
جان محمد لا کچہری کردا عدل نیاں

☆

صورت دا کوئی انت نہ آوے پریاں وی شرمان
دان محمد سوہنیاں کولوں ہوندا جگ قربان

شاہ محمد رانجھا

جمن 1876ء وفات 1963ء کوٹ مومن ایہناں دی شاعری

ڈھولیاں دی شکل وچ اے۔ نمونہ کلام:۔

آئے روح اولیاواں دے جیہڑے خادم نی خاص قرآن دے
شاہ محمدا رات دیہوں بنائے کر سخن اس زبان دے

بی بی مخفی

1872ء بھیرہ۔ ایہ اپنے زمانے دی وڈی مشہور شاعرہ آہن۔ مخفی اسرار عشق حقانی، تعلیم النسا کتاباں لکھیاں۔ ایہناں دا اصل ناں صالحہ بیگم آہ۔ نمونہ کلام:۔

جد تک غنچہ پردے اندر ہووے وچ خوشحالی
جدوں نقاب اتارے اوس نوں توڑ لیجاون مالی
جس کھانے سر پوش نہ ہووے بلی کتا کھاوے
جیہڑی نعمت مخفی ناہیں ہردا جی لے جاوے

مولوی ازہر

اصل ناں کرم دین جمن 1873ء بھیرہ وفات 1951ء ایہناں بہوں ساریاں کتاباں لکھیاں۔ دلپذیر نال ایہناں دی قلمی جنگ رہی۔ 29 کتاباں دے ناں موجود نیں۔ نمونہ کلام:۔

عشق دی منزلاں وچ پے کے اسیں مفت خوار کنگال ہو گئے
جہناں واسطے ایڈے سفر جالے اوہناں ہور دے خیال ہو گئے

مونہوں ہس کے کدی نہ گل کیتی عرض کردیاں نوں کئی سال ہو گئے
ازہر وچ فراق پیاراں دے میں غریب دے مندڑے حال ہو گئے

مولوی محمد حسین

1873ء احمدآباد وفات 1916ء۔ ایہو بہوں وڈے شاعر ہوئے نیں۔ ایہناں دا رسالہ مناجات طلب دعا وڈا مشہور اے۔نمونہ کلام:۔

وڈیاں مہراں والیا سائیاں رب غریب نوازا
اپنے فضل رحم تھیں کھولیں رحمت دا دروازہ

☆

رحمت دا دریا الٰہی ہر دم وگدا تیرا
جے ہک قطرہ بخشیں مینوں کم ہو جاوے میرا

مرزا خان

جمن بچہ کلام 1886ء وفات 1936ء ایہناں مرزا تخلص ورتیا اے۔ مرزا صاحباں دو پرندے تے کوئل لکھی کلام وچ تصوف دا رنگ نمایاں اے۔

نمونہ کلام:۔

کوئلے باغ بہاراں تے گلزاراں مُڑ کیوں خاراں تینوں
ایسی سبزی چمن عجب رب دی رحمت کہنوں

ملک فلک شیر اعوان

جمن 1887ء وفات 1990ء وڈی لمی عمر پائی کلام حالی تائیں نہیں چھپ سکیا۔نمونہ کلام:۔

ہائے افسوس جو پچھلی عمراں میں ڈھے دُکھ ہزاراں
در در تے پئے دھکے لگدے کدے گئیاں عیش بہاراں

محمد عمر المعروف سائیں آزاد

جمن بھیرہ 1892ء وفات 1972ء ایہناں کئی زباناں وچ طبع ازمائی کیتی۔ مجموعہ کلام سوز آزاد دے ناں تے چھپ گیا اے۔

نمونہ کلام:۔

مشکل پئی درپیش میرے ویکھ سید حال نوں
کریندا آں دیہوں رات تیرے نام خش لج پال نوں

میاں چنن دین گوندل

جمن 1895ء کوٹ مومن وفات 1985ء دو کتاباں چھاپے چڑھیاں نیں جہناں دے ناں فریاد یتیماں، قصہ عمر فاروق دا۔

نمونہ کلام:۔

چودھویں صدی اوکھی سب تھیں خبر قرآن لیاوے
اج کل صوفیاں مُلاں کولوں اللہ پاک بچاوے

الحاج حافظ فضل کریم گوندل

جمن 1898ء بھیرہ وفات 1980ء ایہناں اردو فارسی تے پنجابی وچ شاعری کیتی اے ایہناں دیاں چھ کتاباں چھپیاں نیں۔نمونہ کلام:۔

تینوں سب توفیقاں حضرت جے کر کرم کماویں
حافظ نوں سنگ یاراں خوشیاں پل وچ کول بلاویں

فضل الٰہی

جمن 1901ء جھاوَریاں وفات 1994ء ۔ایہہ اپنے زمانے دے کلاسیک گائیکی وچ ہک منے ہوئے بندے آہن۔ ایہناں نوں ہزماسٹر کمپنی نے بمبئی لے ونج کے انہاں دے گائے ہوئے گیت ریکارڈ کیتے۔ ایہہ آپ ہک چنگے پنجابی دے شاعر وی اہن۔ انہاں دا بیٹا وی ہک ودھیا سنگر اے۔

نمونہ کلام:۔

کالی ڈار پہاڑ دی وچ نیلیاں پیلیاں دھاراں
کجھ لُٹیا سن کیچ دیاں لوکاں کجھ لُٹیا دلداراں
مال متاع میرا چوراں لُٹیا میرا جوبن لُٹیا یاراں
الٰہی بخش سمجھ کنوں بے سمجھ تھیوسے ساکوں بے سمجھی دیاں ماراں

آغا سید محمد

جمن 1901ء وفات 1980ء سرگودھا۔ آغا صاحب وڈے اُچے

شاعر آہن۔ ایہناں دیاں ترے کتاباں چھاپے چڑھیاں آہن۔ جنگل دی حور، عشق دیمار، زہرا دا چن۔نمونہ کلام:۔

کیہ بن گیا سوہنی نال تیرا وقت گذردا جاندا اقرار دا اے
سوہنی آ کھیا دوہاں دی موت آ گئی ساڈے مُک گئے اس سنسار دے دن

سلیمان خان

جمن 1902 برما وفات 1972 بھلوال ایہہ فلمی گیت لکھدے آہن۔ فلمی ناں طارق بھلوالی اے کافی گیت فلمائے گئے۔ آصف راز ایہناں دے دوہترے آہن۔

نمونہ کلام:۔

سجناں باجھوں اوکھیاں راتاں
کون سُنے میرے دل دیاں باتاں

مخدوم صالح محمد

جمن 1903ء وفات 1978ء لالو آلی۔ایہناں دا کلام سی حرفیاں۔ بارہ ماہ۔ اٹھواریاں۔ دوہڑیاں دے روپ وچ اے۔

نمونہ کلام:۔

اللہ نوں حمد و ثناء ساری جس نبی رسول اوپایا چا
ہویا شوق کمال خدا تائیں نبی پاک نوں عرش بلایا چا

نور محمد لڑکا

جمن 1910ء چک نمبر 23 جنوبی۔نمونہ کلام:۔

رب دے دتے شاکر رہئے اوہ کیڈا راضی ہویا نبی سوارے تے
دنیا انجے ایمان توں ڈول گئی اے نور محمد شاکر رہے رب دے دتے ہوئے گذارے تے

مخدوم غلام محمد

جمن 1915ء لنگر مخدوم وفات 1985ء لالو آلی۔ایہناں دی ہک کتاب سیر گلشن چھپ گئی اے۔دوہڑے وی لکھدے آہن۔نمونہ کلام:۔

ہاڑ مہینے دُھپ قہر دی دوجا عشق جلایا
تریجا اس وچھوڑے میںوں بال مواتا لایا
تارے گندیاں رات گذارن دن نوں سوز سوایا
وجہ جدائی یا نبی اللہ کدیں آرام نہ آیا

سید خادم علی شاہ

جمن 1907ء اوہی وفات 1991ء کافی مشہور شاعر آہن ایہناں دا کافی کلام چھاپے چڑھ گیا ہے۔نعتیہ کلام، ابیات بخاری، بارہ ماہ بخاری، رموز عشق۔نمونہ کلام:۔

شام پئی بن شام میںوں تیرے درد پائی شام شام اندر
ہوئے جن انسان خاموش سارے قیدی ویکھ کے زلف دے لام اندر

غلام حسین چھینہ

جمن 1907ء چک 23 جنوبی۔

نمونہ کلام:۔

توڑے نائی غمگین یقین مکمل تسکین پنل دے ناں وی
ہر دم غم وچ پرنم اکھیاں سسی کونج وانگ کرلاندی
بے تقصیر امیر اسیر ہوندے جداں گھڑی زوالدی اوندی
غلام حسیناں گل تھلدی لکھیسی دل پھٹ ویسی دکھیاں دی

سارنگ خان

جمن 1912 بچہ کلاں وفات 1995ء۔ ایہناں دا کلام رموز محبت دے ناں نال چھپ گیا اے۔

نمونہ کلام:۔

گھت ویلنے ہجر دے ویلیا سو نکل ہڈیاں دا گیا گھی اج تک
کے ہویا جے اوس نہیں جاتا اوہدا کردا رہیاں میں وی کیہ اج تک

حافظ محمد رمضان

جمن 1912 بھیرہ مولوی اظہر ہوراں دے گھر جمے۔نمونہ کلام:۔

ہک سجدہ کیتا نہ اس ملعون شیطان نے
دھک دتا دربار وچوں واحد پاک رحمان نے

سید محمد دین المعروف ھمی شاہ

وفات 1976 ھمی شاہ۔پنجابی زبان دے ہک وڈے شاعر ہوئے نیں۔کئی کتاباں چھاپے چڑھ گئیاں آہن۔نمونہ کلام:۔

ظالم سی اگ عشق والی حملہ ہو گیا میری جان اُتے
شاہ عشق دا پاکے تاج چڑھیا کھیڈے آن شکار جہان اتےُ
جھُگا آن غریب دا لٹیا سو فتح پائی سوون میدان اُتے
ھمی شاہ جی عشق نے لُٹ لیاں کیوں کرن اعتبار انسان اُتے

مخدوم دوست محمد

جمن سال1917 وفات 1990 رہن والے ایہہ بہوں چنگے شاعر آہن ہک قصہ سوہنی مہینوال چھاپے چاڑھیا۔نمونہ کلام:۔

سوہنی چودھویں رات دا چن آہی سیاں کول مثال جیویں تاریاں نی
چٹے دند سفید رویل کلیاں لباں لال سرخی پاناں داریاں نی

اکھیں بلن مثالاں جیویں رات اندر وچ کملے دی لاٹاں ماریاں نی
سوہنا نک تلوار دے رخ والا ابرو وانگ کمان دے دھاریاں نی
زلفاں کالیاں خوب دراز آہیاں گھتن کالڑے نانگ شوکاریاں نی
دوست بدن لطیف ملک ہک جیا چالاں ویکھ مرغابیاں ہاریاں نی

سردار خان

جمن 1920ء نواں کوٹ وفات 1988ء پیشے دے لحاظ نال استاد آہن تے تخت ہزارے راقم دے نال پڑھاندے رہے ریٹائر ہو کے شاعری شروع کر دتی۔ سارا کلام چنھاں دی کانگ وچ لڑھ گیا۔ نمونہ کلام:۔

عاشق جیڈا لگے مشہور ہوندا اے
معشوق نہ اوہ تکے مجبور ہوندا اے
دلاں نال دل وی ضرور ملدے
اکھیں دا وی کجھ تے قصور ہوندا اے
عاشقاں دے سینے وچ بھائیں بلیساں
معشوقاں نوں وی پیار تے ضرور ہوندا اے
وچھڑ کے جیہڑے ملے بعد مدتاں
ایہہ وی کوئی اوپرا سرور ہوندا اے
سردار جس نوں سوہنا تکے ذرا رحم نال
بیڑا اوہدا پار پہلے پور ہوندا اے

میاں فخر الدین

جمن 1915ء جھاوریاں وفات 1997ء میاں صاحب نے اکلوتے پتر دے مرن اُتے شاعری شروع کیتی۔ اس دی یاد وچ دوہڑے بنا کے آدھے رہے۔

نمونہ کلام:۔

آوے ماہی گل لگ ملیے مینوں تانگھ چروکی رہندی
گھر ول پھیرا پائیں آ سجناں ہو دور بیماری جاندی
پیا ستاوے ہجر تیرا میرے پیڑ کلیجے رہندی
فخر دینا رب یار ملیندا تاں مرض اندر دی جاندی

رب بخش کلیار

جمن سال1926ء ڈیرہ جاڑا وفات 1977ء ایہناں کافی لکھیا پر اجے تائیں چھاپے نہیں چڑھیا۔ دیوان رب بخش دے نال قصہ سسی پنوں وی لکھیا۔نمونہ کلام:۔

جیندی دل نوں سک اے اوہ شالا نہ آوے
جے آوے تے وت کاہلا کاہلا نہ آوے
اوہنوں آکھیں قاصد اوہ آوے اکلا
اوہدے نال کوئی سباہلا نہ آوے

نذیر چودھری

جمن 1923ء چک 23 جنوبی ، وفات1989ء ایہناں دیاں نثر دیاں چار کتاباں چھپ گیاں آہن۔ چانن دا کھڑکار، سوچاں دے انگارے، سوز وفا تے حقائق۔

نمونہ کلام:۔

بارشاں وچ لوکاں دے چھتاں دے کم ائی نذیر
جیہڑی رکھی ہوئی سی میں مٹی گو کے دوستو

سید محمد علی شاہ

جمن 1923 سرگودھا۔بسمل بخاری دے قلمی ناں نال لکھدے نیں پیشے دے لحاظ نال استاد نیں۔نمونہ کلام:۔

بسمل میں فنکار وطن دا
کہڑے راگ دی ٹھمری گاواں

محمد خلیل خان

جمن 1924ء خلیل خان آزاد تخلص ورتدے نیں۔تنقید انہاں دی شاعری دا اصول اے۔نمونہ کلام:۔

شاہی وچ کے خودی خرید ایتھوں پختہ عزم تے پکا ایمان کریں
چلے راہ آزاد نجات والی کھوٹے کھرے دی ذرا پہچان کریں

محمد اسمٰعیل

جمن 1927ء لدھیانہ، سرگودھا وفات 1992ء ایہہ وارث لدھیانوی دے قلمی ناں نال فلمی گیت لکھدے رہے۔نمونہ کلام:۔

پنڈ وچوں نکلی اے اک مٹیار
رنگلی جوانی اتے روپ دا نکھار

منظور علی ہاشمی

جمن 1929ء نواں کوٹ۔ ایہناں دی شاعری وچ تصوف دا رنگ نمایاں ایں۔ ایہناں دی کتاب پھلاں دا ہار چھپ گئی اے۔ نمونہ کلام:۔

ایہہ جنت اے دنیا امیراں دے بھانے
غریباں دی تنگی دا اللہ ای جانے

حیات محمد حیات

1930 شاہ پور شہر ایہناں بارہ ماہ لکھے آہن۔ نمونہ کلام:۔

چڑھیا جیٹھ جدایاں والا رو رو ماراں ڈھائیں
نہ کوئی قاصد خبر لیاوے کھلی اُڈیکاں راہیں

صالح محمد

جمن 1935ء رحیم پور۔ زیادہ تر دوہڑے لکھدے نیں تے گویئے گاندے نیں۔ نمونہ کلام:۔

میں محبت عقیدت دے کجھ پھل چُنے تے اوہ نعت رسول خدا ہو گئی
کھا کے پتھر وی طائف دے لوکاں لئی جیندے مونہوں مبارک دعا ہو گئی

سلطان احمد علوی

جمن 1938ء کفری۔ انہاں دیاں ان چھپیاں کتاباں دے ناں ایہہ نیں۔ سان دا پتھر، نیناں دیاں جھڑیاں، گنجے رُکھ۔ نمونہ کلام:۔

دو قدم میرے نال ٹُر تاں سہی
کیوں بھلا تیرا میرا جوڑ نہیں

نذر بھٹی

جمن 1941ء چک نمبر 103 جنوبی۔ ایہناں دا پنجابی مجموعہ ''سد وراگ دے'' چھپ چکیا اے۔ نمونہ کلام:۔

میرے اندر دونہہ شیاں دی جنگ ہمیشہ جاری اے
اک ہے چانن دا چمکارا اک جاگیر ہنیرے دی

سردار علی شاہین

جمن 1941 انبالہ، نمونہ کلام:۔

بے قدراں دی یاری کولوں چنگے رُکھ جنگل دے
اختر وچ حیاتی اوہ وی ویلے تے آ ملدے

عاشق صحرائی

جمن 1941ء چک 27 جنوری۔ اصل ناں عاشق حسین آہ۔ اخلاقی

شاعری کردے نیں۔نمونہ کلام:۔

مطلب سیتی لوک پاندے ویلے مونہہ کھنڈ
نکلی غرض تے سبھی دس کے کھبی مارن چنڈ

ڈاکٹر خورشید رضوی

جمن 1942ء امروہ بھارت۔صرف اردو دیاں دو کتاباں چھپ گیاں نیں۔شاخ تنہا، سرابوں کے صدف، پنجابی حالی تائیں نہن چھپی۔نمونہ کلام:۔

لما پینڈا عمر دا کلم کلی جان
اچے نیویں سلسلے چنگے مندے حال

پروانہ شاہپوری

جمن 1942 شاہپور۔ ایہناں دیاں کجھ کتاباں چھپ گیاں آہن ''مٹھیاں پیڑاں'' تے ''سدھراں'' ناں نیں۔نمونہ کلام:۔

باگے وچ نہیں سدا بہار رہنی ایہدے وچ رہنا سدا مالنا نہیں
ایس رُکھ سدا نہیں ہرا رہنا،رہنا شاخ اتے سدا آہلنا نہیں

ریاض احمد شاد

جمن 1944ء سرگودھا۔ شاعری توں وکھ ڈرامہ نگار وی نیں تے سرگودھے دے پنجابی ادب وچ جان نیں۔

نمونہ کلام:۔

توں ناں دوجی وار حیاتی دے سکیوں
اسیں تے لکھاں وار حیاتی تجدے رہے
ویلے دی کونجھی ووہٹی نوں کج دے رہے
شاد اسیں نت گہنے بن بن سج دے رہے

غلام فرید ٹوانہ

جمن 1946 چک 92 شمالی۔ ایہناں نوں بیلیاں دھوکے نال نابینا کر دتا۔ ایہناں دی شاعری سوز نال بھری ہوئی اے۔نمونہ کلام:۔

بے درد پیغام چوایا اے گل سُن کے قاصد ولیا
مغرور فرید نوں میں کیہ کرنا کدی کھوٹا پیسا وی چلیا

تریجا دور:۔ پاکستانی دور دے شعراء

ڈاکٹر عبدالمنیب خالد

جمن 1948ء چک 26 جنوبی۔ ایہہ ہومیو پیتھک ڈاکٹر آہن تے نال نال شاعری وی کریندے آہن۔نمونہ کلام:۔

لوکاں نوں کیہ دساں کنے ماتم دم دے اندر نیں
جھوٹھیاں ہاسیاں دے نال اپنا آپ لُکائی پھرنا واں

غلام رسول

جمن 1949ء کوٹ مومن۔ ایہناں دیاں کئی کتاباں چھاپے چڑھ چکیاں نیں۔ دردِ عشق، مقصود العاشقین، مرزا صاحباں۔

نمونہ کلام:۔

شالا وچھڑن نہ بھیناں توں ویر سکے وچھڑ گئیاں دے درد ہزار سینے
بھائیاں باہجھ نہ بھاندی چیز کوئی چُبن نت جدائیاں دے خار سینے

دوست محمد

جمن 1950 کوٹ مومن۔ ایہناں دی شاعری وچ سوز اے کجھ کتاباں چھاپے چڑھ چکیاں نیں۔ باراں ماہ، پرانیاں یاداں، سی حرفی۔

نمونہ کلام:۔

چڑھدے ساون سوہنے تائیں ایہو عرض سناواں
بھل نہ جاویں قبر میری نوں جے سکدا مر جاواں

اصغر شامی

1952ء بھلوال۔ کافی مشہور شاعر نیں ایہناں دی کتاب ڈونگھیاں سوچاں چھپ گئی اے۔ نمونہ کلام:۔

قسمت ماڑی ہووے تے مُڑ سونا وی اے مٹی
چمکن لیکھ تے بن جاندا اے پتھر وی الماس

محمد اقبال ندیم

جمن 1952ء فروکہ۔ بزم فکر شعور دے ناظم اعلیٰ نیں۔ حرف آ گہی تے اکلاپا لکھ چکے نیں۔ نمونہ کلام:۔

تیریاں چٹھیاں تیریاں سانبھ سانبھ کے رکھنا واں
ایہو میرا ترکہ سارا یاد اے وسدے ویلے دی

محمد بخش میر

جمن 1954ء رحیم پور۔ نابینا ہو گئے آہن چنگی شاعری کریندے آہن۔ نمونہ کلام:۔

پوے لوہر چھاں دیاں منیاں نوں وت حسرتاں نال وکھیندا اے
چنگا ہویا جے میر مگروں لتھا ایہہ مہناں روز سنیندا اے

محمد حیات بھٹی

جمن 1954ء کوٹ چوغتہ۔ ایہناں دی شاعری حال دیاں سوچاں دی عکاس اے۔ وڈے مشہور پنجابی شاعر آہن۔ جتھے وی مشاعرہ ہووے ایہہ اس نوں لُٹ لیندے آہن کافی شاگرد بنا لے آہن۔ اکثر دوہڑہ لکھدے آہن۔ نمونہ کلام:۔

وڈیاں بختاں آلیا ساویا ککرا تیرے کدے گئے لٹکے چھاؤں دے
تیرے ٹھڈڑے سائے دی لوہ لے کے آ باندھے آہن ملکھ کداؤں دے

میں آدھا ہن کسے نہوں باہوناں رُخ پھر گئے جدوں خزاؤں دے
جِدے وقت حیات نواؤ ہووے اج سجن ہن سجن اداؤں دے

ممتاز عارف

جمن 1954ء سرگودھا۔ ایہہ شاعری دے نال نال گلوکاری وی کردے آہن ایہناں دی شاعری زیادہ تر حالات دی عکاس اے۔نمونہ کلام:۔

ڈھیری ڈھا کے بیٹھو نہ ایہہ نہیں ساڈی شان
اُٹھو! ظلم دے اگے بن جاؤ، اللہ دی تلوار

فراست علی فراست

جمن 1954ء فروکہ۔ فراست صاحب وڈے اُچے شاعر آہن مٹھڑے بول لکھ چکے نیں۔نمونہ کلام:۔

جیہڑے رُکھ دی چھاں تے خلقت بہندی سی
ایسے رکھ نوں بھکھے رندے کھا گئے نیں
خان فراست دیس دیاں واسیاں نوں
نفرت آلی ڈور دے تندے کھا گئے نیں

غلام عباس چشتی

وفات 1989ء چشتی صاحب پیشے دے لحاظ نال استاد آہن۔ قصہ

سوہنی مہینوال شروع کیتا پر ادھورا ای چھوڑ کے اگلے جہان ٹُر گئے۔ نمونہ کلام:۔

چمکدار زلفاں خمدار زلفاں ابدار تے بے نظیر زلفاں
بہوں سج کے دل نوں پیچ کراں کیہ غلام اسیر زلفاں
نین مست خمار آلود چمکن چڑھی کیف دی کا نگ اچھل واہ واہ
کھلا مئے خانہ چلے پیمانہ رہیا دور سکون دا چل واہ واہ

غلام محمد درد

جمن کھوئی گورایہ۔ درد صاحب وڈے اُچے تے سچے شاعر آہن پنجابی مشاعراں دی جان آہن۔ شعراں وچ کافی وزن ہوندا اے۔ لوک وڈے شوق نال ایہناں نوں سندے آہن۔ نمونہ کلام:۔

اج دے راکھے کمزوراں دے سر توں لاہن دوپٹے
ننگیاں دے سر کجن والے مرگئے نیں سردار
انس کرن آلے لوکی رت اک دوجے دی پیون
سدھے درد دسیندے پے آہن قیامت دے آثار

دل صاف ہوون تے سنگ نہیں ترٹدے توڑے سجن کنڈ یتا ہووے
کر ثابت بخت دے ہوندیاں وی کدی بھر کے پیتا ہووے
اللہ پاک نہ بخشے تیں چن دا گلہ درد جے کیتا ہووے
ایسے بندے نوں جگ بد نیتا دسدا جیہڑا خود بد نیتا ہووے

مہر نذیر احمد نظیر

جمن مُڈھ رانجھا 1952ء مہر صاحب مُڈھ رانجھے دیاں ادبی مجلساں دی جان آہن۔کاروان حیات ادب دے ناں نال ادبی تنظیم چلا رہے نیں۔

نمونہ کلام:۔

کیڈی گل اہی آونجے سن کے منتاں زاریاں
آسنبھالے نظیر اوہ آپ اپنی سرداریاں
آیا تے حسرتاں دے باغ سارے کھڑ گئے
ٹُر گیا تاں اس دے پچھوں ہور قصے چھڑ گئے

نورالٰہی کاوش

جمن 1954ء شاہپور شہر۔ کاوش صاحب پیشے دے لحاظ نال استاد نیں ہائی سکول شاہپور وچ پڑھا رہے آہن۔نمونہ کلام:۔

سسیئے روہی تپدی وانگ تندوراں دے
ننگے پیریں اون توں پہلاں سوچیں آ
بن بدلاں دے ساون چھم چھم وس پوسن
اکھیں کجلا پاون توں پہلاں سوچیں آ

شفیق مخفی

جمن فروکہ 1954ء اصل ناں محمد اکرم اے۔اپنے علاقے دے

مشہور شاعر آہن۔نمونہ کلام:۔

ماں دھرتی دا پیار تے خشبو گھٹ تے نہیں
لوکی کیوں اسمان تے اڈنا چاہندے نیں

سید احمد چنابی

جمن مُڈھ رانجھا، چنابی صاحب پنجابی وچ نظم گیت۔ ماہیا تے دوہڑے لکھدے نیں۔نمونہ کلام:۔

تک رکھ نہیں کہیں دیاں بختاں دی ہوندی آس بیگانی کائی نہیں
کدی تلخ حالات وچ دکھیاں دی کسے سر تے گڈھڑی چائی نہیں

حسرت جعفری

جمن 1955 بھیرہ، اصل ناں محبوب حسین اے۔غزل تے نظم چوکھی لکھی اے۔نمونہ کلام:۔

رانجھے وانگوں حسرت نے جد حال فقیری کیتا سی
جوگی دی عین جوانی اُتے الہڑ مٹیاراں رو پئیاں

تنویر ہاشمی

جمن 1956ء ھانسی بھارت، اصل ناں اجمل حسین اے انبالہ کالج وچ پڑھاندے نیں۔

نمونہ کلام:۔

چانواں تے سدھراں دی کلی آس دا دیوا بلدا
دے کے رت جگر دی یارو اس نوں پیا جگاواں

طفیل ثاقب

جمن 1956 لقمان، انبالہ مسلم کالج وچ لائبریرین نیں ادب نال کافی پیارا اے۔

محمد امیر

جمن 1955 سلانوالی،

نمونہ کلام:۔

یاد تیری نیں گھلیا مینوں آیا آں قاصد بن کے
امیر رو کے پچھدا اے کدوں ولسو یار وطن تے

احمد نواز زخمی

جمن چک 73 جنوبی،

نمونہ کلام:۔

کتھوں کتھوں جان چھپاواں
چارے چنڈاں ملیاں چوراں

غلام حسین جاوید

جمن 1956ء ترکھانا والا، نمونہ کلام:۔

میں خوشیاں توں مونہہ موڑ گیاں تے رت دا سونا چھوڑ گیاں
جس نوں سجن سمجھ کے گل لایا اوسے توں ہتھ کروائی بیٹھاں

ڈاکٹر محمود اسیر

جمن 1956ء سرگودھا، جناب محمود اسیر ہوراں ہک کتاب سخن وراں سرگودھا دے ناں نال چھاپی اے۔

نمونہ کلام:۔

اج دی رات تے لنگھ جاوے گی
کل دی رات دا چارہ کریئے

محمد افضل نصرت

جمن 1957ء مانکے والا،

نمونہ کلام:۔

تیرے پیراں تے ہتھ رکھ بیٹھاں کجھ کر چا شرم حیاء اے
میں کتنی واری ہتھ جوڑے نہ اتنا جوش وکھا اے
تیریاں طعنیاں توں تنگ آ کے مر ویساں موہرا کھا کے
تیری ہستی اے بہوں بھاری سائیں نصرت وزن دا پا اے

مولوی نذر محمد نذر

جمن 1957ء مانکے آلا۔ نمونہ کلام:۔

گل اس نوں نذر معلوم ہوندی جس دی گل وچ لج ہووے
ہوندی یار پیار دی قدر اُس نوں جس نوں ریت پریت دا چج ہووے
اُس حاجی نوں حاجی میں سمجھاں جس دی یار نوں ملیاں حج ہووے
سچے عاشق آدھے گج وج کے جیہڑی کل ہونی او اج ہووے

ظفر اقبال ڈوگر

جمن 1957ء راولپنڈی۔ نمونہ کلام:۔

باغ اجاڑیا اسے نیں
جس نوں رکھیا سی رکھوالی تے

محمد اسمٰعیل

جمن 1958ء مٹیلہ ہرلاں۔

نمونہ کلام:۔

ہک تھل دا راہ دوجی گرم ہوا سسی تن تنہا اتھے آ گئی
کرے کھوج پنن دے وچ صحرا تنہا گھبرا گئی
اُس ناز ادا دی پتلی نوں عشق دی بھا کر ساہ گئی
اسمٰعیل میاں سسی وقت قضا ہم لج دے تاک بھنوا گئی

محمد مشتاق

جمن 1958ء سکیسر بار۔

نمونہ کلام:۔

خدا توں بعد جیہڑی ہستی جہاں تے مقدس اے
اوہ ہک ذات محمد اے زمیں تے اسمان اتے

صابر سودائی

جمن 1958ء فروکہ۔ ایہناں دی ہک کتاب تین سمندر دے ناں تے چھپ گئی اے۔

نمونہ کلام:۔

اپنا یا بیگانہ ہووے صابر کہیں تے وسناں نہیں
سو واری میں ڈنگیا ہویاں مٹھّیاں مٹھّیاں باتاں دا

بشیر احمد ندیم

جمن لکسیس، نمونہ کلام:۔

اس دی اکھ ناہی لگدی میری سک ناہی لاہندی اساں اکھیں چوں رات ٹپا چھوڑی
ایہناں بھوئیں تے لفظ اجازت لکھنا وت آپ ای اوہ مٹا چھوڑی
اوہدے مُکھ تے زلف آ جھڑکرتا اساں پیار دے نال ہٹا چھوڑی
اسے وقت دا گھیکا باہناں جندن دی ذات ندیم بھلا چھوڑی

فخر اللہ شاہ

جمن 1963 چک نمبر 23 شمالی۔

نمونہ کلام:۔

توں کیہ جانے اڑیا محبت دی ریت نوں
جان دے نیں پیار والے گھنجڑی پریت نوں

محمد سعید

1963ء نا چک 52 شمالی۔

نمونہ کلام:۔

اس سعید دی پوسی پوری رب دی ذات ختم کریسی دوری
میں کملی دا منٹھار وے ماہی مینوں ونگاں پوا

محمد اشرف بسمل

جمن 1963ء کوٹ مومن۔

نمونہ کلام:۔

تنہائی دے ڈونگھیاں سوچاں ہن یاداں دا تپڑا تھل اے ہک
میرے سینے سانگاں لگیاں ہن اکھیاں دے جل وچ جھل اے ہک
گل راز دی کرساں راز دے وچ ہک گل وچ سو سو دل اے ہک
خودی وانگ اقبال اجاگر کرساں میری پختہ بسمل گل اے ہک

محمد اصغر سندھو

1965ء سلانوالی، نمونہ کلام:۔

کتنے سوہنے لگدے اصغر

جد ہسدیاں بلھاں اُتے وس دیاں ہنجو

قاری محمد اشرف

جمن جان محمد والا 1964ء۔نمونہ کلام:۔

بندہ رب دا رب نے گھلیا

کوئی اگے کوئی پچھے

ڈاکٹر زاہد منیر عامر

1966ء سرگودھا۔ ڈاکٹر ہوریں وڈے لکھیار آہن اج کل اورنٹیئل کالج پنجاب یونیورسٹی وچ اردو پڑھا رہے نیں۔ بہوں ساریاں کتاباں دے مصنف نیں۔نمونہ کلام:۔

اکلاپے دی اگ وچ پے کے آپے سڑدا رہنا واں

روز سویرے اُٹھ بہنا واں روز ای مردا رہنا واں

اختر علی چھینہ

جمن 1964 چک نمبر 34 شمالی۔

نمونہ کلام:۔

ڈھلے بخت تے سجن وی کنڈ کر گئے اوہا سگویاں ہن تنہائیاں

حالات کیتا مجبور چاء چھینہ چائی ودھے آ سر تے آئیاں

جہانگیر منور

جمن 1969ء کوٹ مومن۔نمونہ کلام:۔

رُنیاں نیں اکھیاں اج ساری رات وے

کدی آ کے ویکھیں توں میرے حالات وے

محمد ظفر عاصم

جمن چک 23 جنوبی،

نمونہ کلام:۔

چڑھی شام غضب دی بے کس تے دھمی اُٹھدیاں نال لئی گئی

ویکھ کے اجڑی جھوک سجن دی سسی کملی ہو گئی

جھل جھل ہجر وچھوڑے عاصم ہکو جام صبر دا پی گئی

ناں خان دا جپدی رہ گئی سسی دنیا توں اُٹھ گئی

محمد اعظم

جمن 1964ء کوٹ مومن۔

نمونہ کلام:۔

بدکار آں پرلے درجے دا کیڈے رب سائیں بھرم بنائے نی
میری لکھاں دی کلی نوں رڑے تے رنگ وکھرے ملک توں لائے نی

محمد ممتاز آصف

جمن 1965ء۔نمونہ کلام:۔

ایہہ بخت تے ڈھلدی چھاں ہوندے سدا کوئی نہیں رہندے تھاہرے
کسے وقت وی ممتاز کم آویندے سجناں تے دتے ہوئے پہرے

نذر عباس گوندل

جمن 1965ء بن حبیب بھلوال۔نمونہ کلام:۔

اپنے اتھرو ڈک ڈک کے میرے ہسن لئی
کیویں زوریں ہس وکھایا میری امڑی

محمد یونس شاد

جمن جہان آباد، جـــٹـــکـــی زبان استعمال کریندے آہن دوہڑا لکھدے آہن۔نمونہ کلام:۔

لجپال سداون سوکھا نہیں وکویندیاں تن دیاں لیراں
سڑ ماس ویندا شوہدی ہڈیاں توں ہو ویندا حال فقیراں

نہیں سدھ بدھ راہندی دنیا دی آ ویندا وقت اسیراں
ہر حال اچ شکر دا کلمہ پڑھیئے تاں ملدیاں شاد توقیراں

محمد بشیر

جمن جھاوَریاں، پیشے دے لحاظ نال ڈاکٹر آہن پنجابی زبان وچ شاعری کریندے آہن۔نمونہ کلام:۔

اج یاد ایہناں دی نے آ کے کیتا دل نوں سخت بے چین ایں
کے کریئے جد نیند نہ آوے محبوب دے سوہنے نین ایں

محمد صدیق تائب

تائب صاحب پیشے دے لحاظ نال استاد اہن۔ اوہ ہک چنگے منے ہوئے شاعر آہن۔شاعری دے نال نال ہک ڈرامہ نویس وی آہن۔نمونہ کلام:۔

ہر ساوی شے تہاڈے ٹُرن دا سُن کے پئی اے نیر وہیندی
انہاں نیراں دیاں بن نہراں ویسن وتیں غماں دے باغ رویندی
ہجر فراق دیاں منزلاں وچ ہک اجیہی گھڑی اے آ ویندی
ہک ہنج اکھیں چوں نہیں آوندی چاہے کتنی رہوے اوہ روندی

خواجہ قمر الزماں دیپ

جمن شاہپور شہر۔ بزم گلستان ادب دی سیوا کر رہے آہن۔

نمونہ کلام:۔

واہندے پانی وانگوں واپس نہیں آوندے
کیوں بیٹھی ایں ملکے راہواں نوں

ارشد محمود مسائل

جمن شاہپور شہر۔نمونہ کلام:۔

غمزدہ ہک زندگی اے خوشحالاں دی بھیڑ وچ
ہاسے گُم ہو گئے سسکیاں دی بھیڑ وچ

سیف اللہ صابر

جمن شاہپور شہر۔

نمونہ کلام:۔

سلسلہ ساڈی محبت دا شروع ہویا جتھوں
ہے اجے تائیں موجودہ اوہ درخت گواہی واسطے

سید محمد علی شاہ

فروکہ، قلمی ناں بسمل بخاری اے۔نمونہ کلام:۔

بد نظراں دیاں نظراں توں
بکل ہیٹھ لوکائیاں ونگاں

لیاقت علی ساجد

جمن فروکہ۔نمونہ کلام:۔

تساں بختاں دے زور دل آئیاں سدا کریندے رہ او
ساڈے پُھل جذبات تے نازک کلیاں پیراں ہیٹھ تڑیندے رہ او

محمد ریاض جانؔی

جمن ودھوالہ نزد فروکہ۔نمونہ کلام:۔

تسیں سجن پھل گلاب دے ہو وس خاراں دے پے گئے او
تہاڈا کم آ دلبر محلاں چ رہنا ہن خاک تے رلدے پے او
بہوں چنگی اس بشر دی زندگی جیہندے کان زمین تے رہے او
سانوں جانی بالکل بھانڑا نہیں بہو اوپرا میوہ ڈھیے او

نذر محمد ناز

جمن ودھوآلہ،قلمی ناں نازؔ اے۔غزل نظم تے دوہڑہ لکھدے نیں تے پولیس وچ ملازم نیں۔نمونہ کلام:۔

کہیں تے اج اعتبار نہ رہے
مخلص سنگی یار نہ رہے
ہر کوئی ناز غریب دا قاتل
دھرتی تے غم خوار نہ رہے

سرفراز نوید

جمن 1982ء پٹھان کوٹ نزد فاروقہ۔زیادہ نظم لکھدے آہن۔ امید اے کہ وقت دے نال کلام پختہ ہوندا ویسی۔نمونہ کلام:۔

نشے باز بھرا دا نہیں — پیو دا نہیں ماں دا نہیں
پی پی اپنے ہوش گواندا — اس نوں خوف خدا نہیں
اللہ دا گھر کیہڑے پاسے — پتہ اس نوں راہ دا نہیں
کوڑ دے نال یارانہ جس دا — اوہ انسان وساہ دا نہیں
چھانڑ نوید زمانہ ڈھا — اج دا دور وفا دا نہیں
نفرت مول ونجاؤ لوکو — پیار پریت ودھاؤ لوکو
ویراں نوں پے ویر مریندے — سانگیاں دی لج پاؤ لوکو
نکا وڈا گورا کالا — اس دا فرق مٹاؤ لوکو
دولت دی پئی پوجا ہوندی — رل کے ایہہ بُت ڈھاؤ لوکو
ہردی خیر نوید اے منگدا — وسو کھٹو کھاؤ لوکو

سید ذوالفقار علی زلفی دا مزاحیہ کلام

جمن 1930ء علی پور سیداں نزد بھیرہ زلفی صاحب ریٹائرڈ فوجی آہن۔مجلس تنویر ادب دے سرپرست آہن ترے کتاباں چھپ گیاں آہن۔ ''اکھ دے اولھے، وفا کی بارش، چٹی رت''۔نمونہ کلام:۔

ایہہ ویلا نہیں اونا وت — مینوں ویکھ نہ چرخا کت

عزت پت دی کتھے خیر   جے کر ماری جاوے مت
کس دی کرسیں سر تے چھاں   ویہڑا جس دے کول نہ چھت
رہے جے نہ آپے وچ   کجھ نہیں رہندا پلے وت
آوَن جس دے بھیڑے دن   راہ وچ بہندا پیڑی گھت
قدرت مکو ٹھپدی اے   جے وی کوئی چکے ات
زلفی کوئی نہ اپنا فیر   جے ہو جاوے چٹی رت

☆☆

چنگے ہوندے جیکر اوہ   رکھدے ہر شے دی کنسو
روپ کسے تے رہوے کیہ   جتھے ہر شے نمبر دو
ساڑ کے ہر شے رکھ دیسی   چلدی رہی جے انج لو
عشق لئی نے ہکو جہے   ہاڑ مہینہ بھاویں پوہ
بے شک ہووے رس بھریا   کچے پھل نوں کدی نہ کھو
پھلاں ورگی صورت دی   ساری دنیا کردی رو

☆☆

جھوٹ جہناں‌نوں ونجے پچ   شالا کدی نہ جاون ہچ
میں جاتا سی ہیرا جس نوں   اوہ وی نکلیا اے کچ
لوکاں پیار دے گڈے چاڑھے   میں ماری سی ایویں کھچ
اوہناں وچ بندیائی کاہدی   جیہڑے بول نہ سگدے سچ
قسمت ہووے چنگی جے کر   بھیڑی گل وی جاوے پچ
لبھ لئی لوکاں منزل اپنی   ہو کے مٹی دے گچ
سولاں پوڑ کے جیہڑے ہسدے   زلفی ایہناں کولوں بچ

صدیق اختر

جمن بھاگٹانوالہ، ایہہ مزاحیہ شاعری کریندے نیں تے سنجیدہ وی کردے نیں۔نمونہ کلام:۔

اج کل نظراں ملاون دی ڈھل اے
چل ویندا میٹر تے من ویندا دل اے
کدی میتھو ریشم دے چھ سوٹ منگدی
کدی آدھی اج خمیرے تے دل اے
شامی اجے اس شاپنگ تے آونا
میرے تاں بوجھے دا بیلنس وی نل اے
اوہ انج کر کے ویندی ڈیلی ڈیمانڈاں
جیویں اکبر دے ابے دی نوٹاں دی مل اے

محمد اسلم بھٹی

جمن بھلوال۔قلمی ناں اسلم بھلوالی، وڈی چنگی شاعری کر رہے نیں۔
نمونہ کلام:۔

اوہ میتھوں پچھدا اے توں کتھے رہنا
ایہہ میری مرضی میں جتھے رہنا
تیرا میرا کوئی بنا ساجھا
توں اتھے رہنا میں اتھے رہنا

اوہ کول رہ کے وی دور دسدا
میں اولھے بہہ کے وی سوچیندا رہنا

اصغر شامی

جمن بھلوال، اصغر شامی ہوراں شاعری راہیں اپنے فن دا لوہا منوا لیا اے۔

نمونہ کلام:۔

گل من نی نخریلیئے اڑیئے نی
آ عشق دی سولی چڑھیے نی
کوئی نواں فسانہ گھڑیئے نی
آ نال سماج دے لڑیئے نی
میرے دل دا باگ اجاڑیا توں
مینوں رنگ پریم دا چاہڑیا توں

توں آخر مُکھ وٹاناں ایں
من رانجھے وانگ رلاناں ایں
شامی لکھ واری ازما بھاویں
مُڑ گلیاں وچ رلا بھاویں

ممتاز حسین

جمن 1949ء سلکی، قلمی ناں ممتاز بلوچ، ناصر ادیب نال رل کے فلمی دنیا وچ کم کیتا چنگے شاعر آہن۔نمونہ کلام:۔

ویلے دے خونی ہتھاں نے سنگھی میری گھٹی اے
جے کہیں چھیتی خبر نہ لئی تاں سمجھو میری چھٹی اے
منیا اے چناں رات دا راجہ ایں نفرت نال نہ مینوں ویکھ
جیڈی رات وی لمی ہووے اوڑک نوں پوہ پھٹی اے
لنڈے دے سردار لبھے گہنے وی کجھ گھلو آ
پہلاں وانگ دھی کیرے دی اج وی کنوں ہٹی اے
میرے دل دا پنوں خبرے کیہڑے سچ دا واسی اے
میری سوچ دی سسی اوہنوں لبھ لبھ تھکی ہٹی اے
شام نوں جد ممتاز بلوچا لہو دے بدل چڑھدے نیں
انج لگدا اے ظلمی سورج کہیں دی چادر لٹی اے

محمد نذیر نذر

جمن 1963ء گرنا پٹھانا، نمونہ کلام:۔

ڈھولا رہ پو اج دی رات سویرے ٹُر جاویں
کائی پیار دی کر گل بات سویرے ٹُر جاویں
کیہڑی کالھ ای وںجن دی دس ڈھولا

مینوں کر نہیں انج بے وس ڈھولا

وت ملنا نال برات سویرے ٹُر جاویں

کائی پیار دی کر گل بات سویرے ٹُر جاویں

عنصر اقبال عاطف

جمن 1969ء چک 23 جنوبی۔نمونہ کلام:۔

کوئی حیلا ملن دا کر ماہیا

میرا چوکی بھاگٹ گھر ماہیا

چوکی بھاگٹ دنیا جان دی اے

ایہہ زینت پاکستان دی اے

چوکی بھاگٹ نہیں کجھ دور اے

مینوں آویں ملن ضرور اے

نہیں تا ویسی عاطف مر ماہیا

میرا چوکی بھاگٹ گھر ماہیا

میاں سلطان سگو

نمونہ کلام:۔

سبحان اللہ واہ صفت خدا وند دی کدے گئے رنگ بہاراں دے

بلبل بھور اداس پھرن کاں سیر کرن گلزاراں دے

کھوتے آ میدان کھلوتے تازی تلے بھاراں دے
اُڈ گئی بو حلالیاں دی ہبکار آون مرداراں دے

مظہر محمد آزاد

جمن 1966ء چک موسیٰ نزد جھاوریاں۔ آزاد صاحب دی شاعری کافی پختہ ہوگئی اے۔ دوہڑہ بہوں چنگا لکھدے آہن۔نمونہ کلام:۔

جداں دھوڑ اہی میتھے بختاں دی اوہ میرے سر تلے رکھدے باہیں آہن
شالا مظہر جہے لگدے نت پے آون ایہو منگدے روز دعائیں آہن
جداں بخت ڈلانا تاں علم ہویا اوہ لگدے مطلب تائیں آہن
میرے وقت اچ ساتھوں مل گئے آہن جیہڑے مال تے زر دے سائیں آہن

سکندر حیات اسد

جمن 1968ء چک موسیٰ۔ اسد صاحب پیشے کے لحاظ سے استاد ہیں۔ دوہڑہ اچھا لکھدے نیں۔نمونہ کلام:۔

دے جھوٹھیاں یار تسلیاں سن پردیس چا ڈیرے لائے نی
ہوندے سجن دلاں دیاں ٹیکاں چن سچ قول کسے فرمائے نی
لُٹ چین امن ساڈی زندگی دا گلے لوکاں توں کروائے نی
پئی خلقت اسد توں پچھدی اے کیوں لگدے ملن نہ آئے نی
مینوں طعنے دے کے غربت دا کیتی سجناں عقل دانائی نہیں

ایہہ رنگ اہن قادر مطلق دے ہوندی قسمت نال لڑائی نہیں
میں من لیساں سنجی غربت دی اج عزت جہان تے کائی نہیں
جیندے اسد حلالی ہوون ویدھے اچ جھک دی روشنائی نہیں

امتیاز رضا شاد

جمن 1968ء جھاوَریاں۔ دوہڑا اچھا لکھدے آہن۔

نمونہ کلام:۔

صداں بخت دے سائے نہیں سر تے رہندے آوندی اے دھپ شاہاں تائیں
ایہہ سنگ سنگتاں ہن عارضی ٹیکاں ہوندے مان فقط چند ساہاں تائیں
رج دیندے دھیراں توڑ دیاں گھٹ ٹُردے توڑدیاں راہاں تائیں
ودا کنڈ سینڑ ہیندا لگدیاں دی ایہہ دنیا شاد فناہ تائیں

راجہ غلام مُرتضٰی

جمن 1973ء جھاوَریاں، راجہ صاحب وی دوہڑا لکھدے نیں۔

نمونہ کلام:۔

آہی محض غریبی تاں وی خیر آہی وڈی چنگی نبھدی پئی آہی ٹھاٹھ اچ
لگے پھیر مقدراں انج ہو کے مُڑ ہتھ مونہہ کر گئے گھاٹے اچ
وڈی شوقاں نال تاں رل گئے اوہ تسی وسدی سنگت دی ہاٹھ اچ
مندے وقت اچ راجہ چھوڑ ونجناں نہ ہوندی فطرت راٹھ اچ

ڈاکٹر جاوید آغا

جمن 1975 جھاوَریاں۔ ڈاکٹر صاحب اصل وچ اردو دے شاعر آہن ''پریشان کر گیا کوئی'' چھپ گئی تے ذائقہ بدلنے واسطے پنجابی شاعری کر لیندے ہین۔نمونہ کلام:۔

پڑھ سکیا کوئی نہ اجڑیاں اکھیاں نوں
چُپ دی بکل سارے عیب چھپا گئی اے

عابدحسین جمن بن حبیب بھلوال

قلمی ناں عابد گوندل ورتدے نیں۔ صحافی تے نغمہ نگار نیں۔ فلمیں ''اک دھی پنجاب دی، برگر فیملی، لال پراندہ''۔تصانیف،کبھی چاند پورا نہ ہوا۔ نمونہ کلام:۔

منزل وی انجانی اپنی
راہ کراہ دس سانوں

جے اس راہ وچ توں دے دیویں
ککر دی چھاں تے سب منن توں رب سائیں

محمد رمضان عاقل

جمن نوشہرہ کھوکھراں۔ دوہڑے لکھدے آہن۔

نمونہ کلام:۔

ساری ہوندی اے کھیڈ مقدراں دی ساڈے ربو ای بخت ڈولا گئے
جیہڑے کل تائیں بانہہ تے سوندے آہن اج اوہ ای مونہہ پرتا گئے
آپو جان تاں غلطی کائی ناہی کیتی اوہ پتہ نہیں کیوں چِت چا گئے
عاقل بس بن شغل گیا، سانوں ملکھ دے مہنے کھا گئے

صابر سودائی

جمن فروکہ۔ اصل ناں محمد وارث، غزل لکھدے نیں۔نمونہ کلام:۔

ادباں آلے جھولی بھر بھر جاندے نیں
بے ادبے تاں ہتھوں خالی ہوندے نیں
جیہڑے ایتھے جیندے صابر ہوراں لئی
جگ تے اوہ انسان مثالی ہوندے نیں

ڈاکٹر وزیر آغا

ڈاکٹر وزیر آغا ساڈے ضلع دی ہک وڈی قد آور ادبی شخصیت ای نہیں بلکہ ہک نواں اسلوب وی آہن۔ انہاں دیاں نظماں دے ترجمے دنیا دی کئی زباناں وچ ہو چکے نیں۔نظم غزل انشائیہ تے تنقید ایہناں دے علمی و ادبی اظہار دے خصوصی اضافے آہن۔ آغا صاحب نے اردوتوں وکھ پنجابی وچ وی شاعری کیتی اے۔غزل وچ نیچر نوں اہمیت دیندے نیں۔نمونہ کلام:۔

ادھی راتیں کھڑ کھڑ ہسئے ٹھنڈی ٹھار ہوا

فجریں بکل مار کے رووے زارو زار ہوا

گوریاں بانہاں تیر نہ سکن چھلاں مارے کانگ

کچے گھڑے دے وانگوں ڈولے بے پتوار ہوا

چیتر پھگن یاریاں گنڈن آ گےء ساڈے یار

جیٹھن پکھ جد ہاڑ دا لگا ہو گئے یار ہوا

طاہرہ ردا

سرگودھا یونیورسٹی توں ایم اے اکنامکس۔

کوئی رُس جاندا اے تے جان دیو

اینویں رولا پاندا اے تے پان دیو

اس کو ہجھے نوں اسی تے کو ہجھا آ کھاں گے

اوہ سوہنا اکھواندا تے اکھوان دیو

ہر دور وچ بچے باغی ہوئے نیں

ویلا پھیرے لاندا اے تے لان دیو

بائیکاٹاں تے زور ازمائی کیوں

اپڈے لائق ایہو تے امتحان دیو

اج گوا کے کل وی سانوں بھوگے

نکیاں نکیاں گلاں دل وچوں جان دیو

لاج دی بکل ماری رکھیں
اپنا آپ سنبھالی رکھیں
پکیاں پیڈیاں اس دیاں تنداں
پونیاں کت سنبھالی رکھیں
سجن میرا آکھ گیا وے
میری لاج سنبھالی رکھیں
ہن نہ سد کسے نوں ماریں
ہن نہ وال کھلاری رکھیں

احمد غوث شاہ غمناک

باوا استاد محترم محمود شاہ ہاشمی دے ماموں آہن۔

نمونہ کلام:۔

لے سنیہڑا باد صبا ونج دیویں شہر مدینے
ہجر فراق مینوں خاک رلایا چاہ ہویا وچ سینے
دیدار دا ذرہ ادھار نہ ہووے بھٹ پئیے سال ورینے
غمناک دی عرض منظور ہو سیجاں سنیاں یار نگینے

ہک دہاڑے گورستاں گیاام ونج ڈٹھی گور سجن دی
نال پیار ہزار بلاواں چماں خاک کفن دی

اوہ "صمم" "بکم" چپ ہو ستے لاہ تاہنگھ وطن دی
غمناک خزاں دے باگ وچوں جیویں بلبل تاہنگھ چمن دی

غیر مسلم شعرا

تقسیم ملک توں پہلاں ایتھے کافی ہندو تے سکھ پنجابی شاعر اہن پر ایہناں بارے کافی محنت دی لوڑ اے۔ اس ویلے بھیرہ ای سرگودھے دا وڈا شہر اہ تے ایتھے ای شاعر وی آہن ایہناں دے وچوں کجھ ناں ایہہ نیں تے ایہناں دا نمونہ کلام وی اے:۔

اشیر داس بسمل

نابینا شاعر نیں۔

نمونہ کلام:۔

دل اے ڈاڈھا دُکھی ہویا ہجر تیرے دے اندر
تیری مورت نال سہاوے من میرے دا امندر

چونی لال وج آزادؔ

نمونہ کلام:۔

جیہڑے لوکی جے جے سیتا رام نیں ہر دم گاندے
سچ آکھے آزاد ایہناں دے پاپ سبھے جھڑ جاندے

رام چیتن

نمونہ کلام:۔

رام دیالو دیا کریندا ہر پل ہر دے اُتے
ہر دی آس کرے اوہ پوری کیا آدم کیا کتے

بھیرہ شغل پنجاب دا حاکم نا معقول
کتے بیہن چبوترے بھیڈاں بھرن محصول

راج سنگھ

جمن 1839ء پیل م 1922ء چوکی بھاگٹ۔

اس دیاں کافی کتاباں چھاپے چڑھیاں آہن۔ نقارہ کوچ، سی حرفی راس، بے رحم ناگ۔ نمونہ کلام:۔

کیوں نہ دنیا وچ ابرو ہوسی
پکڑ لئی جس نے نیک چال میاں
راج سنگھ مزار کر تیار پہلے
پچھوں دلبراں نال پا پیار میاں

پرتھی رام

جمن نامعلوم، مرن 1940ء۔

نمونہ کلام:۔

جے ہندو کہاواں تے مسلمان نہ رہاں
جے مسلمین کہاواں تے ہندو نہ رہاں
میں تے دوہاں دے وچالے رہاں
رام دی گل لئی ہر اک دے کول بہاں

شیر سنگھ

جمن 1855ء کالرہ مرن 1945ء۔ شیر سنگھ نوں راقم نے وی چنگا بھلا ویکھیا اے۔ اوہ ہر گل ماہیے نال کریندا آہ۔ شیر سنگھ عمر حیات ٹوانہ دا بیلی آہ تے اس دے وظیفے تے ای گذر اوقات اہی۔ اس نوں ماہیا آکھن تے عبور آہ۔ موقع محل دے مطابق ماہیا بنالیندا آہ۔

مثلاً ہک واری میں ویکھیا کہ اس لاری اُتے چڑھنا آہ تے پیسے تے ایس کول ہوندے ای کوئی نہین۔ اس ڈرائیور جس دا نام رام سنگھ آہ دے کول ونج کے آکھیا۔

کولے وچ دہی ماہیا
پتہ نہیں رام سنگھ لاری تے چڑیسی کہ نہیں ماہیا

رام سنگھ نے سن کے آکھیا آ ونج۔

ہک واری چھوہراں نوں انج کر کے مت دتی:

ساوی رینڈی آ

ہٹ ونجو چھوہروں کھوتی لت مریندی آ

پانی پیتا نیں

ساڈا دل کھس کے پتہ نہیں کہس راضی کیتا نیں

کالے کاں ماہیا

جہناں گھر پیسے، اُچے ایہناں دے ناں ماہیا

پرسا رام

جمن 1923ء چک 23 جنوبی م 1946ء۔نمونہ کلام:۔

گلہ شکوہ اس دی ذات دا نہ کریئے

جیویں آوے انجیں چا گذاریئے جی

دُکھ ہووے یا نہ ہووے سکھ دی گھڑی

ہر ویلے نام اسی دا پکاریئے جی

لالہ سوہن لال اخگر

ایہہ اردو دے شاعر سن۔ کافی بُڈھے ہو چکے آہن سوڈا واٹر دی دوکان تے کم کردے آہن۔

نمونہ کلام:۔

ہندوستان کے حُسن کی عظمت اسی سے ہے
قربان کیوں نہ جایئے اس بت کے حال کے
آخر وہی نجات کا سامان بن گئے
قطرے جو تھے میرے عرق انفعال کے

بے نقطہ خط دلپذیر

اول حمد الہ العالم واحد اک اکارا
مالک ہر مالک دا مالک ڈردا عالم سارا
دوم درود محمد سرور دم دم ورد ہمارا
کامل مرسل کامل مرسل واہ سردار سوہارا
حمد درود الا کر گولاں واہ گوہر دلدارا
آکھ سلام دعا لکھ گھلدا حال ملال آوارہ
ہر دم حال کو حالہ کردا رلدا درداں مارا
محرم حال ہکو اوہ اللہ اس دا وڈا سہارا
اللہ ہک اساڈا راکھا کوڑا ہور دھارا
سدا کرم دا کھلا دسدا اس دا ہک دوارا
واسطہ اس دا واسطہ اسدا او صالح کردارا
آ اک وار وکھا دلدار ماہ ولا لسکارا

مکمل روح اداس دما دم کردا کوک ککارا
کر اک وار کرم دس آ کر سدا مُکھ دلارا
ڈگا رکھ اساڈا سکھ دا کھا کر درد ہولارا
لگا دُکھ اموڑا ولا کر دارو سردارا
وگدا سل سو لاک المدا لگدا ڈاڈھا کھارا
مرہم وصل لگا کر ساڈا گھر کرو ہموارا
دل سکدا اس حرص و ہوس دا کرو سوال گوارا
موڑ مہارے کو وار گدا ول واگ ولا اسوارا
آ مُکا اوہ آمدوالا دور دورا ڈکارا
آوَ گل لگاوَ ملو سئو کوڑا لارا
دار مدار وسار دلارا و دلدا دلارا
کرا کرام کرم سردارا اس و ملدا وارا
داد مراد ودا دلدارا کر امداد مدارا
وسدا رسدا ہسدا ہسدا آ مل اس گدارا
اوڑک کر مسدود مراسلہ مرسل مددگارا
دلدا لکھ مسودہ اس دا سودا عدم اودھارا

رام داس چھٹا کی

ایہہ جھاوَریاں رہن آلا سی۔کدی برما لگا وینداکدی آ ویندا۔ اس دا

پتر جگدیش چندر راقم دا جماعتی آہ اس دے چند شعر کجھ انج ذہن وچ آہن۔

ہو حکومت اپنی ہندوستان سونے دی چڑیا
جو ہو حکومت غیر دی ہندوستان مٹی دی پڑیا

ہندو ہندی ہندوستان
ساری چیزاں دا ہکو ای ناں

رام لبھایا طائر

ایہہ شاہپور شہر دے رہن الے آہن۔ آزادی تے کانگرس دے گیت لکھدے آہن۔

چینا انج چھڑیندا یار
کیتا آزادی دا پرچار

اوہی حق ضلعے وچ اسی منگدے آں
جیہڑا حق حاصل گوریاں نوں اے ضلع دے اندر

اشفاق احمد بالی جمن 1977ء جہان آباد۔ پی۔ اے ایف کالج وچ انگریزی دے اُستاد اہن

سر تے تاج تے گل وچ لیراں ڈٹھیاں نیں
اک بندے دیاں کئی تصویراں ڈٹھیاں نیں

گھنے ماں دے پگ پیودی لٹ کے تے
رات وچالے ٹر دیاں کئی ہیراں ڈٹھیاں نیں

ضیاء علوی جمن 1940 ء بھیرہ اصل ناں تصدق حسین 2012 ء وچ فوت ہوگئے

مزمل دی نفاست وچ مدثر دی قیادت وچ
دلیلِ کبریا بن کے ختم المرسلین آئے

☆☆☆

ماخذ

منتخب کتب:۔

کتاب:۔	لکھاری:۔
گندھارا	ولی اللہ خان
پھُل کڑانہ باردے	جاوید گنجھیرا
تاریخ بھیرہ	ابوشاہین فاروقی
انشائیے دلپذیر	محمد امین المعروف دلپذیر

شادی بیاہ دے گیت — ارشد میر

تزک تیموری — سید ابوالہاشم ندوی

تاریخ جھنگ — بلال زبیری

تزک جہانگیری — ترجمہ مولوی احمد علی رام پوری

لوک پنجاب — مظہر السلام

پنجاب کے لوک کھیل — تنویر بخاری

سخنوراں سرگودھا — محمود اسیر

وادی سون سکیسر — احمد غزالی

ساندل بار — احمد غزالی

پوٹھوہار — عزیز ملک

پنجاب کے دیہات — چوہدری محمد حسین قسمت

جمن مرن دیاں رسماں — تنویر بخاری

ضلع شاہپور — گلاب سنگھ

عام واقفیت برائے ضلع شاہ پور — مجید افضل پراچہ

چشم دید — فیروز خان نون

سر عمر حیات ٹوانہ — مولانا غلام رسول مہر

تحفہ امیر — امیر بخش خان ٹوانہ

تحریک پاکستان اور سرگودھا کی یادیں — محمد اقبال

پاکستان میں اول اول — زاہد حسین انجم

کتاب	مصنف
تاریخ پنجاب	احمد ریاض الہدیٰ
قدیم تاریخ پاک و ہند	بشیر احمد و احمد ریاض الہدیٰ
خضر حیات ٹوانہ	این ٹالبوٹ
پاکستان کے دِہ خدا	اے آر شبلی
آوان کاری	پروفیسر شاہین ملک
سرگودھا میرا شہر	مجلّہ عشرہ ترقیات بلدیہ سرگودھا
ساوے پتر	موہن سنگھ
لہندی شعر ریت	پروفیسر شاہین ملک
پنجابی نامہ	ارشاد احمد پنجابی
پھلاں دا ہار	منظور علی ہاشمی
سیاست دانوں کی قلابازیاں	وکیل انجم
اردو زبان کی قدیم تاریخ	عین الحق فرید کوٹی
مذاہب کا تقابلی مطالعہ	غلام رسول

The People Of Pakistan By Gankovesky.

Gazetteer of The Shahpur. District 1897 By J. Wilson.

زبانی معلومات

محمد بخش صاحب سکیسر وادی سون

کریم بخش صاحب چٹہ

اقتدار الحق صاحب امب شریف

منظور علی ہاشمی، نواں کوٹ نزد مڈھ رانجھا

ملک محمد سرور صاحب، نوشہرہ

فرزند علی، نہنگ (پنج پیر)

قاری محمد ابراہیم، میانی گوند پور

باوا محمود ہاشمی صاحب، شاہپور صدر

عنایت اللہ صاحب، بکھر بار

ابو شاہین فاروقی، بھیرہ

محمد نصیر صاحب، احمد آباد

استاد ناصر احمد صاحب، ہٹی بلوچاں

ڈاکٹر جاوید آغا صاحب، بھلوال

اشفاق احمد بالی صاحب، سرگودھا

خواجہ محمد سلیم صدیقی صاحب، جھاوریاں

حاجی ظفر عباس صاحب، جھاوریاں

پروفیسر پیر زادہ احمد حسن، گنجیال

مہر نذیر احمد نظیر، مُڈھ رانجھا

حافظ محمد بخش صاحب، کفری

استاد فضل کریم صاحب، کالرہ

حبیب شاہ صاحب، ماڑی

ڈاکٹر احمد حسن دانی صاحب، اسلام آباد

ڈاکٹر محمد سلیم صاحب، اسلام آباد

ڈاکٹر سیف الرحمٰن ڈار، لاہور

ڈاکٹر عبدالرحمٰن صاحب، پشاور

ڈاکٹر محمد اقبال بھٹہ صاحب، لاہور

میاں مقبول حسین صاحب، لاہور

مجیب خان صاحب، لاہور عجائب گھر

ڈاکٹر محمد صالح طاہر صاحب، جوہر آباد

ملک احمد نواز صاحب، کھوڑہ

حیاتاں بی بی، جھاوَریاں

صاحب خاتون، جھاوَریاں

استاد نور محمد صاحب، جوہر آباد

ظہیر پراچہ صاحب، لاہور

مشتاق باسط، جھاوَریاں

سائیں اللہ دین، جھاوَریاں